SCRITTORI D'ITALIA

MERLIN COCAI

(TEOFILO FOLENGO)

LE MACCHERONEE

A CURA DI

ALESSANDRO LUZIO

VOLUME SECONDO

BARI

GIUS. LATERZA & FIGLI

TIPOGRAFI-EDITORI-LIBRAI

1911

SCRITTORI D'ITALIA

M. COCAI

LE MACCHERONEE

II

MERLIN COCAI
(TEOFILO FOLENGO)

LE MACCHERONEE

A CURA
DI
ALESSANDRO LUZIO

VOLUME SECONDO

BARI
GIUS. LATERZA & FIGLI
TIPOGRAFI-EDITORI-LIBRAI
1911

DICEMBRE MCMXI — 29647

CONTINUAZIONE

DEL

BALDUS

LIBER DECIMUS NONUS

Menter ego in Berghem lauratus, et urbe Cipada,
praeparor ad sonitum gringhae cantare diablos,
Fracassique provas, horrendaque facta balenae,
altorium vestro, musae, donate Cocaio.
Non ego frigidibus Parnassi expiscor aquabus,
ceu Maro castronus, quo non castronior alter,
dum gelidas Heliconis aquas in corpora cazzat,
agghiazzatque sibi stomacum, vinumque refudat,
unde dolet testam rumpitque in pectore venam.
Per quid? per quatros soldos; dum cantat in umbra
— Dic mihi, Dameta — tondenti braga cadebat.
Malvasia mihi veniat, non altra miora est
manna, nec ambrosiae, nec nectaris altra bevanda.
Scosserat a somno iam pulcher Apollo cavallos,
portabatque diem tam bellum, tamque tilatum,
quam non portavit per multum tempus avantum.
Ne volet ergo dies tam candida, sitque facendis
tota malenconicis consumpta, Boccalus ad ipsos
compagnos guidat Beltrazzum more scolari,
qui tremat atque cagat stopinos ante pedantum,
nam male cum numero casum grosserus acordat;
increpat hunc primo, facit inde levare cavallo.
Cingar equus, Beltrazzus eques, spronatque Bocalus,
qui dum bragarum sopraveste culamina scoprit,
ut queat impazzo menare stafilia nullo,
omnis in allegro versa est gramezza cachinno.
— Dic — Boccalus ait, — Beltrazze galante: « poëta »,
quae pars est? — Respondet: — Amen. — Boccalus ad illum:

— Optime respondes, si vellem dicere messam. —
Quo dicto vibrat scuticam, vibrandoque clamat:
— Non « amen », ast « ari » est, pru, sta, mala rozza, [camina. —
Ille tremens poverellus ait: — Perdona, magister,
nescio gramaticam. — Boccalus menat un'altram,
unde cito respondet ei callante secunda:
— Ianua sum rudibus. — Risu tunc Baldus et omnes
se buttant herbae, seguitat sua coepta Bocalus,
datque alias centum nudo sine fine quaderno,
sic ve sculazzatus, Baldo mandante, fugatur
per sylvas, nec plus oltra comparuit ille.
  Ast, ubi conditio patuit turpissima cagnae,
non disgroppantur Pandraghae vincula sic sic
per dominum nostrum; sed strictior illa tenetur,
ad cuius guardam stat Falco provistus in armis,
dum duo busta simul comites soterare parecchiant.
Centaurus, nec non pariter Moschinus abirat
quaerere marmoreum, quem vidit nuper, avellum,
in quo binorum deposta cadavera stabunt,
donec iudicii giorno taratanta sonetur.
Giubertus, Cingarque simul cum torzibus ibant
tollere Lonardum, portareque iuxta Guidonem.
Baldus retro manet solettus, et ossa parentis
componit pheretro, violas et lilia spargit
perque super corpus, perque altum, perque dabassum.
Ghirlandam lauri merito dat tempora circum.
Inque manu eiusdem floret frons congrua palmae,
congrua victori tot guerris, totque baruffis.
Centaurus tumulum lactis candore biancum
reppererat, qui sic vasto fabricatur in antro.
Inter montagnas alias, quas nigra nigrorum
turba Sathanorum, Pandraghae astretta parolis,
huc tulit, est Metrapas, quae lunam altissima toccat,
portat et in testa semper nebulosa capellum.
Ipsius in fundo scurissima tumba cavatur,

cuius in introitu primo suspenditur ingens
petra sepulturae, qua sic epigramma taiatur:
« Molchael et Bariel, alter magus, alter astrolech,
ambo governarunt isto sua membra sepulchro ».
Quo lecto, Centaurus ait: — Ventura catata est.
Ut quid perditio haec, si non tenet urna coëllum?
Molchael, auditor Zoroastris, tempore Nini
floruit; an spatio tam longi temporis ossa
non sua putrescunt, et tandem facta nientum?
Bramo videre provam. — Sic dicens, fortiter urnae
desuper annellos brancat, pro alzare copertum.
En Moschinus adest, Baldo mandatus, et illi
porrigit altorium, donec dabanda gitatur.
Quo vix cascato, niger ecce diavolus exit,
atque super groppas Centauri balzat equinas.
Hic illum crebro pugnadis chioccat acerbis,
nec scortesus eum lassat repiare fiatum.
Hunc per curva tamen Moschinus cornua zaffat,
sed corlans testam muzzat levis ille per umbras.
Mox revolans iterum Centauri terga flagellat,
atque iubet (si vult lassari) ponere librum,
librum, quem tulerat nuper per forza puellae.
Centaurus reprobans certamen contra diablos,
illum proiectat terrae, pacemque domandat,
quem cito daemonium nullo prohibente rapinat,
atque facit festam, velut esset laetus habere
scartafazzum illud, fuerat quo saepe domatus,
et bastonatas susceperat ante cotoras.
Obstupidant illi, tum magno corde sedentes
constituunt penitus rerum cognoscere finem.
Ille super saxum levibus se balzat in alis,
nulla quibus forma est, nisi quam gregnapola portat.
Quattuor ingentes stant alto in vertice cornae,
binae coperiunt montonis instar orecchias,
binae incastrati surgunt bovis instar aguzzae.
Mostazzus canis est morlacchi, cuius ab ore

hinc atque hinc sannae vista panduntur acerba.
Non griphonus habet nasum, harpyaque becchum,
tam durum, sodumque, aptumque forare corazzas.
Barba velut becchi marzo de sanguine pectus
concacat, et magno foetet puzzore bavarum.
Plus asini longas huc illuc voltat orecchias,
deque cavernosis oculis duo brasida vibrat
lumina, quae diris obscurant sydera sguardis.
Serpentis caput est pars vergognosa davantum,
codazzamque menat pars vergognosa dedretum.
Gambae subtiles pedibus portantur ochinis,
sulphureumque magro culamine spudat odorem.
Tunc ibi Virmazzus Moschino parlat in aurem,
orat et ut vadat sociis hanc dire novellam.
It via Moschinus, Baldum trovat, omnia contat.
Cingar erat giuntus tunc tunc, tuleratque Lonardum.
Sic Giubertus adest cum Cingare, Falco vocatur.
Itur et insemma, cupiuntque videre diablos,
si sit tam bruttus quam pingere vulgus avezzat.
Iamque subintrarant tacito cum murmure tumbam,
cuius in ore trovant vacuum sine tegmine saxum.
Centaurus latet hic quodam cantone copertus.
Surgit et incontra veniens cum calce legero,
voceque summissa parlat: — Guardate, fradelli,
ad mancam guardate manum, niger ecce diavol. —
Sic dicens illum, digito monstrante, palesat,
qui, licet astutus sit spiritus atque sotilis,
non tamen a Baldo se se putat esse vedutum.
Ergo facit danzam, guardat, sotosoraque voltat
librum sacratum Pandraghae, vixque videndo
esse putat verum quod sit liber ille tremendus,
quo rex Luciferus, quo gens inferna ligatur,
quapropter saltis balzat matazzus alegris,
scambiettosque facit varios, fingitque morescam.
Compagni rident inviti, labraque chiudunt
saepe sibi stessis, propter retinere cachinnos,

unde fadigabat mandare silentia Baldus.
Non satis hic ridet Boccalus, at omnis in omnem
se Baldum ficcat, nec lassat apena fiatum,
nam timet atque tenet strictum busamen aparum.
Post longas festas, alter volat ecce diavol,
voceque cornacchiae, passutae carne picati,
sic raucus stridet: — Quid agis, Rubicane? quid istic
te tenet impresae? num aliquod grafiabile speras? —
Cui respondet: — Ita est, venias, Libicocche galante,
nos hodie talem noscum portabimus almam,
qualem non maium sibi nostra Caina tiravit.
Ecce, viden? liber est nigromantibus ille sacratus,
qui tibi, quique mihi tantos dabat ante travaios;
an cosam nescis? de gratia, scolta pochinum.
Quinque cavalleri fortes, quos Taula rotonda
nuncupat « errantes », capitarunt partibus istis,
et potuere dolos Pandraghae rumpere nostrae.
Illa quidem stat fresca modo: ter mille picatas,
sive scoriatas pro avanzo nuda tiravit,
unde magis vellet penitus meschina brusari,
quam sic squarzari, quam toto in corpore frangi.
Perdidit en librum, quo damno se tenet esse
spazzatam penitus, quia nos portabimus illam. —
Tunc Libicoccus: — Heu, squarza, Rubicane, quadernum.
Heu squarza, ne forte illum magus alter acattet,
et mala sint nobis peiora prioribus ancum.
— Non — Rubicanus ait, — liber est squarzandus adessum,
sed res a nobis facienda est ante galanta.
Omnes quippe volo baratri giurare diablos,
aut si non omnes almancum trenta miores.
O quantae, cernis? picturae! quaeso, pochettum
has, Libicocche, vide: plus centum, plusque milanta!
En Salomonis habet primum pentacula foium,
aspice: quam multis sunt compassata righettis,
quadratis, punctis, numeris, centumque facendis!
Pingitur en primo Zoroaster persa registro,

qui prior inferno misit per forza cavezzam:
tu scis, ipse scio, scit Pluto, sciuntque diabli,
quos nunc ad virgam traxit, posuitque cadenae,
nunc bastonavit, fecitque vogare tapinos.
Ecce magus Thebittus adest, destructio regni,
atque Picatricis sculpita tabella magistri,
per quam cum numeris ad amorem quisque tiratur.
Picta Michilazzi patet hic proportio Scotti,
qua sex effigies cerae, mox una piombi
fingitur, influxu Saturni, ac daemone Martis,
unde per incantum miracula tanta fiuntur.
Ecce idem Scottus, qui stando sub arboris umbra
mille caractheres circo designat in arcto.
Quattuor inde vocat, magna cum voce, diablos.
Unus ab occasu properat, venit alter ab ortu,
dat mediusque dies terzum, septemtrio quartum.
Consecrare facit fraenum conforme per illos,
cum quo fraenat equum nigrum, minimeque vedutum,
quem quo vult tanquam turchesca sagitta cavalcat.
En quoque designat magus idem in littore navim,
quam levat in nubes, octoque per aëra remis
navigat, et magnum tribus horis circuit orbem.
Humanae spinae suffumigat inde medullam,
atque docet magicis cappam sacrare parolis,
quae dum sacratur, sentita per aëra strident
murmura spirituum, quia nos per forza tiramur.
Hanc igitur cappam, seu mantum, sive gabanum
quisquis, seu maschius seu foemina, mittit atornum,
non vedutus abit quocumque talentus avisat.
Artaus en gladius, qui atrigat flumina, siccat
pascola, grandineat fruges et amazzat osellos.
En cessat calamita sibi coniungere ferrum,
si baptizatur, sed cor de pectore scarpat,
atque hominum carnes in amoris vincula groppat.
Cernis Apollonium Thianaeum? mox saracenum
incantatorem Granatae? deinde Magundat

quomodo chiamatis satiat sua vota diablis?
Hic paduanus adest, cernis? Petrus Abanus ille,
ille Petrus, physica doctor, sed in arte magorum
doctior; hic, comprans quae sunt mangianda vel altrum,
spendet abundanter scudos, buttatque ducatos,
inde casam rediens spesos sua borsa dinaros
ad se se revocat; sed qui modo vendidit, unum
nec minimum retrovat bezzum, solumque baioccum.
Imo putat clausam pugno retinere monetam,
quando vero aperit, plenus carbone catatur,
seu buschis potius, seu moschis, sive saiottis.
En tibi cuncta patent, bellis depincta figuris;
ut quid ego indusio? iam sconzurare parecchio. —
Sic ait, et circhium designat more magorum,
in cuius medio Libicoccum stare comandat.
Mox aperit cartas, legit has, relegit simul illas,
in terramque facit virga ter mille figuras.
Magnum Semiphoram vocat audax: — Aglaque ya ya, —
et quascumque magi faciunt, facit ille pregheras.
Ecce fraccassatas per sylvas impetus ingens
advenit, atque facit totum tremolare paësum.
Barbarizza venit, secum baiante cagnazzo.
— Quid, Pandraga — cridant; — quid nunc, Pandraga, co-
[mandas? —
Verum sbeffatos se se Rubicane videntes,
o qualem faciunt schioppanti ventre risaiam!
Procedit Rabican folios voltare quaderni.
Tres quoque terrisono veniunt stridore diabli;
Calcabrina prior, quem Gambatorta sequebat,
terzus adest Malatasca, focum qui naribus efflat.
— Quid, Pandraga, iubes; quid nam, Pandraga, re-
[chiedis? —
Uriel et Futiel magno huc rumore galoppant.
— Quid, Pandraga, vocas; ad quid, Pandraga, do-
[mandas? —
Farfarellus adest, illi Draganizza secundat.

Hi quoque ridentes se noscunt esse gabatos.
Vix quibus adiunctis Malacoda ruinat, et ipsum
insequitur Marmotta furens, Satanasque tricornis.
— Quid, Pandraga, petis; quid nos, Pandraga, mo-
[lestas? —
Cum vero nullam Pandragam adsistere cernunt,
sed tantum magicae Rubicanem stare magistrum,
o puta si rident, scherzantque insemma gaioffi!
Astaroth in furiam properat, sic Belzebub unum
portat forconem, seguitat Malabolza, nec asper
Graffidanis, habens rascum, succedere tardat.
— Quid, Pandraga, spias; ut quid, Pandraga, ruinas? —
Asmodeus adest, Alchinus, Molchana, Zaffus,
Taratar et Siriel, omnes facto agmine sbraiant:
— Quid, Pandraga, novi est; ad quid, Pandraga, vo-
[camur? —
Stizzaferrus item, Melloniel, Acheron adsunt,
quos Malabranca sequens Ciriattum guidat apressum.
Magnum quisque facit tenebrata per aëra murmur:
— Quid, Pandraga, iuvat; quid te, Pandraga, talentat? —
Zaccara, Scarmilius, Paymon, Bombarda, Minossus
denique concludunt festam, dicuntque medemum:
— Quid, Pandraga, iubes; quid nam, Pandraga, co-
[mandas? —
Postea, scoperta Rubicani fraude, cachinnis
talibus urlabant, quod terrae motus et ipsum
nimborum tonitrum, coelique ruina videtur.
Unde viri virtus Baldi generosa repente
se levat, et tollens animos in corde feroces
irruit in medios, brando rutilante, diablos.
Belzebub, ut princeps aliorum, baiat in auras
more canis, bruttamque aciem rastellat in unum.
Tamburrinus adest gobbus Garapellus, et, ipsum
tamburri ad lypitop — Arma, arma, — cridatur ubique.
Belzebub a tombis, solo sofiamine corni,
evocat armatos sex centum mille diablos.

Lucifer ignorat causam, spiat omnia, vultque
scire quid importat cotantum fare parecchium.
Respondetur ei: non altras esse casones
maiores ista, quae tantos possit avantum
spingere diavolos, tantumque levare bagordum.
Ille bravus, bravus ille diu sentitus abassum,
et menzonatus tenebrosa per atria Baldus,
qui, velut in libris Seraphi Parca menazzat,
debeat inferni per forzam rumpere muros,
est nunc perforzo cuncti prohibendus averni,
ne veniat giusum, scalisque ad bassa trovatis
Tartara descendat, te nosque, ruinet afattum.
Baldus at inferni sbirros tutavia cridantes,
urlantesque simul, sbraiantes, atque tronantes,
ense sbaratabat nunc huc, nunc impiger illuc.
Illi cum forchis, forconibus, atque tenais,
oncinis, graffis, ungis, cornisque fogatis,
inforcant Baldum, grafiant, et cornibus urtant.
Illico Centaurus sibi stesso terga flagellat,
namque cavallus erat retro, paladinus avantum;
evolat, et Baldo succurrere prestus afrettat,
ingentemque travem fert pro bastone gaiardus.
Falchettus currit, Cingar, Moschinus; at ipse
Giubertus properat Pandraghae mittere guardam,
rizzatosque metu portat sua testa capillos.
Ast animi Boccalus inops, et privus aiuto,
implerat muschio, nimia formidine, bragas.
Hic illic quaerit latebras, huc illuc afrettat,
nec retrovare locum scit, sconderolibus aptum,
et quamvis aptum semper tenet esse palesum.
De passu in passu se signat mille fiatas,
optat aquam sanctam, quae scazzet longe diablos,
mille paternostros borbottat, Aveque Marias,
Salveque reginas, sed nescit dicere Credo.
At iuvat alquantos Baldi descrivere colpos,
qui diavolorum facit ire ad sydera cornas.

Maximus illorum squadronus pugnat atornum,
qui ferit in bandis, qui dretum, qui ferit ante:
nil tamen ille ungias, nil dentes, nilque rapaces
aestimat oncinos, forcas, rascosque tricornes,
et quascunque usant illi schittare corezas
sulphureas, pettosque olidos puzzore carognae,
qui nigras habitant Malabolgias, quique Cainam.
Fulminat ensigero baldensis forcia brazzo;
et cum mandrittis, et cum fendentibus, et cum
diversis guerrae tractis, at maxime puntis,
spiccat ab inferni soldatis brachia, gambas,
cornutasque facit volitare per aëra testas,
quas qui longe vident, non testas, brachia, gambas,
sed cornacchiones credunt, nigrasque mulacchias.
Cagnazzus, cui testa canis grossissima baiat,
dentibus assannat Baldo post terga galonem.
Ille roversonem, subito gyramine, tirat,
cui cornas cum fronte duas levat ense politas,
atque sub istesso colpo Malatasca trovatus
accipit in testam satis amplo vulnere crostam.
Ambo viam fugiunt, implentque cridoribus auras.
Barbarizza subit, magno forcone paratus,
et forconadam toto conamine lassat.
Baldus vero manu manca piat illico forcam,
dumque piat, stringit, spezzatque ladiniter illam,
atque tutantrattum callat sua dextra roversum,
cinquinumque facit naso largumque silacchum.
Uriel et Futiel scampant, quos Baldus atrigat,
namque, manudritto, sine gambis ambo caminant.
Farfarellus eos cito vendicare parecchiat,
rampinoque suo barronem taccat in elmo,
strassinare putans illum, seu tollere pesum.
Baldus ei rotolat versus ventralia punctam,
quae per vergognas de pisso ad stercora passat.
Sed quid agit Cingar? quid Falco? quid ve Vimazzus?
Moschinusque simul? Levius certamen habebant,

namque supratuttos vult solum Lucifer illum,
qui dare (si scampat) grandes sibi debet afannos.
Cingar abrazzarat se cum Rubicane, diuque
nunc gambarolis, nunc forza, nunc ve rasone
exercet lottam, tentans deponere sottum.
Sunt ambo astuti, sunt cimae, lanaque fina,
pettenanda (velut dicunt proverbia) saxis.
Falchettus bruschis Libicoccum pascit ofellis,
qui bene passutus nimio lignamine boschi,
vult scapolare viam, sed non scapolare dabatur.
Falco manu laeva tenet hunc, dextraque sedazzat,
burrattatque illi solido bastone farinam.
Huic dare se provat Sathanas quandoque socorsum,
quum tamen extra pilos polvinum surgere guardat,
quantum stare potest, stat dislongatus ab illis.
Zaffus afrontarat Centaurum fortibus ungis,
at valeat Virmazzus eum stimare nientum,
si duo diavoli non illum semper agrezent.
Calcabrina retro falsus traditorus aferrat
per caudam, firmumque tenet, nec senza casonem:
nullos namque potest sic calzos trare cavallus.
Dum tirat ergo unus retro, multum alter agraffat,
tertius en daemon fert Gambatorta tenaiam,
Centaurumque omnem nunc hinc, nunc inde tenaiat.
Ille sed, a tali muscarum sorte feritus,
dum sentit streppare codam, picigare culattas,
sentit et ad nasum pariter montare senapram,
cum bastone giocat, caudamque rescodit ab illo,
dansque manum Zaffo per cornu buttat aterram,
unde tenaiarum tantummodo restat arengus.
Non procul hinc Moschinus erat, Draganizzaque secum
affrontatus habet multo sudore travaium.
Hoc tamen in medio Malatascam Baldus amazzat,
qui mortus fugit huć, fugit illuc absque corada,
fertque suam testam, quam troncam Baldus habebat.
Inde Malacodam per caudam praestus achiappat,

et cazzafrusti de more volutat atornum,
inde manum slargans hunc lassat abire per auras,
qui procul octo mios vadit cascare deorsum.
Quo saltu, Marmotta fugit, fugit Astaroth, atque
Belzebub ipse prior longe calcanea menat.
Ecce gravem tundis bolzam Malabolza balottis
baiulat, et lanzat crudas boiazza nosellas.
Non tamen ad Baldum timidus manigoldus acostat:
sat sibi, quod feriat, nec non lontanus amazzet,
ut nunc qui schioppos, ut nunc qui tempore guerrae
archibusa ferunt, moschettos, paraque moschas.
Nonne saguratus quisquam, sguatarusque bisuntus,
atque pedocchiorum plenus, destructio panis,
nonne retro muro latitans, et quattus adocchians,
lontanusque pians miram, stringensque ribaldam
mozzandamque manum, resonansque per aëra tuf tof,
solus amazzabit, passabit pectora solus,
aut tibi, de Medicis fortissime Gianne brigatis,
terribilem cuius forzam scit mundus atornum,
aut, Borbone, tibi, francorum gloria prima,
cuius consilio nostra aetas floret et armis?
aut tandem Gonzaga tibi, Gonzaga Loyse,
cuius magnanimum pectus, forzamque leonis,
grandezzamque animi, provas sine fine parandas
omnibus Orlandis, imo Sansonibus illis,
qui spezzant montes, portantque in tergore scoios,
scit Carlus, Carlique duces, scitque ipse diavol,
cui saepe intrepida cartellum mente dedisti?
Sic Malabolza procul, nunc sub, nunc supra volando,
dardeggiat valido pomrancia ferrea brazzo,
quae tam praecipiti mandantur fulgure Baldo,
quam si bombardis ruerent scoccantibus arcem.
Baldus, ab impazzo tali retenutus, adirat,
dumque parat se se vindictae, dumque cotalum
vult sibi de pedibus omnino levare travaium,
ille manigoldus scampat, scampandoque monstrat

pro scherno guanzas culaminis, inde revoltus
trat de carnero ballam, slanzatque, nec unquam
fulminat indarnum, sed chioccat semper in elmo.
Qua re non opus est ut stet dormire guererus,
nunc saltu schivat, nunc se se chinus abassat,
poenitet et nullam secum portasse rodellam.
Belzebub hac sola bellandi sorte guadagnum
sperat, et hoc fieri Malabolzae munere victor.
Providus at Baldus, cernens non ultra cotantis
posse canonatis obsistier absque riparo,
Belzebub affrettat brancare, manuque sinistra
fortiter afferrat per folta pilamina ventris,
inde levans, stesumque tenens cum robbore brazzum,
sic sibi daemonium scuti facit esse reparum,
opponitque illum Malabolzae contra balottas.
Belzebub ergo, ducum princeps, archive diavol,
quantos discaricat Malabolzae barca naranzos,
tantos per schenam, panzamque invitus anasat,
unde comandatur quamprestiter archibusero:
ut caveat regis personam laedere tanti.
At nihil attendit simili Malabolza comando,
imo capit pomum, quo quondam stravit Adamum,
pomatamque tirat, non quam vibrare iuventus
napolitana solet, sed quam colubrina Milani.
Stridulat illa volans, ducitque fogata lusorem,
Belzebub hanc recipit, Baldo reparante, ceresam,
meschinusque duas sentit sibi rumpere costas.
Tunc ea militibus praesumptio troppa videtur,
totus in un solum Malabolzam exercitus arma
vertit, et hunc iam iam facient in mille bocones,
ni det ei aiuttum Baldus. Dat Baldus aiuttum,
perque pedes ambos, ambabus Belzebub ipsum
azzaffat manibus, fodrumque reponit in ensem.
Incipit (o bellam festam, giocumque galantum!)
hunc diavolorum capitanum supra diablos
valde menare giusum, totumque, per ipsa suorum

cornua, forcones, grafios, lacerare tapinum.
Sed tamen Alchinus, Siriel, Malabranca, Minossus,
quattuor egregii caporales, arma piarunt,
atque piare suos faciunt insemma guereros,
ut sint auxilio Malabolzae quippe cusino,
namque cusinus erat germanus quattuor illis.
Trenta miara ruunt — Arma, arma — gridantia coelo,
atque ad un trattum se totus inordinat ordo,
scinditur in partes geminas exercitus omnis,
quisque suam repetit banderam, quisque suumque
persequit alpherum, capitano quisque secundat.
Fama sub infernum properat, ferturque per aures
anxia Luciferi: gentem, cridat, esse levatam
in se medesimam, ducibus scordantibus ipsis.
Lucifer in mula, nullo sine tempore vecchia,
huc salit, et dictum factum desopra venivit.
Sentit longe sonos, tamburros, cornua, trombas,
aëra quae turbant sursum, Phlegethonta deorsum.
Asmodeus, apro similis, Melloniel urso,
cum sex mille lupis stygiis, totidemque cruentis
singiaris porcis, adversa per arma feruntur
praecipites, guerramque nigram manegiare comenzant.
His Acheron, Paymonque simul, squadraeque suorum
cornibus obsistunt, ronchis, ronchonibus, atque
dentigeris grugnis, quibus ossa miara teruntur.
Taratar ante alios celsis se cornibus effert,
provocat atque hostes, si voiant prendere gattam.
Stizzaferrus aprit bocchae bene quinque cavezzos,
sannutusque vomit meschias cum sanguine bavas,
Molchana non tardat, nec Zaccara, nec Graficanis,
signa movent raptim, octo mille sequentibus illos,
hos Malabranca prior, post quem Ciriattus afrontat,
denique terribili veniens Bombarda fracasso.
  Iamque spaventoso miscentur cuncta bagordo:
scopius auditur cornarum maximus, atque
sentitur grugnire sues, nitrire cavallos,

mastinos baiare canes, mugiolareque tauros,
exurlare lupos, tygres squillare, leones
ruggere, sed diros alte cifolare dragones.
Baldus atrigarat se iam, non dante veruno
amplius impazzum seu forchis sive balottis,
namque bimembris erat contentio nata fralorum.
Nil tenet in manibus, quo plus combattere possit,
spada quiescit enim, nec vult exire guainis.
Belzebub, officio mazzae iam functus un'horam,
iverat in centum settanta miara bocones,
inque manu Baldi tantummodo manserat unus
pes ochae; sed membra quidem sua caetera, partim
arboribus pendent, ut milza, corada, budellae;
partim, per Baldi brazzum tridefacta minutim,
aspersere nigram faciem cuiusque diabli,
unde tapinellus, sua quo desgratia menat,
ibat membrorum quaerens fragmenta suorum.
Certamenter habet pro doia plangere causam,
sed quae membra sibi doleant nessuna trovantur,
non qui bagnentur pietosis fletibus occhi,
non quae lingua cridet magnis urlatibus — Oyme, —
non qui cum gemitu tampellent pectora pugni.
Cingar cum sociis Baldo retirantur apressum,
stantque simul stricti, nigram guardare bataiam.
Quale cremonesis plenum caldare fasolis,
quando parecchiatur villanis coena famatis,
seu quale in giorno mortorum grande lavezum,
impletumque fabis, subiecto brontolat igne,
magna fasolorum confusio, magna fabarum
est ibi, dum saltant, tomant, sotosoraque danzant;
tale diabolicum rupto certamen averno
mescolat insemmam bruttissima monstra baratri:
scilicet absque coda vulpes, cum cornibus ursos,
mastinos tripedes, porcosque suesque bicornes,
atque quadricornes tauros, atque ora luporum
inficata super spallas et colla gigantum,

montones, caprasque magras, simiotta, schirattos,
maimonesque gatos, baboinos et mamotrettos,
semileonazzos griphes, aquilasque dragonum,
semique gregnapolas, civetones, barbaque zannos,
et qui rostra ferunt guffi sed brachia ranae,
quique asinorum sub orecchis corna becorum.
Haec ea garbulio vilupantur monstra medemo,
diversumque sonum, neque talem forsan uditum
seu per passatum, seu praesens, sive futurum,
fant simul, atque simul sex millia mille fit unum.
Et nisi rex baratri veniat, magnusque monarcha
regnorum inferni praestissime Lucifer adsit,
cuius maiestas, cuius praesentia, cuius
caesareus decor irarum brusamen amorzet,
de se, deque suis est actum, terminat aula,
terminat imperium, res publica persa ruinat.
Ergo venit, venit ille ingens, immensus, et altus
mille quaranta pedes, horrendus, bruttus et asper
Lucifer, atque facit per postas currere mulam,
octoque post illum proceres galopando stafezant.
Grugnifer est primus, cui regis filia coniux,
Mosca, Cutiferrus, Dragamas, Ursazzus et illi
tres secretari: Calacrassus, Sesmilo, Poffi.
Murmura bellantum sentibant inter eundo,
sed per aventuram cappant ubi forte Bocalus,
non procul a cella Guidonis, fasce sub uno
spinorum nascosus erat, fabricando tremantes
atque tremolantos in zugni mense boienti.
Tum vero ut sensit strepitum post terga novellum,
respicit angustam per bucam quacchius in umbra.
Ecce diavolazzum, toccantem sydera cornis,
cernit, in ingenti mulazza currere postam.
O puta, quando videt monstrum tam granditer altum,
monstrum horrendum, ingens, deforme, superque mulazzam
horrendam, ingentem, deformem stringere gambas,
quae passando pedes grevos sibi ponat adossum,

deque sua panza stampet fortasse fritaiam,
protinus, ut vacuo surgit leporetta coatto,
quam braccus bau bau latrando catavit anasum,
sic levat attonitus, sbuccatque frattonibus illis;
per sortemque malam, spinas in veste tacatas,
machionemque illum, quo se per forza ficarat,
retro tirat fugiens, nec tempus habere videtur
tantum, quo possit se distrigare viluppis.
Quondam ego Merlinus portabar supra mulettum,
sat male cingiatum, velut est dapocago regazzi,
sat bene passutum, velut est man larga famei.
Dum fossum volui sprono saltare ficato
in costis muli, se bestia matta levavit,
sellaque sub panza cingis mollantibus ivit.
Ipse ego sub maltam teneram caput omne ficavi.
Sed veluti mulettus, habens sub corpore bastum,
se magis et magis ad cursum stimulabat, et alto
cum collo nec non drittis currebat orecchis,
sic, sua strassinans post terga Bocalus id illud
intricum duris de spinis deque rovidis,
se magis incalzat, punctus sperone timoris,
vestigatque locum, seu pozzum, seu cagatorum,
in quo non dubitat, non spigam stimat aietti,
zibetto merdae soterarier ambraque cano,
dummodo tanta suis de spallis susta levetur.
Grugnifer, hoc viso, post illum protinus urtat
sprone cavalazzum sine testa, et corpore magro,
cui fiaschi possent ab utroque galone tacari.
Boccalus cazzat se stricta in limina cellae,
mortus ubi et positus cadelaeto Guido iacebat.
Illeque spinorum mansit defora viluppus,
namque per angustum poterat minus ire foramen.
Grugnifer hunc seguitat dentrum, Boccalus achiappat
sic improvistus crucifixum praestiter illum,
qui pedibus morti, velut est usanza, tenetur;
non quod eum, pro se deffendere, vellet aposta,

verum nescio quae bona sors dat saepe socorsum
improvisa bono, qui nil pensabat, homazzo.
Prohque Deum atque homines! nam quae maravilia maior
esse potest? quae cosa magis tradenda librazzis
historiatorum? quod opus mage nobile dandum
est scarpellinis, pistoribus atque poëtis?
Grugnifer, ut vidit sanctos in imagine vultus
illius aeternique boni, summique Tonantis,
qui se consortesque suos castigat in igne,
illico ronzonem voltat, calcagnaque menat,
smergolat altisono clamore, petitque socorsum.
Boccalus, cui sors ad casum presa riescit,
cum signale crucis properat post terga diabli.
Lucifer imbattit, voltat quoque Lucifer, atque,
quanta cum furia datur illi currere, currit:
instat Boccalus, — Day dayque — cridando menazzat,
vexilloque Dei regem propulsat averni.
Cornutam Ursazzus toccat sperone giraffam,
Mosca sequens trepidus groppas bastonat Echydnae.
Inde Cutiferrus cogit trottare chimaeram.
Fertque Minotaurus Calacrassum, fert Briaraeus
Sesmilon, et Poffi portante Geryone muzzat,
ultimus est Dragamas, crocodili terga flagellat.
Sic omnes insemma ruunt, vellentque tapini
cuncta magis tormenta pati, quam cernere Christum.
At nihil indusiat Boccalus currere dretum;
donec arivarunt, ubi grossus praelia campus
mescolat, et nigri currebant sanguinis amnes.
Ecce crucifixo procul apparente, diabli
protinus, inque uno subito, miliaria mille
stridentes abeunt in fumum, tantaque puzza
linquitur ut prosit nasos stopare nientum.
Omnes andati sunt in malhora, nec unus
munere Boccali malspiritus ultra videtur.
Ergo Boccalus vivat, vivatque botazzus,
vivat et antiquae domus inclyta nostra Folengae.

LIBER VIGESIMUS

Postquam, excazzatis crucifixi ad signa diablis,
Baldus avantarat longo sermone Bocalum,
inque sua dixit non pocas laude parolas;
postquam sarcophago patrem sepelivit in illo,
quem modo reppererat Centaurus, eoque medemo
condidit, appressum genitori, busta Lonardi,
haec dicta, in facie tumuli sculpita, relinquunt:
« Guido, pater Baldi, iacet hic ». Quod nempe motivum
est breve, sed maior stat eorum notio saeclis.
Ipse tamen vates, Baldo rogitante, Gibertus,
postquam cuncta super tumulum suspensa fuerunt
arma Leonardi, et factum de more trophaeum,
sic cecinit, sic plura dedit nova carmina saxo:
« Haec ea, vestibulo quae primo adfixa, viator,
suspicis arma, piis quaeso venerare susurris.
Ipsa Leonardo decori, Leonardus et armis
ipse fuit, viguere simul, simul ecce quiescunt.
Martia Roma suis semper gratetur alumnis,
hinc ornata Ursis, illinc suffulta Columnis ».
Talia finierant, ut ut potuere barones;
nam, rogo, quae frifolis est convenientia trombis
cum campanarum sonitu Chyrieque lysonis?
Quid piccas manegiare leves,. disponere squadras
cum Requiem aeternam, Misererequé, Deque profundis?
Basta, quod almancum, devota mente pregantes,
signentam flexis genibus dixere coronam.

At restat pagare suum Pandraga doverum,
quam tenet arbor adhuc, cum soghis membra ligatam.
Parvum de stipulis secchis fecere casottum,
in quo, mandato Baldi, gabiazza brusatur.
Ipse tamen generosus abit lontanus ab illis,
cernere non passus miseri spectacula facti.
Ac ita finivit Pandraghae vita putanae,
ac ita finiscant tot quot retrovantur in orbe
sgualdracchae similes, ruptaeque utrinque gaioffae.
Sed vix tartareis descenderat illa paësis,
ecce repentino se se movet insula cursu,
spaventatque animos sic improvista gaiardos.
At mox pensantes, memorant hanc esse balenam,
quam modo Guido senex Baldo praedixit et altris,
quod, postquam stygias scanfarda calarit ad umbras,
ipsa teneretur non amplius insula monstro:
quae liquidas currit tam praesta per aequoris undas,
quod non bombardam velocius ire videmus
et iam motu oculi complerat trenta mearos.
Cingar desperans loquitur: — Qui trenta diavoi? —
Centaurusque stupet, quia sic non fecerat ante.
Falchettusque alios animat lassare pauram,
cernere namque novas plus fit laudabile cosas,
ireque per mundum, variosque patire travaios,
quam semper proprio panzam grattare paëso,
nec bastare animum pagnoccam linquere dretum.
At Baldus reticens novitatem masticat illam,
commandatque omnes in littore stare sedentes.
Boccalus buffonus ait: — Gaudere bisognat,
mysterumque facit, socii, quod stemus alegri.
Non poterit pedibus nostris mancare terenus.
Quid dare travalii tempesta marina valebit,
si mare passamus, sub plantis stante tereno? —
Hinc non poca quidem sociis est orta voluptas,
qui sbalzare vident de boschis, deque cavernis,
ursos, cingiales, leopardos, atque leones,

quos novitas rerum cogit se tradere ponto.
Inde reguardantes, aliam videre facendam,
quam Virmazzus eis, digito monstrante, palesat:
Guidonis post terga vident remanere sepulchrum,
atque super scopulum mediis fundarier undis.
Quin etiam anchoreo detenta est fusta bidenti,
in mediaque maris campagna sola remansit.
Ast alia en maior visa est maravilia longe,
namque super grossam navem persona gigantis
apparet, drittusque haerens, se se arboris instar
erigit, et brazzis velam sparpagnat apertis,
namque mari et vento proprius cascaverat arbor.
Dico quod antennam scusant duo brachia longam,
estque arbor bustum, torrazzo firmior omni.
Flent venti, si flare sciunt, saltentque per undas,
si saltare volunt, castrones aequoris albi:
tam poterunt magnum fortemque movere gigantem,
quam calzus moschae roccam murosque Trevisi.
— Doh diavol — ait Cingar, — quae cosa videtur?
nonne gigantonem, compagni, cernitis illum?
nonne tenens velam stat saldus more pilastri? —
Cui Boccalus: — Amen, o infelix illa taverna,
in qua tanta quidem se machina ventris aloggiat.
Integer huic minimum bos implet apena budellum. —
Ast etiam ipse gigas, veniens incontra, stupebat:
cur sic illa, velut navillius, insula currit.
Hi mirantur eum, qui praestat ut arboris instar;
ille stupet, quondam firmam, nunc currere terram.
Denique iungentes medio se gurgite, sicut
fit quando Paduae per flumen, nomine Brentam,
nunc andando rates, nunc se redeundo salutant,
incipiunt occhis se se guardare ficatis.
Falchettus subito laeta cum voce favellat:
— O Deus, insogno? est ne hoc phantasma? Fracassus,
ecce Fracassus adest, ille est qui carbasa tendit. —
Moschinus dictum confirmat: — Certe, daverum,

illa gigantaei tota est persona Fracassi.
O Deus, en quali foggia retrovamur amici!
Ire sub infernum tuti poterimus adessum,
postquam nobiscum venit haec montagna gigantis. —
Cingar alhora vocat laetus, cifolatque deinde.
Sed quum Fracassus se se chiamare Fracassum
audiit, abiectis velis, ex tempore saltat,
supraque currentem summa de nave terenum
saltat, et ipsius magno sub pondere salti
insula balenae pene est anegata sub undis.
Currere quae coepit maiori percita cursu,
nam sibi spezzantur costae, saltante giganto.
Quin etiam navis Zenovae grossissima, de qua
sustulerat saltum, retro ivit quinque mearos.
Naturalis enim mos est respingere barcam,
quando quis in terram se buttat navis ab orlo.
Illum quamprimum Baldus et Cingar abrazzant,
abrazzant, inquam, gambas vix supra cavecchias;
nec non Falchettus, nec non Moschinus, et altri
strinxerunt illum et multas fecere carezzas,
nam boncompagnum se vultu monstrat alegro.
Boccalus, saltu tremefactus, fugerat inde,
mox redit, et longam fert scalam, forte catatam.
Id rident fratres, nec scitur causa facendae.
Ut fuit inter eos, magnum petit ante Fracassum,
vultque suis spallis scalam accostare tamagnis,
quod nisi cum scala sursum montare valeret.
— Quid facturus — ait Baldus, — Boccale galante?
scala quid importat? vis ne altam prendere roccam?
— Non — Boccalus ait, — sed orecchiae dire parolam. —
Risit amichevolam Boccali quisque novellam,
ac nihil alterus comportat cuncta Fracassus,
ut bona cum schiettis compagnis semper usanza est.
Attamen ipse stupet, crispata fronte, stupendam
rem tantam, sensuque illam submaginat alto:
quod ve videt propriis occhialis, credit apenam.

Miracli bramat tamen huius cernere causam,
vultque quod effectum penitus sua vota sequantur.
En se despoliat nudum, retinetque mudandam,
ut nodare queat speditus, agente bisogno.
Stant ibi perplexi: quid voiat inire Fracassus.
Quos pregat ut pariter cum secum corpora nudent.
Id faciunt omnes, metuentes forte negari.
Ergo gigas, duro qui magnas corpore forzas
altus habet, nec se putat Herculis esse minorem,
extirpat vecchiam manibus de littore querzam.
Hinc tirat e fodro cortellum, panis ad usum
semper adopratum, cui brachia quinque misura est.
Hoc totam querzam disfrondat, more stropelli,
moreque flexibilis virgae, qua vigna ligatur:
et faciens partem, quae grossior extat, aguzzam,
ingentem fustum calcans in littore ficcat,
ut ficcare solet steccos oselator in agris,
seu quum pernices, seu quum vult prendere quaias.
— En — Boccalus ait, — porros mangiare bisognat. —
Baldus cum sociis ridet, multumque Gibertus
miratur tantis de forzibus esse gigantem.
Ecce magis fretolosa ruit prestezza balenae,
namque suis sentit costis intrare cavecchium.
Quo facto, longam drittamque rafrontat abetem;
hanc quoque tam facilem, ruptis radicibus, extrat,
quam facilis tenero scalogna cavatur ab horto.
Undique dispennat tronconem frondibus, atque
vult habeat formam remi, vogare parati.
Haec abies scusat remum; haec querza, tereno
inficcata, dabit forcam, cui remus apoggiat.
Tum bene fundatis pedibus, distendere schenam
incipit, et vogat balenae contra viaggium.
Contra, inquam, cursum balenae remigat, et non
onziolam lentat, magis imo magisque reforzat
terribiles tanto schenae conamine brazzos,
ut per nervigerum strepitent ossamina corpus,

deque alto caschet vultu larghissimus imber.
Confessat nunquam similem tolerasse fadigam.
Baldus, id aspiciens, aliis comitantibus, ultro
altoriare parat, quem scridat valde Fracassus.
— Desine, Balde, precor: totum sic ducere mundum
dat mihi nunc animus; rogo te, mi Balde, recedas. —
Illico cessavit Baldus, sermone Fracassi,
qui magis impellit spallas, gambasque, manusque.
Sudat et horrendo repiat cum pectore laenam.
Nil per tres horas balenae cursus atrigat,
nil tam praecipitem valet ille siare caminum,
concita namque nimis cavat undis bestia fossam,
et sforzata magis properat, nescitque trigari.
Hinc sdegnata quidem mens est altera gigantis.
Tres ibi puntadas tanto dat pectoris urto,
unam post aliam, quod naso tangit arenam,
sic basso, sic ille chino se corpore slongat.
Denique consequitur votum, iuxtaque talentum
sistitur, imo retro cursum balena reflectit.
Obstupuere omnes tam fortis robur homazzi:
quando hic sufficiens fuerit voltare caminum
tam magni piscis, qui regnum tergore portat.
Gambarus indretum sic sic andare videtur,
ut nunc retrogrado praeceps ruit insula passu.
Non tamen interea cessat vogare Fracassus,
vult per despresium naturae vincere guerram.
Navigat, ingentesque facit, dum navigat, undas.
Sed tamen impatiens tolti balena viaggi,
et quod per forzam retro sua poppa tiretur,
ecce improviso longam super aequora caudam
exerit, atque illa colpos menare comenzat
tam grandes crudosque simul, tam valde sonantes
ut strepitum nuper diabolica guerra minorem
fecerit, et, nisi succurrat possanza gigantis,
non poterunt certe nostri scampare barones.
Cauda erat (ut referunt annalia nostra Cipadae)

longa quatercentos, nullo mancante, cavezzos.
Hanc menat huc, illuc, per drittum perque traversum,
inque infinitos nodos aliquando viluppat,
ut fit quando piat truccum villanus aguzzum,
dormentemque viae serpam traditorus asaltat.
Dextriter ad testam, punctam bastonis acostat,
inde premit, schiazzatque illi, velut ova, cerebrum;
dumque tenet fixum, nitens in littore, palum,
illa nihil rehavere potens ab acumine testam,
dimenat reliquum prolixi corporis, et nunc
dat baculo formam thyrsi, nunc chioccat arenam.
Sic tampellat aquas balena, tiratque roversos
terribiles, spezzatque ornos vecchiasque cipressos,
ipseque gran strepitus sentitur otanta miaros.
Tum quoque parte alia grossissima testa levatur
fluctibus e mediis, et boccam sbarrat edacem.
Pro quam magni oculi, quam larga foramina nasi!
Cui montagna caput, cui frons campagna videtur,
dentorumque altos pinos longhezza somiat.
Non, Fracasse, tamen brazzos arcare rafinas:
et magis atque magis duplicatur fortia schenae.
Hunc animat Cingar, dicens: — Fracasse gaiarde,
nunc te nassutum Morgantis semine monstras.
Sta saldus, stagnusque simul, paladine valente. —
Talia dum stimulat Cingar, balena coazzam,
fulminis ad guisam, tanto conamine vibrat,
quod, veluti paias, tridat plus trenta cipressos,
altaque truncones volitant per sydera virdi.
Mox venit ad spallas medesima botta Fracassi,
quae cantare animam facit illi in corpore vasto.
Protinus, abiecto remo, Fracassus aferrat
codazzam strictis manibus, retinetque gaiardus,
cui tales donat streppos, talesve tiradas,
quod mugire facit, grossasque molare corezas.
— Strictam — Baldus ait, — strictam, Fracasse, coazzam
detineas: pulchrum faciam tibi cernere colpum. —

Quo dicto, spadam de taio fortiter urget,
ut possit taiare viam de netto coazzam.
At nihil offendit, retro quia spada resaltat,
nam squamis passim duris erat illa coperta.
Presta caput, tractum medio de gurgite, voltat,
obscurasque aperit multo sofiamine boccas,
et parat, incutiens sannas, mordere gigantem;
cui pede dat calzum tam grandem tamque gravosum
ut smassellaret tres dentes extra ganassas.
Illa boans, reboansque simul, stridensque per auras,
aequora mugisonis coelumque revulnerat echis.
Inde, cruentosos vomitans super aethera spudos,
Iunonis bellas imbrattat stercore damas.
Mox iterum, dum sentit adhuc sibi stringere caudam,
testonem volgit propter boccare gigantem;
at Virmazzus erat brazzo dardoque paratus:
hunc iacit, et dextrum sfronzando ficcat in occhium,
punctaque cervellas intrans penetravit ad imas.
Cingar, Falchettus, Moschinus tela frequentant
conglomerare procul: festucos, saxa, quadrellos,
spinarum fasces, vulsos cum gramine cespos,
omnia convolvunt, ridentque insemma novellum
hoc genus armorum, nec non risibile bellum.
Assaltare lupum vidi talvolta vilanos,
quando fame ductus quaerit, quem devoret, agnum.
It bassus bassus per sulcos perque ruidas,
donec aquistatur quid quid sua voia bramabat.
Ecce fugit, portatque agnum, cunctisque palesat.
Turba vilanorum, velut est usanza gaioffis,
sparpagnata ruit, coelum sbraioribus implet,
cumque ruginosis spuntonibus occupat illum;
qualem rumorem dictis factisque viluppant,
talem barrones misturant contra marinum
monstrum illud, magnisque auras clamoribus implent.
Baldus habet voiam prorsus taiare coazzam,
non cessat punctas, mandrittos atque roversos,

sed quo plus chioccat, plus mancum vulnerat ensis.
Ergo viam gittat spadam, plenusque furore
se parat expectans: quod maxima testa resurgat.
En iterum stizzosa menat cum dentibus unum
terribilem morsum, sperans sorbere gigantem;
sed Baldus, qui nudus erat tunc corpore, tostus
saltat, orecchionem manibus prendendo duabus,
fortiter hunc retinet, subitus quoque Falco subintrat,
atque aliam sudando prius zaffavit orecchiam.
Cui tamen altorium donat Moschinus; at illa
granditer exululat, stridisque assordat Olympum,
fatque sibi forzam, pro se retirare sotacquam,
sed non posse datur, caudam retinente Fracasso,
nec sua testa sibi est in libertate primaia.
Illa tirat giusum, susum retirantibus istis,
quod fieri non posse tibi fortasse videtur;
accascasse tamen sic sic monimenta recordant.
Talia dum fortis Baldus sociique maneggiant,
ecce iterum sprovistus adest pirata Lyronus.
Hic simulac persam cognoverat esse galaeam,
quam sibi sustulerat Baldus, Baldique sodales,
hos quaerit, giuratque illis mangiare coradam.
Et iam sex centum leucas passarat aquarum,
atque Zibeltarri per stricta canalia corsus,
ire per oceanum spretis praesumpserat austris,
et voltans proram contra afros parte sinistra
venerat in pelagum, non ante vogabile maium,
cui sedet oppositum montagnae culmen adustae,
quae, quia sustentat cervice solaria lunae,
mons Lunae dicta est, quae busa est tota dedentrum.
Has Lyronus aquas sulcat, cercatque nemigos,
blasphemat coelum, quoniam non retrovat illos.
Armatas secum numero fert trenta galaeas,
in quibus ad remos nòviter per forza ligarat
mille zenovesos, Colicutti ad littora presos,
quos Mutinae princeps Philofornus duxerat illuc,

perque tradimentum fuerat dux captus ab illis.
Fecerat et taiam Lyrono mille medaias,
quas Pretus Iannus fino stampaverat auro.
Lyronus tamen hunc solum cortesus honorat,
ast aliis nervo ventosat terga bovino.
Trenta vehit fustas (seu fustas sive galaeas)
namque, volens pelagi diversas quaerere bandas,
suspicat aguaitos inimica per aequora tesos.
Illum praecipue multi per regna tyranni
cercant denariis multis trapolare pagatis,
namque diavol erat, non lassans vivere quemquam.
Huc igitur properans, celerantibus ante galaeis,
praecipit ad littus schiavones flectere proras;
sed stupet, aspiciens caudam, testamque tamagnam,
nec minus ingentem bustum, possamque Fracassi,
qui smisuratam tenet alto corpore caudam.
Clarius hoc factum, meliusque videre talentat;
egreditur primus, mandatque uscire seguaces,
mandat et adduci sibi magnum Spezzacadenam
(Spezzacadena fuit Leonardi quippe cavallus,
quem navali olim tulerat certamine Baldo).
Saltat in arzonem armatus, sine tangere staffam,
destrerumque acrem nullo sperone maneggiat.
Cingar ait Baldo: — Num cerno Spezzacadenam?
Balde, viden? num somnus hic est? num visio falsi?
Ille quidem latro est, ille, inquam, boia diabli,
qui nostram rapuit navim, secumve cavallos. —
Impatiens ullum Baldus stimare periclum,
protinus accurrit contra, brancatque cavallum
per frenum, bravans quamvis sit corpore nudo:
— Sta, latro saldus — ait; — non altro nomine scirem
te nomare, latro es, dignus quem forca guadagnet.
Iste tuus non est, meus est, desmonta cavallum. —
Quando Lyronus equi briliam videt esse piatam,
obstupet in prima facie, pensatque pochettum
quomodo vir nudus sic possit usare brauram,

attamen in fianchis destrerum calcibus urget,
ut quatris pedibus paladino balzet adossum.
At Baldus, gatto similis, dabanda levatur
cum salto, pariterque tirans in pectora stoccum,
fecit ei mancare lenam, quae appena ritornat.
At mille interea veniunt in frotta latrones,
quos praecedit atrox quidam capitanius, Hippol,
qui frater Lyronis erat, corsarus et ipse:
scaltritus, guerraeque avidus, famaeque sititor.
At quum Centaurus bellum videt esse paratum,
armis armatur subito fulgentibus, atque
it celer ad fustas, armato milite vodas,
quos menat, exceptis cinquanta, citissimus Hippol.
Caudam balenae non audet linquere prudens
ipse gigas, dubius ne se velut ocha trapozzet.
Baldus ataccarat se fortem contra Lyronem,
quem trovat expertum guerrae, validumque guererum.
Circum circa illum, tanquam leonessa, regirat:
cui facit, existens nudus, sudare camisam.
Nudus osat certare, tamen non dextera nuda est,
sola sed armatur solito spadone, nec omnem
aestimat hic mundum tanti sub tegmine ferri.
Cingar alhora timet, sortem maledicit iniquam;
Falco sed hunc scridat, dicitque morire batais
esse decus magnum; quo dicto fulminis instar,
arma piat, ferroque omnem se providet, atque
it retrovare ladros, quos mille haud stimat ofellam.
Dumque ruit praeceps, cridat: — Mora, taia, retaia;
gens maladetta, cave, non gens, sed merda diabli.
Non solettus ego vos unum stimo lupinum. —
Et iaculans dardum, tres uno in vulnere passat.
Mox alium lanzat, quo corpora bina tramazzant
mortua, sanguineasque animas per guttura buttant.
Inde pians mazzam, cum qua bellare solebat,
incepit spezzare elmos, spezzare corazzas;
incepit schiazzare ossos, smaccare cerebros.

Qua plus folta videt gentem sibi flectere piccas,
se iacit, hastarumque facit de pulvere fustos.
Nemo suam spectat mazzam, vult nemo rosadis
se bagnare suis, vult talia nespola nemo.
Illi donat opem Cingar, qui armatus et ipse
efficit in terram currentes sanguine rivos.
Non discostus ei, Moschinus fortiter urtat:
sanguificantque omnes forbitas sanguine spadas.
Centaurus miseros buttabat in aequora ladros,
trentaque vodarat nigra de gente galaeas,
non quod solsolus tam sanctam fecerit opram,
sed, qui praeson erat, Philofornus viderat omnem
pro se proque suis tandem succedere sortem,
si Baldo et sociis compagniter addat aiutum.
Ergo valorosus trat spadam, menat et urtat:
seque provat factis et verbis esse fidelem
Centauro socium; squarzat, laceratque budellas.
Inde zenovesos Christi de gente cathenis
eripit, ac extra ferros trat mille tapinos.
Tunc data libertas animosos efficit illos:
— Arma — vocant, — arma, arma — cridant, simul arma [requistant,
inque illos rabiem porcos e pectore sfogant.
Nam bastonatas vecchias, bussasque receptas
seu mescadizzi loris, seu fuste bovino,
valde recordantes, reddunt pro pane fugazzam.
Hos Philofornus enim deduxerat extra galaeas,
contraque mille ladros zenovesi mille bataiant.
Portat inhastatam modo toltam forte gianettam
Cingar, et altorium cernens, animositer omnes,
quot quot scontrantur, sbudellat, seque coralo
fecerat aequalem rossedine sanguinis, atque
magna suae memorat celebratae facta Cipadae.
At se Boccalus, se se Boccalus in antro
sconderat, utque lepus quacchiarat membra coatto,
nam qui non scampat mortem putat esse bachioccum.

Dudum mirarat zuffam fortissimus Hippol.
Obstupet armigeros tanta virtute barones.
Nescit enim generosus homo deducere spadam
cortice corammi, brazzumque intexere scuto,
namque voluptatem tacito sub pectore sentit,
dum Baldum, Baldique viros cum caede suorum
Orlandis guardat similes, similesque Rinaldis:
despiccant etenim testas, brazzosque, manusque,
inque poco spatio tam multa cadavera fundunt,
tota quod e mortis campagna coperta videtur.
Quisque facit provas ingentes, corde gaiardo,
purgantes miseram ladrorum stercore gentem.
O quis vidisset barbutas, quis ve celatas,
scheneras, faldas, nec non spezzarier elmos,
dixisset certe: — Nihil est horrentius orbi!
non terremoti, non fulmina, voxque tronorum! —
Sed tardare tamen nimium se viderat Hippol:
impetuosus equum Rocafortam stringit, et ensem
targonemque ferens, it aquosi turbinis instar.
Cingar, id adocchians: — Guarda, Falchette, — cridavit. —
Ecce ruina venit, sta saldus, non tibi manco. —
Dixerat, et veluti nocchierus praticus, undam
prospiciens magno venientem murmure venti,
hanc spezzare parat ferrato pectore navis;
sic Cingar contra furibondos Hippolis ausus
firmus aparecchiat se se, nec ab impete scampat.
Hippol ad un trattum quod arivat fulminat ense,
Cingaris ac tanto cervellum robore chioccat,
ut bene non sapiat si nox vel giornus adesset.
Quum tamen oltraggium vidit Falchettus amico
sic fieri, colera succenditur ultra misuram.
Ferratam stringit mazzam, ferit Hippolis elmum,
ac dishonesta quidem fuit illa nosella barono.
Nec sorbam interea Falchettus tardat un'altram;
maiori, quam prima fuit, botta ipsa valore
iungit et ad terram pennazzum buttat ab elmo.

Mox ait: — Attenta, si nostra panada saletur —
atque menat colpum terzum pur semper in elmum,
unde coactus equi collum ferus Hippol abrazzat,
et bene tres voltas cascandi signa fuerunt.
Non Mongibellus tanto vampatur in igne,
quanto inflammatur collericus Hippolis ardor,
dumque furit boffans, tempesta marina someiat.
Exululat, ferrumque manus perstringit ad ambas,
fendentemque gravem tantis cum forzibus offert,
quod, nisi Falco statim balzasset alhora dacantum,
in geminos illum squartasset nempe mezenos.
Non tamen interea cessat dopiare feritas,
nam, vix fendentem complerat, protinus altrum,
atque altrum lassat stizzosa voce roversum.
Non potuit Falchettus eam schifare ceresam,
quae sic brusca fuit, quae sic fuit illa gaiarda,
ut smemoratus humo caderet, guanzale tridato.
Viderat hoc Cingar, currit furibundus in illum,
atque super brazzum dextrum, qui deserat ensem,
percutit; ut strato Falchetto porgat aiutum.
Falchettus tamen ecce levat se saltibus altis,
dumque Hippol voltans brancat cum Cingare guerram,
dumque ferire parat, canto Falchettus ab altro
mazzatam donat; cui voltus, Cingare licto,
dum dare parecchiat, Cingar succurrit amico,
atque fiancalem spiccatum ad littora mandat.
Sic leo terribilis, cunctisque superbior, usat
intra duos ursos rabido combattere morsu,
qui vix tempus habet, spatiumque piare fiatum.
Dum squarzare unum quaerit, mordetur ab altro,
dumque istum retrovat, subito retrovatur ab illo:
sic erat in medio fratrum validissimus Hippol.
Tanta ibi corripitur rabie, tantoque furore,
ut focus ob nimiam stizzam vamparet in elmo.
Ergo, dum Cingar nimium se cazzat inanzum,
dat piatonadam toto conamine talem,

non supra schenam sed supra Cingaris aurem,
ut campanellos audiret mille sonantes.
Sbalorditus humo cascat, calzasque tirare
apparet, ranaeque instar se stendit arenae.
En cruor a naso, cruor ore, cruorque fluebat
auribus, et rubeum mandat per gramina rivum.
— Ah ladrone — cridat Falchettus, — brutte ribalde
bastardone, virum talem tantumque necasti? —
Dixerat, et stricto manibus bastone duabus
se levat in guisam balzantis ad aethera pardi.
Mox ferit hunc tanta possanza desuper elmum,
quod, quamvis Hippol se sub targone covertet,
targonem tamen hunc spezzatum mandat ad herbas;
tamque pesenta gravat durae tartuffola mazzae,
quod Roccafortae groppas cervice flagellat
Hippol, et in sella stando portatur apertis
huc illuc brazzis magno galopante cavallo.
At corsarorum fratantum huc advolat agmen,
surgentemque suas in plantas Cingara trovat.
Non aliter rugit leo, cazzatore feritus,
quando, canes inter seu corsos sive molossos,
unguibus et morsu carnarum frusta minuzzat,
sicut alhora facit Cingar, quem Falco secutus
mazzatas orbi nunc huc, nunc dirrigit illuc.
Hi duo ben stretti simul agmina grossa fugabant,
ante suamque iram voltabant terga ladrones.
Baldus at interea distemperat ense Lyronem,
atque sui similem iam nudum fecerat armis
et nisi Fracasso trarupta haec gara fuisset,
absque ullo dubio finisset vita Lyronis.
Moschinus, Centaurus item, Philofornus in uno
groppetto stricti spegazzant sanguine terram,
atque coradellas, milzasque ad sydera iactant.
Nullus alhora quidem remanebat supra galaeas,
omnes in terra, tam mori quam zenovesi,
combattunt, multosque alios Centaurus in undas

iecerat, inde suis tornarat ferre socorsum.
Verum Giubertus, spatians in littore solus,
se viat ad fustas, intrat, nullumque retrovat,
et velut imbellis, nec usatus in arte scrimandi,
cernit et horrescit tantam guardare bataiam.
Per nubes ingens hastarum fractio bombat,
perque sinum ponti vocum fragor altus eechat.
Fiunt squarzones carnis, fiuntque cruoris
flumina, de mortis hinc inde fiuntur acervi.
More bechariae pulmones, viscera, trippae,
atque coradellae, panzae, ventralia, milzae,
arboreis ramis pendent, herbasque cruentant.
O crudas bottas, o vulnera digna Rinaldo,
millibus o doctis cantanda Maronibus acta!
Hic ferit, hic reparat, taiat iste, sed ille taiatur.
Squarzatas maias, tridasque omnino piastras
cernebas, avibus similes volitare per auras.
Ad bassum volucres tanto pro murmure crodant,
seque trabucantes fasso meschiantur in uno.
Et cervi et lepores extra boschalia saltant,
piscesque attoniti bacchantur in aequoris imo.
Et iam corsari voltant calcagna fugaces,
instant nostrates miseram cazzare canaiam.
Non tamen interea laxatur cauda Fracasso,
qui clamans socios commandat linquere guerram,
atque ad vodatas raptim properare galeas:
nam fare vult bellum tractum, dignumque corona.
Tunc omnes rati, non posse tenere Fracassus
amplius ingentem codam, quae lubrica muzzat,
ut muzzat manibus nequiens anguilla teneri,
concurrunt, veluti cernis concurrere gentem,
quae versus Paduam cupiens andare per amnem
Brentae, qualcunam mirat discedere barcam,
de cuius prora navarolus cridat: — A Pava. —
Baldus mandatum negat exaudire Fracassi,
spernit ab impresa guerrae se tollere fortis

campio, nec mortem curat mercator honoris.
Si cum destrezza valeat fortezza coëllum,
decrerat contra Lyronem vincere pugnam.
Iamque gigas tanto caudam conamine torquet,
quod, dum torta caput voltat balena Fracassum
boccatura, velut boccat bona cagna leprettum,
illico dimittit caudam, caput illico brancat;
inde pedes mittens, veluti si strangulet ocham,
quattuor in crollis testam de tergore spiccat.
Ecce mari medio pigritatim littora circum
incipiunt callare, simul surgente profundo.
Insula disparet, quam portat bestia secum,
et quisquam pedibus sentit mancare terenum;
dumque bisognat aquis mergi, desiderat alas,
in moia quoniam se trovat habere culamen.
Iam maris in fundo se se balena stravaccat,
boscorumque trahit secum sex mille biolcas,
per quos discurrunt pisces, novitate gioiscunt,
saepe cachinnantes rident: pars incubat ulmis,
parsque capellutas mangiant de robore giandas.
Miranturque capros, lepores, cervosque negatos,
nec minus humanas facies, bustosque taiatos,
et carnes, modo quas Baldi fecere sodales.
At super innumerae testae sofiare videntur,
arma, trabes, tavolae, capannae, millia rerum:
antea saltarant barrones supra galaeas,
atque zenovesi, quanti de caede supersunt.
Hi cuncti pariter fustas insemma tenebant,
ad quarum spondas, dum se attaccare volebant
corsari miseri, pietosa voce cridantes,
seu respingebant urtis et calzibus illos,
sive trabant susum per orecchias, perque capillos,
donec complessent rêmos, bancasque vodatas,
atque cadenatis pedibus statuere nodaros,
qui tam desconcis usantur scribere pennis.
Fracassus menat piscosa per aequora brazzos;

ingentesque facit cumulos, dum nodat, aquarum,
scindit eos manibus, gambasque racoltus inarcat,
inde viam faciens calcagnis aequora pulsat,
et puntando pedes, sofiandoque gutture pleno,
non tempestatem pelagi facit ille minorem,
quam Borra et Gregus, sibi contrastante Sirocco.
Dumque natat, casu vel sorte guidante, Bocalum,
qui nil mangiarat, retrovat sine fine bibentem,
cui quasi tripparum compleverat unda misuram.
Protinus hunc mittens in summo vertice campat,
nec mancum Boccalus erat securus alhoram,
quam castellanus seu Mussi, sive Salei.
Hippol fertur equo gaiarditer extra profundum,
sustinet aequor equum, sed equus quoque sustinet ipsum
Hippola, cui tantum schinchae bagnantur ab undis.
  Cingar in excelsa maioris puppe galeae
stabat, et ad Baldum frezzosa mente cucurrit.
— Me miserum — clamat; — num Baldus forte sotacquam
piscibus esca fuit? pro dii, qui fata guidatis,
iustitia haec vestra est? tali ratione guidantur
fata hominum? Non, non, stellis incago ribaldis:
incago Marti, Phoebo, totaeque canaiae.
Et mihi recrescit non scribere posse corezas,
in vestrum quoniam dispregum grande volumen
dictarem, plenum de centum mille corezis.
Non dii, sed potius vos estis merda diabli.
Est sine cervello populus, qui pazzus adorat
vos, seu beccones ravaiosos, sive bagassas,
aut imbriagos, homicidas, aut rofianos.
Nonne Venus meretrix totius pubblica gentis,
nonne Iovis soror est Iuno, contraria Troiae,
Iuppiter accepit tamen hanc pro uxore gaioffam?
An poterant bastare Iovi de mille puellis
cinquantae numero? centae? tandemque tresentae?
Bestia matta fuit, qui te laudavit, Homerus,
menchionusque Maro, nec non scola caetera vatum.

Ecce tibi ficcas facio, stronzisque ledammo.
Cancar te mangiet, penitus restante niento,
qui totum tantis implesti fecibus orbem.
Dic mihi, merdipotens o Iuppiter, ut quid ab omni
gentili vulgo totius factor Olympi
esse putabaris? cum sit quod adulter, avarus,
quod stuprator eras castarum boia sororum?
Taiasti patri genitivos, ladre, sonaios,
ut non stamparet plures tribus ille fiolos.
Stuprastique tuam post haec, manigolde, sorellam.
Sforzasti Alcmenam, propter fabricare gigantem,
qui palmam semper vastis in rebus haberet;
hunc tamen una uno stravit muliercula sguardo,
ac in guarnello fecit filare gazanum.
Tu quascumque tuis oculis, gaioffe, placerent
seu consanguineas, seu non, sine iure, puellas
turpabas, faciens asinaliter omnia secum.
Ergo (si vivis) possis tibi rumpere collum,
postquam sic nobis crudelia fata ministras,
postquam virtutum Baldus candela stuatur.
  Talia dum Cingar iactat, renegatque batesmum,
Fracassus guardans coelum, sic ore braveggiat:
— Iuro per hunc sacrum, quod porto in fronte, batesmum,
perque illum ventrem, qui me sborravit in orbem,
tantum cercabo per montes, saxa, cavernas,
per sylvas, boscos, per valles, flumina, terras,
mox diavolorum per tecta, per antra, per amnes,
et si conveniet per celsa palatia coeli,
donec seu vivum, seu mortum, sive malatum
inveniam Baldum, cum quo vel vivere semper
in coelum statuo, vel sub stigialibus umbris.
Sed prius arripiam Plutoni regna gaioffo,
cuius de testa pavidam streppabo coronam,
subque meo stabit sceptro diabolica proles. —
Mox ait: — O comites, animum deponite moestum.
Ut vindicemus Baldum tantummodo restat.

Me seguitate, precor, nigrumque calemus ad orcum. —
Dixerat, atque omnes capitanos chiamat in unam
maiorem fustam, reliquasve seguire comandat.
Egressique undas finaliter, aequora lassant,
Fracassusque rapit sumpto bastone viaggium.
Moschinus seguitat, Falchettus, et altera turba.
Cingar vult solus cighilinum stare dedretum,
si mare fortassis tret morta cadavera ripis,
ipsius ut Baldi det membra negata sepulchro.
Centaurus remanet cum Cingare, caetera squadra
non sine ploratu vadunt post terga gigantis.
Quisque suam vitam non binas stimmat ofellas.
In qua parte via est magis aspera, tenditur illuc;
nil curant spinas, nil curant saxa, ruinas,
nil tempestates, pluvias, nil frigora, caldum,
nil tigres, apros, nil serpas atque ladrones.
Omnibus his, quae saepe trovant, gaiarditer obstant.
Si retrovant, mangiant; si non, — Patientia — dicunt.
Ad grandis tandem radices montis arivant,
quem appena queant ertum superare camozzae.
Non saliunt illum, tenebrosa sed ora cavernae
intrant impavidi, montagnaeque antra busatae.
Cercat iter pedibus, vadens Falchettus avantum,
insegnatque alios, quo debent ponere plantas.
Est opus, ut gobbo Fracassus tergore vadat,
nam grandazzus homo daret ipsa in saxa zucadas.
Cingar at interea per longam solus arenam
ibat, passeggiando pedes, grattandoque testam,
et ficcans oculos in terram plorat amicum,
quo sine scit certe non vivere posse quatrhoras.
Saepe sibi stesso cazzasset in inguina stoccum,
praesens Virmazzi nisi tunc persona fuisset.
At tandem gravis ecce venit de longe cavallus,
ille cavallorum meliorum maximus, ecce
Spezzacadena venit, portans se fluctibus extra
fortiter, inque suo (quis baiam non vocet istam?)

inque suo dorso duo grandia corpora gestat:
scilicet in groppam Baldum, arzone Lyronem;
nam Baldus, quum sensit aquas subcrescere, cumque
Lyronus subito voltasset fraena cavallo,
non se curarunt coeptam finire bataiam,
quod nimis importat barronibus ire negatum.
Baldus it in groppam saltu, brazzatque Lyronem,
cui Lyro datque manum, dat verbaque dulcia, dat cor,
amboque contraris fiunt in rebus amici,
hostes quippe facit fratres commune periclum.
Spezzacadena ruit, cuius tantummodo musus
apparet, testaeque hominum modo supra videntur,
et modo sub latitant, velut usat mergus et ocha.
Peiorem sed Baldus habet, stans retro, pitanzam;
saepe trapozzatus gorgadas tirat aquarum.
Is tamen alto animo divinum sperat aiuttum.
Cingar, id aspiciens, sperat, clamatque sodalem,
monstrat ei digito cosam de longe nodantem.
Quid sit enim, nescire datur, quia copia vistae
deficit humanae tam longos currere tractus.
Centaurus tamen ipse cito se cazzat in aequor,
parte cavallina nodans, tandemque rivatus
gurgite qua medio iam Spezzacadena fiatum
spingebat grossum, nimiae sub pondere somae,
suscipit extemplo Baldum, supraque groperam
hunc tirat, allevians straccati dorsa cavalli.
Prospicit haec Cingar, sentitque per ossa medullas
discolare suas, ut cera liquescit ad ignem.
Gustat enim tantam dolzuram intrinsecus, ut non
in brenta mellis voluisset habere culamen.
Denique perveniunt omnes ad littus arenae,
fit novus hic gustus basorum, fit nova festa,
mille carezzinae fiunt plus zuccare dulces.
Baldus amorevola sic sic piat arte Lyronem,
ut Lyro disponat Baldum seguitare per ignem.
Venerat ad ripam nec non gaiarditer Hippol,

cui iacet appressum sellis Rocaforta bagnatis.
Hunc Lyronus adit, strictumque abrazzat, et inde
supplicat ut sortis voiat incagare travaio,
seque valenthomini penitus committere Baldo.
— Sum contentus — ait, — faciam quaecumque co-
[mandas. —
Quo dicto, ad Baldum brazzis currebat apertis.
Baldus eum subito sembiante aprendit alegro,
germanosque sibi forti charitate cadenat,
pro quorum forzis non mundum prezzat un aium.
In Roccafortae post haec se arzone piantat.
Lyronus charum non lassat Spezzacadenam,
Hippol it in sellam Pardi, Philofornus at ipse
Centauri iussus groppas montavit equinas.
Cingar nil curans, stafferi more, pedestrat.
Iamque recedebant, quando sibi trenta galeae
in mentem veniunt, quas sic sine rege relinquunt.
Baldus Lyronem, fratrem quoque saepe pregavit,
ut classem tantam, pro seque suisque, nequaquam
prorsus abandonent: satis est quod ametur ab illis.
At nec Lyronus vult hoc audire, nec Hippol,
ac minus hanc voluit Philofornus prendere curam:
tanta sodalicii calamita tiraverat illos.
Ergo abeunt, fustasque omnes, gentemque relinquunt,
nam nimis importat mistatem linquere Baldi.
Solus it ad staffam Cingar, solusque pedestrat,
donec villanum qui binos menat asellos
obvius incontrat, pensatque robare coëllum.
Ast ille, ut vidit soldatos, protinus altrum
brancat iter, sylvaeque asinos per devia cazzat.
Cingar eum chiamat: — Quo, quo, sta, scolta, gazane.
Scolta parolinam solam; sta, dico, bonhomme. —
Cui respondet homo: — Blabla, chiz, felchena, gozca. —
Sic parlans, cursum duplicans calcanea menat.
— Quo diavol abis? — respondet Cingar: — adessum
te faciam gustare tuam, villane, paciam. —

Quo dicto, insequitur clamans tutavia: — Vilane
tangar, ni smontes, pentibis; scende, gaioffe.
Lege comandatur nostra, quod quisquis habebit
sive duas tunicas in dossum, sive gabanos,
det male vestito seu quellum sive quelaltrum.
Non aliter quicumque duos menat ante somaros,
iure viandanti donare tenetur asellum. —
Rusticus exurlat, neque vult smontare iumentum.
Non inthesus ait: — Flep, chelp, cocozina, boaster. —
Dumque suas similes baias sbraiando frequentat,
Cingar eum currendo rivat, caudamque somari
corripit, inde trigat, fossumque gaiardus in unum
patronem ac asinum, sociis ridentibus, urtat.
Quo facto, subitum spiccat de littore saltum,
supraque colaltrum balzat leggiadrus asellum.
Iam non francesum sub se voluisset ubinum,
non orecchiutas quas mulas Roma cavalcat,
nam portantino passu trampinat asellus,
foiadasque paret pedibus taiare minutim:
tichi tich et tichi toch resonat per mille lapillos,
ponitur in fallum pes nunquam parvulus, et non
pontigero suffert costas sperone tocari,
nam subito calcem laxat, pariterque corezam.
Miraculum, si asinus tret calzos absque corezis!
Ergo inter comites orta est non poca voluptas;
dum spronat Cingar, mollat celer ille fiancum,
et caput in gambas ficcans de retro levatur,
unde bisognabat Cingar tommare deorsum,
atque super littus maiores prendere bottas,
quam si frisonis caderet de arzone cavalli.
Talibus in festis compagni tempora passant,
donec arivarunt ubi maxima surgitur alpa:
alpa columna poli, quae saxi culmen aguzzi
ficcat in aethereas sedes, ac sustinet astra.
Haec lunae montagna quidem chiamatur, et illic
ad fundum socii magnam reperere cavernam,

totaque per circum grottis montagna busatur.
Centaurus norat vestigia pressa Fracassi,
terribiles quoniam mostrabat arena pedattas.
Cuncti gaudentes statuunt seguitare gigantem.
Baldus smontat equum, smontat Lyronus et Hippol.
Cingar asinaster, reliquis derdanior, inquit:
— « Qui stat retro seret portam », proverbia dicunt.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS

Venimus ad pavidum Malamocchi denique portum,
gurgite qui medio fert centum mille diablos,
naviculamque meam fluctu sorbere menazzat.
Contra fortunam grandis matezza videtur
spingere schirazzum, quando est garboius in undis.
Ergo ego quid faciam? spicchetur ab arbore velum,
butteturque giusum maioribus ancora soghis.
Non bastat nobis animus transcendere passum,
passum tam durum, tam horrendum, tamque cativum,
in quo multoties barchae gentesque negantur.
Non mihi sufficiens cor est, non circa coradam
aes triplex, ut grande velim tentare periclum.
Impegolata pocum sub fundo navis, ab omni
parte forata, cagat stuppas, aperitque fenestras.
Ergo inquam, quid nunc faciam? timidus ne redibo?
Semper difficilis est scortegatio caudae.
At quia non modicum video mihi nascere scornum,
qui iam vogarim tercentos mille miaros,
non formidarim cagnae latramina Scillae,
non me terruerit rabies ingorda Carybdis,
et Malamochaeos trepidem tentare diablos?
Fac animum, paveasque, Striax mea Togna, nientum.
Grandis erit (confesso quidem) straccatio schenae,
dum contra pegoras opus est intendere brazzos.
Ergo sub infernas Baldum sociare masones
est opus, o Musae, populosque catare stryarum,
quos maris in fundo strya Gelfora sola governat.

Ibant obscuri Baldus, Baldique seguaces
nigra cavernosae peragrantes clymata tombae.
Nec mirum si dant crebras per saxa zucadas,
ac per inaequales petras si schinchibus urtant.
Quapropter rident, animoque feruntur alegro,
et boncompagni sua damna libenter abrazzant.
Non procul ante meant alii duo tracta balestrae,
scilicet insemmam quattri, post terga Fracassi,
qui testam ruptam banda portabat in omni.
En sentit tandem post se pistare cavallos:
quid sit, avisatur; cridat: — Ola, manete pochettum,
audio cum ferris contundere saxa cavallos.
Numquid erit Centaurus, equi cui forma dedretum est? —
Vix ea finierat, Cingar veniendo, cridabat:
— O o, Falchette, o o, Fracasse, Bocale. —
Giubertus fatur laetus: — Vox Cingaris illa est.
Expectemus eum; — tunc illi firmiter adstant,
conveniuntque omnes, nec se discernere possunt.
Fracassus voluit brazzis amplectere Baldum,
sed tulit in saxo magnum cum fronte garofol.
Tum quoque Boccalus Baldum toccare volebat,
et quasi cum digito steso sibi vulsit ocellum.
Cingar ait: — Properate ultra, videamus abyssum.
Ipseque Falchettus praecedat, guida, caminum.
Quattuor in voces post haec cantare comenzant,
nam (velut accascat tal volta) fuere tralorum
quattuor insemma voces, cantare scientes.
Accipit ut gracili sopranum voce Gibertus.
Suscipit at firmum Philoforni bocca tenorem.
Gorga tridans notulas prorumpit Cingaris altum.
Trat grossum Baldus extra calcanea bassum.
Quattuor hi varios ita sic andando motettos
cantant, et simili nihilant dulzore fadigam.
Gorgula phoebaei frifolat magis alta Giberti,
deque « ci sol fa ut », modulanter surgit ad « ela ».
Semicromas, minimasque notas sic ille menuzzat,

ut pratichi frollam trinzantis dextra vacinam.
Longas atque breves Philofornus pectore squadrat,
sustentatque omnem relevata voce camoenam.
Interdum pausas expectat quattuor, octo,
viginti, et trenta, velut est usanza tenoris,
dumque silet, ternis resonat modulatio linguis.
Non minus aure canit Cingar, quam voce peritus:
nunc usque ad coelum vadit retrovare sopranum,
nunc usque ad baratrum scalam descendit ad « are ».
Nulla quidem vox est aliorum promptior, et quae
plus notulas nigras crevellet more farinae.
Baldus at educit tremulo de gutture bassum,
hunc quoque flamengum iurares esse canonem,
nam fundans simulat cannam, velut organa, grossam.
Est sibi pochettum, gamautti tangere cordas,
bassior at giusum canevae descendit in imum.
Plus ascoltantum sopranus captat orecchias;
sed tenor est vocum rector, vel guida canentum.
Altus apollineum carmen depingit et ornat.
Bassus alit voces, ingrassat, fundat et auget.
Cantus flamengos, talianos, atque todescos
hi cantant, quia sic passatur inutile tempus.
Sunt tamen insani quidam, pazzique balordi,
sunt quidam stronzi, dico, bis terque cagati,
qui tam dulcisonis plenam concentibus artem
esse legerezzam dicunt, tempusque gitatum,
plusque volunt aut esse asinos aut esse cavallos,
et tamen attracta reputari fronte Catones.
Plusque suam boriam preciant, et ventre pieno,
lardatisque gulae paffis, vultuque botazzi,
praelati insignes dici, quam scire coëllum
seu sit parlandi, seu sit doctrina canendi.
Imo macer quidam bos Chiari, tortus, et omnes
scomunicatus habens materno a lacte diablos
in gobba, hypocritus, gnato, vecchiusque crevatus,
est qui sbaiaffat, gracchiat de hac arte canendi.

Musica continuo versatur in ore deorum,
musica concordi fert circum cardine coelum,
musica nascendo humanos compaginat artus.
Cur hymnos, psalmos, cur cantica tanta vetusti
disposuere patres gesiis cantanda per orbem?
cur, dico, antiqui doctores atque magistri
ornavere libros responsis, versibus, hymnis,
Kyrie leysonis, Introitibus ac Aleluis?
Ite genus pecudum, pacchiones, ite gazani,
vos quicumque fero laceratis dente camoenas.
Cessarant comites cantu, nam Cingaris ipse,
Cingaris ipse asinus firma cum voce comenzat
canzonem cantare suam, mostrare volendo
non minus esse bonam sibi vocem, non minus esse
cantandi garbum lingua, gorgaque palesum,
quam fuit Agricolae quondam, magnoque Bidoni.
Vox asini grata est asinis, neque gratior altra
esse potest, quamvis frifolet Philomena per umbras.
Ingentem interea strepitum. sentire comenzant.
— Auditis — Falchettus ait. Tunc quisque tacendo
stat chetus, ac longis rumorem brancat orecchis.
Cingar ait: — Seguita, quo te via praevia guidat.
Fortasse invenies quo causa cridoris habetur. —
Falchettus paret, tastatque andando petrarum
passibus intoppos, sociisque annuntiat illos;
et quem Cingar ait, curat captare viazzum,
namque vias quandoque trovant velut ypsilon ire.
Quo magis accedunt, sonitus magis ille rebombat,
et iam vix unus parlans auditur ab altro,
tam strepitus rumurque ingens assordat orecchias.
Horrescunt omnes, quamvis sint pectore franco,
seque putant venisse nigri Plutonis ad umbras.
Denique per quandam fissuram splendulus ignis
apparet, modicoque viam dat lumine claram.
Huc Baldus celerans alios restare comandat,
elevat hinc oculos, quantum lux parvula monstrat;

ecce videt portam, vario quae sculta metallo est.
Accurrunt, placet ire intus: Fracassus in illam
ter pede chioccavit portam, sed tanta ruina
fit martellorum quod nil sentitur ab intro.
Impatiens Fracassus eam bis tergore crollat,
atque cadenazzis ruptis sine chiave recludit.
Conticuere omnes martelli ferra domantes,
nec sonat ulterius tich toch incudine pulso.
Stant ibi ferrari centum, totidemque gaioffi,
qui carbonorum portant in tergore saccos,
qui quoque manticibus ventosis semper afogant,
quique domant ferrum martellis atque tenais.
In pede saltatus, vir grossus alhora pigrezzam
fert testudineam, et tanquam bosaccarus inflat
ingentem panzam, et plenum fece botazzum.
Tresque gulae cascant de mento ad bigolis imum.
Is Baffellus habet nomen, primusque boteghae
stat faber, e zoppi Vulcani semine zoppus.
Introit en Baldus, coetu seguitante, bravosus,
ut soldati intrant albergos tempore guerrae.
Cui Baffellus ait: — Nimium, compagne, superbis.
Tu ne meam sic sic audes intrare fosinam? —
Baldus respondet ghignans: — Te affretta, magister,
expedias bonas armas, comprabimus illas. —
Sic parlans rugat, buttatque sosopra botegam.
En rursum fabri nudo cum corpore menant
martellos magnos, candentia ferra domantes.
Pars facit huc, illuc vivas saltare favillas;
pars cum manticibus, pars cum carbone fogato
abbrasant durum venti sofiamine ferrum;
pars elmos limat cristatos, parsque corazzas,
aggroppantque tridas circum bragalia maias.
Sunt qui multifores, velut ars merscalca docetur,
excudunt ferros pro ramponare cavallos.
Dumque lavoratur, Baffellus praesidet illis,
dat quibus interdum crustas bastone cotoras.

Sunt omnes nigri, ruginentes, absque savone,
malque petenati, nudi, plenique pedocchis.
Nec Baffellus eis lassat mancare bocalum,
nam male ferrari martellant absque bocalo.
Dumque ita perficitur, parlantque insemma fradelli,
de penitus finis se se fornire piastris,
velleque vestiri rutilis per forza corazzis;
ecce suum Baldus sentit nitrire cavallum,
Lyronusque suum, quos nunc deffora ligarant,
atque asinus. bis sex pontadis protulit — A a. —
Quid sit, nescitur; currunt ad cernere causam.
Spezzacadena magis nitrit, raspatque terenum,
Roccaforta simul magno rumore balanzat,
calzibus et duris cum Pardo marmora spezzat.
Vult Baldus saltare foras denantior altris;
sed pede vix posito super aerea limina portae,
maximus hunc spingit ventus, drentumque rebuttat.
Obstupuere omnes, iterum vult bravus apertas
transpassare fores, at flatus fortior urtat,
quem simul et socios alios sotosora butavit.
Ter sic tentavit, ter sic indreto tomavit.
Tunc Baffellus ait: — Grandis desgratia vestra est.
O sfortunati, vos nempe morire bisognat.
Sic sic ausi estis secreta subire deorum?
nec formidastis grottas intrare dearum?
Non hic mortales fas est calcare pedattas,
ni dea concedat vobis Smiralda caminum. —
Fracassus dixit: — Qui dii, quae Smerdola, quod fas?
Est Deus in coelo, quo lux nitet absque tenebris.
Vos mage diavoli brutti, lordique stryones,
qui fugitis radios giorni, qui semper in umbris,
more civettarum, gufforum, gregnapolarum,
vivitis, et vos met divos, divasque vocatis.
Iuro tibi: quod non discedam partibus istis,
donec iter retrovem, quod nos deducet ad orcum,
Luciferumque tibi patrem, fratresque diablos

discornare volo, totosque relinquere pistos.
Dic: quod nomen habes? — Respondet: — Tu ne Tiphoeus?
tu ne Briaraeus, quia me deitate segurum
sgomentare putas? Ego sum, qui fulmina magno
condo Iovi, praesumque istis sine fine cavernis.
Iuro deos: faciam vestras pentire pacias.
Hinc uscite foras, praestum: quid statis? an anchum
vultis, ego dicam bis vobis? ite deforas.
Vos altramenter tot porcos, totque cavallos
cangiabo, veluti dii transformare cativos,
malvagiosque solent homines in turpia rerum. —
Cui Fracassus: — Habes magnam, confesso, rasonem,
dummodo, qui faciant illam, retroventur adessum.
Attamen invenias seu divos sive diablos,
qui te, quive tuam possint defendere causam.
Non aliud ius nos, aliud non numen habemus,
quam cor magnanimum, spadam, mazzamque feratam.
Ergo, quid indusio? nimium parlare codardos
arguit; arma meis da compagnonibus: ut quid
me sguerzis guardas oculis? da praestiter arma. —
Sic dicens, calcem validum vibravit eidem,
quem smagazzavit rafioli more tenelli,
merdaque corporeis cunctis de partibus exit.
Hinc alius, terrere putans bravegiando guereros:
— Praesti — ait, — o famuli, quid statis? prendite tela
scazzemusque istos temeraros extra fosinam.
Exite, o tristes asini, gentesque ribaldae. —
Ac ea dum parlat, martellum corripit unum,
et martellatam dat Baldo supra cerebrum.
Quando fabri nudi zuffam videre comenzam,
expediunt raptim martellos atque tenaias,
parsque graves limas, chiodos et azale fogatum,
hisque armis audent mastris se opponere guerrae.
Ridebat Baldus, nec fodro educere stoccum
se dignat, quamvis nesplum gustaverat unum.
Quamprimum festinus eos Boccalus asaltat,

seque valenthomum nuda inter corpora monstrat.
Sed poco in spatio cuncti periere ferari,
sunt etenim nudi: ceu fresca povina taiantur,
nec per miracolum mansit, qui viveret, unus.
Spezzacadena intrat per apertas denique portas,
ruptaque de collo pendebat soga cavezzae.
Se se cum Pardo cantonem tirat in unum.
Roccaforta tamen sentitur calcibus extra,
qui pistando petras frangit, qui boffat et hinnit
more cavallorum, quando fit gara tralorum.
Tunc Fracassus, equo cupiens praestare socorsum,
vult exire foras, sed grandis ventus in illum
ecce ruit, vastumque facit retro ire gigantem.
Baldus ait: — Certe guastabitur ille cavallus. —
Respondet Cingar: — Si sic fortuna repugnat,
quid nostras ultra cercamus rumpere testas? —
Hoc dicens, sotosora domum voltare comenzat.
Giubertus ponit carbones, excitat ignem
manticibus, rossasque facit dare lumina bronzas.
Lyronus retrovat vivo de marmore saxum,
quod removet, speratque aliquem accàtasse thesorum.
Ecce repentinus fit terrae motus, et antra
undique tota sonant, faciuntque stupire barones.
Attamen interea saxum Lyronus abrazzat,
mox levat, et buttat per portas extra fosinam.
Ecce drago (horresco referens) longhissimus intrat,
intratusque ruit propter squarzare Lyronem,
qui sic arditus fuerat scoprire cavernam,
qua latet haeroum pretium, palmaeque ducarum.
Tunc causa hic patuit, quare tres ante cavalli
saltabant fremitu, quos luridus anguis agebat.
Hunc tamen accensi, tractique insemma, cavalli
calzibus assaltant, morsu, pedibusque davantis.
Nil drago deffendit se fortes contra cavallos,
imo venenoso cercabat dente Lyronem
sternere, dum grottam vult ille intrare scovertam.

Baldus et Hippol ei currunt praestare socorsum,
qui contra bissam crebro deffenditur ense.
At focus interea morzatur flamine venti,
quo tenebrae totum penitus rapuere lusorem,
nec possunt socii proprias cognoscere fazzas.
Baldus ibi clamat: — Nihil, eia, timete, barones.
Nostra quidem virtus magicas non extimat artes.
Sed precor intantum (quia sic lusore caremus):
nemo menet spadam, ne mutua vulnera dentur.
Sola cavallorum sit guerra incontra dragonem. —
Sic ait, atque animat stimolanti voce cavallos,
ut stimulare canes in porcos saepe solemus:
qui, nunc mordendo, nunc calzos trando, domabant
foetentem dragum; quamvis non vistus ab illis
quaeritur ad nasum solummodo, namque cavalli
nil penitus possunt tenebris discernere foltis.
Pardus agit calzis, nec lassat prendere flatum;
Roccaforta tenet portam, prohibetque volenti
se scampare fugam, tenet ac per forza dedrentum.
Ille sed interea, nigrum vomitando venenum,
sibilat, et se se tumefacto gutture gyrat.
Porrigit attentas quisquam compagnus orecchias,
interdumque suas per gambas ire tralorum
sentit, eumque procul sospingit calce Fracassus.
Omnes coguntur nasum stoppare, nec oybo
dicere tempus habent, tantus iam puzzor amorbat.
Tandem non potuit plus Spezza tenere cadena,
Spezzacadena dragum lassat scampare tirantem.
Ille viam liber scapolat, seguitantque cavalli;
alter cum calzis agitat, sed morsibus alter.
Ille fatigatus sibi iam ingrossare fiatum
sentit, et intornum bassis volat anxius alis.
Fracassus validum menaret saepe tracagnum,
sed timet aut socios aut desertare cavallos.
Pardus, habens animum furiatum contra nemigum,
dum tirat calzum, percusso Cingare, fallat.

Cascat humi Cingar, Pardusque retornat, et ipsi
Boccalo supra schenam saltavit adossum.
— Heu — Boccalus ait, — succurrite, namque butavit
me sotosora draco, magis imo diavolus extat. —
Respondet Cingar: — Patientia, contra doverum,
contra meam voiam patientia, cara brigata.
Me quoque nunc fecit saligatam rumpere culo. —
Giubertus ridet. — Rides, Giuberte, facendam
istam? — Cingar ait, — mihi nulla est voia grignandi.
Scilicet hic habeo ventosas atque cirottos,
cum quibus acceptam possim medegare schenadam. —
Talia dum placidis mottis baronia solazzat,
egreditur cifolans oficinam denique serpens,
quem Rocaforta suis calzis prohibere nequivit.
Ille cavernosas vadit stridendo per oras;
dumque seguire parant guereri, protinus ecce,
ecce fores bronzi, portaeque serantur apertae.
At pede cum dextro, vasconum more, Fracassus
currit, et ad terram, scarpato cancare, mandat
cuncta sotosopram, clamans sic voce tonanti:
— Me seguitate ducem, quo nobis nostra codardis
forcia smarrita est? ubi nostra prodezza, diavol? —
Sic ait et signans se se, ruit extra botegam,
quem non ulterius ricolavit forcia venti.
Tunc illi imbrazzant scudos, brandosque filatos
disfodrando, foras armato pectore balzant.
Hos quoque destreri drittis seguitantur orecchis,
mortifer at dragus tenebrosa per antra vagatur,
tumbarumque cavas cifolis ingentibus explet.
Ad quorum strepitum socii vestigia drizzant,
tantonesque abeunt, quaeruntque per orba draconem,
quem vel habere volunt mortum vel perdere vitas.
Tum novus exoritur rumor, tantusque bagordus,
ut non esse putent nisi centum mille diablos.
Vox confusa procul loca per scurissima bombat,
quae venit innantum sensim, crescitque gradatim.

Est id cunctarum rabidissima schiatta ferarum;
quaeque suas reddit voces, ut usanza ministrat.
Dat leo rugitum horrendum, lupus elevat urlos,
bos bu bu resonat, bau bau mastina canaia,
nitrit equus, nasoque bufat, raspatque terenum.
Sgnavolat et gattus, et adirans eiulat ursus.
Mula rudit, mulusque simul, tum ragghiat asellus,
denique quodque animal propria cum voce favellat.
Hi pariter celerant incautos contra guereros,
duraque cum rabidis afferrant morsibus arma.
Si manegiare volunt spadas, est grande periclum
ne sibi medesimis mortalia vulnera figant.
Quisque suum corpus sentit morderier, atque
per tenebras ullam nescit comprendere cosam.
Longa cavernarum via, nigris plena latebris,
tomboat istarum vario cridore ferarum.
  Fantasticarat multo iam tempore Cingar,
quam retrovare guisam possit dare lumen ad orbos.
Invenit ascortus, gratans sibi denique testam,
commenzatque petras azzalo tundere spadae:
quae, quia spagnola est finissima lama, favillas,
per cecos passim busos facit ire micantes
et pocho alquantam praestat lusore vedutam,
unde avisantur saltem, gnarique fiuntur
compagni, si stent sibi retro aut ante diabli,
namque diabli erant, induti membra ferarum.
In quorum medio Baldus se primus afrontat,
ignudoque feras brando smembrare comenzat.
Fracassus, pariter, longe bastone butato,
cum manibus tantum brancat, perstringit, afogat,
atque caneggiatos duris necat unguibus apros.
Cum manibus, dico, tantum, cum dentibus atque
squarzat, et in tepidó se totum sanguine sbroiat.
Virmazzus, nec non iunctus Philofornus apressum,
contra duos tauros magnam coepere baruffam.
Cingar crebra menat per duras vulnera cotes,

quem drago predictus post schenam falsus asaltat,
vultque vetare illum ne sic det lumen amicis.
Clamitat altorium Cingar; Moschinus aiuttat,
et spadam abiiciens, illi se buttat adossum,
per collumque tenens, manibus stringendo, cavalcat.
Serpa, viam currens, Moschinum tergore portat.
Viderat id factum Falchettus, donat aiutum,
insequiturque cridans: — Quo te, Moschine, diavol,
quo, Moschine, drago te portat? smonta, miselle,
nanque tuae timeo vitae, cito, salta deorsum. —
Moschinus non audit eum, sed fertur ab angue,
quem validis pugnis sempre ferit inter orecchias.
Ecce ambos raptim volucer Falchettus arivat;
ut giusum balzet, crebro clamore monendo.
Moschinus vero, post se cum sensit amicum,
quadruplicans animos, tam fortiter ilia serpae
stringit, ut illa cadat terrae, mancante fiato.
Falchettus subito per dextram zaffat orecchiam,
serpentemque retro nunc huc; nunc protrahit illuc;
Moschinus stat firmus equo, calcagnaque menat,
cumque manu armata guanto tampellat et urtat;
se retrahit serpens, nec vadere curat avantum.
Non aliter quum vacca neci sit tracta becaro,
plus redit indretum, quo plus guidatur inanzum,
squartatas quoniam cernit de longe sorellas,
inque cruentatis pendentia membra cavecchis.
Cingar ibi assistens totum dentaverat ensem,
qui iam non brandus sed dentea sega videtur.
Non tamen e saxis flammas excudere cessat,
exiguosque suis sociis praestare lusores.
Ipse drago noscit se mortum, protinus altram
vertitur in spetiem, quoniam (mirabile dictu)
quae nunc anguis erat, formosa putina videtur,
cui nomen Smiralda fuit, de gente luparum.
Cascat Moschinus, dum sub culamine longa
schena deest, formamque piat drago ille novellam.

Falchettus stupuit, cuncti mirantur in illam,
a capite ad plantas indutam vestibus albis,
quae manibus librum retinet, mussatque parolas,
seque coprit latitans ne sit compresa baronis.
Sed rapit in socca Falchettus praestiter illam,
cui fugit e manibus vestis; Falchettus, osello
praestior, hanc iterum per trezzas illico zaffat,
medesimoque actu scarpat de pectore librum.
Admiranda nimis comparuit ecce facenda.
Vix Falchettus eam raperat, librumque serarat,
omne repentinas animal se scampat in umbras,
imo abeunt in frotta simul sex mille chiapini.
At Smiralda cridat, planctumque comenzat amarum,
Falchettumque rogat supplex, sic ve: — Ayme — lo-
[singat, —
ayme ego, non curans hominum consortia, vitam
his teneo castam grottis, servoque pudorem.
Ah miserere tuae famae, Falchette, nec istud
dignum laude putes, teneram offendisse putinam.
Quid facias de me, quae sum muliercula? de me,
quae sum de numero nympharum Palladis una?
Ergo, precor, voias toltum mihi rendere librum,
perque meam me andare viam permittere fas sit. —
Talibus ingannans, Falchettum porca carezzat,
barbozzoque eius digitis putanella duobus
fat squaquarinellum, velut est ars vera piandi,
sive carezzandi menchiones atque dapocos.
Venerat huc Baldus, Cingar, cunctique barones.
Hique simul quantum sit bella fiola stupescunt:
alter ait: — Scelus est bellam ammazzare putinam; —
alter ait: — Scelus est bruttam scapolare putanam. —
Dum tamen hanc Falco, mossus pietate, parecchiat
linquere, quae vadat quo se sua voia comandat,
dumque putat secum proprii dishonoris afettum,
ecce procul vox alta tonat, cum voceque lumen
apparet radians, quae clamat: — Prendite rursus,

prendite, barrones, lordam foedamque bagassam.
Mundus namque omnis tali pro peste ruinat. —
Lyronus repiat subitus per colla puellam,
quae se de teneris Falchetti solverat ongis,
hanc ve tenet firmam, donec barbatus arivat
illuc vecchiardus, similis gravitate Catono,
qui primum laeta compagnos fronte salutat.
Mox iubet, ut voiant magicum sibi tradere librum.
Illa statim cridat: — Ne des, Falchette, quadernum.
Iste malus vecchius vos ingannare parecchiat. —
Cui senior conversus ait: — Strya pessima, iam iam
tempus avicinat, quo debes rendere contum
de tot perdutis animis, ad averna gitatis
pro te, proque tuis paribus de prole stryarum.
Dic, meretrix Satanae; dic, concubina Chiapini:
dic nunc: quae pars est? dicis, te Palladis unam
de nymphis, cum sis Porta ipsa Comasna Milani,
per quam tot gentes vadunt redeuntque frequentes?
O nimium te te passa est vindicta Tonantis;
quam dare iam poenas, quam iam decet ire sub orcum.
Eiice nunc, Falchette, librum, nunc eiice pestem,
carrognamque orbis totius et aetheris oybum. —
Falchettus Baldum guardat, cui Baldus acennat
barbato parere seni. Falchettus arenae
librettum gittat, nec apena butaverat illum,
ecce repentinus strepitus, motusque tereni,
turba diavolorum properant, zaffantque ribaldam,
quae meschina cridans tunc strassinatur ad orcum,
cumque putanabus aliis, sex millia voltas
per quancunque horam, cibus est et fezza diabli.

LIBER VIGESIMUS SECUNDUS

Nunc bastum caricare tuum, mea mula, gravoso
est opus incarico, sub quo sudando cagabis,
atque fachinando foenum speltamque padibis.
Tu mihi monta susum, tu mecum, Grugna, cavalca,
nanque necessamur coeptum complere viaggium.
Malferrata licet pedibus sit chiucchia davantis,
importanza tamen multa est acatare poëtam,
illum barbatum, vecchium, grassumque poëtam,
quem praecedentis sub fine voluminis esse
dixisti apparsum Baldo, Baldique brigatae.
Ut tamen ad plenum vatis chiarezza cotanti
nota sit, historiam primo repetamus ab ovo.
Est lagus Italiae, Degardam nomine dicunt,
quem mea cantavit soror olim Gosa Maderno
tempore quo Gardon vastabat regna Monighae,
inque Rivoltella cathedrabat papa Stivallus.
Hoc de ventre laghi grandis flumara cavatur,
quae, qua Pescheriae rocchae fortezza menazzat,
trottat praecipiti per pascola virda camino.
Menzus habet nomen, qui fregat moenia Godi,
donec Mantoae muros circumfluit urbis,
parque fit oceano, quum vastis calcitrat undis.
Ast ubi perque urbem properat, circumque muraias,
ventronesque menat zosum, cagatoria purgat,
en iterum stringit ripas, fit flumen, et ancum
currit ad ingentem retrovare Governolis arcem.

Primius ille tamen, quam tornet currere, factus
de pelago flumen, binas trovat ecce nemigas
per scontrum terras, quas inter Mintius ipsé
defluit, atque tenet spartitas more luparum,
quae rapido vellent addossum currere morsu.
Sic Hosthya Padi Revero spartitur ab undis,
sic Stellata sedet Figarolo sgiunta per amnem.
Illas ergo inter terras sua flumina Menzus
fert vaga, ne vastis meschientur cuncta ruinis,
et male dispostos rabies diabolica stighet.
Altera stat valli, chiamata Pyetola dextrae.
Altera stat monti, chiamata Cipada, sinistro.
Illa bravat contra totos, ut Roma, paësos;
ista suas spresiat, veluti Chartago, brauras:
unde piat forzam capitalis guerra tralorum.
Sed quia Virgilium studiosa Pyetola vatem
gignerat, et se se decorarat nomine tanto,
morsibus invidiae marcebat flegma Cipadae.
Omnibus impresis nolebat cedere mundo,
hoc solo in factu sibimet Cipada corozzat:
quod nullis esset penitus fornita poëtis.
Quid facit? eligitur, sancto mandante senatu,
ambassator, habens lettras magnumque saperum,
qui doctoratus totum messale sciebat.
Is Curtatonis de portu ad regna gregorum
pervenit, et claram Nigroponti fertur ad oram.
Protinus accurrunt gentes, magnumque Cipadae
ambassatorem multo sumpsere triumpho.
Postea, quid tandem vadat faciendo, rechiedunt.
Ille sibi poscit guidam, qua ductus arivet
mons ubi Parnassus forat alto vertice lunam,
namque habet ut Phoebo parlet, Phoebique sorellis.
Praestiter admissus fuit ambassator ad undas
belorophontaeas, et, factis mille carezzis,
ambassariam scoltavit Apollo Cipadae.
Quae fuit: ut, veluti de vate Pyetola tanto

Virgilio godit, sic magna Cipada poëtam
possideat talem, qui nervo carminis ipsum
non tam Virgilium, sed Homerum buttet abassum,
qui nec sint digni sibi nettezare culamen.
At Phoebus, reputans cosam maturiter omnem,
sic tandem responsa dedit: — Diversa metalla
sunt, quae diversis soleo partire poëtis.
Cui datur argentum, cui stagnum, cui datur aurum,
fluxile cui plumbum, cui tandem cagola ferri.
His de materiis magazenus noster abundat,
praeter quod solos per Homerum, perque Maronem
scattola vodata est auri, nec dragma remansit.
Illi poltrones sicophantae cuncta vorarunt,
nec migolam fini liquere nepotibus auri.
Si mihi Pontanum proponis, Sanque Nazarum,
si Fracastorium, si Vidam, sive Marullum,
crede mihi, alchimia est quidquid dixere moderni.
Qua propter nostrum ne spernas carpere sanum
conseium, si vis impresae talis honorem.
I magis ad sguataros, et clara trovare procazza
regna lasagnarum, felix ubi vita menatur,
ocharumque illic verax paradisus habetur.
Sicut ego hic cytharam pulso, danzantque Camoenae,
intornumque mihi faciunt saltando coronam,
sic illic pivam Tiphis sonat intra sorellas,
quae sibi pancifico faciunt in frotta morescas.
Huc fretolosus abi, ne migam tarda caminum:
nullus adhuc illa praecellit in arte novella,
prima manet siquidem macaronum palma Cipadam. —
His ambassator sentitis, masticat alto
cuncta supercilio, Phoebumque rigratiat, inde
per Zibeltarri strictum canale trapassat,
oceanumque secans per drittum perque roversum,
cercat, vestigat, petit hic, interrogat illic,
donec acattavit montes finaliter illos,
gens ubi salsizzis vignas ligat, omnis et arbor

talibus in bandis tortas parit et tortellos.
Hic patrem alloquitur Tiphim, Tiphisque sirocchias,
grataque praestata est tanto udientia messo.
Ergo novam tandem tulit hinc Cipada recettam,
per quam trippiferum valet aquistare poëtam,
cui Maro sit zagus, et mulae striggiator Homerus.
Ergo putinellus clara de stirpe Folenghi
eligitur patribus populoque insemma dunato,
ponitur in medium, quem publica spesa Cipadae
nutriat, et tassis nemo scusetur ab illis;
utilitas quoniam cunctis est publica, quando
sit comunis honor cunctis nutrire poëtam,
qui sonet et cantet cum piva gesta Cipadae.
Mox fuit apparsum toto miracol in orbe,
quale aiunt magno quondam evenisse Platoni,
quem pascebat apum squadronus melle putinum:
sic quoque quottidie passabat nigra frequenter
merla Padum, portans infanti pabula becco,
qua propter nomen Merlini venit ab inde,
motivumque frequens coepit celebrarier illud:
— Merla Padum passat propter nutrire Cocaium. —
Traditur inde viro savio, doctoque pedanto
Merlinus puer, et versu prosaque peritus
cum sociis multis ivit studiare Bolognam,
et philosophastri baias sentire Peretti;
unde comenzavit super illas torcere nasum,
inque Petri hispani chartis salcicia coxit.
Ad macaronaeas potius se tradidit artes,
in quibus a teneris ungis fuit ille Cocaio
praeceptore datus, pinguisque poëta dicatus.
Dum Pomponazzus legit ergo Perettus, et omnes
voltat Aristotelis magnos sotosora librazzos,
carmina Merlinus secum macaronica pensat
et giurat nihil hac festivius arte trovari.

Ergo per obscuras dum praticat ille cavernas,
ecce hic apparet Baldo, velut ante notatur,

Smiraldamque magam iubet hinc portare diablos.
Mox acarezzanter Baldum, Baldique sodales
stringit, et abrazzat, ducitque in tecta fabrorum,
quos super adstantes faciens residere cadregas,
sic favoleggiat eis: — Bene nunc veniatis, amici.
Sunt anni centum, sex menses, octoque giorni,
quattordesque horae, quod ego Merlinus in istis
vos attendo busis terrae, grottisque diabli.
Sors bona me fecit tales meritare barones,
qui vadant penitus, magno guidante Serapho,
Gelforeas guastare casas, scornare diablos.
Conveniet grandes vobis passare travaios;
ut desperati vitae quandoque saritis.
Gratia sed coeli, quae voscum semper habetur,
non aberit vobis, nec vos possanza diabli
offensare potest, si rerum factor aiuttat.
Attamen, ut Giesiae vetus est retrovatio sanctae,
nuntio vos omnes: mihi confessare bisognat,
namque pretus sacratus ego sum lectus ad istam
legitime impresam, per quam peccata lavantur.
Nec confessandi vobis vergogna sit ulla,
namque bonum talis meritum rossezza ministrat. —
Cingar, id ascoltans, toto se corpore stringit:
o quam dura cosa est homini confessio pravo!
At Baldus, cui semper inest syncera voluntas,
laetus ait: — Nobis parlatio vestra gradivit.
Sic, Merline pater, tibi confessabimus omnes.
Dudum coelestis nota est clementia Patris,
qui non misurat quantum peccamus in illum,
sed nos optat, amat, tirat, salvatque ribaldos;
nos imo elegit, nos imo vocavit ad esse
iustitiae invictos soldatos atque barones.
Spondeo sic igitur, per iusti pignora dritti,
ille sibi fidos nos cheros semper habebit.
Vos agedum, socii, mentem brancate gaiardam,
quisquam nostrorum sua nunc malefacta sedazzet,

discutiatque suum veteri de sorde gabanum. —
Tunc omnes taciti subito loca singula prendunt,
seque sibi testam grattant, cerebroque travaiant:
utque sciunt, aut scire queunt, peccata recordant.
Cingar plus aliis habet, unde tapinus ab imo
pectore suspiret: nescit qua in parte galonem
voltet pensandi montes, pelagumque malorum.
Dum memorare studet, scelerum confusio surgit,
dumque malum putat hic, subito domenticat illic.
Baldus adest primus, deponit cingula spadae,
fronteque summissa, curvoque utroque ginocchio,
incipit, et miro sua facta sub ordine narrat.
Post quem Falchettus quidquid commiserat ipse
parte viri (ut naso, gustu, visuque) fatetur,
sed quae parte canis, tacuit, tenuitque budellis,
namque canes Gesiae non confessare tenentur,
et Falchettus erat vir ante, canisque dedretum.
Crimina Fracassi multum pochetina trovavit,
namque bonus certe semper fuit ille polaster.
Sat Lyronus erat caricus, sat plenus et Hippol,
corsarus quoniam fuit hic, fuit ille ladronus.
Moschinus sequitur, cantorque Gibertus; et ambo
defectus dixere illos, illasque fusaras,
quas aqua sancta lavat, quas pulsio pectoris arcet.
Centauri non longa fuit confessio, nam, quo
parte cavallina peccatur, culpa niuna est.
Inde satisfecit Philofornus, et inde Bocalus,
quem sibi quamprimum Merlinus ab ante levavit,
cogebatur enim gravitatem rumpere risu.
Casus quos dixit, censuras quas memoravit,
non Pisanella tenet, non Summa Rosaria versat,
non Deffecerunt, non altri mille libelli.
Manserat extremus Cingar, chiamatur ad ultim,
it velut ad forcam, montagnam portat adossum.
In primis nescit signum formare crosarum.
Postea confundens simul omnia, quidquid in ore

concipitur, spudat, clausisque eructuat occhis.
Baldus id advertit, suspiria Cingaris audit,
et mussando suis cum compagnonibus, inquit:
— Em em, stat freschus, colmus est saccus et arca. —
Illi non possunt non risum promere, quando
Cingaris advertunt, dum se confessat, afannum.
Quem suspirantem, quem fazzam saepe sugantem
contemplant poverum, stanchisque dolere ginocchis.
Confessus tandem, fuit assolvestus ab illo,
cui datur, ut potuit credi, penitentia grandis.
Omnia promittit Cingar; gran cosa parebit,
si de promissis attendet forte mitadem.
Illico se tollens a confessore, scapavit,
promittitque Deo: posthac, dum vita manebit,
non confessandi plus oltra piare fadigam,
qua non est maior, qua non stentatior altra.
Talibus exactis, surgit Merlinus et inquit:
— Eya cavalleri, quae vos indusia tandem?
Non est tardandi, quum tempus habetur agendi,
vos estis mundi, vos netti, benque sgurati,
quae tardanza trigat? tantum peccare cavete.
Peccantes iterum grandissima poena moratur. —
Dixerat, et nullo biscottos zuccare factos,
persuttumque satis ranzum, modicasque nosellas,
apponit tavolae, cunctosque sedere comandat,
excusamque facit de rerum paupere mensa.
Denique post epulas et aquati pocula vini,
hos menat introrsum, petramque levare molini
praecipit: huic paret fortissima schena Fracassi,
dimidiam removet montagnam, vastaque rupis
bocca scovertatur, per quam datur ire facultas.
Tunc Merlinus ait: — Tombam rugate per ipsam.
Nil dubium, magna hic ventura catabitur, ite. —
Baldus it in prima: descendit mille scalinos,
succedunt alii, solo remanente Cocaio.
In fundum scalae porta ingens clausa trovatur,

cardine quam rupto cum calce Fracassus aprivit.
Introëunt altam, longam largamque masonem,
lux ubi tanta nitet, tantoque lusore coruscat,
ut iurare queas ibi solis stare palazzum.
Lucis causa petra est, petrarum maxima, carbon:
quae non gallinae, sed struzzi grandior ovo est,
et subterranae scurezzam noctis agiornat.
Protinus huc trahitur Baldus splendore rubini,
fulguritas cuius vistam sibi tollit ab occhis.
Circum circa·salam sunt arma tacata murais,
pulchra nimis, totum nec talia vista per orbem.
Stant omnes stupidi, veterum gestamen honorant,
relligioque sibi est tales toccare facendas.
Ad caput ipsius camerae stat maximus elmus,
elmus Nembrotti longo surgente penazzo.
Baldus ait: — Nembrottus erat persona gigantis,
tuque gigantescam portas, Fracasse, staturam.
Ergo gigas cum sis, caelatam sume gigantis. —
Paret Fracassus, ferrique in vertice brettam
calcat, et altanum despiccat in aëra saltum.
Hectoris arma, nigris aquilis ornata, manebant
fixa similmenter muro, quae fina metallo
argento et auro, duroque azzale coruscant.
Temporis haec spatio godivit Roma totanto,
quot tanto tenuit mundi signora bachettam.
Ast ubi se stessam nimis alta superbia stravit,
arma retornarunt sub terram Brontis in antrum.
Quae modo magnanimus merito sibi Baldus adobbat.
Sunt ibi, quae greghi stiparunt corpus Achili;
sunt quae fortis Aiax, quae Theseus, atque bravazzus
Pirhus adobbabat, quae Orlandus, quaeque Rinaldus,
quaeque Durastantus, Rodomontus, quaeque Gradassus,
Zanque Picininus, Nicoloque et Gattamelada,
Barthoquelomeus, quem gens dixere Coionem.
Pendula stat travis etiam corrazza Goliae,
ipsaque Sansonis dentata ganassa gigantis,

ipseque Morgantis de pesis mille bachioccus;
Fracassus piat hunc, licto bastone, sonaium,
cum quo campanas inferni rumpere sperat.
Baldus ait: — Nulla hic armorum copia mancat.
Quae viltas animi, vel quae reverentia trigat
vestros nunc sensus, ut non bona tela pietis? —
Tunc ibi compagni, nudato corpore vecchis
protinus arnesis, ferro se se undique fino
circundant, fibiantque auro, gemmisque corazzas.
Inde piant scudos, targas, tondasque rodellas,
affectantque atris iam se meschiare baruffis.
Verum Boccalo non ullam contigit armam
proposito retrovare suo: butat omnia, versat
omnia, nec penitus, quod passim cercat, acattat.
Tandem vista sibi fuit unica cosa volenti:
Margutti squarcina, olim cantata Loyso,
in quodam cantone iacet, sine cortice fodri,
unde refulgebat multo rubiginis auro.
Hanc avidus brancat, basat, cingitque galono,
incusatque alios compagnos esse fachinos;
atque insensatos, omnique rasone carentes
clamitat, ut, nullis qui possint ire gravezzis,
en voiant sic sic ferri portare valisas,
sic ve fachinales usare ad pondera spallas.
Baldus, id ascoltans, inquit: — Boccale, quid armis
non te sicuras? en aspice, quanta superchiant! —
Respondet: — Non me ferrum natura creavit.
Sum de carne caro, sic sic de carne manebo. —
Cui Baldus: — Dagam Margutti quid geris ergo? —
At Boccalus: — Ego sensi, credoque quod ipso
sub Phlegetonte bonas anguillas illa brigata
peschet, et inflatas multa grassedine ranas.
Si tibi mancabunt illic, menchione, vivandae
dic: quid mangiabis? qua guisa, quove modello
anguillis poteris, vel ranis tollere pellem?
En ad propositum nostrum squarcina trovatur,

quae cavet anguillis soccam, ranisque camoram.
Suntque illic oleo caldaria plena boiento,
ut Bariletta docet predichis, fraterque Robertus;
frizere padellis quis ranas posse vetabit,
anguillasque illas ad arostum ponere speto? —
Talia dum rident socii, compagniter ipse
Baldus in aspectu magno se lanzat in auras,
leggiadrusque cavans brandum scrimire comenzat,
intornumque agilis ventos colpizat inanes.
Cingar in instanti trat de gallone spadettam,
verdugumque habilem cum cappa ferre stocadas,
subque rodelletta se totum curvus abassat.
— Quid tu — inquit, — bravas? pentibis forte, pochettum
stimo bravamentum rofiani, guarda, sta saldus. —
Sic dicens, tractum tres colpos fecit in unum,
mandrittum, puntamque statim, celeremque roversum.
Baldus cuncta schivat, nec semet aretrat un'onzam,
ridet et it circum, nec adhuc tirat, imo repossat,
miratque attentus quod Cingar porrigat unum
ante pedem; quod si faciet, sotosora tomabit.
Ergo piatonadam distesam denique menat,
et pede supra pedem posito simul, ecce repente
Cingar humi cascat, culoque sigillat arenam,
namque, pedem proprium calcatum sub pede Baldi
dum retirare putat, propter scansare roversum,
non potuit subito, Baldi sub calce retentus.
Inde statim, Baldo plantam relevante retrorsum,
in schena tomavit humi, iacuitque stravoltus.
Omnes quam subito laetos movere cachinnos!
Cingar et ipse ghignans sursum levat illico, cridat:
— Eya cito, fratres, quid statis? ducite spadas,
atque simul mecum Baldo chiocchemus adossum. —
Tunc omnes pariter brandos in fretta cavatos
menant de piatto, Baldumque toccare procazzant;
qui ferit in fianchis, qui retro, qui ferit ante.
Ast ita non pirlat, quum foemina fila revolgit,

guindalus, aut naspus, vel petra rotonda molini,
ut rotat hic Baldus nunc huc, nunc praestiter illuc
arduus, atque parans sibi muscas undique brando.
Denique toccavit cunctos, intactus at ipse
constitit et scrimmae ludique reportat honorem.
Tunc Cingar gemmam, cui par cum sole lucerna est,
despiccat muro, Baldique reponit in elmo.
— Hunc tibi victori — dixit — largimur honorem.
Per baratrique domos tali nos luce guidabis. —
Annuit huic barro, scalamque salire comandat.
Ianque superveniunt, stippati corpora ferro.
Tum Merlinus eis ita paucula dicta favellat:
— Dux eris, atque pater sociorum, Balde, tuorum.
Nulla superstitio poterit te vincere solum.
Sic tibi disposuit savii mens alta Seraphi.
Ite viam tandem, vos tandem lasso, valete. —
Dixerat, et clauso restavit solus in antro.
  Cingar it allegrus, balzatque legerus ad auras:
sustulerat spallis vastum confessio pesum.
Bertezzat, burlat, soiat, titaloraque cantat.
Aures Falchetto tirat, nasumque Bocalo,
qui quoque Merlino salsa de carne mezenum
robbarat, quamvis confessus alhora fuisset,
et licet ad grepias restarant retro cavalli,
quos promittebat Merlinus pascere foeno,
seu Demogorgonis spelta, seu Pinfaris orzo.
Ipse tamen Boccalus, habens quod habere bisognat,
menabat caricum multis de rebus asellum.
Increpat hunc Baldus, poverum spoliasse romittum.
Cui Boccalus ait: — De mangià in pace biavam.
Et tu non portas in bocca forte molinum?
Scilicet ad baratrum poteris retrovare tavernam. —
At Baldus: — Plenae bastant de pane sachozzae.
— Imo — respondet Boccalus, — Norma recordat
quod « solo non pane potest homo vivere mundo ».
Nonne caro carnem facit, attestante pedanto

Doctrinale meo, declinans nomina terzae?
Nonne flagellabat mihi saepe culamina propter
rectis « as es a »? qui mattus nascitur, unquam
non guarrire potest, etiam medegante Galeno. —
His mottis allegra ibat brigata per umbras.
Quisque piat festam pro Cingare, proque Bocalo
nam concurrentes sunt ille, vel ille magistri
arte Bufalmacchi, Neli, mastrique Simonis.
Vadunt praeterea follas narrando facetas,
ut via longa nimis videatur curta brigatis.
Baldus in excelso carbonem baiulat elmo,
qui nihilat grossas radianti luce tenebras.
Iamque caminarant miliaria multa per umbras,
quando novus rumor post terga auditur ab illis.
Stat Baldus, pariterque alii, drizzantur orecchiae.
En vox multa sonat: — Sta, guarda, vade, ritorna. —
Quali cum guisa regem sociare videmus,
mille alebarderos inter, totidemque barones,
per quos huc illuc dabandam stare iubetur,
dicitur et — Largum largum, — baculique menantur;
tali vicinat se se barronibus agmen,
qui non contra venit, sed post sua terga caminat.
Baldus ait: — Mirum! quo nascitur ista novella?
Disfodrate cito brandos, date brachia targhis. —
Dixit, et ad bandas stradae cito dividit omnes.
Fit via per puntas spadarum, utrinque paratas
sforacchiare illos, qui ultra passare menazzant:
sic sic per piccas seu guizzer, sive todescus
trapassare solet, crudeli morte necandus.
Ecce rivat tandem multae confusio gentis,
nulla sub alphero quos ordinanza coërcet,
sed variis foggis franceso more cavalcant.
It fretolosa cohors, spronatque trotone serato
non miga zanettos, curtaltos, atque frisones,
sed pro, num dicam? quis credat? nempe cavalcant
quadrupedes ligni scannos, tripedesque scanellos,

fornari gramolas, descos, misasque farinae,
concas, telaros, conocchias, guindala, naspos,
cadregas, cassas, cophinos, lettiria, scragnas,
barrillos, secchias, gratarolas, mille novellas.
Omnes ingentem faciunt per saxa tumultum,
trentaque para sonant, dum tirant retro per umbras
schiodatas tavolas, dum stringunt ilia buttis.
Per medios passant muti tacitique guereros.
Unde prior Cingar sbroccat de pectore risum,
postea conclamat: — Quae gens? ola, ola, quo itis?
quae vos fretta menat? nobis parlate coëllum. —
At nemo respondet ei, tutaviaque passant.
Rident compagni factum, tamen omnia cauto
stant mirare oculo, brandos menare parati,
si qua sibi forsan tunc noia fiatur ab illis.
Falchettus loquitur: — Longa est ea tira virorum,
credo tirintanam penitus hanc esse stryonum.
Est hodie giornus zobiae, giovedique triumphus.
Ad Demogorgontem properant, cursique madonnam.
Non tamen ulla mihi certezza; domanda, Bocale.
— Non — Boccalus ait — faciam; tu stesse, domanda.
Fortunam tentare nocet spessissime multis.
« Quando canis dormit, noli distollere somno ». —
Vix ea finierant, extremior ecce ruebat,
atque stafezabat magrazzam supra cavallam,
scilicet in dorso magni grossique botazzi,
dumque ultra passat per spadas undique nudas,
Cingaris extremo toccavit pollice nasum,
quo facto ad totam briliam dat frena botazzo.
Res miranda statim comparuit ante vedutam;
Cingaris en se se nasus gonfiare comenzat,
ut fit quum flatu porci vesica repletur.
Iamque fluens giusum barbozzi ad menta calabat,
iamque bignignolus lambicchi paret aguzzus,
quo stillare solet bozas spetiarus aquarum.
Obstupet hic Cingar, nescitque movere parolam;

nescio quid monstri pensaverat esse, vel umbram,
unde manu reparare volens urtavit in ipsum
nasazzum, qui iam terrenum longus arabat.
— Me miserum — clamat, — quae cauda? quis iste budellus?
Unde mihi magnus subitano tempore nasus?
Cernitis, o socii? quo tanti copia nasi?
Qua mihi de banda nasorum maximus exit?
Nunquid totus ero crescendo denique nasus?
Deh per amore Dei, deh non permittite, fratres,
ut sit opus tanti mihi nasi ferre valisam. —
Baldus non potuit non fata dolere sodalis.
— Ne timeas — inquit, — ne fle, mozzabimus istum
nasonem petito, cui pristina forma redibit. —
Hinc Boccalus ait: — Nescis, marzocche, coëllum.
Imo tibi invideo de longi munere nasi.
Nonne manens drittus poteris nasare melones?
Nec peponessarum plus oltra chinabis odori? —
Quo motto risit Cingar. — Patientia — dixit, —
me iam per nasum bufali de more tirabis.
Sed quia trenta pedes iam nasi forma trapassat,
andantique mihi gambarum crura molestat,
hunc volo prolixum dare circum circa colengum,
deque meo naso triplicem formare colanam. —
Sic ait atque facit; collum ter nasus abrazzat.
Sed quia continuo crescens humore pesabat
tanquam bos Chiari, nec eum ferre ultra valebat
Cingar cum spallis propriis, nisi detur aiutus,
illico Falchettus, dulci compassus amico,
illius a collo nasum distorthiat omnem,
supra suosque humeros nasonis pondera gestat,
cui, mutando vices, succedunt saepe sodales.
En pater interea veniebat a longe Seraphus,
garzonesque duos uno menat agmine secum.
Alter erat mulus, greghesco patre creatus,
cui mater calabresa fuit: pensate, fradelli,
quae mistura brodae, quae messedanza salattae.

Barrus erat, giottus, latro, fur, forca, trufator.
Quid restat? stradiottus erat, queo dicere peggium?
Sed quia per guerras stradiotica semper usanza est
ferre scaramuzzas, aut appizzare baruffas,
inde attaccatis armis se trare dabandam,
Pizzacapellettus seu Pizzaguerra vocatur.
Hac hominis spetie sibi servit cura Seraphi,
impresasque novas ad efèttum mandat ob ipsum,
sicut certa monet sibi constellatio cosas.
Alter erat iuvenis, quo non formosior unquam
Narcissus fuerat, non castior ipse Iosephus.
Is nihil omnino mangiat, pissatque, cagatque,
sed fortunato semper nutritur amore.
Bellus amat bellum, bello redamatur amante,
nec zelosiae squarzatur dentibus unquam,
nanque fit a stellis bene iunctis certus amari.
Haec quoque gratificat complexio diva Seraphum,
egregiasque facit, prout chiedunt tempora, provas.
Cui Rubinus erat nomen, cognomen Ubaldus.
  Ergo hic Seraphus traxit de pectore librum,
dumque legit, magni tres cervi protinus adsunt.
Ore brias, ut equi, gestant et tergore sellas.
Hos montare iubet, redinasque molare, Seraphus,
unde simul strictis calcagnibus, oreque chiuso,
menteque raccolta per opaca silentia trottant,
imo volant, quoniam portantur supra diablos.
Itur ad orbescam quocumque guidatur ab illis,
inque oculi motu post Baldi terga fuere.
— Sistite — tum dixit Serraphus, — sistite cervos,
ecce mihi Baldi grottas illuminat elmus. —
Tunc dismontatur, cervosque andare iubetur.
Inde petras upupae signentas quisque stupendas
collocat in bocca, quo facto nemo videtur,
ast invisibilis vadit, neque cernitur usquam.
Ergo simul properant: alios comprendere possunt,
at non comprendi, velut est essentia rerum.

Inter compagnos Baldi compagniter intrant,
quo muti, taciti, cheti, nulloque veduti,
incipiunt menare manus ac ludere pugnis.
— Oyme — cridant omnes, — quid enim novitatis habetur? —
Serraphus ridens Boccalo tirat orecchiam:
— Oy — ait, — oy, quis erit tantum indiscretus ut aures
de testa streppare mihi... — Dum dicere « voiat »
ille parat, chiappa culi picigatur in una.
— Vah cagasanguis, ego non possum vivere, cancar,
Balde, tibi veniat; quo me in bonhora guidasti? —
Pizzacapellettus gambam transversat inanzum
Lyrono, qua se simul ille intoppat, et ancum
it simul in terram, rumpitque cadendo ginocchium.
Hippol ait: — Nihil hic giovat portare lucernam,
cum sit quod nobis tollatur vista videndi.
En ego tampellor pugnadis, Balde, cotoris,
nec prorsus video, sed tantum sentio goffos.
Attamen esse tibi pazzus fortasse videbor. —
Sic ait, et colera tactus, chioccante Rubino,
incipit ad ventum palmas vibrare seràtas,
morsibus et calzis foltas bussare tenebras.
Saepe menat gambas picigatus ubique Fracassus,
villanusque paret, qui scalzus tempore caldi
non valet a moschis gambas reparare caninis,
aut a zenzalis duram deffendere pellem.
Serraphus subito Falchetti e tergore nasum
Cingaris abstulerat, passimque menabat ut orbum.
Ille cridat: — Ducor per nasum buffalus, et quo,
et quis me ducat, minimum non cerno cotalum.
O gran cosa quidem, pazzi qui talia cercant. —
Vult illi Moschinus opem conferre, sed unum
accipit in fianchis punzonem, retroque factus
vindicare parat, schiaffumque roversat acerbum,
ut tres de bocca dentes smassellet ab umbris;
at rigidum colpit saxum, recipitque figuram

iuxta materiam, et meritum mercede pagatur,
namque super digitos sofiat, velut assolet ille,
qui nimium caldam properat mangiare polentam.
Multoties huc se voltat Giubertus, et illuc,
dum sponsonatur pugnis ab utroque galono.
Ipse similmenter trahitur Philofornus, et ictus
dum recipit stranios, banda se torquet in omni.
Denique post aliquod susceptum utrinque solazzum,
Serraphi iussu de bocca quisque lapillos
extrahit, et clari cunctis patuere visaggi.
O puta, si rident ac laeto corde solazzant!
Noscunt Serraphum, cui chinans Baldus honorem
rendit, et abrazzat Pizzam, iuvenemque Rubinum.
Supplicat inde: voiat, si alcuna potentia libris
est magicis, contra praestigia tanta stryarum,
Cingaris a vultu tam grossum tollere nasum.
Cui Serraphus ait: — Bene si consydero cosam,
Cingar habet tortum, proprium nec ad utile guardat,
dum bene fornitum cercat deponere nasum.
Si bene quidquid agat nescit retinere cerebro,
ad nasum faciat tres, quattuor, octoque groppos. —
Cui Cingar: — Serraphe pater, non curo quatrinum,
esse parum memorem, cerebrumque ostendere gatti,
dummodo tanta mihi scarichetur sarcina nasi.
Nam quis rinoceros naso nasutior isto?
Deh, per amore Dei, pactum veniamus ad istud:
tollite vobiscum nasum, totumque cerebrum;
tantum, quos habeo dentes, serventur in ore,
ut mangiare queam, si non memorare, quid inde? —
Tunc Serraphus, habens plenam de nescio quidnam
tascazzam, cavat inde, velut chirurgicus, unam
ampollam unguenti mira virtute pieni.
Ungit utranque manum sibi stesso, deinde perungit
nasonem leviter, pressatque tirando deorsum,
ut pressare solent qui mungunt ubera vacchis.
Ille calat sensim, candelae more brusantis,

quae venit ad virdum, parvo remanente mochetto.
Dumque redit primum guttatim nasus ad esser,
stat Cingar prontus, raptimque se ab ungue Seraphi
eripit, ut vidit sgrossatam denique codam.
Nec fuit ordo unquam posthac, sibi tangere nasum,
addubitans etiam prigolos incurrere nasi,
de quibus exierat sola mercede Seraphi:
cui grates reddit, docto sermone, galantas.
Inde vale dicto se compagnia diremit:
Baldus it ad bassum, Serraphus tornat ad altum.

LIBER VIGESIMUS TERTIUS

Iamque caminarant giornatas quinque per umbras,
donec ad extremum fines reperere cavernae.
Non datur ulterius procedere posse pedattas,
nam smisurato trarumpitur orbita saxo.
Hinc sibi destranium paret reflectere gambas
et replicare viam, tanta stracchedine factam.
Ergo impazzati restant, velut usus habetur;
quando formicae spatiantes ordine longo,
sive super murum, seu vecchiam supra nogaram,
vadunt et redeunt se crebro insemma basantes;
at si per medium squadrae transversa notetur
linea carbonis, faciunt ibi protinus altum
agmina nigrorum, seque omnis campus adossat.
Denique sub pedibus sibi petram Baldus adocchiat,
hanc ve alzare iubet, datur haec impresa Fracasso,
qui speditus eam, firmis in littore plantis,
elevat, et pozzum sub retrovat esse profundum.
Apponunt aures, si quid sentitur ab imo:
hinc auditur aquae strepitus per saxa sonantis,
cernere nil possunt in fosso valde cavato.
Cingar confestim pensat descendere bassum,
taccat se manibus pedibusque ad saxa cavernae,
tandemque in fundo se repperit esse calatum.
Hic trovat undantem lagum, sentitque per atras
montagnae tombas liquidum properare canalem.
Tunc ibi compagnos vocat alta voce deorsum:

— O — cridat, — o socii, baratri descendite scalam. —
Quo vix audito, spadarum cingula, nec non
cavezzam et cingias asini simul undique groppant,
perque sogam similem descendunt unus et unus:
de quibus ipse asinus prior extitit, inde Bocalus,
tandem se quisquam retrovat cum Cingare giusum.
Baldus ibi stagnum rutilo fulgore palesat:
elmus enim, cui petra nitet, fugat undique noctem
Hic lagus ingenti grembo se largus alagat,
quo magnum egreditur flumen, neque magnius altrum
est reperire quidem, si flumina tota misuras.
Compagni ad longum ripae, perque arginis orlum,
ire comenzarunt, ceu flumen currit abassum.
Ecce procul medio cernunt in gurgite vecchium,
vecchium cui pectus longhissima barba covertat,
supraque longa sedet crocodili terga nodantis,
quem quoque tres alii crocodili pone sequuntur,
gestantes strato bellas in tergore nymphas.
Ut videt ille senex lumen procul, atque brigatam
ire solazzantem, brandos targasque ferentem:
— Quae nova res? — inquit — delibero noscere quare. —
Mox contra Baldum brava sic voce comenzat:
— Quo te, matte, pedes? quae vos per littora Nili
trentapara guidat? praesti reflectite gambas.
Guarda gaioffazzos, quae, quanta superbia menat. —
Baldus respondet: — Coelo cascamus ab alto,
imus ad infernum, nobis insegna caminum. —
Cui vecchius: — Facilis cosa est descendere bassum,
sed tornare dretum bragas sudare bisognat.
Attamen has nostras per stradas ire dolebis,
et nisi tantostum tornare fretabitis istinc,
dat mens quod veniet grandis desgratia vobis.
Vos ne, hominum stronzos, sanctum imbrattare paësum?
Ergo retornetis, vestrasque reducite plantas,
poltrones qui vos estis, bastonibus usi.
Ad quos parlo modo? num terzam dicere voltam

me vultis? asini, porci, gens plena pedocchis. —
Omnia supportat Baldus, prenditque solazzum
de rimbambito vecchio, cui flegma superchiat.
At non Fracassus dentrum tenet amplius iram,
sed crollans testam scridat: — Nunquid deus es tu?
Aut dii cornuti tombis versantur in istis?
Archidiavol eris potius, baratrique carogna. —
Cui vecchius, dictis alquantum mitibus, inquit:
— Gelfora diva mihi regnum dedit istius amnis,
hasque per aeternum tempus iam subdidit undas.
Nilus habet nomen, qui drizzat in aequora septem
undantes rivos, nec quo nascantur in orbe
scitur Aristotolo, Piatone, aliisque pedantis,
qui sua de innumeris scripsere volumina frappis.
Vos tantum nunc mente mala, nunc corde cativo,
nascimenta huius superis ascosa trovastis,
et pede mortali calcastis littora divûm.
Ista galantarum servit mihi squadra dearum,
sublimemque deum fluvii me Gelfora fecit,
quae maris in fundo sibi maxima regna locavit,
distribuitque suis barronibus atque vasallis
flumina, stagna, lagos, fontes, canalia, rivos,
deque deûm numero sum dictus nomine Ruffus.
Ergo, velut deus et plenus deitate deorum,
impero, commando, iubeo, scomunico, giuro,
desgratiae sub sorte meae, sub crimine forchae,
tollite carneros, praestique netate scapinos.
Et quibus haec mando? via, protinus, ite, ribaldi. —
Baldus ait: — Deus es merdosae forte latrinae,
si tamen, ut gracchias, tutus deitate probaris,
en te, scanfardasque tuas deffende ruinis. —
Sic dicens, chinus tollit de littore saxum,
quod iacit et testam crocodili spezzat in undis.
Ruffus it ad nodum, frustraque negando repettat,
extra tenet musum veluti ranazza lavacchio.
Turba puellarum commenzat batere palmas,

confugiuntque super crocodilos valde fugatos.
Intrarat sed iam medium Fracassus in amnem,
et Ruffo veluti pollastro colla tiravit.
Baldus it ulterius, facit altris lampade scortam,
multaque ragionant de Nili fonte latentis,
dumque simul tempus simili sermone trapassant,
ecce nigram boccam montis reperere forati,
quae totum largo sorbet sbusamine flumen.
Hic mancant ripae Nilo, totumque meandi
hic vanescit iter, drittas fluit unda per alpes.
Compagni fixas sabiae tenuere pedattas,
nulla pedestrandi conceditur ultra facultas,
nec datur andandi senterus euntibus illuc,
ni sibi sint pennae, seu nandi, sive volandi,
sed nec habent ullam barcam, nec Dedalus illic
ullus adest, qui tunc inceret bracchia pennis,
nec nodandi etiam modus est, aut tempus et ordo,
namque sub armorum peso traherentur ad imum.
Ergo hic Fracassus medias se balzat in undas,
quas spruzzare facit ter centum bracchia sursum;
et licet ingentis bustum manifestet homonis,
sgozzolat ipsa tamen madefactis braga culattis,
per moiamque menat grossos andando galones.
— Heus — vocat, — o socii, cunctis provisio rebus
semper adest, modo sit cordi prudentia nostro.
Supra meam schenam saltate gaiarditer omnes:
sum dispostus ego vos totos ferre per amnem. —
Baldus ait ridens: — Poteris, Fracasse, quid audes? —
Respondet: — Non vos, minimi qui ponderis estis;
verum, si sit opus, populum portabo Milani.
Herculus, ille gigas, fertur portasse cadregam
Iuppiteris, qua tota sedet fameia deorum.
Nec pulmonus ego saldus sub pondere stabo
octo putellorum, qui nostris forzibus estis? —
Tunc omnes saliunt schenam, spallasque gigantis,
ac si cum scalis fortezzam prendere voiant.

Lyronus dextrum caricat sine pondere tergus:
cui frater se se manibus tenet Hippol apressum.
Baldus at e contra laevae se brancat orecchiae,
Giubertumque tenet retro, iustatque bilanzam.
Nec somae, ut solitum, fuit addere saxa bisognus.
Calzarum stringhae Boccalus nectitur uni,
rampat in orecchiam Philofornus, rampat in altram
Moschinus, camerasque illic habuere patentes.
Cingar supra caput se rampegat altius altris,
Centaurus non vult adeo caricare gigantem;
sicut parte canis Falchettus crura dimenat,
sic quoque Virmazzus gambettat parte cavalli.
Solus retro manens, asinellus raggiat, et orat
non ita destitui solettus in ore luporum.
Ire per undosum cursum male semet arisgat,
nec sibi vult nulla guisa bagnare gonellam.
Hunc piat ergo gigas leviter, cubitique sub ala
collocat, et striccat faciens lentare corezas.
Sic facitur, quum piva sonat ventrone pieno,
quae cubito dum stricca canit dat musica versum;
sic bona dat chiaros asini proportio cantus.
Tot passarottos Fracassus ferre videtur,
totque graves pesos iurat pesare nientum.
Quo sustentatur, portat sua dextra bataium,
ac ita prolixis cum passibus ille viatur.
Se per gallonem quandoque revoltat eundo,
saepeque terribili sfrantummat saxa bachiocco,
nam trovat intrigos per stricta canalia multos,
transversasque petras azali stipite rumpit.
Tandem post longos tractus, multosque miaros,
ecce procul giornum cernunt, finemque cavernae.
Incipiunt cantando simul dissolvere linguas,
canzonesque iubet cantari Baldus alegras:
— Forselament, De tous, Dungàltre merque, Petite. —
At Cingar tandem cecinit cotale motivum:
— Postquam de coeca sumus hac praesone cavati,

Tur lu cantemus, Tur lu capra mozza sonemus.
Quid Ramacina facit quia non venit illa marito?
Cantemus tararan, cantemus tantara taira. —
Denique perveniunt ubi giorni lusor habetur,
ac ibi discarigat se pondere schena gigantis.
Non tamen extemplo potuerunt cernere lucem,
sed fecere velut facimus quum mane iacentes
poltronizamus nolentes surgere lecto,
quamvis ad mezam sol spargat lumina gambam,
sed quum fanteschae veniunt aperire fenestram,
slongamus cordas, asinorum more, lautti,
nilque lusimentum giorni guardare valemus.
Sic isti, egressi tenebris, vix lumen inalzant
sursum oculorum, barbaiati lampade solis.
Sed mox vezzati, mirantur quomodo possit
esse sub hac terra, aut terrae in viscere giornum.
Hic alium siquidem mundum catavere novellum,
hic ve novum solem, nova saecla, novasque posadas.
Artibus at magicis memorant ea facta sotacquam,
nam maris ad fundum noscunt se denique giuntos.
Hic absque arboribus grandis campagna videtur,
qua non est maior per longum perque traversum,
Veronae campagna vetus, campagna vel illa
qua se menchiones Godii super aethera iactant.
In medio campi magnus petit astra palazzus,
de quo mille vident longe fumare caminos.
Illic scroffa suam plantarat Gelfora sedem,
banditamque tenet semper maga pessima chortem,
perque suum regnum multas fabricarat Arenas,
atque Colossaeos, qualem Verona theatrum
nunc habet, atque illic tenet omni tempore vaccas,
ut simili tota urbs semper stet netta ledamo.
Sed magnum factum, mirandaque folla videtur:
quod pelagi fundus stet in altum more solari,
nec fluat abassum, quamvis agitetur ab austris;
per quem sol radios spargit, penetratque liquores,

ac si per vitrum brusans candela trapasset.
Unde novus paret mundus, nova vitaque gentis.
Compagni tutavia stupent, clamatque Fracassus:
— Doh, diavol, erit nunquid tibi tanta potestas
ut naturales possis voltare statutos?
Sicine tu pelagi fundamina pendis in altum?
Aut, velut aër, aquae per te gravitudine mancant?
Non, non, quid facimus? nimium tardata ruina est. —
Respondet Boccalus: — Habes, maruffe, ragionem.
Sed quod mangemus nihil ultra portat asellus. —
Cingar ait: — Fameo. — Sequitur Moschinus: — Ut orbus
nil video. — Centaurus item: — Mihi brontolat intus
panza fame. — Mangemus — ait Fracassus — asellum. —
Quo dicto, piat hunc pedibus, colloque tirato
strangolat antrattum, veluti massara galinam.
Scortigat huic gambas Cingar, Boccalus adoprat
Margutti dagam; dum spaccat pectora, dumque
ventre cavat trippas, rognones atque figatum.
Baldus azalino de saxis ense favillas
accipit in ferulam, festucos aggerat omnes
Hippol, et altandem Lyronus suscitat ignem.
Fert Philofornus aquam, nec non Giubertus in elmis,
diversosque lavant asini de corpore quartos,
qui partim lessus, partim mangiatur arostus,
et tandem saturi vadunt incontra palazzum.
Nec bene finierant andando trenta cavezzos,
en procul occurrit vecchius sciancatus, et una
it secum mulier vultu peregrina zoioso.
Gestant ambo manu bordones atque capellos,
parvaque dependet baculo de utroque tabella,
qua sua depicta est facto desgratia voto.
Immantellati breviter, cinctique fiaschis,
seque fadigatos monstrant longo esse camino,
quapropter, stratis umbrosa in valle gonellis,
membra solo buttant, forzasque sedendo raquistant.
Illuc conveniunt socii, pietate moventur

namque viandantus cent'annos tempore monstrat,
cui reposare magis, quam circum ire bisognat.
Tum peregrina virens facie, tenerinaque multum
ad prigolum vadit ne sole scoletur eundo.
Blandidulos oculos in terram semper abassat,
quos aposta levat quandoque, tiratque saëttas,
deque balestranti vista dardeggiat acutas.
Praecurrens socios hanc primius Hippòl adocchiat,
et iam sicut erat solitus veschiatur in illa.
Baldus amorevolo vecchium sembiante salutat.
Mox ait: — Unde venis, quo vadis, quod tibi nomen? —
Respondet: — Venio paradisi e partibus alti,
vadoque ad infernum, Pasquinus nomine dicor. —
Baldus ait: — Quis te paradisum linquere fecit?
nonne bonum bravumque illic tu tempus habebas?
Cambius iste tuus malus est, lassare beatos,
ire ad damnatos, miror quae causa sit ista. —
Respondet malvecchius: — Ego sum pratica mundi,
nec tegit indarnum mihi barba grisissima pectus.
Crede mihi experto, te stessum fallis, amice;
ingannatur homo, paradisum qui putat esse
deliciis plenum, allegrezzis atque solazzis.
Sunt cinquanta anni quod ego plantando tavernam
ostus eram Romae, tam toti cognitus urbi,
ut mea perpetuis ibi stet nomanza diebus,
meque patres statua decorarint, sicut usatur
de signalatis fieri, dignisque triumpho.
Non est poca tibi virtus, aquirere famam
talibus in rebus, quales gradire videbis
regibus et papis, mitris, rossisque berettis.
Quapropter studium tribus artibus omne trovavi:
arte coquinandi, buffonis, tum rofiani.
His ego pro meritis larghissima dona rochettis
saepe guadagnavi, multosque insemma placeros;
unde sciens hominum tantorum facta, prodezzas,
artes, virtutes, meritos et caetera vitae,

solus ego toto possum de his omnibus orbi
rendere bon contum, secretaque pandere genti.
Si praestanda fides sanctis est ulla prophetis,
credite Pasquino schietto savioque prophetae.
Quidquid ait Credo est, quam sancta Ecclesia cantat.
Iam mihi decrepito moriendi venerat hora,
pro me tota simul monstrabat Roma gramezzam.
Supplicat ad Patrem Sanctum: me voiat, onustum
bullis et brevibus, coelo mandare beato.
Collegium subito pro me papa ille radunat,
postque ragionamen varium, quod cive tamagno
sic sic perduto grandis iactura sequetur
cortesanorum iuvenum, cortesaque narum,
ecce mihi tandem datur indulgentia talis:
ante ussum coeli vadam plantare tavernam,
ut quando venient paradisi ad regna godentis,
supra suas mulas ben grassi, benque pafuti,
praelati Gesiae, sim praestus, simque paratus
hos mihi bon meritos pingui recetare taverna,
quae cameras habeat fornitas more todesco;
sed meus in Roma genius stet semper in una
marmoris effigie, qua non magis altra catatur
digna maraviliis, si sit pensata brigatis.
Nunc tibi sum maschius, nunc sum tibi foemina Romae,
nunc ego relligio, nunc sum victoria, nunc ve
sum tibi Pasquinus slancatus et absque mudanda,
fazzaque merdifluens privatur munere nasi.
Haec mihi contingit saxo desgratia, propter
civem Marphoium, cui cuncta archana paleso,
nosque ragionamus nisi non heroica miris
diversisque modis, neque deest facundia nobis,
quamvis abstulerint puerilia saxa loquelas.
Ergo super limen paradisi nostra tre annos
ostaria fuit modico celebrata guadagno.
Namque cadenazzis chiusae, stanghisque seratae
semper erant portae, nulloque intrante mufosae,

et sua taccarant gambati lintea ragni.
Passabant giorni vel sex tal volta, vel octo,
nemo foresterus bandas veniebat ad illas.
Si tamen ullus erat tandem, qui accederet illuc,
vel zoppus, vel gobbus erat, vel lumine sguerzus,
vel cantans borsis coram latrone vodatis.
Nemo, qui scottum posset pagare tavernae,
qui vellet cameram, qui lectum, quique biavam:
quisque carens soldis, soliti dormire paiaris,
strazzati tunicis, cercantes, atque pecentes,
deque pitocatis implentes viscera tozzis.
Raro pontifices vidi, regesque, ducasque,
raro signores, marchesos, raro barones,
raro capellutos, mitratos, raro capuzzos,
qui mihi scudiferas possent aperire crumenas,
quique zafranatos vellent pagare capones,
splumatosque toros, dulces garbasque caraffas.
Hi sunt, qui riccas faciunt, pinguesque tavernas;
hi sunt, qui spendunt et possunt spendere scudos.
Procuratorem si quemquam forte videbam,
sive potestatem, advocatum, sive nodarum,
vix illud credens clamabam: — O grande miracol! —
Hac ego pro causa sdegnatus ab inde scapavi,
sed tunc praecipue quando Demogorgon abbas,
cui brocoli, sardae, fighi, fava frantaque curae,
affuit in mula tam magra tamque stryata,
ut fiascos posses duris taccare galonis.
Non habuit marzum pro me sua borsa quatrinum,
quo vasum calidae posset pagare polentae,
accedit clausae paradisi denique portae,
qua pregat introrsum recipi, fierique beatus
cittadinus ibi, aut aliquo cantone locari.
At Petrus in colera miserum de limine sburlat,
mox ait: — Hinc abeas, destructio fava menadae,
non es, nec maium fueris dignatus Olympo,
donec apud chiericos madonna Simona manebit,

quam dum permittit mundo sic vivere Luscar,
nec tu, nec tua stirps poterunt intrare chidentrum.
Vade, nec ultra chioches portam, ne forte chiocheris. —
Talia dum fierent, exibant extra seraium,
deque schola coeli guizzabant mille putini,
qui male vestiti, qui nudi, malque politi,
malque petenati, magri, tegnaque coperti,
intravere meam nullo prohibente tavernam.
— Nos angeletti sumus — aiunt: — trade merendam. —
Quo dicto, coepere meas sbandare pignattas,
et mihi cassonem fresco de pane vorarunt,
tresque simul porcos, vaccam unam, trenta capones,
gallinas totidem, cum becco sex quoque capras,
octoque persuttos, plenumque saluminis ursum.
Quid plura? et gattas, asinum, mulamque magrazzam
mangiarunt, et plus post mangiamenta famebant,
unde nisi raptim scapolassem nudus ab illis,
meque, meamque simul cazzassent ventre fiolam.
Pensa mò post mortem quae consolatio restat! —
Talia mal vecchius dum chiachiarat, Hipol acostat
se se dongellae, vultque illam tollere secum.
Cingar ei scaltritus opem donare parecchiat,
qui tenet abbadam, scortam facit atque subocchiat
Falchettum: tandemque omnes favere sodali.
Id solum ignorat magni prudentia Baldi,
tempore qui simili vult castos esse barones.
En subito tremefit totum campagna per orbem,
disfantat vecchius se se ingannator ut umbra.
Obstupuerantque pedes Baldi, steterantque capilli,
quando repentina se volta repperit illic
solum solettum, neque coram vidit amicos.
Quid faciat, seu quo stampet vestigia, pensat,
mente Deum clamat, Serraphum voce domandat.
Denique Gelforeas meium putat esse masones
vadere, smarritos ubi forte catabit amicos.
Sed vix tardigradis cum passibus ire comenzat,

Pizzacapellettus procul obvius ecce ruebat,
qui super amblantem, stradiotti more, zanettum
currit, et altivolam giavarinam sustinet armo.
Baldus eum norat, vocat: — Heus, o Pizzacapelle,
angelus es nunquid Gabriel, qui forte novellas
portes zoiosas? Ubi stat spes nostra, Seraphus? —
Respondet: — Non, barro, novas may porto cativas.
En cape scondificam Serraphi munere petram.
Hanc optalamiam dicunt; hanc nemine vistus
ore ferens, intra stanzas ubi Gelfora praesul
vaccarum albergat, mandrasque govérnat earum.
Ille senex, qui se Pasquinum dixerat esse,
non est Pasquinus, verum Demogorgon ille,
qui solet ut cauda vivaces battere fadas,
atque stryas ipsas asinarum more cavalcat.
Teque, tuosque viros veniebat fallere, sed tu
solus es immunis tanta de fraude rimastus.
Compagni tolerant meritorum facta suorum,
quos tamen altandem cum tecum laetus habebis. —
Dixerat, et subitus campagna sgombrat ab illa.
Baldus in ore petram claudit, neque cernitur usquam.
Versus Gelfoream se drizzat protinus aulam,
multas incontrat comitivas saepe stryarum,
per medium quarum subtilis ut umbra trapassat,
atque voluptatis causa tirat hic, tirat illic
guarnellos, calzosque menat, goffosque frequentat.
Pervenit ante fores palazzi semper apertas:
omnia sunt aurum, cornisia, limina, voltae.
Introit, armatumque videt lanzonibus agmen,
guardam reginae quod iudicat esse probatam.
— Gaude — Baldus ait, — mi brande, cibaberis esca
carnis, et aethereum guazzabis sanguine vultum. —
Transit ad obcintum largo gyramine claustrum,
quod decorant circum centum cinquanta columnae.
Omnia splendificant auro, mirisque richezzis.
Aurum pillastri, frisi, capitella, peduzzi.

Quos Baldus mores trovat illic, quas ve bruturas,
quos bordelliacos actus, deshonestaque facta,
utile non posset scribi, si scribere vellem,
nam neque simplicibus sunt omnia danda palesa.
Ostia per gyrum camerarum plurima iusto
discompagnantur discrimine, semper aperta,
semper et andantum discursibus, et redeuntum
trita pedum, veluti patet esse palatia regum.
Cuncta sigillatim latitans vult cernere Baldus.
Se viat ad primam spatioso intramine portam,
de qua non pocam videt ire, redire brigatam.
Intus tic tocchant duri mortaria bronzi,
nam speciariae locus est et pharmapotechae.
Intro ascosus abit, vult omnia scire gradatim.
Obstupet innumeras ibi vecchias esse dunatas,
quae simul innumeros homines, magis imo striones
semper amaëstrant in rebus mille nefandis.
Sunt itali, greghi, spagnoles atque todeschi;
et ricchi et poveri, laici fratresque pretique,
matronae et monachae, tandem genus omne brigatae.
Solicitant varias basso cum murmure cosas.
Multaque conficiunt unguenta, cerumina, pastas,
unctos, impiastros, pilulas, confetta, cirottos.
Mille serant, reserant scatolas, voltantque, revoltant,
urceolosque tegunt, retegunt, solvuntque, resolvunt
vasa triacarum, bozas, magnosque bocalos.
Pars mensurat aquas varia de sorte bilanzis,
pars chioccat pavidas crebris pistonibus herbas,
taxum, cambrossen, squillas, aconita, cicutas;
electuariis pars implet bissola nigris,
compositis noctu quintae sub lampade lunae,
de spuma rospi, de ladri çarne picati,
de pulmone asini, de virdi pelle ranocchi,
de lue matricis, de argenti sulphure vivi,
deque cadaveribus violenta morte peremptis,
de sudore lupi rabiosi, deque sagina

viperea, de felle upupae, de lacte cerastae.
Praeterea fingunt, miscentque sacrata prophanis:
pascalis caerae candelas, chrismatis unctum,
baptismique salem, multasque insemma novellas,
quas praeti dant saepe mali poltronibus istis.
Quas uti componant, fors fors describere possem;
sed dubito ne, dum errores reprendere vellem,
errorum fierem praeceptor, meque thomistae
dignum censerent mitra, Christique cavallo,
ac asini, de more briae, mihi cauda daretur.
Talia pro magno nec haberent forte lavoro,
namque oratores, physicos, strologosque, poëtas,
fratres et praetos, et qui dant iura brigatis
omnibus in zobiis ad cursum vadere trovant.
Sed quia rispetto cedit drittezza rasonis,
atque solent grossi pisces mangiare minutos,
disventuratae quaedam solummodo vecchiae
sunt, quae supra asinos plaebi spetacula fiunt,
sunt, quae nobilium culpis velamina tendunt,
sunt, quae sparagnant claris incendia femnis.
Baldus it ascosus, consyderat omnia, versat,
inscriptasque legit scatolas, urzosque notatos.
Non nisi mortiferum passim legit esse venenum.
Librazzos aperit, vel apertos lectitat omnes.
Non nisi letales consyderat esse recettas,
scilicet: ut pueri faturentur odore marassi,
quomodo stuprandi causa dormitio fitur,
uxorisque suae vir fusos noscere tortos
possit et in facto proprio retrovare ribaldam;
quomodo formosae cogantur amare puellae,
sinceraeque harum mentes per forza tirentur;
quomodo non pregnet cum drizzat foemina cornas,
quomodo si pregnat fantinum pisset abortum,
quomodo vix natum corrumpant fascina puttum,
quoque modo siccent odiati membra mariti;
quomodo de birlo mentem, de corpore vitam

brutta stryazza cavet puero teneraeque puellae.
Foetentes ibi sunt, inquam, vecchiaeque beghinae,
quae vadunt redeuntque, ferunt referuntque novellas:
scilicet urzettos, scatolas et multifacendas.
Has sequitur Baldus, vultque omnia tangere visu.
Est locus alter ibi, ter centum brachia longus,
bis centum largus, centumque sofitta levatur.
Hic amaëstrantur partim, partimque maëstrant
tot streghae quot arena micas, quot sylva Bacani
dat foias, quot Puia nigras parit arida muscas.
Sunt ibi scarcossae, sdentatae, et lumine sguerzae
pinzocarae, mediaeque sores, quas Gelfora doctas
esse pedantrices statuit, satrapasque senati.
Quae pedagogarum de more galantiter artem
dispensare sciunt, dantes praecepta stryandi,
atque per unguentos operandi multifacendas.
Qualiter hae furiant, moveantque tonitrua coeli,
ut segetes, vignasque simul tempesta ruinet:
qualiter huc lunam tirent per forza deorsum,
qualiter et stellae schegnent reflectere gambas,
qualiter et detrum voltent cava flumina spallas,
deque mari ad proprios referant carneria fontes,
qualiter in formas diversas corpora mutent,
inque lupos voltent homines, ursosque, canesque,
seque met in gattas, in monas, inque civettas,
augurium quae triste canant per tecta casarum;
qualiter et praetos doceant faturare comadres,
atque malos fratres mulas equitare diabli.
Nunc hic, nunc illic Baldus praecepta stryarum
audit, et advertens si quam cognoscat in illis,
Cingaris uxorem mirat, Bertamque magistras
esse puellarum: traxit quasi turbidus ensem,
at circumspiciens ibi multas esse madonnas,
nobilium uxores hominum, plurésque papessas,
mucchiachias Sathanae, se prostituisse diablis,
bassavit coleram, tacuit, latuitque libenter,

confortumque piat secum, semetque reprendit:
velle per un nihilum cotalas prendere gattas.
Namque videt chiarum: quod, quas hic esse putamus
Harsilias, illic Thaydarum squadra trovantur.
Sed laudavit eas, quae furta coprire sciebant.
Semiremissa quidem culpa est quam coltra covertat.
Tecta nitent aurum, muri, pavimenta, cadreghae,
strataque coltrinis variis, lectique parantur
argento, raso, samito, canzante, veluto.
Conspicit hic iuvenes circum scherzare puellas,
leggiadros motu, bellos, facieque galantos,
stringatos, agiles, semper saltare vedutos:
quos Baldus cernens cito iudicat esse diablos,
humanum vestisse caput, moresque virorum.
Quas gestent auri vestas, brettasque veluti,
praetereo, et calzas ostri, rensique camisas;
quin etiam petras pretiosas pono dacantum,
muschium, perfumos, zibetti vascula, namphas.
Sentit et ad nasum storacis, aquaeve rosadae
spiramenta, quibus sbrofatur saepe palazzus.
Florida porfidicos ornant spalleria muros,
in quibus adfixi dant specchi lumina circum.
Illic meschinae stant se doniare puellae,
imponuntque genis, fronti, colloque biaccas,
atque coralinos faciunt parere labrettos,
increspantque comas ferro, ciliique tosantur,
streppantur ve pili, strazzis stuppaque dedentrum
ingrossant humeros, slargantque ad pectora mammas,
ut, quam pensamus sembianzam Palladis esse,
sit saccus paiae, vel forma sit illa puvoni,
qui discazzandos ad osellos ponitur hortis.
Pono da banda lyras, flautos, atque organa, cetrhas,
scambiettos, danzas, guantos de Spagna, morescas,
et ballum qui fit cum torza cumque capello.
Ipsa voluptati praestat maga Gelfora tantae,
quae super auratam stat salae in fronte cadregam.

Talia dum crespo considerat ore baronus,
ecce cadenatum grandi rumore Bocalum
huc strassinari, calzis pugnisque domari
prospicit a vulgo sguataro, turpique canaia.
Undique, guardandi causa, populazzus adibat;
undique concurrunt, poverumque offendere cercant.
Spingitur ante thronum reginae calzibus, urtis,
pugnadis, goffis, schiaffis persona Bocali,
qui cridat et chiamat, perdonum saepe rechiedit,
inque fededium giurat fecisse nientum.
Gelfora capturae causam tumefacta domandat.
Respondetur ei: quod pessimus iste giotonus
intrarat furtim propter robbare cucinam,
et iam fardellum de caso, deque botiro,
fecerat, inde duos guataros bastone gratarat,
nec quod scriptus erat regalis servitor aulae,
nec quod sallarium bruttus manigoldus habebat,
nec qua venisset banda parlare volebat.
Gelfora sdegnoso voltat sembiante visaggium,
et pariter spudans veluti stomacata, locuta est:
— Hinc via, hinc, oybo, procul hunc menate gaioffum.
Hinc cito, quae indusia? me mastinazzus amorbat.
O quam poca fuit discretio vestra, balordi!
Vos ne meis oculis hanc praesentasse carognam?
Ite viam, rozzamque eius voltate figuram. —
Protinus hoc iussu streppatur ab inde tapinus,
totaque turba retro seguitat — Day dayque — frequentat.
Extrorsum trahitur, suffertque in corpore bottas,
quales non asini comportat schena pigrazzi.
Baldus apena tenet se se: bis, terque, quaterque
spadonis manicum propter sfodrare cavarat.
Pur tamen alquantum patitur pro cernere finem,
ut qui diversas optat cognoscere provas.
Denique nescio quo Boccalus tingitur uncto.
Ecce statim longas paulatim stendit orecchias,
mostazzumque procul mandans quasi toccat arenam.

Brachia deventant gambae, quae quattuor extant.
Tandem tota pilos vestit persona bretinos,
efficiturque asinus, is qui fuit ante Bocalus.
Iam non « oyme » cridat, tantum pronuntiat « a a ».
Cursitat huc, illuc, bastonibus undique toccus;
vult trare non solitos, pro se deffendere, calzos,
sed cadit et duros piat ille cadendo tramazzos.
Se stupet in semet, mirans non esse Bocalum,
ast asini bustum, quo non bertinior alter.
Raggiat in Arcadia, dum portat grana molino,
dumque revolteggiat sibi tosto in pulvere schenam,
nunc strassinatur per caudam, nunc per orecchias,
excutiturque aspris pulver de pelle tracagnis.
Baldus at oltraggium tandem non sustinet illud,
scorzat de fodro saturandum sanguine brandum,
irruit in caecam lapidis virtute catervam,
ac velut undicolas falco secat ungue folengas,
sic Baldus miseram distemperat ense fameiam.
Quisque sibi membrum, seu brazzum, sive galonem
spiccari sentit, nec ferrum cernitur ullum.
Deserit extemplo gens haec malnata Bocalum,
atque per albergum latitans fugit huc, fugit illuc.
Fama novellatrix reginae accepit orecchias,
quae transmutavit fazzas in mille colores.
Pensitat esse magum, seu Coclen, sive Seraphum,
quos sibi mortales semper provat esse nemigos,
introit a cameris aliis penetrale remotum,
exercere solet magicos ubi porca susurros.
Baldus at interea solus straviaverat omnes,
deque cadaveribus compleverat atria multis.
Manserat in tuttum clauster de gente vodatus,
quae se per stanzas ficcando seraverat ussos.
Baldus it, atque asinum vult secum trare Bocalum,
quem stimulo pungens solitum pronuntiat « ari »:
— Ari la, rozza, pru, sta. — Sic dicens, factus agaso,
extra fores claustri cogit trottare somarum.

Bestia Boccalus nescit quis retro goiolet,
nec comprendit adhuc qualis molinarus agrezzet,
saepe caput voltat si factum cernere possit,
nempe videt stimulum, sed non videt ille biolcum.
Ut procul astarunt, trat Baldus ab ore petrellam,
cum qua per gentes prius invisibilis ibat,
atque suam charo faciem scovertat asello,
qui, licet exterius beretina pelle tegatur,
signorile tamen Baldi quum praespicit actum,
protinus alzatis se gambis rizzat, ut ille
rumpere qui voiat cum mula virginitatem.
Brachia dat Baldi collo, musoque bavoso,
discretus velut est asinus, dat basia bocchae.
Non potuit Baldus non magnum rumpere risum,
quando tanta sibi tunc machina venit adossum;
attamen, ut cunctis erat ille benignior altris,
qui cortesiae causa discommoda nescit,
saepeque vilificat se met gentilis ad omnes,
sustinet amplexus atque oscula foeda Bocali,
et quater eiusdem per se desgratia fleta est.
Postea, de sociis si sciret forte coëllum,
chiedit, at ille asini cum bocca raggiat et urlat,
nec brancare potest Baldus quid ragget et urlet.
Ergo dum lingua, manibus quoque, dicere nescit,
annuit almancum, scossisque moteggiat orecchis:
ut Baldus, sese quo praeparat ire, sequatur.
Baldus it a tergo, plantasque observat aselli.
Non procul ecce iterum venit obvia pulchra puella,
quam modo cum secum falsus Pasquinus habebat.
Ipsa quidem tunc sex animalia fune ligarat:
taurum, aprum, lyncem, simiam, vulpemque, cavallum,
retroque tirabat, posita feritate, tot agnos.
At propius Baldo venienti quando propinquant,
protinus incipiunt calzis et cornibus atque
morsibus obniti, cercantes rumpere cordas.
Miratur Baldus, remanensque interrogat illam:

quae sua vel virtus, vel fraus animalia vincat.
Nil maga respondet, sed nectit in arbore funem,
contraque barronem turpis meretricula currit.
— Mecum (si sapias) — dicebat, — splendide barro,
mecum balneolos venies intrare paratos.
Utere me liber, formosula, respice, quam sum.
Candidulas habeo genulas, rubeosque labrettos.
Fessulus es, nec ego minus exto lassula, mecum
languidulos foveat noster tibi lectulus artus. —
Sic ait, et Baldo sinulum lassivula solvit,
et dare basiolum celerat putanella baroni.
Baldus eam subito cognoverat esse puellam,
quam nuper vidit peregrinam cum peregrino.
Transmutasse suos compagnos iudicat illam,
inque animalorum fazzas voltasse tapinos.
Ergo manu celeri per trezzas corripit, atque
mobilior gatto saltat, quum graffat osellum.
At desdegnatur fragilem vir battere sexum:
sat sibi bastat enim, quod primum tornet ad esse
illa sibi socios, et vadat postea quo vult.
Nudam ergo spoiat, sed, dum spoiatur, in unam
coepit converti vecchiazzam, dentibus orbam,
sguerzam calcagnis, oculis et lumine gobbam.
Baldus, garofolum qui se brancasse putarat,
hanc ubi prae manibus miravit habere carognam,
protinus obscenam stomacosa fronte relinquit.
Illa cito scampat, nudatis undique membris,
dumque stat in pedibus Baldus mirare quo ibat,
adfuit huc subito facies veneranda Seraphi,
expediensque suas magicis cum versibus artes,
circulat in sabia numeros, quibus omne trematur
protinus infernum, veniuntque in frotta diabli.
Hic magus astringit cornutos carmine porcos
tollere prestigium, nostrasque reducere formas
humanis oculis, et res monstrare prout sunt.
Spingitur extemplo simiae de corpore Cingar,

de bove Fracassus balzat, de linze Lyronus,
Hippol singiarum disvestit protinus aprum,
de toto Centaurus equo fit mezus, et ipse
Falchettus vulpem reicit, Bocalus asellum.
Mutavere pilos; si vezzum nescio certe.
At quia candela est ad virdum usque culamen,
at quia consumpsit vodata lucerna stopinum,
multa per adessum dixi, damatina venito.

LIBER VIGESIMUS QUARTUS

Iamque suae gentis satis amplam Gelphora caedem
audierat, nec non propriis aspexerat occhis.
Obstupet, ac facti dum cercat scire casonem,
ecce supragiungit nudis vecchia illa culattis,
quae Baldi artilios peradessum fugerat uncos.
Qualis multoties vulpazza fugita taiolis,
cui sex turba fugam dederit villana miaros,
scridaritque retro: — Day, day, pia, para, repara, —
ipsaque scaltra ferens caudam de retro levatam,
indeque puzziferas vomitans culamine loffas,
fecerit assaium sanam portasse gonellam,
anxiat, et brazzum linguae butat extra ganassas;
talis vecchia quidem, vecchiarum stronzus, arivat,
gentis amorbatrix, quae nunc ita bella parebat.
Ansat et ansando narrat vidisse legiadri
zuffum hominis, quo non vultu rubestior alter:
forte cavallerum unum de errantibus esse,
qui velut Orlandus veniat destruggere fatas;
octoque cum secum armatos guidare barones,
qui possent solis coelum confundere sguardis.
Hos tamen in vistas varias cangiasse ferarum,
rendere qui secum voluere libidinis actum.
Illius at castos mores animumque baronis
ad propriam subito-cunctos tornasse figuram.
Nil pulchras valuisse sibi nudasse mamillas,
nulla superstitio quippe illum, nulla lusinga

ingannare potest, hunc forsitan esse Seraphi
aguaitum, qui semper habet pensiria calda
ut ruat omnino felicia regna stryarum.
Qua propter fieri deberi provisio talis,
qualis multorum faciat pentire pacias,
qui sic praesumant cum diis committere pugnam.
Gelfora quam primum facier cotalia sensit,
praesta suam mandat sibi retro currere guardam.
Fit cridor, armorumque sonus, crepitusque tubarum,
campanae ad don don fitur concursio gentis,
intornumque suae calcatur squadra reinae.
Sed diavolorum legiones mille tresentae,
quae simul hic inter miseros squaquarare solebant,
protinus (experti quondam quae forcia Baldi est)
inde levant campum, cercant ve altronde loginos.
Senserat hunc Baldus strepitum. — Seguitate, sodales, —
dixit et adversus palazzum dirrigit ormam.
En procul apparens magna Gelfora, fortius urlat
bestia, quum Baldum vidit, comitantibus altris.
Haec super auratam celerat tirata carettam,
quam seguitant etiam nympharum quinque barozzi.
Non unquam regina fuit pomposior ista.
Quattuor albentes palafreni, terga coperti
drappibus ex auro, strassinant retro quadrigam.
Ipsa tenetque manu sceptrum, doramque coronam
in testa, et rutilo trezzas diademate calcat.
Praecedunt famuli centum, totidemque staferi:
quisque galone tenet seu spadam sive fachinum.
Longa sequit series hominum muschiata zibettis,
qui cortesanos se vantant esse tilatos,
quorum si videas mores rationis ochialo,
non homines maschios, sed dicas esse bagassas.
Cortesanus erat tunc verus tempore vecchio,
quum rex ille produs, rex ille bonissimus Artu,
egregiam tenuit chortem, tavolamque rotundam.
Quis fuerit, scitur, Tristanus, Lanzaque lottus,

quis quoque Galvanus, nec non bella altra brigata,
quae regis fameia fuit, pulchraeque Ginebrae.
Tunc amor indossum seu faldam, sive corazzam
portabat, colpisque spadae acquistabat honorem.
Cui sudoris aquae, cui siccae pulvis arenae
muschius et ambracanus fuerant, storaxque Levanti.
Tunc cortigiani facies fuit apta placendi,
et molzinandi rigidae praecordia damae,
quando lavabatur solo sudore celatae,
quando nigrabatur sabiis sub sole boiento.
Tempore sed nostro, pro dii, secloque dadessum,
non nisi perfumis variis et odore zibetti,
non nisi seu zazarae petenentur, sive tosentur,
brettis velluti, nec non scufiotibus auri,
auri cordiculis, impresis atque medais,
millibus et frappis per calzas, perque giupones,
cercamus charum merdosi germen amoris.
En modo, dum celerem castigat Gelfora cocchium,
subsequitantque aliae vaccarum quinque carettae,
has veluti nymphas, divas, charasque madames,
cortesanelli sociant, illisque ragionant
nescio quos sognos, passata in nocte vedutos,
et portantinas properantes supra mulettas,
dente bachettinas vadunt rodendo politas,
mentitosque focos narrant, recitantque sonettos,
sat male stringatos, ac parlant mille baianas,
menchionasque suo dicunt in amore fusaras.
Baldus ab altano tumulo procul omnia visu
coeperat, et ridens ita raggionabat amicis:
— Cernite, compagni, de tantis millibus unum
non hominem video, non qui lignaminis ensem
disfodrare sciat, peius tirare stocatam.
Hi sunt, quos tantum manifestat barba viriles,
caetera conveniunt muliebribus apta conocchis.
Sed volo quod pulcram faciamus horhora prodezzam.
Fingamus, quaeso, fingamus habere pauram

de meretrice ista, per quam cuncta omnia puzzant.
Stemus et attenti, quae nobis damna parentur. —
Talia cum sociis dum sic sic Baldus acordat,
ecce propinquabat tandem regina stryarum
Gelfora, quae cernens armatos stare barones:
— Ola, quid — inquit — adest? O res non cognita maium!
Cernitis humanam (quo tanta pacia?) brigatam?
Qui sunt hi porci? Qui sunt hi brutta somenza?
Nunquid habent animo tam grandem prosopopeiam,
ut mea praesumant intrare ad regna, gaioffi? —
Dixerat, et spazzat trombettam protinus unum,
ut sciat unde hominum veniat baldanza malorum,
qui bastent animum sic tecta subire deorum.
Ille galoppando non spiccat ab ore canoram
ton tararan frifolo trombam, fin donec arivat
Baldus ubi, comitesque manent, finguntque pauram.
Ad quos his parlat dictis trombetta superbis:
— O poltronzones, quae phantasia guidavit
sic vos per dominum nostrum, sic absque riguardo,
huc ad clausuras et loggiamenta deorum?
An fors nescitis haec esse palatia divûm?
Tanta ne vos vostrae tenuit fidanza canaiae?
Maturate fugam, subitique levate trabaccas.
Siccine bastardi, zaltrones, gensque tegnosa,
gensque spelorza, sacrum venistis tangere limen?
Ad vos me mandat venerabilis illa virago
(Cingar ait tacitus: — Venerabilis illa putana —)
quae tenet imperium sub se regnaminis huius.
Aut vos ire iubet lontanos partibus istis,
aut scorrozzatam chini veniatis ad illam,
forte sacrificium meritabitis esse beatum,
humano quoniam placatur diva cruore. —
Baldus ait: — O nos istuc male nempe capati!
Cur, quando matres nostrae de ventre cagarunt,
non potius mundo tantos peperere navones?
Andemus miseri sanctum componere numen,

numen adoremus coeli, quod forte pregheris
spegnitur humanis natura colerica divûm. —
Compagni risu tacito sub pectora creppant,
fazza tamen magnum simulat defora dolorem.
Omnes cum testis bassis andare comenzant,
ac si, post schenam manibus colloque ligatis,
ad scalam forchae conducat boia picandos.
Tunc trombetta illos dominae praesentat et inquit:
— Ecce prophanarunt hi vestrae regna coronae. —
Gelfora contremuit bustum tam grande Fracassi,
interpellat eum: qui sit, quo sanguine venit.
Respondet tremulus: — Sturlonus nomine dicor,
Bressa mihi patria est, mea razza gigantibus illis
descendit, qui trare Iovem voluere deorsum
atque inter se se regnum partire deorum. —
Gelfora plus dentrum tremuit, cum talia sensit.
Postea fattezzam Baldi, vistamque legiadram
dum guardat, latosque humeros, strictumque fiancum,
protinus in paniam vischiumque Cupidinis intrat.
Ad quem sic placidis loquitur cortesa parolis:
— Tu quoque, qui sensum te prodis habere superbum,
da prolem, nomenque tuum, genus atque tuorum. —
Baldus respondet: — Caposeccus nomine dicor,
natus adulterio monachae fratrisque Caponis,
qui conceperunt me chiesae retro pilastrum.
Postea diabolo de me fecere sigillum.
Sum devotus ei, cui dono in corpore vitam.
Unde meum patrem vado retrovare Chiapinum.
Me mare, me tellus, me sydera celsa refudant;
si non esse Dei possum, decet esse diabli. —
Has desperati stupuit regina parolas.
— Eya, sacerdotes — inquit, — nunc sacra parate,
atque mihi altaros holocausti condite tantos,
quantos nunc istos homines mactare bisognat.
Hunc mihi solettum tamen asservate legiadrum,
quem volo sit primus regali eunuchus in aula. —

Haec ea dicebat de bello corpore Baldi.
Praestiter obedit famulorum turba suorum,
lignaque portantur, multusque accenditur ignis.
Ecce preti et frati, cum cottis cumque capuzzis,
cantantes veniunt infrotta boatibus altis:
— Eu oe iach iach, eu oe, pirila, buf baf. —
Quorum qui prior est, puvialem portat adossum.
Turribuli pinguem mittunt ad nubila fumum,
incensaeque faces crepitant altaria circum.
Gelfora supra caput montaverat alta pilastri,
ut solet in summa plantari mole colossus.
Hic dea chiamari vult, hic dea porca vocari,
trombarum clangor rauca cum voce frequentat
tarara ton tarara, ton ton tara, tantara taira.
Cor brillat sociis spadas rancare guainis,
quos ciet ad carnes squarzandas musica trombae.
Ipse prior Cayphas, insemmaque vescovus Annas
accedunt, iugulumque parant scannare Fracasso,
inque satis largo tepidum addunare cruorem
vase parecchiatur, meschiandum pane stryarum.
Praecipitur curvos illi bassare ginocchios,
quem prius ut vaccam cum cetta cumque securi
discopare volunt, mox collo immergere cultrum.
Ille sed impatiens clamavit: — Balde, facenda haec
it nimis avantum, nimis haec indusia durat. —
Talia dum memorat, se drizzat in aëra praestus,
pontificemque piat digitis, durosque restringit
artilios, schiazzatque illum de more boazzae,
dextraque de merdis et sanguine tincta remansit.
Baldus adocchiarat guerram iam esse comenzam:
— Heus, seguitate — inquit, sfodratque celerrimus ensem.
Currit ad urtandum, quam diximus ante, colonnam,
cuius in excelso capitello Gelfora stabat.
Cum caput innanzum ruit illa, simulque pilastrum,
quam piat extemplo Baldus per colla cridantem,
cui dare soccorsum gens infinita ruebat.

Sed Cingar comitesque alii, facto agmine, currunt,
inque illas squadras intrant ut fulmen et ignis.
Ipse gigas clamat: — Nunc est et tempus et hora
sacrificare Deo vacchasque, hircosque petulcos. —
Sic dicendo, probat qualis sit tempra bachiocchi.
— Ah porcinaiae — cridat Falchettus et Hippol, —
vos ne putavistis nos qualchos esse maruffos,
scilicet agnellos, pegorasque trovastis, et haedos,
ut pensaretis sic nos mactare diablo? —
Talia bravando feriunt tutavia, nec ullum
sparagnant colpum, testasque ad sydera mandant.
Septem mille homines sunt, qui sua ferra cavarant,
et Baldum assaltant propter riscodere porcam.
At celer altorium dat Falco, et Cingar, et Hippol,
Moschinusque, aliique simul, qui tempore curto
mortorum ingenti fabricarunt aggere montem.
Turba puellarum fractis fugit inde carettis,
smarritaeque sinus lacerant rumpuntque capillos.
Non bonus hic perdit Boccalus tempus, at illas
protinus inseguitat chiamando: — State ribaldae,
state putanellae, quia vos frustare bisognat.
Quo, quo? State, inquam, ola, spettate, quo itis?
quo ve scapinatis? Mea nunc vendetta fietur.
Siccine me nuper vacchae fecistis asellum?
siccine grattastis mihi schenam pectine boschi? —
Haec referens, portat scoriadam forte trovatam,
qualem Vegnesae vidi, quum boia putanas
per Merzeriam frustat, frustandoque currit,
tandem arrivatas chioccat, tozzatque tapinas:
attamen alquantum sferzam leggerius offert,
dum capat in teneras damas, niveasque putinas;
tantum scarcossas vecchias, lippasque stryazzas,
et rofianazzas stafilatis tozzolat aspris,
terga quibus parere facit persutta Labruzzi.
Non « pietas » valet hic non « perdonanza » cridari,
nam mercadanti Boccalus fecerat aures.

Baldus at in brazzis reginam portat et illam
continuo gens tota ruens riscodere cercat;
unde travaius erat certando baronibus ingens,
tanta superchiabat calcatim zurma bravorum.
Personat incircum campagna cridoribus altis,
unde maris pisces veniunt atterra balordi,
namque super pendet pelagus de more solari.
Tunc homines superi (nec enim scio dire bugiam)
audivere illam liquido sub gurgite guerram.
Iamque striam Baldus multo sudore ligarat,
inque suis spallis quoddam portarat in antrum.
Non gens ultra sequit, vel mortua vel stropiata,
parsque fugae studiat, cercatque per abdita scampum.
Gelfora, iam tristo portu guidata, diablos
invocat, ut veniant promissam tollere vitam.
Sic igitur dum stridet adhuc, malnata piatur
unguibus innumeris diavolorum forte cridantum,
umbraque in infernum cum corpore fertur ab illis.
Iamque fracassandi domicilia sporca Fracassus
coeperat impresam, longisque ut passibus ibat;
quo iam gelforeos de fundo ad tecta palazzos
sterneret, ac mundum tanto privaret afanno.
Ad primam subito giuntam de marmore grossum
chioccat pillastrum, quod stat cantone palazzi.
Rumpitur in centum volitantes undique pezzos,
fitque ingens strepitus de travis, deque quadrellis,
magnaque terreno camerarum banda ruinat,
calzinaeque leves malnettant astra volando.
Replicat horribiles colpos, geminatque bataium,
trita columnarum fit ruptio, deque supernis
machina muraliis reboans descendit abassum.
Indorata cadunt meschiatis tecta matonis,
riccaque picturis vadunt solaria terrae.
Dumque gigas manibus turrim furibundus aferrat,
ecce Seraphus adest in fretta, vocatque, cridatque:
— Parce, gigas, iam parce, gigas, sic poena soluta est.

Integra stet turris pro nunc, quae quando ruatur,
illico quae cernis pelagi fundamina sursum
pendula cascabunt, veluti natura chinarat,
vosque negabimini, piscesque cibabitis omnes.
Si nescis; turri septem clauduntur in ista
fatales statuae, sex cerae, septima plumbi,
quas simul ad quintam lunam, sub monte Tonalo
composuere striae septem: Madoia, Catoia,
Stanaque, Birla soror, Sberliffaque, Cantara, Dina.
Quam primum frangas turrim, guastesve figuras,
postizzus locus hic in fumum protinus ibit,
vosque bibetis aquas, plus quam sit voia bibendi. —
Venerat huc Baldus, mazzatis denique cunctis,
conciliumque suis cum compagnonibus edit:
et quid sit tandem faciendum, voce domandat.
Cingar ad infernas suadet callare masones,
quas Serraphus ait non multum longe catari.
Haec ve relinquatur Serrapho impresa ruendi
regna stryanismi, turrem, statuasque levandi.
Tunc omnes favere manu, favere parolis
Cingaris arditae menti, laudantque talentum
hunc animi, quo non mundo generosior alter.
Attamen ipse manet, Baldo mandante, Gibertus,
quem retinet secum Serraphus amatque galantum.
Ad phlegethontaeas igitur cascare cavernas
voia stat, una quidem Baldo paret horula centum
posse diabolicas rursum assagiare prodezzas.
Ecce iterum scuras animoso corde latebras
introëunt, callantque magis per clymata centri.
Gemma tamen fulget, quam Baldus servat in elmo,
qua cernunt aditus et multa pericula schivant.
Semper ad in giusum facili labente camino
frettantes abeunt, Baldi praeeunte lusoro.
Centum stradiculas, centumque viacula iam iam
incipiunt reperire simul concurrere in unam
ingentem stradam variis venientia bandis.

Dico quod innumeras retrovant hinc inde viettas
derivare suos fines ad grande viaggium,
quem spatiosa menat stygiis contrada paësis.
Quales in veneta nos cernimus urbe canales
undique menantes barcas, descendere in unum
maiorem, bravumque nimis, grossumque canalem,
tales stradiculae, calles, sentiria mille
conveniunt, monstrantque notas ea singula scriptas,
unde potest sciri qua quisque caminus ab urbe
huc descendat, agatque suas huc illa brigatas.
Est via quam drizzat Florentia, Roma, Milanus,
Zenova, Neapoli, Vegnesia, Parma, Bologna,
Lyon, Avignonus, Parisus, Buda, Valenza,
Constantinopoli, Cairus, sedesque Cipadae.
Denique quodque solum, quaeque urbs, arx, villa, caminum
huc drizzat, portatque suas ad tartara pravas
malnatasque animâs, quarum tot milia nigrum
continuo ingombrant baratrum, quot milia toto
muscarum mundo nascunt in millibus annis.
Quo magis ante itur, magis orbita largior umbras
excipit innumeras, tacito rumore gementes.
Baldus compagnis nulli parlare comandat:
dumque illi parent, dumque alta silentia servant,
ecce caput stradae se se dilatat in amplam
campagnam, horribilem et cinerum de pulvere carcam.
Subterrana illic ventorum flamina regnant,
pro quibus efficitur mundo teremotus in isto;
impetuosa ferunt cineres, agitantque savornam
per largos campos, redolentes sulphuris oybo.
Gaudet in hac rerum Baldus novitate, Lyronem
admonet atque alios nulla de sorte pavere.
— Quid? — Falchettus ait — dum te, mi Balde, videmus,
non sgomentabit nos quanta canaia sub orco
stat diavolorum, nec quanta sub aëre stridet. —
Dixerat, et saltans animo se monstrat alegro,
contraque terribiles ventos ruit huc, ruit illuc.

Cingar eum sequitur scherzando, trufantque vicissim.
Ambo simul rident, saltant, vaduntque, reduntque.
Quales agnelli fugiunt, matremque relinquunt,
quattuor et pedibus guizzant et in aëra pirlant;
ast ubi sentitur lupus exurlare propinquus,
confestim pavidi se matris ad ubera tornant;
pastor adest, grossumque canem sibi chiamat apressum:
talis Falchettus laeto cum Cingare spassum
grande piat, curruntque ambo lontanius altris;
ast improvisos prigolos si forte catabant,
praestiter ad portum Baldi remeare videbas,
inde sub illius combattere fortiter umbra.
Qui, velut avvezzat caporalis providus, ipse
de se non curat, tantum risguardat amicos.
Ad caput interea campagnae scurus et asper
boscus adest, ac sylva pavens, non consita myrthis,
non lauris, platanis, ulmis, altisque cipressis;
at nigrae taxus, aconita, malaeque cicutae,
grandilitate pares alpino in culmine fagis,
toxica mortiferi sudant de cortice sughi.
Introit ante alios Baldus, nova cernere gaudet,
perque venenifluas nihil aestimat ire latebras.
Incipiunt iam longe gravem sentire bagordum,
murmur et insolitum, tanquam tempesta petrarum,
vel magis ad guisam pelagi battentis arenam,
quando fremit, vastasque polo subgurgitat undas.
In finem boschi retrovant intramina grandis
portazzae, nunquam chiusae, sed semper apertae,
per quam trenta pares intrant insemma carettae,
verbaque sic duro saxi frontale notantur:
— Regia Luciferi dicor, bandita tenetur
chors hic, intrando patet, ast uscendo seratur. —
Fracassus ridet: — Subeamus adunca, sodales.
Non regrediendi dabitur, ut cerno, facultas. —
Introëunt igitur, tenebris appena resistit
carbonus Baldi; sed folta in nocte tumultant,

horrisonasque tonant scurissima regna querelas.
Ecce tavernarus tandem barbatus in illos
obvius accelerat, vivosque in corpore mirat.
— O — secum parlat, — quae cosa novella videtur! —
Sic ait, et mulcens foltos ad menta pelazzos,
stat penserosus, stupidus, sensuque revoltat:
debeat an similes scotto invitare brigantes.
Tandem guarnazzam cingens, brotaminis unctam:
— Vultis — ait — nostram, compagni, intrare tavernam? —
Boccalus raptim responsum primior affert.
— Quid cercandum aliud? Bona si tibi caneva primum.
inde bonae quaiae, bona lonza, bonique capretti,
ecce parecchiamur simul omnia ventre locare,
et pagare simul patefactis omnia borsis. —
Ostus ait: — Mecum veniatis, non mihi desunt
et pernicones, et frolla carne fasani,
et vinum garbum, et vinum dulce Reami. —
Sic ait, ingrediens, mensasque parare comandat.
Hunc omnes seguitant, sed Baldus inanzior altris,
compagnisque facit per opaca silentia scortam,
donec eos salam conduxerat ostus in amplam,
in qua mille animas epulis catavere sedentes,
mangiantesque instar porcorum dente famato.
Sunt etenim magrae vultu, nigraeque colore,
sunt sguerzae, gobbae, slancatae, suntque carognis
omnibus aequandae, nimio puzzore malorum.
Irruit ad mensam iocunda fronte Bocalus,
inque piatellum dum vult extendere griffum,
protinus indretum vultu pallente retirat;
qui pensando aliquem forsan gremire caponem,
gremiturus erat scurzum, turpemque marassum.
Accedit propius, factum discernere, Baldus.
Quali cum guisa gattum rosegare codaium
aspicias, quando sibi retro cauda tiratur,
striccaturque simul, manibus per forza retentus,
qui fremit et faciens gnao gnao se ingordus anegat;

illas sic animas contemplat Baldus edentes
vipeream carnem, rospos, variasque vivandas,
unde venenorum mors invitabilis exit.
Praeterea aspideo completas sanguine tazzas
sorbebant, oculosque foras sorbendo butabant,
ut solet infirmus cui Ierae pocula dentur.
Corripit interea rigidam post fercula sferzam
ostus, et intornum menando licentiat illas,
namque novas alias quoque pasturare bisognat.
Impetuosae igitur abeunt, subeuntque novellae,
quas etiam cogit putridis accumbere mensis.
Mox ait ad Baldum, sociosque: — Sedete, bricones,
seu vos mangietis, seu non mangiare voiatis,
omnino faciet mysterum solvere scottum. —
Sic dicens, alzat scoriatae quinque catenas,
hinc menat et zif zaf resonando percutit Hipol,
quem male provistum tollit de peso levatum,
atque suo fratri Lyrono buttat adossum:
amboque schenadam pariter cascando piarunt.
— Illa quidem vestra est — Boccalus parlat; — habetis
praevendam vestram, tamen hanc non curo biavam. —
Sic ait, et scapolat, cantoneque delitet uno.
Baldus arostitum rapit improviste dragonem,
inque tavernari mostazzum concite iactat,
manserit ut medio faciei stigma notatum.
Non tamen hoc tantum colpo fuit ira baronis
sat contenta, tirat cum rosto insemma saporem
ingentis pugni, qui dextram tozzat orecchiam,
unde tramazzanti chioccat quoque terra sinistram.
Cingar ait ridens: — Nondum mangiavimus, et tu,
Balde, comenzasti scottum pagare tavernae. —
Respondet Baldus: — Sic Hippolis esca soluta est. —
Interea Virmazzus eas interrogat umbras:
cur veniant illam sic albergare tavernam,
curque venenosas ingoient atque tracannent
has victuarias, plenosque cruore becheros.

Cui maior sic umbra gemens suspirat et inquit:
— Quaelibet infernis cruciatibus alma ferenda,
corpore cum primum posito descendit ad orcum,
anteque quam vadat grottas habitare statutas,
hoc diavolazzo prius invitatur ab osto,
quem Griffarostum diabolica zurma domandat.
Nec tamen invitum contemnere possumus istum,
nolentes etenim ferri scoriada coërcet.
Qua propter quantas animas ingombrat avernus,
iste tavernarus marzo mangiamine pascit. —
Dixerat haec, alias en rursus adire videbant,
unde iubet propter fastidia Baldus, ab illa
compagnos betola stomacosa cedere tandem.
Protinus egressi denso se se agmine stringunt,
namque illic adeo grossa est fuscatio noctis,
ut valeas etiam gladio taliare tenebras,
perdere vel se se potuissent unus ab altro.
Iussu ergo Baldi modicum fecere drapellum,
atque capellettis similes insemma dunantur,
namque stradiotti leggeras supra pedrinas,
quando coreriam faciunt inimica per arva,
non se spernazzant veluti poltrona canaia,
verum groppetto strictim calcantur in uno,
donec aquistatis parlent sperone botinis,
atque — Cavalla grisa bre bre — vel — Pospodo — dicant.
Baldus praecedens sfodratum baiulat ensem,
at se Boccalus nunquam lontanat ab illo,
seque volunteram, dum corde tremante cacabat,
vellet in illius totum se abscondere costis.
Saepe agnusdeos faciebat fronte revolta.
Iam procul ascoltant strepitum rumoris aquosi,
non aliter quando laxatur brena molinis.
Baldus ad hunc sonitum tendit, drizzatque pedattas,
arrivantque illuc nigras Acherontis ad undas,
qui semper, veluti Porrettae balnea, fumat.
Illic circa suas testas hinc inde volazzant

innumerae flentes animae, vocitantque Charontem,
quas ille ad ripam debet passare sinistram,
sed non, transactis iam giornis octo, videtur.
Cingar in hoc tantum sociis longatur ab altris,
namque coactus erat natura figere termen,
sive super littus fungum plantare novellum,
vel potius dicam lombardam promere quaiam.
Iamque bragas implens huc illuc ibat a nasum,
ut brachetta solet, quae leprem china sausat.
Sed non hic leporem, sed non trovat ille caprettum,
sed iuvenem mortum, quo sic improvidus urtat,
quantos unde pilos habuit per corpus arizzat.
Nec destringatis bene tunc in littore calzis
se se bassarat, fosso nascostus in uno,
totum per calzas se repperit esse zibettum,
nam cagarella metu procedit saepe gaiardo,
imo paura magis poterit bastabilis esse
destiticare cito stiticas in ventre budellas,
quam per chrysterii pivam decoctio malvae.
Cingar se retrahit, ceu qui pede presserit anguem,
et iuvenem attonita guatabat mente galantum,
qui stramortitus re vera, non ibi mortus,
ut parebat, erat, lachrymisque bagnarat arenam.
— Ayme — Cingar ait, — quae nam fortuna guidavit
te, puer, huc? aut quo, sic vivo corpore, vadis? —
Dixerat, et se se paulatim proximat illi,
vultque experiri si vitam liquerit istam.
Praestiter amotis sbarrattat pectora pannis,
cercat et un pocum tastat sub corde calorem,
unde datur scire nondum spudasse fiatum,
nec Requiem aeternam fuerat cantare bisognus.
At pensare nequit foggiam, quae suscitet illum.
Non ibi credat aquis vultum sbrofare rosatis,
non ibi odorifero venas fregare cirotto,
non ibi speret aquam de flumine tollere frescam,
namque venenosis Acheron ibi fluctibus ardet.

Per mancum ergo malum caldam spinavit orinam,
et iuvenis venas, polsos et tempia bagnat.
Ille pudicino pissamine Cingaris unctus,
paulatim forzas revocare per ossa comenzat;
en bellam frontem, bellos en schiudit ocellos,
hasque parolinas inspecto Cingare parlat:
— Sis benedictus homo, tal qualis barro fuisti,
qui medio morto transtullum tale dedisti.
Non hoc fecisset medicinae inventor, Apollo. —
Cingar eum tollit de terra et talia profert:
— O formose puer, quae nam desgratia tanta est?
quae ve locis istis te sors adversa butavit? —
Cui sic responsum magno facit ille dolore:
— Est mihi de schiatta Cipadae pessima mater,
ipsa patrem Baldum praesenserat esse negatum,
unde novum subito zaffavit vacca maritum,
de quo quamprimum tres fecit scroia fiolos.
Meque simul, fratremque meum, de sanguine Baldi,
contempsit, propriamque casam nos linquere fecit.
Grillus ego dicor, fratrem dixere Fanettum.
Amboque nassuti sumus, uno ex ventre, gemelli.
Ambo universam mundi cercavimus oram,
dilectum patrem Baldum cagione catandi.
Post mare, post terras multo sudore vagatas,
post assassinos, ladros, pelagique travaios,
ad desperatam, velut aiunt, fecimus ambo:
tartaricas nobis placuit cercare masones,
mancum stimantes vitam quam quinque lupinos.
Ast ubi nos fortuna locum deduxit ad istum,
nos, inquam, medios longa stracchedine mortos,
affuit ecce Charon, praesentis nauta riverae,
qui tenet officium curvo transferre batello
damnatas animas et ademptas morte secunda.
Ergo rogabamus si nos trascendere vellet,
sponentes illi causam pietatis, amoris
et fidei, quam nos patri debere tenemur.

Ille ribaldonus, crestosus vecchius, et omni
fraude sat impressus, velut omnis nauta catatur,
promisit nos velle quidem passare delaium,
sed non insemmam, dicens quod transiet unus
post alium, fietque duplex vogatio nostra.
Et causam tulit hanc: — Ne scilicet ipsa periret
gundola, corporibus sic sic onerata duobus. —
Hac igitur ratione meus germanus abivit,
nec per sex giornos ultra mihi barca retornat,
absque meo charo dilecto fratre remansi,
ducitur in baratrum, sine quo iam vivere nolo. —
Cingar, id ascoltans, exiverat extra seipsum,
fecerat et veluti faciunt qui nocte vaneggiant.
In pueri facie fixissima lumina tendit,
et Baldi chieram sembiante notavit in illo.
Immaduere statim scolato pectore guanzae
ac adolescentis fronti dedit oscula centum.
— Pone, puer — dixit, — spaventum; pone travaium,
pone doiam cordis, nec fle, tibi prospera barca est.
Non procul esse tuum patrem, tibi nuntio, Baldum.
Dixerat, et versum ripas Acherontis afrettat,
ut referat Baldo solatia tanta parenti.
Qui vocat interea bravosa voce Charontem,
et giurat quod vult sibi pugnis rumpere schenam,
ni subito ad prodam veniat, cimbamque reducat,
qua tot debentur ripae passarier altrae
tardantes animae, quarum stant littora plena.
At bravat indarnum, ac indarnum semet adirat.
Unam namque Charon nympharum regis averni,
nomine Thesiphonam, totus brusefactus amabat,
nec quid speraret tamen ancum pazzus habebat.
Sed postquam puerum, nulla mercede, Fanettum
donat Thesiphonae, quae vult concedere noctem,
ille stat indarnum, stat mattus, statque balordus,
seria postponens carnali cuncta desio:
cui propria utilitas, cui barchae puzzat aquistus,

et quod aquistatur seu stento sive salaro
dilectae tribuit, velut est usanza, bagassae.
Tantae huc ergo animae de mundo semper arivant,
ut Baldi carichent humeros, comitumque suorum.
Ignorant etenim miserae, qua in parte repossent,
unde super spallas illorum mille quiescunt.
Harum fert plenas iam iam Fracassus orecchias,
nec non et nasum, barbam, capitisque tosonos.
Ille frequens crollat testam, stranutat, arascat;
sed post stranutum redeunt, iterumque sotintrant
antra cavernosi nasi, testamque busatam.
Impatiens tamen ille humeros scossare frequentat;
sed quo plus scossat, plus turba molesta ritornat.
Hinc examen apum cunctis sua testa videtur,
agmine quae denso se circa foramen adossant.
Vel potius Fracassus erat bos tempore vecchius,
cuius sbercigeros oculos, musumque bavosum
rodere contendunt hinc moschae, ac inde tavani,
quos ut discazzet calzis et dente molestos,
absque intervallo pendentes crollat orecchias;
sed quo plus crollat, plus illi ad pascua tornant.
  Cingar at interea Grillum deduxerat illuc,
quem praesentando patri sic parlat et inquit:
— Nosce, pater, natum; genitor, cognosce nepotem.
Hanc tua, Balde, rosam generavit fronda galantam.
Protulit hunc nobis tua vivida planta garoflum.
Carpe tuae fructum, pater, arboris: haec tua proles,
hic tuus est Grillus, quem parvum liquimus orbi. —
Baldus ibi stupida mirabat fronte puellum,
visceribusque diu motis stetit extra seipsum,
denique nil dubitans illum indolcitus abrazzat,
deque suo sic sic brazzando fratre domandat.
Cingar hoc incaricum narrandi suscipit, at nil
dicere tunc voluit de uxoris crimine Bertae.
Talia dum stabant una parlare barones,
ecce venit sbraiando Charon, chiamatque bravazzus:

— Papa Satan, o papa Satan, beth, gimel, aleppe.
Cra cra, tif taf noc, sgne flut, canatanta, riogna. —
Canutam mentozzus habet sine pectine barbam,
quae bigolum distesa coprit, tangitque ginocchios.
Non habet in calva solettum fronte peluzzum,
ac si cum rasa testa, penitusque pelata,
vellet in aspectu populi mazzare gatuzzam.
Strazzolenta sibi carnes schiavina covertat,
quam « saltinbarcam » chiozotta canaia domandat.
Navigat in fretta super orlum navis adunchae,
stansque pede in sponda paret cascare deorsum,
nec cascare tamen metuit quia praticus ille est.
Sic barcarolos venetam vogare per urbem
multoties vidi, quibus ars est propria remus:
stat super ordellum barchae pes unus, at alter
pendulus huc illuc vadit, stimatque negottam
si quandoque super fluctus, extraque batellum,
nil penitus toccans audax cum morte solazzat:
per strictos tamen illa volat barchetta canales,
illeque schiavonus, vel morus, vel sarasinus,
cifolat et cridat: — Barca, premique, stalyum, —
nec mancant uno tria milia cancara giorno.
Iamque propinquabat ripae mala fazza Charontis,
cumque bravariis animas terrebat acerbis.
Baldus at in furia « poltronem » nuncupat illum,
nec vult intrando barcam restare dedretum,
sed vix ad prodam fuit ánchora ficca lavacchio,
ecce implent animae busos et transtra carinae.
Sed Charon, aspecto Baldo sociisque, cridabat:
— Quae vos in partes nostras ventura guidavit?
Ola, quibus dico? si barcam scandere vultis,
ponite corpoream somam carnisque valisam.
Una mihi cura est animas transferre solutas,
non altramenter fluvium passabitis istum. —
Baldus ait: — Taceas, taceas, scornute diavol,
ad caput inchinum nisi vis andare sotacquam.

Nonne hic Meschinum varcasti corpore ficcum?
nec mihi communem poteris concedere passum?
Cui dico? dico ne tibi, parone bugiarde.
Huc accosta ratem nobis, huc volge timonem.
Quo premis in laium? in quaium dico, maruffe. —
Non Charon ascoltat, sed navem praestus aretrat,
quam caricatam animis largum dilongat in amnem.
O puta si Baldus rodit furiando cadenam,
at sibi vendettae concessa est nulla facultas.
Tunc Fracassus ibi largum saltare canalem
praeparat, et spudans manibus se retro retirat,
discorsamque piat vel tres vel quinque cavezzos;
inde movens passus longones, inde galoppans,
inde citum corsum, de ripa saltat in altram:
quo saltu intornum graviter campagna tremavit,
terribilemque omnes balzum stupuere barones.
Baldus mandat ei, tota cum voce cridando,
ut voiat barbam nautae streppare pilatim,
rumpere cervellum ac totos corporis ossos:
mox provet an possit barcam guidare dequaium.
Sed Charon attonitus factus, saltante giganto,
iam rivat ad portum, cunctasque licentiat umbras,
quae sfortunatae de navi ad littora saltant,
praecipitesque volant se confessare Chyroni,
ut confessatae vadant quo andare bisognat:
sive in boientae caldaria plena resinae,
sive in fornaces vitri fiuxique piombi,
sive in giazzatum borea cifolante profundum,
sive inter flammas, basiliscos atque dragones.
Sed Charon interea non vadit tollere Baldum,
imo tremat guardans splendentis corpora ferri.
Non procul in stipulis fluvialibus atque canellis,
se Fracassus erat nascostus, ut inde piato
tempore comprendat pian pian de retro Charontem,
qui dum burchiellum reficit, pluresque facendas
expedit, indusiatque aliae se reddere ripae.

Fracassus tacite se densis tollit ab ulvis,
et quachius quachius veniens post terga Charontis,
nil strepitat, digitisque pedum vix signat arenam.
En cito per collum, sociis plaudentibus, illum
zaffat, et intornum bis, terque, quaterque volutans,
ut solet ongiutum clamans strozzerus osellum,
slanzat eum forti tenebrosa per aëra brazzo.
Ille volat nigras, veluti cornacchia, per auras,
qui nisi dextra Dei festina dedisset aiuttum
certe fracassasset quanta ossa in corpora gestat.
Sed per aventuram cascans in inania centri,
adiutus levitate fuit, sanusque remansit.
Interea magnus barchettam intrare pusillam
vult gigas, et pensat bonhomazzus posse teneri,
ac sustentari tam parvo in ventre batelli.
Sed pede vix posito, liquidis schiffettus in undis
vult ire ad fundum, nec fert tam grande pilastrum.
Anne pulex grossum poterit gestare cavallum?
anne super spallas saccum formica Bolognae?
Tunc discreta retro se se persona gigantis
balzat, et alterius foggae passamina cercat.
Grattat quippe caput, capitis grattatio guisam
en aliam retrovat, quam tunc tunc fare parecchiat.
Cum pede dat calzum retro in culamina barchae,
quae, velut in poppa sofio percussa sirocchi,
evolat et ripam tam velox fertur ad altram,
ut nisi iuvissent hastas porgendo barones
se spezzasset enim duris in litore saxis.
Cingar eam retinet, curvumque ad littus apoggiat,
montat et accipiens remum cridat: — Ola, sodales,
intretis, quoniam passabimus absque Charonte. —
Conscendunt igitur navim sub Cingare cuncti,
non tamem insemma, nimium quia pressa negaret.
Unum post alium portat, septemque fiatis
de ripa ad ripam guidata est Cingare barca.
Baldus ridebat dicens: — Mirate, sodales,

quantus ad officium nocchieri Cingar habetur.
Certe hic nec forma nec discrepat arte Charontis.
Cernite terribiles oculos magramque figuram.
Quis nam illum guardans non dixerit esse diablum? —
Cui Boccalus: — Ita est, chiozotti fazza videtur.
Per quem si nummos voias mandare Venecis,
quam foret impresam speditus et aptus ad istam! —
Cingar respondet: — Nec tu, Boccale, biolchi
officium cazzando boves conducere scires.
Namque volunteram grassum, carnemque salatam
dum robbas, codigasque omnes in guttura mandas,
non unquam lardo fregares fusta rotarum,
et tua continuo male uncta caretta cridaret. —
Baldus ait: — Vos ambo estis lemosina sancta. —
Tangite iam ripam, passato hoc flumine, iacta est
alea; tuque, Striax, tam longo parce labori.

LIBER VIGESIMUS QUINTUS

Per sabionigeros ad longum fluminis agros
ibant compagni, nigram Plutonis ad urbem.
Ecce procul iuvenem lachrymosa voce cridantem,
scampantemque vident, ac dantem bracchia coelo.
Hunc vecchiazza sequit, stimulisque incalzat aguzzis.
Non aliter manzola truci picigata tavano,
praecipitosa ruit, reboansque per invia fertur,
cui bonus altorium properat donare biolcus;
ut puer infelix nunc huc, nunc cursitat illuc,
dum sibi post humeros vecchiazzam currere sentit.
Haec habet ad ventum sparsos de vertice crines,
imo veneniferos angues, turpesque cerastas,
quae arrectae cifolos, horrendaque sibila mandant.
Vipereos retinet sua dextraque, laevaque bissos,
quos iacit in costas pueri laceratque fiancos.
Grillus in hoc subito magnum sic exprimit urlum:
— Me miserum, misero tostum succurrite fratri.
Balde pater, pateris tam diram cernere cosam?
Ille est Fanettus, tibi filius et mihi frater.
Oyme, vide, quaeso, quantis laceratur afannis. —
Est Fanettus enim, quem pessima vecchia dolentat.
Intumuere patris praecordia tacta dolore,
retroque Thesiphonam se cursu avventat equino.
Illa, videns Baldum post se furibunde volantem,
deserit impresam seguitandi terga Fanetti,
cazzat et incautos Baldi sese inter amicos,

aspideasque illic trezzas laniare comenzat.
Pro dii, quanta illic coepit scaramuzza tra lorum!
quantosque horribiles pugnos et verbera menant!
Cingar Falchetto dat magnum fortiter urtum,
quem simul ad terram buttat sotosora balordum.
Fumigat in facie sguardo Falchettus amaro,
datque manum mazzae, captans cum Cingare guerram,
et qui nunc fuerant ter centum mittere vitas,
alter in alterius cosis et honore, parati,
ecce coradellas cercant mangiare vicissim.
Moschinus tortis Philofornum guardat ochiadis,
cui Philofornus ait: — Quid guardas? Sfodra, vilane. —
Hisque bravariis comenzant ambo duellum.
Armipotens Hippol rixat cum fratre Lyrono,
seque rebruscabant ambo, tegnamque gratabant.
Fracassus ferri bacchioccum menat abassum,
ut de Centauro fratrorum torta fiatur.
At Centaurus, habens nervos velut ova metalli,
non dare materiam poterit rostire fritadam.
Attamen huc illuc slanzat, colposque gigantis
saepe facit vanos, et dat pro pane fugazzam.
Grillus afrontarat se fratrem contra Fanettum,
qui nihil in manibus gestantes saxa tirabant,
sfronzantesque petras fraterna in corpora trabant.
Sed quia Boccalus contrastum non habet ullum,
incipit en solidos sibi stesso tradere goffos,
unguibus et propriis testae squarzare peluccam.
Non tamen ipsius fuerat dementia tanta,
quin prius in quodam tegeret cantone botazzum.
Baldus, id aspiciens, stabat ceu petra stupendo,
postea vult guerram penitus partire nocivam;
trat spadam, atque cridat, quali cum voce cridamus
dum cortellantes bravazzos, mangiaque ferros,
dividimus stanghis, spadis, multisque parolis.
— State retro — clamat Baldus, — retro state, diavol.
Cui dico? Guarda, non, horsu, retro, menabo.

Ô Deus, hi certe mazzabunt intra seipsos. —
Sic Baldus, tutavia parans, reparansque feritas,
insultabat eis, nunc huc, nunc providus illuc,
nec tamen accensum valet attrigare bagordum.
Hi sibi dismaiant sbergos, cossalia, faldas,
spallazzosque tridos brandis ad littora buttant.
Cingar Falchettum, Falchettus Cingara pistat,
non parcit fratri Lyrono fervidus Hippol,
nec Lyronus ei lassat repiare fiatum,
sunt ambo nati de matris ventre medemae,
id tamen ut matti smemorant pacemque refudant.
Fracassus mugit Centaurum contra gaiardum,
atque bachioccatas sine possa menat acerbas,
quas nisi Virmazzus saltans hinc inde schivaret,
saepe fracassatis cecidisset littore membris.
Boccalus spennata quidem iam chiozza videtur,
tam sibi met pazzus lacerat rumpitque capillos.
— Cedite — clamabat Baldus, — iam cedite fratres;
dicite cagionem cur vos discordia burlat.
Ne ferias, Cingar; mazzam, Falchette, reponas.
Nexus amicitiae sic vester frangitur ergo?
Vade retro, nec fac, guarda, Virmazze, bataiam.
Horsu, Lyrone, mane; sic sic feris, Hippole, fratrem?
Ola, quid insanis, fraschetta Fanette? Quid et tu,
Grille, furis? Sic vos inter vos? Linquite petras.
Quid tibi Moschinus fecit, Philoforne? Quid ola,
mi Moschine, furis tam dulcem contra sodalem?
State retro cuncti, brandosque reducite fodris. —
Talia sed frustra dum parlat, corripit ensem,
cunque piatonadis sforzat partire baruffam,
saepe minazzat eis, nisi se pistare rafinant,
menabit spadae iam colpos absque riguardo.
Quisque erat ob nimium factus iam stancus afannum,
nil tamen ascoltant Baldum, nunc dulce rogantem,
nunc blasphemantem, nunc rauca voce minantem,
qui, tandem cernens guisa prodesse niguna,

se post Tesiphonam, stantem guardare baruffas,
providus avventat: fors fors ita briga calabit.
Illa fugit stridens, nigrasque cridoribus auras,
spezzat, et interdum Baldum conversa menazzat.
Mox grignat dentes et acerbos pandit hiatus.
An vidisti unquam rabiosam currere cagnam,
quae dum incalzatur bastonibus atque cridore,
fert inter gambas codam, testamque revoltans,
candentes ringit dentes, bau bauque frequentat?
Sic mala vecchia facit, Baldo seguitante dedretum.
Ipse volans iam iam sperat zaffasse, sed illa,
spiritus, ante fugit, cui se male corpus adaequat.
Versus montagnae culmen rapit illa caminum,
quo circum circa vallis spatiosa seratur,
istaque flamiferos vomitat montagna vapores,
sulphureisque facit nasum obturare latrinis.
Vecchia ribalda, nihil curans ascendere montem,
rampegat et capras ita rampegando superchiat.
Insequitur Baldus quo se viat illa, nec aspros
tunc guardat steccos, spinas, rupesve, petrasve:
destinat illius nunquam lassare pedattas.
Dum sic urget eam, desertum callat in unum,
quo non strada fuit mundo saxosior unquam.
Nunc guidat ad bassum, nunc coelum scandere paret.
Cuius plena nigro puzzant confinia fango,
qui supportantem vix Baldum fangus amorbat.
Non illum curat, clauso sed lumine drentum
saltat, et in putrida se totum fece volutat.
Nunquam porcellus pantano pulchrior exit,
ut desdegnatus tunc fango Baldus ab illo
se cavat, et multum portat paladinus afannum.
At paladinorum labor est preciosior auro.
Praeterea post terga sibi pluviosa ruinant
nubila, quae mista cum grandine cuncta fracassant.
Fulgurat intornum densis caligo tenebris,
turbineosque movet nunc hinc, nunc inde balenos.

Tantis cum poenis barro, tantisque fadighis
evolat, et prigolos semper gaiardior exit.
Smontat in obscuram tandem mala vecchia paludem,
pallentes ubi stant boschi, macchiaeque draconum.
Inter eas subito vanescit nympha Charontis,
lassat et in petolis Baldum non ultra sequentem,
qui tunc non aliter se trigat, et alzat orecchias
ut canis incalzans, musum distesus acutum,
aut caprum aut leporem vecchiam plenamque magagnis;
non per scopertas campagnas illa salutem
quaerit, at umbrosos intrat cativella fratones,
atque revoltellos quosdam facit hic, facit illic,
donec ab ungue canis videat se denique toltam.
Ergo velut canis aggabatus drizzat orecchias,
quattuor in pedibus firmus, sic barro repente
constitit, amittens furiam furiaeque pedattas.
Mox tamen intrando sylvas cercare comenzat,
nunc hunc nunc illum chioccans bastone coattum,
cuncta tacent circum, nec vento foia movetur,
unde it ascoltans pariter, pariterque caminans.
Ecce videt tandem medio vallone casazzam,
semiruinatis quae stat scoperta quadrellis;
nullus adest custos, nec oportet battere portam.
Introit et mentem nudo tenet ense paratam.
Discalcinatis domus humet ubique murais,
deque carolentis crodat mufolenta solaris
fezza, velut vidi privata lusoribus antra.
Dum vadit Baldus, firmat saepissime plantas,
mox levis ascoltat si quid strepitescere sentit.
Nil sonat: unde illic habitare silentia iurat.
De passu in passu dum per pavimenta caminat,
ventrosos zattos armato calce tridabat,
atque smagazzabat calcagni pondere vermes.
Saepe dragonazzos, largo ventrone tumentes,
invenit, inque duos facit illos ense cavezzos.
Denique collegium reperit, quod vecchia Charontis

fecerat, et stabat deformis ubique senatus.
Baldus in introitu primi stat liminis, ultra
nec meat et tensa quod dicitur accipit aure,
namque inter populum sentit parlare ribaldam.
Hic erat in quadrum grandis spatiosaque sala:
stant ubique circum putrefacta sedilia ligni;
talia sunt quales longo post tempore capsae
mortorum trantur marzae de viscere terrae.
In medio salae stat maxima scragna metalli,
scragna cruentatis he heu circumdata spadis.
Hic sedet Ambitio sembiante tyranna superbo,
quae coeli, terrae, maris optat habere bachettam.
Spada taienta tamen, filoque tacata sotilo,
stat super illius testam, casumque menazzat.
Non procul huic chiachiarat centum Discordia linguis,
mussat, sbaiaffat, mentit, movet ora manusque,
millibus et zanzis reginae tentat orecchias,
nec traditora suo partit quandoque galono.
Tres Furiae parent illi, referuntque per orbem
ambassarias, quibus omnis terra ruinat.
Quottidie vadunt, redeunt, portantque novellas
reginae: quantas ve animas in tartara mersas
arte sua trassent, solita vel fraude necassent.
Impietas alia frendens in parte cruentat
sanguinolenta locum, guardatque cagnesca traversum.
Hic Vindicta fremit, stimulisque agitatur aguzzis;
quam regina inter populos, mundique brigatas
mittit et ingenti pagat mercede ribaldam,
si pugnale suo turpantur sanguine regna.
Non parcat frater fratri, non sora sorocchiae,
non mater nato, non uxor porca marito.
Seditio ignavum populazzum possidet illic:
Lis, Luctus, Rabies, Odium, Timor, Ira, Travaius,
sunt ibi concilium baratri, Mortisque senatus.
Ambitio praesul nulli vult esse secunda;
anteque conspectum eius, desformataque monstra,

Thesiphone, Alecto, nec non germana Megaera
tunc altercabant simul ascoltante senatu.
Sed quid rixabant porchae magraeque lupazzae?
Huc huc, mortales, huc vestras currite provas,
tam bellas provas audire, et plangere mecum.
Adsit condicio, sors, stirps, genus omne virorum,
humanasque velint miserasque audire pacias,
errorumque simul tantorum noscere causas.
Iusserat Ambitio totam reticere fameiam,
unde quis attentas subito porrexerat aures.
Foetida vermifluam scorlans bis terque Megaera
canitiem, sic sic primera comenzat et inquit:
— Audite, Inferni patres, satrapique Magoghae;
illa ego, quae nigrum doceo meschiare venenum,
nec mea guarriri possunt aconita triachis.
Scragna mihi curae Petri est, et mitra papalis,
saepeque cardineos butto sotosopra capellos.
Cernite quam laceram caviatam vertice porto!
Hinc mihi perpetuis debetur palma triumphis.
Maxima pontificum libertas, maxima rerum est
pernicies, si quando meam tramittere codam
possum, ne sanctis precibus, nutuque columbae,
ad sublime aliquis culmen tollatur honoris.
O venturatos nos tunc, o vota secutos
dulcia, cum nostro fabricatur papa favore;
ingrassamur enim de carne, et sanguine schietto
armenti, sguerzo si sub pastore guidatur.
Per me mitratus capras pegorarus amazzat,
mangiandasque lupo tribuit, scampatque codardus.
Pilat oves, avibusque cavat de corpore pennas.
Per me semirutis squallent altaria templis,
Chiesia tota cadit, ruit alto a culmine mater;
mater quae nutrit bastardos atque cinaedos,
quam nisi pontificis consolet gratia iusti,
mox Alcorano soterabitùr illa tereno.
Veh nobis, et guai, nec non malanaza tapinis,

tali si fuerit Christi concessa cadrega,
qui non cardineas voiat plus vendere brettas,
qui levet a spallis populorum mille gravezzas,
qui renovet Chiesae itas in malhora facendas,
inque malum punctum cascantia cuncta redrizzet.
Quales nunc habeat sanctos Ecclesia patres,
sat bene cognostis dudum, quam digne sacratos,
quam bene panzutos, quam lissos, quamque tilatos,
quam bufalos sensu, quam doctos ludere chartis,
pascere garzonas et eas chiamare « sorellas »,
pascere garzones et eos chiamare « nepotes »,
spargere perfumis zazaras, portare capettas
undique spagnolas, calzisque frapare velutum,
falcones nutrire, canes, sparaveria, braccos.
Chiesa sed interea strazzata famataque lagnat.
Quando intras portam, nil non malnetta catantur:
porcilli effigies, non templi forma videtur.
Usque ad zenocchios paiae cum pulvere crescunt,
summaque strapluviant ruptis solaria cuppis.
Longipedesque suis ragni lenzolibus ornant
undique muraias. Crucifixo bracchia mancant,
inque sui capitis nido vel noctua, vel mus,
parturit, et rodit tam dignae crura figurae.
Hostia sancta parit, vecchia putrente farina,
vermiculos, quae vase vitri, ligni ve tenetur,
namque tabernaculos auri postribula robbant.
Nullum vas olei per honorem Numinis ardet,
nulla cesendilo sanctas brusat ante figuras,
lampada, namque oleum, quod curae linquitur isti,
vertitur ad sanctam luzzo stridente padellam,
lampredasque magis quam Christi corpus honorat.
Nil coprit altarum, vel, si quid, strazza videtur,
quae bona non esset magro panadora cavallo.
Campanile iugi foetet pissamine praeti,
saepeque commadres huc confessare tirantur.
Vel mancat corda, vel habet campana cavezzas

iam frustas mulae, groppis insemma tacatas.
Caetera quid referam? Scitis, o bella brigata,
quam sim giotta meis, quam sim saccenta facendis.
His igitur causis, alias anteire sorocchias
debeor, Alectoque mihi iam cedat honorem.
Talia parlanti surgit sdegnosa cadreghis
Alecto, meretrix Malabolgae, vacca Chiapini,
drizzat et innumeras bissas nigrosque marassos,
horribilemque cavat sic sic pulmone fiatum:
— Non ego sum mancum de te dignissima ferri
supra triumphalem, populo acclamante, quadrigam,
quae in mundo sparsi plus sanguinis atque cruoris,
quam nec aquam recipit nec volvit pontus arenam.
Illa ego Falsettae quondam puttana diabli,
concepi et grossum portabam ventre botazzum.
Iamque propinquabat pariendi tempus et hora,
en mihi Luciferi coniux, materque lupazzi
vacca Satanasi, veniunt insemma comadres
ut mihi succurrant parienti tollere prolem.
Dumque fadigabant illam sterpare davantum,
scilicet ex vulvae, velut est usanza, latebris,
ecce duos natos culi sporchissima bocca
retro cagat, foedumque simul diffundit odorem.
Qui bene nec nati, bene qui nec ab ore cavati,
incepere statim se parvis battere pugnis,
atque ganassiculas ungis graffare tenellis.
Gaudebam, fateor, mecum, quod brutta somenza
sic portendebat regum terraeque ruinam.
Illos semper ego serpentum lacte cibavi,
atque dedi pueris basiliscas suggere mammas.
Iam tum certabant: quis dextram, quis ve sinistram
ebiberet sizzam, dantes sibi calzibus urtas.
Uni nomen erat Ghelphus, unique Gibellus,
qui mox, cressuti bis senos circiter annos,
nunquam altercari noctuque diuque finabant.
Accidit una dies ut se pistare feroci

lite comenzarent ongis rictuque canino.
Ghelpus adentavit morsu, canis instar, aguzzo
Gibelli digitum grossum, nettumque taiavit,
proque triumphato spolio portabat ubique,
ut diuturna foret proprio vergogna fradello.
Ille similmenter digitum, qui dicitur index,
dentibus abscindit Ghelpho, prorsusque revulsum
devorat et portat palesum more triumphi.
Dextra manus Ghelphi pulices cum police mazzat,
laeva Gibellini mortaros indice leccat.
Hic ego prostravi totum giottonibus orbem,
hisque macellariis rubefeci sanguine terram.
Dicite: quid nostra haec praesens brigata valeret,
si mea non adsit proles, quae spezzat, aterrat,
quae sotosora trahit totque urbes totque governos?
Ghelphus vult dextra banda gestare penazzum,
ast et converso Gibellus parte sinistra.
Hic per traversum taiat quaecunque taiantur,
illeque per longum penitus vult cuncta taiari.
Millibus in fraschis, bagatellis atque fusaris,
cuius sit sectae studiat gens pazza videri.
O bene gens pazza, o insanis et absque sapero!
Hinc melius quam vos animabus tartara persis
repleo, nec lasso veram succrescere sectam
atque fidem Christi, quae totum subderet orbem,
mille ruinasset Turcos, si mille fuissent,
quando assassinus Ghelphus et ladro Gibellus
non tantae in mundo sparsissent semina pestis.
Ergo per umbrosum facienda est danza baratrum,
quod via reperta est per me tutissima tandem,
unde fides Christi paulatim lapsa ruinet,
dum gentes italae, bastantes vincere mundum,
se se in se stessos discordant, seque medemos
vassallos faciunt, servos, vilesque fameios
his, qui vassalli, servi, vilesque famei
tempore passato nobis per forza fuere.

Talia dum memorans Alecto superba loquebat,
Thesiphone sdegnata pedes se se alzat in altos,
ac ita principiat, trarumpens dicta sororis:
— Baldanzosa nimis, demens, temeraria, nugax,
semper es, Alecto, nec te parlando misuras.
Optime quam fieret tecum, si meza palato
lingua tuo a nobis dudum taiata fuisset!
Nos fortasse magis de te ragionevola verba
saepe audiremus, non sic temeraria, non sic
insulsa et nullis penitus trutinata balanzis.
Dic mihi: quid populus, quid plaebs, quid vulgus inane
cum claris saviisque viris, plenisque governo?
Nil populo levius, nil plaebe insanius, et nil
vulgo mobilius toto reperitur in orbe.
Quisquis se iactat seu Ghelphum, seu Gibilinum;
hunc dic villanum villano stercore natum.
Et quamvis habeat brettam, scarpasque veluti,
et quamvis equitet celerantibus ante staferis,
si sectae unius se se ingerit esse sequacem,
lumine si torto guardat contrarius altram,
dic illi in facie: — Non es de sanguine claro,
non es signorus, dux, marchio, barro, nec es tu
gentilomo quidem, quia nemo prorsus eorum
has vilacarias centum seguitabit in annos. —
Scilicet acquistas bellae praeconia laudis,
teque potes vantare meos superare triumphos,
quae totum penitus mundum sotosora butasti.
Una tuis tamen est intacta Cipada colubris.
Ast ego, quam nec tu, nec vacca Megaera Cipadam
dismembrare unquam potuit, vel dedere liti,
sola modo feci, facioque ferociter arma
in se, inque suam propriam convertere panzam.
Quis credat potuisse unquam me rumpere pacem,
tam firmam pacem, saldumque ligamen amoris
unius egregiae, clarae magnaeque Cipadae?
quae, postquam cunctas mundi sibi subdidit urbes,

venit in infernum Plutoni tollere sceptrum.
Baldus, Baldus adest, ille, ille rinaldicus heros,
cui tam ghelpha placet quam pars gibilina realo,
sit modo vel ghelphus, modo vel gibilinus, amator
nominis insignis, propriique sititor honoris.
Sunt hominum quidam stronzi, fraschae ve legerae,
qui regem Francae praesumunt dicere ghelfum,
quique gibellinum promulgant imperatorem,
nec tamen illorum prudentia summa pigatur,
talibus ut gnacaris voiant intendere mentes.
Baldus id audierat dudum, celer arripit ensem,
spezzatasque aperit portas, introque ruinat.
Quo viso sic sic intrare superbiter, ecce
concilium deforme fugit, linquitque cadregas.
Quales quum rubeos rutilans aurora colores
scoprit, et aurato mortalibus axe ritornat,
gregnapolae scapolant, noluntque videre lusorem,
et semper « gnao gnao » facientes nocte civettae,
sic inferna cohors, Baldo subeunte, scapinat,
nec valet aspectum tanti sofrire baronis.
Mansitat hic solus, vacuas videt esse cadregas,
unde corozzatus disquistilat omnia brando.
Dum studet huic operi, facies en grata Seraphi
apparet, qui saepe redit, Baldumque revisit,
cuius compagnos retrovaverat ante furentes,
quos ad notitiam cordis, cerebrique reduxit,
placatosque illos post se menaverat illuc.
Inde cito partit, superasque retornat ad oras.
At comites iterum scuras peragrare cavernas
incipiunt. Fracassus abit primarior altris,
cui fera voia bulit cornas streppare diablis.
Parlabant variis sic sic de rebus eundo.
Est qui Boccalum soiat; qui narrat averni
vatibus effinctas follas; unusque ricordat
quid de Guerrino Meschino legerit olim.
Dum quoque Falchetto recitabat Cingar amico

Virgilii sextum, res o miranda, quis istam
audiat et credat propriis nisi viderit occhis?
Ecce loqui cessat medio sermone retentus
Cingar, nil parlans, et imaginat omnia praeter
Virgilii sextum, nec se parlasse ricordat.
Falchettus pariter, quid Cingar dixerit illi
nescit, et attonitus fantasticat omnia praeter
Virgilii sextum, nec id auscultasse rimembrat.
Centaurus curas cervello mille revolvit,
vult hoc, vult illoc, nec quid velit eligit unquam.
Castellos fabricat Fracassus in aëre multos;
sic sua lingua tacet, si semper muta fuisset.
Iam salis in zucca nihil amplius Hippol habebat,
passat per centum sua mens vilupata chimaeras.
Fantasticanti Lyronus mente tenebat
sublatos oculos coelo, frontemque rapatam.
Moschinus pazzus, Philophornus pazzior extat,
multae namque homines faciunt stultescere curae.
Fanettus Grillusque simul pergendo tacebant,
sequemet admirant oculis in fronte tiratis.
Boccalus veluti fantasticus ante caminat,
labra movet, parlatque nihil, manibusque duabus
ad moram secum ludit, sine voce cridando.
At Baldus, liber labiis atque ora solutus,
inter compagnos infesta silentia sprezzat.
Dumque illis quandoque loquit, responsa domandat,
sed facti elingues illum tantummodo guardant.
— O — ait, — est magna haec novitas; o Cingar, apuntum.
O Lyrone, Hippol, nil vos parlatis? Et unde hoc?
Num, velut in claustris, versare silentia vultis?
Dicite qualcosam, ne vos via longa recrescat.
Vestro num Baldo respostam ferre negatis? —
Talia compagnis vir parlamenta movebat,
sed melius poterat muros audire loquentes;
quapropter, stancus iam factus in arte rogandi,
non vult indarnum mutas tentare loquelas.

Ad strabucconem sguerzis cum passibus ibant,
ut lanzchinecchi suescunt andare todeschi,
quando plus cocti quam crudi vina padiscunt.
Tunc huius causam vult Baldus scire negoci,
se gerit ante alios, cosam trovat ecce novellam,
sub pede namque suo sentit mancare terenum,
nec iam qua figat calcagnos terra videtur,
imo suspensus menat per inania gambas,
totus et andandi labor est sublatus ab illo.
Se retro convertit, compagnos mirat eadem
cum levitate sequi, tenuesque volare per auras.
Huic parlare volunt, sed tantum labra moventur,
et veluti muti ciliis, manibusque loquuntur.
Quisque suum sentit corpus properare legerum,
per quoddamque vodum, tacitumque feruntur agalla.
Gaudent sic nulla gambas andare fadiga,
donec ab exiguo flatu sopiantur in antrum.
Hic phantasiae domus est, completa silenti
murmure, vel tacito strepitu, motuque manenti,
ordine confuso, norma sine regula et arte.
Undique phantasmae volitant, animique balordi,
somnia, penseri nulla ratione movesti,
solicitudo nocens capiti, fantastica cura,
diversae formae, speciesque et mentis imago.
Gabia stultorum dicta est, sibi quisque per illam
beccat cervellum, pescatque per aëra muscas.
Hi sunt gramaticae populi, pedagogaque proles,
nomen adest, verbumque simul, pronomen, et illud
cum quo participant, reliqua seguitante brigata;
scilicet huc, illuc, istuc, hinc, inde, deorsum,
atque sinistrorsum cum tota gente cuiorum.
Argumenta volant dialectica, mille sophistae
adsunt baianae: pro, contra, negoque, proboque.
Materies non mancat ibi, non forma, Lyhomo,
ens, quiditas, acidens, substantia, cum solegismo.
Omnis haec assaltat compagnos illico turba,

ut moschae assaltant seu burum sive ricottam.
Me reperi, fateor, vino quandoque refectum
(quamvis nec modo sim sat liber satque speditus)
ire cavalaster sub sole, canente cigala:
ecce meam circum testam sex mille pusilli
moscini volitant, sicut volitare suescunt
borrono intornum buttae, spinaeque vaselli.
Sic phantasiae tenues, sensusque bizarri
dant simul assaltum sociis, picigantque cerebros,
intrantesque caput sotosora silentia mandant.
Baldus at intactus remanet, guardatque, stupetque,
ac tandem ridet, prenditque a Cingare festam,
qui, dum phantasmae nunc hinc nunc inde volazzant,
has seguitat, manibusque piat, sed deinde tenendi
huic destrezza deest, retrovatque piasse nientum.
Vidisti forsan pueros quandoque giocantes
velle piare manu moscas, praesone ficandas,
scilicet in charta, bis terque quaterque plicata?
Saepe quidem capiunt, retinentque in carcere pugni,
sed quando allentant digitos, panduntque pochinum,
ni cito scaltritas capiat manus altera, scampant,
et sic sic oleum, sic sic consumitur opra.
Cingar ita et comites, Baldo ridente, menabant
hic illic palmas, propter brancare coëllum.
Attamen, ut tandem stracchae lassaeque fuerunt
hae similes notolae seu guffi sive civettae,
has zaffare queunt, deque his implere besazzas.
Cingar de Paulo veneto Petroque spagnolo
mille baias recipit, subitoque in guttura mandat,
ac si mandaret coriandola zuccare facta.
Protinus it contra Falchettum, trenta debottum
argumenta facit, sed Falco logicus illi
respondet; chiachiarat, cridat hic, cridat ille, nec unquam
in centos annos pivam accordare valebunt.
Id quoque Lyro facit, facit Hippol, et ipse Bocalus.
Omnes altandem tanto rumore volutant

ethican et phisican, animam, centumque novellas,
ut sibi stornito Baldus stopparet orecchias.
Zorneiam Scotti Philofornus retrovat illic,
quam rapit et giurat libros squarzare Thomasi.
Alberti Magni Centaurus somnia zaffat,
vult fieri cunctis gratus, gnarusque futuri,
tollere cervellum cornacchis, prendere pisces
cum manibus, nec non sine clavi aprire seraias.
Fracassus quasdam saltantes undique ranas,
pissantesque retro, manibus graffare laborat,
dumque unam pugno stringit, fugit altera longe.
Boccalus normas Epicuri nescio quantas
absque labore capit, complectitur, inque botazzum
claudit ne fugiant, stoppatque cocamine busum.
Has inter follas scoperta est bestia tandem,
cui caput est asini, cui collum more camelli,
mille manus, ac mille pedes, ac mille volantes
fert alas, ventremque bovis, gambasque capronis,
quae si non caudam simiae de retro teneret,
cum qua dattornum nequeat scazzare tavanos,
toccaret summo coeli testone solarum,
atque vorare uno vellet boccone Minervam.
Sed quia quidquid agit, cauda mancante, lasagna est,
ducitur in nihilum, meritoque chimera vocatur,
quae parit oh magnos montes nascitque fasolus!
Hic quoque monstrum aliud duplici cum ventre videtur
qui sustentatur binis tantummodo gambis;
sic tenet impressos tacuini charta gemellos
Castora, Pollucem, monstrans signalia lunae.
Non aliter formatur ibi vir corpore duplo,
sive viri duplices coëuntes inguine tantum.
Dicitur hic Utrum; Utrum forma ista vocatur;
qui sibimet diris semper dat verbera pugnis,
scilicet alterutrum pars haec, pars illa flagellat.
Haec probat, illa negat, tandemque venitur in unum.
Attamen interea socii tolluntur ab uno

nescio quo motu, spinguntur et extra cavernam.
Quisque suis pergit iam gambis, quisque caminat,
nec penitus meminit quid nam vidisset adessum.
Phantasiae abeunt, quas in carneria nuper
sustulerant, redeuntque loco, prius unde recedunt.
Hi tamen et medii pazzi, mediique balordi
grande manent spatium, tandemque accasa ritornant.
O menchionazzi, qui fraschis tempora perdunt
talibus, atque suos credunt sic spendere giornos
utilius, quam qui macaronica verba misurant,
quam qui supra humeros Pasquini carmina taccant!
Isti nempe sua tandem levitate recedunt,
vos ad nestoreos semper stultescitis annos.
Ergo abeunt, et Baldus eis passata recontat;
nec procul abscedunt, en quidam saltat avantum
buffonus, mattusque magis, magis imo famattus,
namque cavalcabat cannam de more citelli,
cumque manu laeva corseri fraena regebat,
cumque manu dextra giostrabat fuste canelli,
in cuius summo gyrabat giocola quaedam,
quam, dum currit homo, ventus facit ire datorum.
De panno fert ille duas, quas drizzat, orecchias,
quas ve capuzzino fratesco supra tacarat,
cusitumque tenet strepitosum quaeque sonaium.
Saltat hic, atque facit manibus, pedibusque morescam.
Inde, manum porgens Baldo, danzare comenzat.
Baldus amorevolo non hunc sembiante refudat,
it secum ballans, et iens quocunque menatur.
Compagni rident, optantque videre quid istud
tandem importabit, danzam tutavia sequentes.
Nil pazzus loquitur, sed atezat, saepeque cascat,
quem levat e terra Baldus, nec tendit ad altrum
quam relevare susum cascantem saepe bufonem.
Post aliquod spatium, comparet machina grandis,
grandilitas cuius montem superabat Olympi.
Et quid erat moles tanta haec? erat una cococchia,

sive vocas zuccam, seccam busamque dedentrum,
quae, quando tenerina fuit, mangiabilis atque,
certe omni mundo potuisset fare menestram.
Ad latus ipsius, pro porta grande foramen
panditur, hincve intrat buffonus, Baldus et altri.
Stanza poëtarum est, cantorum, astrologorum,
qui fingunt, cantant, dovinant somnia genti,
complevere libros follis vanisque novellis.
Sed quales habeant poenas, audite, poëtae;
audite, astronomi, cantores et chyromanti,
ut quoque vos tantas caveatis fingere baias,
et parasythiaca placeatis in arte Signoris,
quos castronatis, quos menchionatis ad unguem,
dando ad intender stellarum mille fusaras,
ac ea, quae possunt indovinare fachini
cum coniecturis rerum cosisque vedutis,
dicere cascari coniunctionibus, ac in
ascendente Iovis cum Virgine cumque Leone.
Zucca levis, sbusata intus, similisque sonaio,
in qua sicca sonant huc illuc semina dentrum,
astrologis merito, cantoribus atque poëtis,
est domus; ut, veluti petra iacta retornat abassum,
utque focus per se supremum tendit ad ignem,
sic leve cum levibus meschientur, vanaque vanis.
Stant ibi barberi, numero tres mille, periti,
est quibus officium non dico radere barbas,
sed de massellis dentes stirpare tenais,
hisque per ognannum sua dat sallaria Pluto.
Quisque poëta, uni, seu cantor, sive strolecchus,
barbero subiectus, ibi saepe oyme frequentat.
Barberus, dum complet opus, stat supra cadregam,
atque rei testam tenet inter crura ficatam.
Hic nunquam cessat nunc descalzare tremendis
cum ferris dentes, nunc extirpare tenais,
unde infinitos audis simul ire cridores
ad coelum, nunquamve opera cessatur ab ista.

Quottidie quantas illi fecere bosias,
quottidie tantos bisognat perdere dentes,
qui quo plus streppantur ibi, plus denuo nascunt.
Ergo sorellarum, o Grugna, suprema mearum,
si nescis, opus est hic me remanere poëtam:
non mihi conveniens minus est habitatio zucchae,
quam qui greghettum quendam praeponit Achillem
forzibus hectoreis; quam qui alti pectora Turni
spezzat per dominum Aeneam, quem carmine laudat
moeonia mentum mitra, crinemque madentem.
Zucca mihi patria est: opus est hic perdere dentes
tot, quot in immenso posui mendacia libro.
Balde, vale, studio alterius te denique lasso,
cui mea forte dabit tantum Pedrala favorem,
ut te, Luciferi ruinantem regna tyranni,
dicat, et ad mundum san salvum denique tornet.
Tange peroptatum, navis stracchissima, portum,
tange, quod amisi longinqua per aequora remos:
he heu, quid volui, misero mihi, perditus Austrum
floribus et liquidis immisi fontibus apros.

III

MOSCHEIDOS

LIBER PRIMUS

Grandia Moscarum Formicarumque furentum
  proelia, desdegnos, fata cruenta cano.
Tunc et alhora suos abscondit Apollo cavallos,
  quum ruere armatos vidit in arma duces.
Cuncta per intornum tellus squassata tremabat,
  poca super coelos nec cagarella fuit.
Gens ceratana sinat vecchias cantare bataias,
  squarzet Virgilios turba pedanta suos.
Magna fuit, confesso quidem, ruinatio Troiae,
  quando cavallazzo credidit illa buso.
Fare parangonem sed quisquis voiat ad ipsam,
  dictus ab egregia gente bachioccus erit.
Maxima materies ista est, quam sprezzat Homerus,
  sit nisi macronicas dignus habere deas.
Non est Clionis, non est impresa Polynae,
  hanc melius somam Togna gaiarda ferat.
Huic igitur sumitte humeros, Tognola, valisae,
  sisque, precor, tanto digna fachina peso.
Urbs est in medio mundi, Moschaea vocatur,
  cui fuit aeternum nomen, et est, et erit.
Haec in cervello romanos una tenivit,
  unaque vastavit Cimicas, una Grysos.
Vincitora fuit variis spessissime guerris,
  pensavitque altos subdere saepe deos.
Non armis tantum praestat provincia, sed non
  accumulat tantas ipse Milanus opes.

Quid Vegnesa bravat galeazzis grandibus illis,
quarum tot riccas fert cava panza somas?
Quidve zenovesi loca per longinqua traversant,
carraccasve menant per freta larga suas?
Cum mercantiis totum Moschaea per orbem
navigat, itque alium sola trovare polum.
Undique Mosca suos fert remos, undique robbam
congregat, et spadas undique sola menat.
Mosca per Italiam, per Franzam, perque todescos
passat, et in Spagnae non timet ire sinum.
Per totas Asiae transcurrit Mosca marinas,
tartaricum nodat Mosca poiesa fretum.
O quantum locus est infelix atque dapocus,
in quo sdegnetur ponere Mosca domum!
Non ibi nobilitas, ibi non altezza videtur,
regales quoniam praticat illa casas.
Non dux, non princeps, non rex, non denique papa
mangiat, ni tavolae stet sibi Mosca comes.
Imo rapraesentant vix coram rege piattum,
credenzam regi Mosca galanta facit.
Vixque saporito repletur coppa phalerno,
protinus in dulci gurgite Mosca natat.
Non metuit celsam regum discurrere frontem,
reginisque suos stampat in ore basos.
Stabat in imperio Moscarum maximus ille
rex, qui Sanguileo nomine dictus erat.
Sex centas urbes, castellos mille regebat,
quorum montagnae pars sita, parsque mari.
Est urbs quae Francoys dicta est, Pelleraque, Crostis,
Stroncia, Merdabragas, Tegnaris, Ossa, Muluc.
Ergo hic Sanguileo, dum summa in sede repossat,
en sprovista sibi Mosca stafetta venit,
anxia pro cursu, multoque schitata lavacchio,
sanguine cui tepido testa ferita pluit.
Illa spaventoso se vultu portat inanzum,
et regis tandem se butat ante pedes.

— Heu quid hac indarnum — clamat, — rex, sede superbis?
Heu quid solazzas, nec tua fata vides?
Heu quia non lautis prodest squaquarare vivandis,
splumatosque super nocte iacere thoros.
Heu male gustigolo caricas mangiamine mensas,
heu male dat schenam magra cavalla suam.
Frustra sbercigeros asini corroditis occhios,
frustra vos pascit stizza gratata canis,
frustra tegnosos stimulatis dente pitoccos,
frustra dat lautos quaeque carogna cibos.
Siccine vos giovat bognones suggere dulces?
siccine marza suas Franza ministrat opes?
siccine delectat villanas rodere gambas,
siccine todescas saepe lecare bragas?
Tenditis ah panzam lombardis pascere quais,
nulla potest vestros merda latere canes.
Non est iste modus, quo sis celeberrimus, o rex,
quo tua caesarico fama sit aequa sono.
Haec via non illa est, quae te, nos nostraque servet.
Sed magis ad marzam cogimur ire stuam.
An latet exemplum te porci Sardanapali?
Si latet, orecchias nunc mihi porge tuas.
Inter foemineas capitanius ille catervas,
gessit prodezzae signa notanda suae.
Dummodo de Bacchi Venerisque libidine tantum
pensitat, et pinguis nodat in amne brodi,
improvista sibi tempestas venit adossum,
scilicet armigeris ducta bataia viris.
Vulnera spadarum non sunt basa grata donarum,
foemineum targas non patet esse latus.
Lamentabatur nimium pesare corazzam,
et nimis elmettum molle gravare caput.
Quando cavalcabat, miser hac pendebat et illac,
ut male supra asinum soma ligata facit.
Gobbus ad arzonem palmam attaccabat utranque,
et pectoralem credidit esse briam.

Ibant stafferi ter centum circa cavallum,
et ne cascaret brachia tensa dabant.
Sed quando trombae trepidum tarantara sensit,
vanuit impletis ille repente braghis.
Amisit regnum, amisit poltronus honorem,
foemina costumis, nomine vixit homo.
Ecce tibi sortem reminiscor Sardanapali,
alter, ni sapias, Sardanapalus eris.
Tu stas, Sanguileo, tibi stesso scalpere ventrem,
et nescis regni pessima damna tui.
Butta via mantum regalem, butta bachettam,
vadat et in centum fracta corona micas.
Indue corrottam, decet haec tua funera, cappam,
reginaeque tegat nigra veletta caput.
Aurea de summis cameris spalleria caschent,
de fundo ad cuppos sit nigra tota domus.
Ut desperatus, stygium domanda diablum,
forcaque sit vitae cura suprema tuae.
Rex Formicarum, fortissimus ille Granestor,
si nescis, populos trat sotosora tuos.
Centum mille uno fudit certamine Muscas,
in portuque tuas miscuit igne rates.
Ragnifugam campi caporalem carcere chiavat,
quem supra forcas colla tirasse puto.
Artelaria nihil sboccavit nostra balottas,
nam fuit in lactis tota negata lago.
Sic ego mortiferas accepi quinque feritas,
pro quibus en stanzas deserit alma suas. —
Sic dicens, illam tiratis calzibus efflat,
quam sacer ocharum nunc paradisus habet.
Talibus auditis, suspirum tale budellis
rex cavat, ut visa est ira tonare Iovis.
Mox veluti pazzus, regalem contra decorem,
saltat ab aurati protinus axe troni.
Dat sibi guanzatas, tundit sibi pectora pugnis,
collericoque sacram dissipat ungue togam.

Moscarum subiti clamores atria complent,
totaque palmarum plausibus aula tonat.
Accurrit moesta urbs, stipatur ubique palazzus,
nec tanti constat sat bene causa mali.
Ecce maritatae squarzato crine madonnae,
quaeque suo rauco clamitat ore virum.
Conclamant patres natos, natique parentes,
communis vidua crescit in urbe dolor.
Non tantus Romam strepitus sotosora butavit,
quum Caesar Bruti mortus ab ense fuit.
Iamque super volucrem balzarat phama cavallum,
it via, nec trombam spiccat ab ore cavam.
Mille galoppatim complerat iamque miaros,
nec datur ah! stracco spelta, nec orzus equo.
Per totos mundi sentita est tromba paësos,
donec, ubi regnat Scannacavalla, rivat.
Scannacavalla gigas est magnus, rexque Lisaeae,
quae sua Commacchio terminat arva freto.
Ipse Tavanorum populos, gentemque governat,
nilque tiranizans savia testa fuit.
Rex huic Moscarum dederat pro uxore sorellam,
cui beltas Helenae, Merdola nomen erat.
Non stat hic indarnum, cugnati fata repensat,
et Cantarellis ponere fraena iubet.
Ista cavallorum razza est, animosa batais,
quorum culattas ferrea barda tegit.
Imponunt famuli varias canzante copertas,
rex salit et velox alba chinaea volat.
Illico tota cohors post cursum regis arancat,
et Cantarellas it stimulando suas.
A tergo veniunt cariazzi tardius, ut qui
vallisas portant in sua terga graves.
Ardua colla ferunt multo resonante sonaio,
quos mea Limagas nomine Gosa vocat.
Unius in manco mensis rex stancus arivat,
cui dolet ob longam quaeque culatta viam.

Moschaeae portas multo non absque tumultu
introit, et drittus regia tecta petit.
Hic iam desmontat, staffam retinente barono,
ac subito scalae montat otanta gradus.
Iamque venit dentrum, per salas, perque caminos
passat, et hic Moscas cernit ubique gramas.
Antiporta levant celeres hinc inde scuderi,
per centum cameras Scannacavalla meat.
Ducitur altandem dentrum penetralibus altis,
rex ubi .Moscarum Sanguileonus erat,
qui tunc cugnato visto se appena redrizzat
in pede, nec potuit non madefare genas.
Scannacavalla etiam quantillas lumine gozzas
edidit, at laetos sic dedit inde sonos:
— Quo tua, Sanguileo, prudentia nota calavit?
quo mens, quae binos terret utrinque Ioves?
Non animus tibi stat regis, non scaeptra tenentis,
non est cotali danda corona viro.
Si Tamira sui flesset pro morte fioli,
scampasset magni gensque caputque Cyri.
Si tot amazzatos lagrimasset Roma guereros,
Scipio non primum ferret in orbe cridum.
Degenerant nimium lachrymae, minuuntque decorem,
nilque potest savio turpius esse viro.
Sunt lachrymae pueris magis aptae, suntque puellis,
quae bagnant causa fletibus ora levi.
Nos quibus immisit sennum natura virilem,
ut quid ab adversa sorte gitamur humo?
Nosco valentisiam, pelago saltante, nochieri;
nosco animum fortis, Marte furente, ducis.
Iuppiter humanam si vellet sternere gentem,
sumamus, cur non? proelia contra Iovem.
Seu fas, sive nefas, debemus regna tueri,
non tamen ut lacrimis, sanguine sed proprio.
Eya age, Sanguileo, propriae te redde rasoni,
nosce parentadi quanta sit umbra tui.

Vosque senatores savii gentesque tribunae,
conseium vobis tam date, quam populo.
Si vos lugetis, sic urbs moestissima luget;
si vos ridetis, ridet et illa simul.
Conseium regi vestro praestate saputum,
de vobis regimen non piat ille pocum.
Agmina Moscarum si bello tanta morirunt,
num quoque reliquiis Zarra lavanzus erit?
Sunt sunt Moscarum, sunt vendicanda Tavanis
funera, sunt squadris bella cienda meis.
In punto mittam sex centos mille Tavanos,
quos facit armigeros longa bataia viros.
Pars equitando solet curvas portare balestras,
pars alio grossos more cavalcat equos.
Pars pede fert piccas, pars implet pulvere schioppos,
sbombardantque mihi per mare mille rates. —
Dixerat haec, animosque sibi revocaverat aegros,
inque suo steterant corda fugita loco.
Vergognantur enim lachrymis imitasse putellos,
ac ita maturam deposuisse guisam.
Postquam Sanguileo ter strinxit Scannacavallam,
et grates docto reddidit ore suas,
congregat ad din don campanae grande pregaium,
istaque tunc populo verba pochina facit:
— Sic sic alta volunt, sic pensant, sic ve comandant
numina, sic filos forfice Parca taiat.
Scannacavalla tamen verbis consolat amicis,
datque suus grandem sermo disertus opem.
Eya quid indarnum nos mundo vivimus isto?
Non est, ut cedant arma cruenta togae;
non vos affectus, seu patris, sive fioli,
vincat, sed patriae respiciatur amor,
nec tantum patriae, sed regis, sed capitani
Ragnifugae, quem nunc scivimus esse presum.
Nonne recordatis quas tanta per arma, per undas,
hic Pulicanaea fecit in arce provas?

Nonne quod in Cutica, quando sex mille Pedocchios
brusavit, superos igne tocante polos?
Xersis in armata si dux tunc ipse fuisset,
fors isset alio tanta facenda modo.
An dux perdendus talis? non qualis habetur,
seu sit, sive fuit, seu paladinus erit.
Parlamenta igitur vadant, veniamus ad arma;
Moscas armari per mea regna volo.
Cum septem centum transibimus aequora fustis,
quaelibet est virdae scorcia longa fabae. —
Sic ait, et — Fiat, fiat — Moschaea cridabat, —
fiat quod noster rex cupit atque iubet. —
Mittuntur cunctas in bandas illico bandi,
currunt ad iussos quaeque stafetta locos.
Plena tesororum reserant aeraria patres,
soldatis siquidem debita paga datur.
Non nisi tamburros sentis accendere Martem,
atque petezantes tantararare tubas.
Contra Formicas odium crudele stigatur,
quarum se pasci velle cruore bravant.
Qui iurat patrem, qui vendicare fradellum,
qui bramat spadam sanguibratare suam.
Iuppiter at sub se iam baltegare solarum
senserat, et smortos cernit in ore deos.
Smergolat in colera, chiamat: — Cur tremmat Olympus?
Cur mea sunt fumo sydera brutta nigro?
Nunquid adhuc veniunt nos assaltare gigantes,
bassaque gens nostras struggere cercat opes?
Heus, Vulcane focum, pegolamque, bitumina profer,
cumque trementinis sulphura mista nigris.
Porta spaventosum fulmen, brusabitur orbis:
humanum, quam nos, malo perire genus. —
Mercurius respondet ei: — Ringratia fatum,
quod non contra tuos guerra fit ista deos.
Nunc tamen est tempus, quod quatti stemus acasam,
Solque stet in thalamis, Lunaque scosa suis.

Nullus praesumat, seu divûm sive dearum,
iam modo venturas cernere velle brigas.
Ne bombardarum quando scoccamina fiant,
rumpamus nobis colla, cadente polo.
Inter Formicas et Moscas tanta coorta est
ira, furor, rabies, collera, stizza, focus,
ut, nisi pacificet Calabronus maximus illas,
diluvius mundo sanguinis alter erit. —
Iuppiter intremuit, Solém remanere comandat
qui striggiare suos tempus habebit equos.
Neptunus quoque rumorem sub gurgite sensit,
itque sua in fundo tota roversa domus.
Nymphae concurrunt trepidae, divique marini,
quos huc, quos illuc multa paura fugat.
— Quis Satanasus — ait Neptunus, — trentaque para
tam cito compellit vos scapolare viam?
Aeolus absque mea nunquid rex ille saputa
per mare Garbinos lassat abire suos?
Eya cito, nostrum spatianter ferte tridentem,
Aeolus hic audax est aliquando nimis. —
Triton respondet: — Non hoc solet ille fracasso
mittere diavolos nostra per arva suos.
At sunt armatae centum settanta galaeae,
quae Zenzalarum millia mille ferunt.
Itur in auxilium Moscarum. Mangiaque vacca
dat regio squadras et Codegora suas.
Nonne maris schenam tanto sub pondere sentis
flectier? ah nimias portat apena rates!
Sunt Calcinelli, Peverazzae, suntque capaces
Cappae, sunt Conchae dimidiaeque nuces.
Talibus utuntur corsari navibus et qui
mercadanteschis mercibus aequor arant.
Rex Zenzalarum, Cosinus nomine, passat
hoc pelagi golfum terrificatque deos. —
Neptunus se se tanto sermone tasentat,
itque per algosas, corde tremante, casas.

Gaudet Sanguileo, Zenzalis obvius ibat,
quas magno in portus coepit honore suos.
Artelaria sonat bom bom, allegrezzaque fitur,
et campanarum din don ad astra volat.
Vixque arrivarant Zenzalae, maximus alter
fit sonus, et mundi machina tota tremit.
Innumerae apparent banderae desuper Alpes,
armorumque procul tersa metalla nitent.
Nunquid erunt sguizeri? nunquid vascones et illa
gens brava cum squadris italiana suis?
ista todescorùm num proles apta batais?
mandat spagnolos num quoque Spagna suos?
Non sunt spagnoli, taliani, lanzque chinecchi,
non sunt vascones, non sguizerique simul,
sed Moschinorum descendunt culmina squadrae,
rexque suus nomen Siccaboronus habet.
Nec quo descendit, nec ubi sol nascitur, unquam
dux tam crudelis, quam fuit iste, fuit.
Iurarat siquidem totum sibi subdere mundum,
atque Iovem sediis praecipitare suis.
Non fuit in guerris, nec erit magis armiger alter,
et qui plus hostis temneret arma sui.
Huic tota Ebrietas provincia, Tartaris aequor,
atque Barillensis subdita vallis erat.
Sanguileo tantum capitanum laetus abrazzat,
mox bona soldatis dat casamenta suis.
Partibus ex aliis veniunt Myrmicoleones,
qui grottas habitant, rustica turba, cavas.
Non fuit in terra gens assassinior unquam,
quae Formicarum membra vorare cupit.
Ut metuit Soricus Gattam, Leporettaque Braccum,
sic Formica istos contremit, oyme, ladros.
Rex huius populi crudus Myrpraeda vocatur,
a quo nulla unquam forza stimata fuit.
Sive sit herculeum robur, sive Hectoris ingens
sit prodezza, unum non stimat ille figum.

Menat hic armatos sex centum mille guereros,
nemo cavallaster, quisque pedester erat.
Quinque simul reges ergo Mars fortis adunat,
qui soldatorum mille miara guidant:
Scannacavalla gigas, Myrpraeda, Cosinus et ille
Siccaboronus atrox, Sanguileoque ferox.
Omnibus insemmam iunctis, Formica petenda est,
contra Formicam mundus in arma ruit.
Sanguileo cunctos capitanos chiamat in unum,
verba quibus docto protulit alta sono.
Supra caput stronzi montaverat altior altris,
ac ibi quae orandi sint documenta dabat.
Seu sit Sanguileon armatus sive togatus,
vincitur hinc Caesar, vincitur inde Cato.
Mox ubi soldatos oratio longa feroces
egerat, ordinibus campus abire parat.
Sanguileo rutilis vestiverat arma metallis,
de duro ciceris cortice facta nigri.
Dimidiam gussam fert pro targone fasoli,
estque sibi porchae lancea soda pilus.
Excusat fortem milii pars mezza celatam,
stat pro pancera maxima gussa fabae.
Interea grandis fit sgomentatio campi,
ducitur indomitus Sanguileonis equus.
Hic erat ex illis, quos dicunt nomine Grillos,
qui faciunt saltos ampla per arva leves.
Ista cavallorum duplex est razza: camini
una busos habitat, ruris at una foros.
Mantellus baius est illis, istisque morellus,
hi currunt, illi saltibus astra petunt.
Sanguileonis erat totus niger ergo cavallus,
quem stranium numerus gentis apena tenet:
nitritu reboare gravi sentitur Olympus,
totaque sub pedibus terra tremare suis.
Imbrattat sabiis coelum, quum calcitrat, et quum
soffiat e naso spiritus astra fogat.

Sanguileo, cunctis facientibus illico largum,
saltat in arzonem, stringit, et urtat equum.
Mox ad naspantes, ficco sperone, galoppos
hunc movet, ac gentes it rasetando suas.
— Vivat Sanguileo, vivat Moschaea — cridatur,
cernis et antrattum mille cavare bretas.
Tota super grossos equitant Moschamina Grillos,
centum Grillinis mille feruntur equis.
Scannacavalla suos alia quoque parte Tavanos
ordinat, et squadras praticus octo facit.
Magnus hìc est busto, sed sensu magnior alto,
doctus et ad guerrae scire piare modos.
Ad strabucconem sua nunquam gesta movebat,
inque armis Fabius Maximus alter erat.
Mente ferebatur savia, non corde feroci,
ut faciunt plures absque rasone duces.
Qui, nec appizzatur simul atra barufola guerrae,
omnes in pezzis praesto taiare volunt.
Non ita maturus rex Scannacavalla solebat,
imo reposato fatque refatque modo.
Hic habuit quondam cum Vespa forte duellum,
qui tandem multo victor honore fuit.
Illius e cauda stoccum detraxit aguzzum,
qui plus quam mortis frizza forando forat.
Ast ordinanza Cosinus ponit in altra
Zenzalas, aliis ne minor esse parat.
Lendinis hunc totum pellis durissima coprit,
in qua nulla taium spada tacare potest.
Non nisi de humano Zenzalae sanguine vivunt,
unde cruentatos cernis habere musos.
Non usant spadas, stoccos, mazzasque feratas;
Zenzalis piccas tradito, victor eris.
Sunt scarnae, assuttae, nervosae, saltibus aptae,
unde sciunt hastas ben manegiare leves.
Fantaria quidem tota est, cui iuncta nigrabant
Myrmicolionis agmina ducta viris.

Grillus equus Moscham, fert Cantarella Tavanum,
  it Zenzala pedes, Myrmilioque simul.
Non minus ergo suos curat Myrpreda guereros,
  quos bene guarnitos unit et arte docet.
Gens sassina quidem est, at in armis pratica multum,
  et cui phama, magis quam sua vita, placet.
Sunt pedites cuncti, picchis utuntur aguzzis,
  quas segetum summis prodit arista comis.
Hos regit ille gigas Myrpreda stupendus in armis,
  totum Farfallae quem tegit ala finae.
Inter Formicas et hos de gente ladronum
  semper guerra fuit, est quoque, semper erit.
At Moschinorum rex, crudus Siccaboronus,
  sfodrato squadras instruit ense suas.
Se Parpaionum duris vestiverat alis,
  est tineae scutum mezza ganassa suum.
Mittit corseros regio Fornarica fortes,
  quos Panarotos nomine dixit Adam.
Sunt lunghi et nigri, vecchio de pane creati,
  qui Moschinorum esse probantur equi.
Moschini armantur stuppa, quae circa borones,
  circaque cannellas dura venire solet.
Est Mussattorum talis destrezza, quod uvae
  trant vinazzolos belligerando graves.
Ex his semper habent carneria plena balottis,
  cum quibus elmettos, duraque scuta terunt.
Post has ergo acies, post agmina plurima monstrae,
  obtinuit duplices quaeque caterva pagas.
Sanguileo vecchios reseraverat ante tesoros,
  nec sua sparagnat praemia militibus.
Spendit abundanter, quia sic faciendo valentos
  reddit soldatos, dispositosque mori.
Non modo stendardos, modo non insignia narro,
  namque nocet capiti chiachiara longa meo.
Si varias scribam linguas, variasque dovisas
  nullus et inchiostrus, nullaque charta sat est.

Non nisi banderae, nisi non vexilla volazzant,
suntque pavaionis littora plena tesis.
Hic contestabiles, caporales et capitanos,
lanzaque spezzadas, magnanimosque ducas,
marchesos, contos, alpheros, logotenentes,
cernebas proprium sollicitare gradum.
Hic lanzae, spadae, targones, scuta, celadae;
hic trombae, gnacarae, timpana, corna, cifoi.
Circumcirca tremunt colles, reboantque riverae,
celsaque de vastis rupibus echo tonat.
Soldatos animat trombarum tararan illud,
atque nihil mortem corda stimare facit.
Navibus interea complentur littora carchis,
millia per salsas vela videntur aquas.
Hae sunt carracchae, sunt fustae, suntque galaeae,
schirazzi, grippi, lignave quaeque maris:
Scilicet armatae sunt multo milite scorzae,
dimidiae giandae, dimidiaeque nuces.
Trant sursum anchoreos rampinos undique nautae,
vela favorevolis dant sofianda notis.
Tercentum cordae mollantur, sive tirantur,
unde cridat rauco multa cirella sono.
Non monitiones, non hic vittuaria mancat,
maxime sed guerris artelaria decens.
Sanguileo primus galionem scandit in amplum,
qui patuit cortex Gambaris esse vodus.
A poppa et prora stant centum passavolantes,
gens ubi ballottas dat Scaravazza suas.
Gens Scaravazzorum, quam larga Boëtia nutrit,
ballottas mira fabricat arte graves.
Tota suum regem seguitat Moschaea valentem,
vix infassatus restat in urbe puer.
Denique sgombrantes portum, lata aequora complent,
quae male soffrendo pondera tanta gemunt.
Incutit horrorem coelo, terraeque, marique
tam numerus rerum, quam sonus, atque cridor.

LIBER SECUNDUS

At non Formicas tanta haec bravura spaventat,
quae iam praescierant bella futura sibi.
Ipse senatores Granestor convocat omnes,
fitque inter savios disputa longa duces.
Supra Formicas scoeptrum regale tenebat
Granestor, sperans altior ire deis.
Consilio semper saviorum cuncta movebat,
quapropter bellum victor ad omne fuit.
Illuc praecipue magnus Myrnuca vocatur,
qui Formicarum dux generalis erat.
Inter Formigenas nemo robustior illo,
qui solus grossae fert duo grana fabae.
Quamlibet armorum guisamque, modumque sciebat,
omnis et ingenio res erat apta suo.
Multa reportarat giostrarum praemia secum,
milleque de bustis tolserat ense capos.
Mille capos, inquam, mozzarat iure duelli,
omnia cartellis plena fuere suis.
Unde galoppabat totum sua phama per orbem,
nec siluit forzae cridor ad astra suae.
Non multum tenuit regnum, nec habere cupivit,
rocca valoroso sat fuit una viro.
Nux erat in summo rapae fundata colengo,
quae busa Myrnucae rocca superba fuit.
Hinc sibi composuit nomen Myrnuca decenter.
Myrnucam Myrmix cum nuce iuncta facit.
Sed quia de paribus semper furor invidus exit,
gestibus invidit, Siccaborone, tuis.

Dudum cartellos in te per ubique tacarat,
ut seu tu mundo, seu foret ipse prior;
at tu sprevisti secum brigare superbus,
cum sis rex, et cum rege sit ille minor;
unde raquistandi regnum sibi voia venivit,
quo tibi certandi scusa niuna foret.
Ante senatores Formicas venerat ille,
cui data communi laude bachetta fuit.
Se prius indignum tanti accusavit honoris,
mox tamen impresae cingitur ille datae.
Formicarum ingens bellaxque exercitus arma
induit, et Moscas contravenire parat.
Ponitur in punto campus, gens, tela, cavalli,
banderae, lanzae, busa metalla simul.
Sed quia per varios audit rex ipse spiones:
quinque coronatos castra menare viros,
non audet tantae se impresae accingere solus,
at petit antiquae regibus arma lighae.
Quattuor acciti reges cito tela parecchiant,
perque Alpes veniunt agmina, perque fretum.
Prima Pedocchiorum comparsa est zurma bravorum,
quos rex a Cutichae clymate Furfa guidat.
Armant hi duris tegnae sua corpora crustis,
Zanninumque fabae quisque cavalcat equum.
Caganiellus item Formicis portat aiuttum,
qui Pulicum caricas ducit otanta rates.
Boscosam sub iure suo tenet ipse Lasaenam,
eius et imperio sylva canesca datur.
Gens haec atezatrix leggiadro corpore saltat,
vincit et aethiopas bruna colore nigros.
Eius ab humana vix ungue corazza foratur,
Orlandi ut fuerit scorza fadata minus.
Venerat et Cimex, Putrifola nomine, qui rex
totum Lettiriae per mare sceptra tenet.
Gens sua Lympirides equitat, quae nocte vagantur,
itque coruscantes nocte cagando focos,

ùnde Cagafocos stirps Cimica nominat illos,
atque cavallazzos eligit esse suos.
Muschifur hic etiam Ragnorum maximus est rex,
cui smisurati forma gigantis erat.
Ipsius officium est muraias condere fortes,
condere trinceras et casamatta simul;
it pedes, atque suos pedites facit ire gigantes,
crura caminandi sunt quibus apta diu.
His igitur simul addunatis, mira tenetur
ordinanza, velut pratica banda solet.
Granestor, nec non quaevis Formica, Locustas
spronat et his Moschae contremit agmen equis.
Iam mare Sanguileo Pulicum calcabat, et alta
aequora, quae velis tota coverta fremunt.
Ipse suis mundum privarat Apollo cavallis,
nec dare lusores vult bona lùna suos.
Aeolus en valido rallentat fraena Sirocco,
claraque fumanis turbulat astra suis.
De quibus ille fero cum turbine saltat in undas,
spernazzatque nigras impetuosus aquas.
Ut sua natura est, pelagus sotosora butatur,
pascit castrones nigra per arva suos.
Sanguileo clamat: — Quam das, o nauta, novellam? —
Respondet: — Mi rex, prava novella datur.
Non hoc spero equidem garboio prendere portum,
non si mi faciat Iuppiter ipse fidem. —
Talibus auditis, tollit Moschaea cridorem,
nam timet insano quisque perire freto.
At magis undosas montagnas aequor inalzat,
fitque procellosi strania danza chori.
Nocchieri affrettant mollare, tirareque chordas,
sollicitos vitae mors fugienda facit.
Quisque gubernator male scit manegiare timonem;
ars, ubi ventorum fit violenza; perit.
Millibus in squarzis operantur vela nientum,
Nec disgroppari quaeque ritorta potest.

Saepe simul naves urtant, spezzantque vicissim,
et linquunt tabulas per freta larga suas.
Unde marinari iam temnunt iussa paronum,
quaeritur at vitae scampus ubique suae:
qui brancat tavolam, qui remum, quique coëllum,
qui despoiata veste nodare parat.
Hac, illac, fustae balzant, grandesve caracchae,
huic temo, huic velum, spiccus huic arbor erat.
Sanguileo flexis et Scannacavalla zenocchis
stabant, unde suis vota tulere deis.
Sanguileo favae vult sacrificare Zaninum,
cuius sit pellis digna gonella Iovi.
Scannacavalla duos Serapicas, tresque Pedocchios
Myrpraeda, et magnae busta Cosinus Apis.
His etenim sperant votis rehavere bonazzam,
nulla sed his votis chinat orecchia deûm.
Unius ob causam scelerati nempe guereri,
mitigat iratos nulla preghera Ioves.
Siccaboronus is est, qui solus despicit undas,
seque facit beffas aequore posse mori.
Solus dispresiat coelum, tonitrumque menazzat,
solus in instanti morte petezat aquas.
Biasmat eos, qui sic genibus fant vota pigatis.
Imo Iovi zurat: velle scanare Iovem.
Saepe ficas coelo monstrat, scopritque culamen,
saepe travaiatum percutit ense fretum.
Fortius unde illud percussum mugit, et altis
bagnat hiperboreum saepe Booten aquis.
Horrendos offensa tonos dant nubila sursum,
mox aperit gravidos imbre ruente sinus.
Siccaboronus opem vult navi tradere solus;
dumque studet cordas solvere, frangit eas.
Quando comandabat, si non obeditus ab altris
praestus erat, miseros praecipitabat aquis.
Non dicit — Guarda, — sed buttat in aequora multos,
hac libare suam noverat arte ratem.

Illa tamen duro spezzatur denique scoio,
absorbetque ingens rupta carina fretum.
Sed quid? deventat magis ille, magisque superbus,
sit licet in grembo mortis ad usque gulam.
Grande vinazzolum subito abbrazzaverat uvae,
quo sua sostegno vivere vita potest.
Non tamen interea, dum crura et brachia menat,
turpia desistit dicere verba deis.
Dat pugnos, calzosque mari, tutavia natando,
vultque ad despettum mortis abire foras.
Mors desperatum timet assaltare gigantem,
qui mortem morti tradere velle bravat.
Unde gaiardorum columen finaliter undis
se cavat, et magnam liber it extra brigam.
Vult plus quam maium, giurat, chiodumque piantat
infima Plutoni tollere, celsa Iovi.
Vultque governa maris Neptuno prendere, vultque
hos super imperios unicus esse deus.
Vult sua sit coniux Pallas, sit serva Diana,
et iam facta vetus sit rofiana Venus.
Vult quoque Mercurium doro appicare sogheto,
cuius ad officium Mars manigoldus erit.
Solus it armatus, cui stat samitarra galono,
quam duro ex hominis cuderat ungue Sterops.
Nullis fortunae percossis ille pigatur,
sola sed ah stimulat viscera magra fames.
Non Leo sic vacuis cridat peragrando budellis,
quum capitat griffis bestia nulla suis,
ut flos heroum sforzatur ventre famato,
saepe grave in nuda sternere corpus humo.
Tandem longe videt summae fastigia turris,
ad quam sollicitos frettat habere pedes.
Turris haec altus erat fungus, qui sydera toccat,
multaque sub tundo culmine rura coprit.
Quattuor hic Pulices armato corpore stabant:
nam Formicarum sat prope campus erat.

Pinguis in aguzzo rostitur Lendina speto,
quam coquit ardentis copia multa paiae.
Expectant illi quod sit bene cotta lecardi,
statque super cagolam mensa parata caprae.
Non procul est vini grossissima butta racentis,
cum qua iuxta focum iam squaquarare parant;
scilicet ex uvis albanis nobile granum
praestus adocchiatum Siccaboronus habet.
Introit audacter, velut est usanza gaiardi,
et movet aspectu talia dicta bravo:
— O compagnones, vobiscum ducor a coenam,
me vester quoniam rostus odore tirat. —
Unus respondet: — Non hic, compagne, taverna est;
albergum quaeras in meliore loco. —
Siccaboronus, apro similis, iam ferbuit ira,
totaque de colera fazza bianca venit.
— Per stygiam — dixit — dabitis coenare paludem.
Gentilezza negat quod dare, forza dabit. —
Cui responderunt: — Per forzam tollere vis ne? —
Siccaboronus: — Ita, sufficientus ero. —
Non supportarunt Pulices ea verba superbi,
dant subito chiappum, telaque nuda piant.
Siccaboronus, habens animum dextramque paratam,
fulmineo vacuat protinus ense fodrum.
— A trincatores! — inquit, — gens apta tavernis,
nil timeo vestras, trista canaia, minas. —
Sic ait et spadam vibrans hic praestus et illic,
hos sibi lontanos brachia quinque tenet.
Circundant illum Pulices saltonibus altis,
sed quantum extendit se daga, retro tirant.
Ursa famata paret mastinos intra cagnazzos,
exiguum nec adhuc perdidit ille pilum.
Nullo se pacto sgomentat, quattuor inter
saltantes Pulicos, maximus ille baro.
Imo caneggiatus, mistas cum sanguine bavas
dum vomit, hostiles fat retirare pedes.

Quoque magis retro vadunt, magis ante ficatur
vir, nec terreni perditur onza sui.
Unus at ecce Pulex dardum de longe balanzat,
scilicet ereptum Muris ab aure pilum.
Siccaboronus habet lyncis bellando vedutam,
saltat et a colpo retro it, inde subit.
Nunquam vista fuit leonessa velocior illo,
quum simul indretum, quum simul ante salit.
Perstringit spallam Pulicis fendente sinistram,
et calat in dextrum spada taienta latus.
Ecce ruunt terrae patefactis viscera panzis,
itque diabolicas umbra trovare casas.
Nec se contentans unam hanc monstrasse prodezzam,
ad coelum salto se levat octo pedes.
Se levat octo pedes Mussati, Siccaboronus,
atque aliam rutilo spiccat ab ense provam.
Dum calat e coelo, Pulicem male tractat un altrum,
quem medio capitis vertice spada ferit.
Non elmus durat, quamvis sit gussa lupini,
millibus in pezzis longe tridatus abit.
Totum se abscondit tenera in ventralia ferrum,
sic duo iam Pulices tartara nigra petunt.
Tertius ecce Pulex incautum Siccaboronem
post cuppam chioccat falsus, et ille cadit.
Ille cadit, sed non aliter sua gamba resurgit,
quum tangit duram sgonfia balla petram.
Inde magis factus colerosus, tartarus heros
nettum roverso truncat utrumque genu.
Ultimus expavit, scapolat saltonibus inde,
quem desdegnatur mens generosa sequi.
Elevat orgoium, post unum currere temnit,
sed vadit longam pro satiare famem.
Incipit ante focum rostitam mandere Lenden,
omnia cum totis carnibus ossa vorat.
Mox uvae granum tribiani siccat afattum,
et vino tandem factus alegrus abit.

Sanguileo iam iam tota cum classe suorum
sub valida portum coeperat arce Chyni.
Est Chynus arx Pulicum fortissima versus Arognam,
Sanguileo tamen hanc prendit et igne brusat.
Hinc abit, huncve sequens exercitus omnis arivat,
flumen ubi Vermer cum Brue iungit aquas.
Urbs ibi Crappa sedet fluviorum meza duorum,
Crappa caput mundi, metropolisque Brugi.
Urbs ea non altrum est quam morti testa cavalli,
qua sunt pallazzi mille, tre mille casae.
Illam Sanguileo vult expugnare, sed intus
Ragnorum princeps Muschifur arma tenet.
Stat pro Formicis, nec vult dare moenia Moschis
Muschifur, aguaitis valde provista suis.
Condiderat largum sibi gens Ragnina stecatum,
quem nihil aut pocum Mosca forare potest.
Ter centum vigilant noctesque diesque Pedocchi
semper, et in muris — Fa bona guarda — cridant.
Sanguileo grossos tamen illuc trare canones
mandat, ut urbs seu vi sit presa sive dolo.
Artelaria data est in curam Scannaçavallae,
si per forza intro forsitan ire potest.
Mirpredae officium datur heminare cavernas,
si quoque per fraudem praendier illa valet.
Est proprium Moschae maioris, sive Tavani,
impete Ragnorum castra forare suo.
Unde Tavanorum impresa est iuncta tyranno,
cingere bombardis pergama grossa cavis.
Myrmicaleonis etiam data gentibus est ars,
propria furtivis antra cavare dolis.
Qua propter Myrpraeda, suus rex atque monarca,
curat in obscura nocte forare busos.
Muschifur at vigilans capitanius omnia scoprit,
omneque dissegnum hostis inane facit.
Iamque trapassarat constructo ponte canales
Sanguileo, et circum sederat urbis agrum.

Scannacavalla die sbombardat, nocte terenum
Myrpraeda evangat, Mustibibaxque spiat,
namque hic Mustibibax ille est, qui Siccaboroni,
multibus in factis signa tremenda tulit.
Artelariarum mandatur guarda Cosino,
sat bene Zenzalis convenit illa suis.
Proprietas propriae Zenzalae traditur, ut non
dormiat, utque alios non reposare sinat.
Moscarum Grillis acies imposta legeris,
saepe imboscatis aut capit, aut capitur;
sed iam obsessis mancat vituaria Ragnis,
omneque portandi circa stopatur iter.
Muschifur excelsa signum de turre palesat:
nunc fumo potum, nunc petit igne cibum.
Non procul ad littus fossae, Granestor acampat,
quo soldatorum facta resigna posat.
Viderat accortus signum, noratque bisognum,
illico Myrnucae quae facienda iubet.
Mille cariazzos, Scaravazzos nomine, cargat,
multaque per fluvium Vermeris esca natat.
Mittuntur centum nonantaque grana ceserchiae,
atque masinatae septuaginta fabae.
Multaque praeterea sunt missa salumina carnis,
quae fuit ex grassis facta Ranabotolis.
Haec ea dum vadunt, accompagnante Putriffa
Cimice cum multo, zarda scoperta fuit.
Zarda palesatur tradimenti denique magni,
quo fuit a prigolo Crappa levata gravi.
Inter Pedocchios testae, stantesque camisis,
ad quorum guardam grossa muraia datur,
accidit ut secum Pedocchi mille polini
susciperent vicibus talia dona suis.
Hos quidam Cimex stipulatus, nomine Puzzor,
corrupit, spondens quinque vel octo pagas,
dummodo nocte velint aut sursum trare Tavanos,
auxiliatrices dentque tirando manus,

aut scintinellas cuiusdam turris habentes,
curent ut manibus porta stet una suis.
His Rodipollaster fuerat capitanius, omni
plus Gaino falsus, plusque Sinone duplex.
Ipse, spionandi pratighissimus arte, giganti
Muschifero se se protulit ire spiam.
Vult quoque pro patria servanda temnere vitam,
vult, inquam, modo sit patria salva, mori.
Tali sub manto, tali sub veste ribaldus,
pessima taiantis fata rasoris habet.
Namque secutura debebat nocte Tavanis
Crappa dari, et summos igne strinare deos.
At quia caecus amor cogit secreta fateri,
nec fert groppatam foemina quaeque gulam,
Roddipolaster, amans ingenti ardore Cigalam,
huic traditoreschae fraudis aprivit opus.
Illa suae matri retegit, materque marito,
cunctaque Muschifero nuntiat ille suo.
Prenditur infelix, cruciatur, scarnificatur,
squartatusque sua carne satollat aves.
Sanguileo interea, Moscha referente spiona,
senserat ut Ragnis vecta sit esca magris.
Tunc Moschinorum subitus sex millia contra
expedit, hisque novum donat habere ducem.
Siccaboronus adhuc non huc apparet, et huius
magnus Mustibibax logotenentus erat.
Supra Panarottos sellae buttantur, et ingens
it Moschinorum sub duce banda novo.
Pergitur ascoso cursu, parlatque niunus,
sub pedibus feltrum quisque cavallus habet.
Non procul en densis cum boschis ripa trovatur,
foltaque de ortighis sylva, grataque culis.
Hanc uno complere die staffetta nequiret,
seu sit Testudo, sive Limaga celer.
Quam scondirolam dux accortissimus intrat,
nam fuit aguaitos apta coprire novos.

Dux iam Cimicibus procul adventantibus, ipse
stat chetus, aç alios fat quoque stare chetos.
Iamque sonaiorum strepitu properare bagaios
audit, et hos panis copia magna gravat.
Non latet ulterius, bellus dum zettus habetur:
— Arma — sproveduitus personat, — arma — cridat.
— Arma — cridant omnes, — carn, carn, ammazza [canaia; —
postque bravarias, tela, manusque menant.
Illico Putrifolae mens consternata stupescit,
quum sibi tot lanzas currere contra videt.
Attamen, ut melius potuit, simul agmen adunat,
fatque cariazzos retro tirare graves.
Expedit ad regem subitam Granestora postam,
qui sibi quam curto tramite donet opem.
Inde Cagafogum toccans sperone cavallum,
Cimiceos animat voce furente viros.
Ingentem villum, Cingiari a fronte revulsum,
bassat et adversum Mustibibaca petit.
Mustibibax minus hunc refugit, sed pronus arestat,
atque valorosus contrus utrinque fitur.
Hic Panarottus equus, nec non Cagafocus, atroces
se simul inculant, se simul inde levant.
Coelum antennarum tronchi petiere supremum,
mox cavat hic brandum, sfodrat et ille stocum.
Caetera gens etiam variis se incontribus urtant,
fractaque lanzarum sylva per astra volat.
Qui manet in sella, qui non manet, unus amazzat,
unus amazzatur, nemoque nascit ibi.
It fragor armorum coelo, confusio vocum,
alta nigrant sabiis, bassa cruore rubent.
Tandem Mustibibax, numero superante, manebat
vincitor, unde parat Cimica turba fugam.
Rex sed avisatus nuper Granestor arivat,
mirum quam subitus, quam fuit ille celer!
Claudius Hasdrubalem cum fretta quippe minori
cursus asaltavit, stravit et arma tulit.

En Granestor adest, exercitus ecce secutus,
tollere Mustibibax cogitur inde pedem.
Ad totam scapolat briliam, revocatque sequaces,
ut salvet proprios, bon capitanus, equos.
Optime cuncta tenet drittae sentiria stradae,
quam ve potest curto tramite, sgombrat iter.
Iugiter incalzat persona Granestoris illum,
ad passumque agiles praesto traversat equos.
Sex Formicarum squadras Myrnuca legeras,
qua fors Mustibibax transeat, expediit;
nec suus indarnum pensavit talia sensus,
hostibus en tandem cingitur, itque presus.
Omnia Sanguileo sentit, sentitque nemigos
non procul a castris ponere castra suis.
Protinus insemmam squadrones contrahit omnes,
mandat et in proprio quemque sedere loco.
En sed hoc in medio totius alegra levatur
vox campi cridans: — Siccaboronus adest,
Siccaboronus adest: pensavimus esse negatum,
attamen (o bona sors) Siccaboronus adest. —
Illum Sanguileo venientem strictus abrazzat,
stringit et abrazzat, ter deciesque basat.
Passatae narratur ei successio guerrae,
vanaque proditio, Mustibibaxque presus.
Talibus auditis, ignavos clamitat omnes,
scire nec impresas, dignaque facta ducis.
Allegat Hannibalem, Pyrrhum, Romaeque Rinaldos,
omnibus est licitum quos seguitare modis.
Inde superborum princeps, tonitruque furoris
vult sibi bastonem, vult sibi sceptra dari.
Totius chiedit bastonem, sceptraque campi:
non aliter forzas velle provare suas.
Ergo capitanii generalis prendit honorem,
quodque ultro poscit, regibus ultro datur.
Non hoc Sanguileo, non hoc Myrpraeda negavit,
Cosinus laudat, Scannacavalla probat.

Muschifur interea videt alta e turre propinquos
hostes esse suis, hostibus esse suos.
Praeparat ignivomos hinc sagras, inde canones,
archibusariae dat loca certa suae.
Vallis erat quaedam, quam Bos impresserat olim
corpore, dum tenera forte iaceret humo.
Manserat hic tellus grossi sub pondere ventris
concava, cui species, formaque vallis erat.
Hic sua Formicae, sua Moschae castra locarunt,
stantque cagnezatis pro dare signa viris.
His bombarderae Crappae dominantur ab alto
colle, nec est Moschis sors ibi tuta satis.
Turribus ex altis huc grana nigerrima vezzae
dirigit, et Moschis maxima damna facit.
Siccaboron tantae scontrat se impressa ruinae,
seque gabiottis cingit ubique novis.
Est animalorum quaedam fortissima razza,
quos Porcellettos itala lingua vocat,
ex illis dico, qui se quandoque rotundant
ceu Pater nostros, sint licet absque buso.
Hos iungit veluti Bufalos moschineus haeros,
subque uno stimulat millia para iugo.
Strassinatur enim lombardae machina quaiae,
torrida quae dudum lumine solis erat.
Plena ceresarum duris ex ossibus extat,
qui stant ut scopuli, quos nihil unda movet.
Siccaboron tale hoc dedit illa in parte reparum,
qua sua bombardae ferrea poma dabant.
Multa ceresarum post ossos turba latebat,
cumque archibusis tif taf ubique sonat.
Ecce sed intantum stendardi utrinque levantur,
banderaeque tremunt mille, bofante noto.
Hinc sua Siccaboron, sua dividit inde Granestor
agmina, Myrnucae nam nova cura datur.
Myrnucae nova cura datur sfidare nemigum,
velleque cum solo Siccaborone brigam.

En venit armatus bardatam supra Locustam,
perque acies hostis sicut araldus abit.
Ipse cruentatum fert guantum in cuspide lanzae;
quo viso, horribili corda pavore tremunt.
Hunc iacit ante pedes regis moschensis, et inquit:
— Nunc duo, Sanguileo, foedera pono tibi.
Vel dux Siccaboron mecum combattere voiat,
totaque sit per nos quaestio facta duos;
vel crudelis atrox hodie giornata fiatur,
qua seu ṭu primus, sive Granestor erit. —
Siccaboron praesens, dum talia sentit, avampat
ore foco, et colerae verba dat aspra suae.
— Non ego Siccaboron, toto celeberrimus orbi,
qui de Membrotti semine duco genus,
non ego Myrnucam dignarem, qui mihi nasum
fazzolo, et retro tergeret ore busum.
Guarda mò, si tecum vellem, rofiane, duellum
prendere, si mortum famme stimare velim. —
Sic ait, et voltans humeros responsa refudat,
illeque praecipitans in suá castra redit.

LIBER TERTIUS

Plus maraviosam venio cantare bataiam,
quam notat antiquas ulla legenda libris.
Maxima Ranarum, Soricumque canuntur Homero
proelia, non istis aequiperanda tamen.
Altri scripserunt et verbi et nominis arma,
quum gens grammaticis tanta perivit agris.
Nulla tamen paritas est his facienda catervis,
quas modo fert odium, trat furor, ira coquit.
Ungite quantillum fresco mihi labra botiro,
o Musae, o ventris grassa polenta mei.
Salsigeram pinguis mezeni adferte brasolam,
quae super ardentes sit bene tosta brasas.
Hinc quoque de caneva Bromii spinate vasellum,
ut sit carminibus digna bevanda meis.
Agmina Siccaboron toto de robore gentis
quinque legit, ducibus subiicienda suis.
Fantaria gravi zenzalica ducta Cosino
ponitur ad primam prima tacare brigam.
Myrmilios ducit squadram Myrpraeda secundam,
qui quoque sunt pedites trenta tre mille viri.
Hae pro antiguarda firmantur in ordine squadrae
post quas Moscarum grossa bataia sequit.
Sanguileo tanquam princeps et honorior altris,
et cuius causa grande paratur opus,
ut cor in medio gentis, quae dicta bataia est,
altior it cunctis, fulgidiorque viris.
Inde retroguardae grossissima banda sequebat,
quae tamen in turmas scinditur una duas.

Scannacavalla suos pene ultimus ante Tavanos
apparet, cui sat barba canuta riget.
Siccaboronaeae tandem datur ultima curae,
totaque res manibus itque reditque suis.
Stant longo Moschae fraenatis ordine Grillis,
quarum pars maior multicolora nitet.
Sunt quae velluto, sunt quae canzante teguntur,
sunt quoque quas auro merda coprire solet.
In Cantarellis retinent ibi fraena Tavani,
quae raspant, trombis dum tonat aether, humum.
At sub Moschinis Panarotti calzibus ardent,
visque potest sisti smania tanta briis.
Alta spiegantur vexilla, strepuntque per altum
aëra, trombettae mille taranta sonant.
At Myrnuca videns inimicos esse paratos,
non minus ex cunctis agmina quinque facit.
Caganiel primus Pulicorum trenta miaros
guidat, et hi pedites Martis in arte vigent.
Furfa dehinc agiles vehit octo mille Pedocchios,
octoque mill'altros ipse Granestor habet.
Rex Formicarum, quamvis Formica sit ipse,
stat sua Pedocchis multa fidanza tamen.
Cimica post ipsos acies it iuncta Putriffae,
postera Myrnucae, Muschifur urbe sedet.
Banda Pedocchiorum toccat sperone Zaninos,
inque Cagafoghis Cimica squadra furit.
Formicae sed equos fraenant, urtantque Locustas,
queque stat, et nitidas masticat ore brias.
Iam magis alter erat campus vicinus ad altrum,
seque maranazzos, bottiliosque vocant.
Montagnae reboant frifolo clangore tubarum,
Muschifur ignivomos sgombrat ab urbe tonos.
Iamque leves primum scaramuzzae utrinque fiuntur,
inque vicem crustas dantque levantque bonas.
Denique Zenzalas magno clamore Cosinus
inviat, et picchis bellus it ordo chinis.

Huic Caganiellis procedunt contra Pulecchi,
qui quoque vocisonum murmur in astra levant.
Ipsi affrontantur capitani protinus una,
unaque piccadis fortibus arma terunt.
Cosini lanzonus erat soda corna Limaghae,
quae Caganiellis pectus aguzza ferit.
Non tamen infilzat, cartae panzera repugnat,
quae de scartozzo facta savonis erat.
Ast e contra pilum Bovis ille suburget acutum,
saepeque Cosinum fat riculare ducem.
Iam mistura tenet Zenzalas atque Puleccos,
accipit horrisonam stolus uterque brigam.
Dux Zenzalarum se retro, suosque retirat,
hunc niger in voltam Caganiellus agit;
inde videns hostis banderam iuxta volantem,
hanc rapit, ac terrae folta per arva trahit.
Protinus, hoc viso, zenzalica turba fugatur,
nilque pudent licto rege scapare viam.
Quando sbarattatum vidit Myrpraeda Cosinum,
Myrmicoleones ducit ad arma ladros.
Huic supra Zanninos obiectat Furfa Pedocchios,
qui prior intratus fat sibi fare viam.
Hunc Myrpraeda salit, cui menans Furfa granarae,
sive scopae truncum, vulnus in aure facit.
Ipse sed e tasca traxit duo grana ceserchiae,
artificioso tota piena foco,
qui dum Furfa parat rursum duplicare feritam,
prima ceserchiarum iacta balotta sonat.
Guay, Pedocchie, tibi, si te nocchia illa coiasset,
quae de bombarda ceu vomitata furit.
Hanc non expectas, sed pungens sprone Zaninum
cedis, at ille novem colpus amazzat equos.
Dumque simul certant, et dant pro pane fugazzam,
utraque meschiatis squadra fit una viris.
Pulverulentus erat iam fumus ad astra levatus,
mescolat ingentes vitaque, morsque cridos.

Nam pars mazzati lugent, pars sana menazzant,
pars animant pavidos, pars scapolare monent.
Non mihi si centum linguae, si voxque canonis,
dire queam larvas mortis et effigies.
Tota fracassatis iam picchis terra copritur,
qui stant, qui scampant, hic necat, ille morit.
De testis, gambis, polmonibus, atque figatis,
deque coradellis terra coverta rubet.
Ast aliquantillum sese Myrpraeda retirat,
Furfaque Myrmilios pellit ubique suos.
Sed cito Sanguileo Porcelli corripit hastam:
— Eya, valenthomines, me seguitate — cridat.
Sic ait, ante alias Muscas ferit ilia Grilli,
prosequitur regem caetera turba suum.
Omnia pulvis erant quem volvit cursus equorum,
soldati dubitant quae sit amica cohors.
Dum male Myrmilios tractabat Furfa ladrones,
Sanguileo iungens: — Guarda, Pedocchie — cridat.
Furfa sed huic targam fungi de cortice porgit,
forza sed est nimium Sanguïleonis atrox.
Namque Pedocchiorum regi pilus inguina rumpit,
illeque Zannini tergore lapsus obit.
Putrifolae interea squadronus Cimicis ingens
castra movet, quem dux post sua terga menat.
O Deus in quanto se castra disordine turbant,
Cimica quum putrido iungit odore cohors.
Namque urget spronis tali de sorte cavallos,
qui sua per spudant posteriora focos.
Unde Cagafogos chiamant; pensate quis illos
seu spettare volunt, sive piare gatam.
Moscarum Grilli drittis stant auribus, inde
boffantes voltant terga, piantque fugam.
Sanguileonis equus se flammis solus acostat,
denteque cimiceos, calceque rumpit equos.
Solus Sanguileo pugnat, saltatque per illam
Putrifolae gentem, corpora sternit humi.

In rottam Cimighi vadunt, ut squadra caprarum
quas lupus infestat, quas ve famatus agit.
Inde Pedocchiorum stolus calcanea voltat,
retroque Zanninos vertere turba studet.
Sanguileo incalzat, currit meschiatus in illis,
ac rubeo miseros dissipat ense Grisos.
Cui mezam spiccat testam, brazzumque galono:
tecta cruentatis carnibus arva latent.
Attamen un pocum se se riculare bisognat,
namque Pedocchiorum squadra secunda venit.
Festucum foeni grossum Granestor aferrat,
et Forfesinam spronat et urget equam.
Ista bifurcatam gestat mala bestia caudam,
atque uvae granos intra latere solet.
Hanc movet ad cursum princeps Formica Granestor,
ob cuius rapidam surgit arena fugam.
Cosinum adocchiat Zenzalam sanguine rossum,
quem prope mortorum grandis acervus erat.
Plantat ei medio ferratam in pectore lanzam,
umbraque tartareas it retrovare casas.
Postea per Moscas Formica gaiarda fugatas
se iacit, et spezzat tela, virosque simul;
urtat, et atterrat soldatos, atque cavallos,
fertque catervazzam post sua terga grisam.
Non haec suffertur Granestoris alta prodezza,
quaeque piat turpem Mosca repulsa fugam.
Mille roversantur terrae sine milite Grilli,
mox fugiunt sellis caeca per arma vodis.
Sanguileo et magnus Putrifola grande comenzant
certamen, nec se sparat uterque mori.
Scannacavalla suam banderam tollit ad auras,
Pampognam striccat, turba Tavana sequit.
Hunc bene Granestor, Muscas dum cazzat, adocchiat,
quem cito voltato praestus asaltat equo.
Tam possenta fuit lanzarum botta duarum,
quod lunae tetigit fractio trita pedes.

Forbesina dedit et Cantarella stramazzum,
  speronata statim quas relevare facit.
Iamque comenzabant tegnam gratare vicissim,
  inter Pedocchios stirps tavanella ruit.
Pulverulentus erat garboius ad astra levatus,
  nil nisi per terram corpora morta cadunt.
Tanquam cornacchiae, volitant per nubila testae,
  coratae, milzae, brachia, terga, manus.
Cum brandis finos audis spezzarier elmos,
  spata ferit spatam, scutaque scuta terunt.
Qualis garboius, qualis confusio fitur,
  quando fasolorum plena pignatta bulit:
talis erat, dum Mosca cadit, Formica resurgit,
  dum Zenzala ferit, Myrmilioque parat.
Grillos, Pampognas, Zaninos atque Locustas
  innumeras cernis rubra per arva mori.
Sed quid olympiacum video trepidare theatrum?
  quae mare, quae terram nox tenebrosa rapit?
nunquid, ut antiqui rerum dixere magistri,
  vult brusare simul cuncta creata Deus?
Heu quia terribilis non est nisi Siccaboronus,
  qui Moschinorum castra movere parat.
Ante suos oculos scampabant mille Tavani,
  Zenzalae, Moschae, Mirmiliona cohors.
Hos Formicaram, Pulicumque potentia cazzat,
  Hosque valorosus Caganiellus agit.
Ergo Leonis habens iram, canegiatus achiappat
  brandum cum targa, moxque speronat equum,
namque sui fugitant schioppat, creppatque dolore,
  extraque battaiam primus in arma ruit.
Dumque ruit proprias cernit dare terga falangas,
  unde manum rabido mordet utranque sono.
In qua parte fugam rapiunt se praestus aventat,
  urtat et occidit corpora quanta trovat.
Qualis in inverni guazzoso tempore torrens
  de montagnarum culmine portat aquas,

talis agrezat equum Panarottum maximus heros,
atque hostes pariter snembolat atque suos.
Ut bombarda secat densatas illico squadras,
taiat, sfrantummat, dissipat arma, viros.
Stendardos proprios, aliosque superbus aterrat,
sic hostes mazzat, sic taiat ille suos.
Nec Moscas guardat, nec Grillos, nec Cagafocos,
cumque cavallazzis trat sotosora viros.
Iungit ubi montem mortorum fecerat altum
Caganiel; clamat: — Guarda, ribalde Pulex.
Sic, renegate canis, per te mea castra ruinant?
sanguine sic gaudes te satiare meo? —
Inde suis conversus, ait: — Quo brutta canaia?
scilicet iste unus vos dare terga facit? —
Dixerat, et dentes pariter, brandumque restringit,
inque ducem Pulicum fortiter urtat equum.
Fulminat ad caput, et scutum fracassat, et elmum,
inque duos quartos Caganiellus abit.
Deserit hunc mortum, Formicasque inter avaras
incipit ad superos mittere membra deos.
Mittere spalazzos, laceratas mittere faldas,
sanguineque aspersus carnea frusta secat.
Confugiunt Cimighi, quod habent post terga diablum.
Granestorque videns: — Volta, rivolta — cridat, —
volta, rivolta mihi, quo scampas, Siccaborone? —
Sic ve retro clamans, it retrovare necem.
Ille rivoltatus stoccatam vibrat aguzzam,
puntaque per mediam passat iniqua tripam.
Granestor moritur, iacet ingens littore truncus.
Protinus hinc omnes corripuere fugam.
Versus equi Crappam riculant Granestoris arma:
— Guarda — cridant, — guarda, Siccaboronus adest. —
Ad sabiam buttant alebardas, scuta, balestras,
ut levis ad cursum sit sibi gamba magis.
Nullus se affrontat, calcagnos quisque rivoltat,
confugiunt squadrae, confugiuntque duces.

Putrifola ante alios Cagafocum calcibus urget,
cui cito post mittit Siccaboronus equum.
Corripit ambabus manibus, spadamque roversat,
testaque de spallis netta spicata volat.
Tunc Myrnuca nimis tardatus convocat omnes
Formicas, et ait: — Me seguitate simul.
State simul strictae, mea nunquam linquite terga,
namque facit grandes stricta caterva provas. —
Dixit, et in restam ponens cum tergore lanzam,
agmina praecipiti cuncta traversat equo.
Gens illum Formica sequit, spronatque Locustas:
heu miseras Moscas vestra ruina venit!
Contremuere poli, quando Myrnuca Tavanos
ingreditur, spezzans scuta, virosque necans.
Aethera terribilis subito cridor alta momordit,
quum Myrnuca procul vistus in arma fuit.
Quis bene Myrnucae vastum narraret asaltum?
quis ve suas posset recte docere provas?
Fronte minax urget celerem sperone Locustam,
protinus hoc viso gens fugitiva redit.
Exuperat strepitu Myrnuca tonitrua coeli,
vel quando salsas turbo ruinat aquas.
Flamma per ardentes stipulas Myrnuca videtur,
vel Padus avulso littore quando ruit.
Mille roversavit mortas sua lancea Moscas,
vadit et in centum denique stracca micas.
Sfodrat ab armato brandum galone coruscum,
quo cito per nebulas brachia trunca volant.
Nullum quippe trovat dum taiat spada reparum,
nulla piastra, licet sit fina, stare potest.
Ad terram vadunt stendardi Siccaboroni,
qui nil quod facitur post sua terga videt.
Siccaboron fossas urbis furibundus arivat,
in quas se Pulicum sponte caterva iacit.
Siccaboronaeam potius quam cernere frontem,
in fossas rumpunt colla cadendo giusum.

Ecce super muros apparet Muschifur altos,
grossa tirat vasto robore grana fabae.
Semina spinazzae vibrat, ciceresque tricuspes,
atque paiae grossos castra per ampla travos.
Siccaboronus habet iam portam, Muschifur obstat,
stans super a domibus tecta revulsa iacit.
Introit ipse tamen solus Siccaboron atrox,
quem sua (nam trepidat) gens seguitare negat.
Muschifur extemplo facit omnem claudere portam,
sic miser in trapola Siccaboronus erat.
Muschifur et grandis Ragnorum squadra seraium
circa valorosum conseruere ducem.
Ergo, velut porcus singiarus, corde gaiardo,
se se mastinos scaliat intra canes.
Muschifur esclamat: — Tua nil possanza iuvabit,
nil tuus ardirus, nil tuus iste furor.
Te nunc infelix omnino morire bisognat,
inque brevi noster tempore schiavus eris. —
Siccaboronus ait ridens: — Accede prius tu,
si mortis cura est nunc tibi tanta meae. —
Muschifur attollens mazzam, quae summa granarae
pars erat, armigerum vult retridare ducem.
Sed colpum incontrat capitanus providus ense,
inque duos truncos mazza taiata cadit.
Inde super testam geminis Muschifura palmis
colsit, et ad bassos dividit usque pedes.
Alta ruit terrae defuncti machina Ragni,
et moriens largo fonte cruentat humum.
Quapropter dardi, lanzones, saxa, zanettae
hunc agitant grossae more pluentis aquae.
Vix tantam reparare potest se contra brigatam,
iugiter armorum densa procella ruit.
Spennacchiatus erat rutilo cimmerus in elmo,
scinditur et brazzo ferrea targa suo.
Icta celata fabis resonat, grossisque fasolis,
at ciceres trino cuspide valde nocent.

Semina spinazzae peracuta tirantur in illum,
ac sua sunt porci membra ficata pilis.
Qualis gente Leo, gentisque gridore citatus,
non vult sdegnoso corde timere necem,
talis es octipedes in Ragnos, Siccaborone,
cui semper decoris phama perennis erit.
Praesentem mortem cernebas, nec tamen illa
falce sua vires fregit acerba tuas.
Cruda sed interea campagnae guerra furebat,
gens tamen in voltam Sanguileonis erat.
Omnes Myrnucae vastissima forza repellit,
squartat soldatos, spingit et urtat equos.
Nunquam facta fuit tam cruda baruffola mundo,
nil nisi per terram membra taiata micant.
Grandes mortorum vadunt ad sydera montes,
sydera quae multo rossa cruore colant.
Pulmones, milzae, lardi, ventralia, nemboi
Saturni ad sphaeram foeda per astra volant.
Una corada Iovis mostazzum colsit, et uno
Sol ibi ventrazzo spinctus ab axe fuit.
Dumque dei coenant, puero Ganimede ministro,
multa super mensas ossa taiata cadunt.
Nunc brazzus Ragni, nunc gamba cruenta Pedocchi,
nunc cor Moschini, nunc pulicina manus.
Scuta, fracassatas lanzas, stendarda, cavallos
morte sforacchiatos, mondus apena capit.
Non plus schierarum modus, ars servatur et ordo,
non plus libertas ceditur ulla fugae.
Iam sua per circum distendunt retia Ragni,
in quibus ah pietas quanta brigata morit.
Non Moschae passare queunt, trapolantur in illis,
quas Ragni stricta compede circa ligant.
Illic Moschini, Zenzalae, Myrcaleones
millibus e groppis se sgathiare student.
Scannacavalla tamen fugiens ita fortiter urtat,
ut facto fugiat praestus ab inde buso.

Multa Tavanorum potuit scampare brigata,
nam laqueos Ragni forza tavana tridat.
Sanguileo supra Myrnucae percutit elmum,
quem terit et largum vulnus in aure facit.
Se Myrnuca videns elmi sine parte feritum,
arripit in duplici ferra cruenta manu.
Spada super targam subians callabat et elmum,
sectaque per dentes Mosca superba cadit.
Cum Myrpraeda videt morientem Sanguileonem
flevit et — Heu — dixit, — vincimur; — inde fugit.
Hunc Myrnuca tamen iungit, spadamque sub anca
vibrat et in quartos decidit ille duos.
Ergo trucidatis ducibus Moschaea ruinat
tota, nec una quidem vivere Mosca potest.
Formicae, Pulices, Ragni — Victoria — clamant,
trombettae tararan iam frifolando sonant.
Solus in urbe furens certabat Siccaboronus,
iamque suum centum vulnera corpus habet.
De passu in passu tirat se retro fiaccum,
saepeque terribili voce spaventat eos.
Sed nimis est grandis quae iugiter illic arivat
turba, tirat buscas, grana fogata, travos.
Saepe soteratur paliis, at fortiter exit,
atque boientata saepe pilatur aqua.
Denique molaris summa de turre lupinus
cascat, et horribili fertur ad ima tono,
qui super elmettum schiazzavit Siccaboronem,
vitaque cum gemitu sub Phlegethonta fugit.

IV

QUAEDAM EPIGRAMMATA

I

De primavera

Multicoloritam recipit iam terra camoram,
  bellaque florettos dat pradaria novos.
Montagnae rident, boscamina virda fiuntur,
  quaeque sibi charum cercat osella virum.
Frigida per caldas rampat luserta muraias,
  et bona florigeros pecchia sachezat agros.
Exit graniferas formica sacenta masones,
  ranaque domandat quo peregrinus eat.
Pastorella suum cantat damatina morosum,
  cui texit variis serta galanta rosis.

II

De aestate

Caldus afogatum iam schiappat Apollo terenum,
  cunctaque boiento brostolat arva foco.
Vult eat addagium pigris caretta cavallis,
  ipsaque straccatur dextra tirando briam.
Omnia maturis ita flavent rura biavis,
  ut iam polledris fraina negatur equis.
Cantat supra palum, crepatque canendo cicala,
  stigat mastinos mosca tavana canes.
Arsus comportat villanus apena camisam,
  caneva todeschis semper aperta manet.

III

De autumno

Ut cibet invernum mater natura famatum
  multa magazenis stipat edenda suis.
Formichetta trahit segetum ad granaria somas,
  mellaque caeratis condit apetta casis.
Stramina pro bobus mangianda bovarus adunat,
  idque facis pegoris, bel pegorare, tuis.
Rumor ab obscuris cantinis maximus exit,
  dum cerchiant vino vasa paranda novo.
Mustolenta replet graspis fameia tinazzos,
  todeschique canunt: — Ehu ohe, trincher io.

IV

De inverno

Tornat hyperboreis iam borra gaioffus ab Alpis,
  manticibus sfoliat qui nemus omne suis.
Flumina deventant vitrum, campique biacca,
  brumaque candelas spargit ubique suas.
Cheta stat in gusso foribus limaca seratis,
  frigore iam moritur mosca, cigala fame.
Vecchiarella parat coctae convivia rapae,
  nec pransat, nisi sit voda conocchia prius.
Pallidat insomnes oliosa lucerna pedantos,
  tuque malenconica nocte, studente, godis.

V

Facete dictum

Quare si quemquam chiamamus, dicimus: — Ola, —
  et qui respondet consonat ore: — Che la? —
Si quis forte huius causam vult scire facendae,
  dicam... si dicat hoc prius ille mihi.

VI

De quodam parasito

Est poltronus homo; sguataro poltronior omni;
  bos plus vergognae, plusque rasonis habet.
Trat sine respetto, turba praesente, corezas,
  nec pingit guanzas ulla rubedo suas.
Semper enim fortum paret mangiasse fenocchium,
  semper et aiorum quinque vel octo capos.
Saepe cativeria tamen hac usatur et arte,
  quum tuscit retro, tuscit et ante simul,
ne quisquam valeat crepitum sentire scapatum,
  ac odor alterius pareat esse viae.
At tuscis vocem bombardae vellet habere,
  tanto croccatur stricta coreza sono.

VII

De Benaco

Quam bene disposuit cunctis natura facendis,
  quam bene procedunt ordine cuncta suo!
Est laghus Italiae, qui nunc Degarda vocatur,
  quique procellosis, ut mare, balzat aquis.
Non nisi bon pisces mangiantur semper ab illo:
  sardenae, anguillae, carpio, tenca, trotae.
Sed nil palladio piscis valet absque liquore,
  nonne oleo pisces nigra padella coquit?
Ergo per intornum ripae carigantur olivis,
  datque vasos ferri Bressa propinqua sui.
Nascitur hic oleum, piscis, piscator, et ipsa
  piscibus assandis apta padella simul.

VIII

De morte Tonelli

Venerat ad mortem terzana febre Tonellus,
cui stabat praesens mater et una soror.
Affuit hic candela sefi, constata quatrino,
quam tenet in propria povera vecchia manu.
Dum brusat, et culum iam iam focus ardet ad imum,
mater ait: — Fili, iam moriare, precor,
nam neque tu moreris, nec ego meschinula filo,
et iam candelae culus adustus abit.

IX

De Baldracco

Baldraccus nunquam nisi de mangiamine pensat;
quum mangiat, satiam nescit habere gulam.
Scit dare praeceptum galantiter omne coquinae,
namque lecatoria semper in arte studet.
Sic ait: — In speto rostirier ocha tenetur,
plenaque sint spetiis interiora bonis.
Quae dum arrostitur, quae dum gyratur atornum,
non cesset lardi serva butare brodum.
Haec est materies atque ars et forma coquendi,
haec venit a nostris regula docta scholis.

X

Ad Briossum

Quisquis olympiacas poterit numerare fasellas,
vel maris in fundo sabbia quanta latet,
aut quisquis foias quantas fert sylva Bacani,
aut quantas muscas Puia boienta parit,

nempe tuas poterit numerare, Briosse, bosias:
  mentiris subito, quum tua labra moves.
Miraculum reputo, quando parlare quiescis,
  qui neque de tacita nocte tacere potes.
Tyrhenum potius biberet formica profundum,
  et ferret Zenovae piccola musca ratem,
quam tua veridicam ferat unquam lingua parolam,
  nil nisi, quum parlas, bocca bosia tua est.
Dens tibi si caderet quoties mendacia profers,
  iam tua non posset pane ganassa frui.
In solo flatu dicis sex mille bosias,
  post quas sex alias mille spudare paras.

XI

Ad Falchettum

Legiadram mea stalla tenet, Falchette, cavallam,
  quam quicumque videt percupit esse suam.
Stare parangono Gonellae nempe cavalli
  posset, qui tantum pellis et ossa fuit.
Longior ipsius sex est magra schena cavezzis,
  crustas de marzo sanguine semper habet:
quas polmoncellos vocat ars merscaltica crustas,
  quas de pellibovo sella vodata facit.
An sit mula quidem dubitas, an sitve cavalla,
  orecchias longas tres habet illa pedes.
Zardarum dicunt duplex genus esse, quod omne
  possidet, in pedibus prima venire solet;
altera quando cavat sibi fraenum, meque pedestrum
  linquens, calcagnis pagat eundo viam.
Cursito post illam, clamo: — Sta, bestia, pru, sta, —
  fert mea bastonem dextra, sinistra briam.
Sed potius muro tunc possem dicere — Sta, sta; —
  non audit quamvis grandis orecchia patet.

Dum curro, per mille cavas, per mille zapellos
  casco, nam laqueat spronus uterque pedes.
Quando cavalco illam, mihi paret habere morenas,
  et bogas pedibus rozza ribalda gerit.
Quum me scavalcat, morsu fugit inde cavato,
  turchescos etenim vincere posset equos.
Et quamvis oculo nihil uno cernat, et altro
  pochinum, nunquam decidit illa tamen.
Decidit illa nihil, quando sine pondere scappat,
  sed portans aliquem tota stravaccat humi.
Incastellata est, non mancant rogna, spinellae,
  denique quicquid habet digna cavalla boni.
Digna cavalla boni quod habet (pro pascere dico
  moscones) dubitet nullus, haec ipsa gerit.
Ergo comprandi si cui foret ullula voia,
  hanc emat, et faciat, sicut usanza, provam.
Est unum, quod sit poledrina, signale galantum:
  vermibus haec alios semper amorbat equos.
Non patitur vermes senior, sed parvulus infans,
  quapropter venas ungueo saepe suas.
Utilitas erit haec compranti, sola valebit
  ledammo campos imboazare suos.

XII

Ad Baldraccum

Te nascente, dei nasum, Baldracche, tufarunt;
  Iuppiter in colera sic ait: — Oybo, quid est?
quae latrinia sapit? quae fex ammorbat Olympum?
  qua penetrat nostros parte carogna polos? —
Respondere dei: — Ventrem natura soravit,
  et qua forbiret pezza niuna fuit. —
Pezza niuna fuit, qua nasum retro netaret:
  quam bellus nostro tempore stronzus olet.

XIII

Ad Boccalum

Vidimus, et, provae si fas est credere, provo:
  nulla procul dubio pestis amazzat ocam.
Noscere vin quare? non Phoebus apena cavallos
  spronat orizonto, protinus illa bibit.
Non igitur mirum tibi si palearia pendent,
  cui nunquam panzam trovat Apollo vodam.

XIV

Ad Baldum

Mittimus in gabia pulchram tibi, Balde, gazolam,
  quam, ceu cornacchias das mihi, dono tibi.
Dono tibi gazam de tali sorte, quod ipsam
  poentibis cameris intro tulisse tuis.
Istam non unquam speres audire canentem,
  ni fuerit suppis imbriagata bonis.
Crede mihi, nunquam cantat sine robore suppae;
  et quando cantat, nil nisi — Che che — iacit.
Interdum tamen illa, licet pochissime, secum
  gorghezat, dicens: — Vacca to, pola, puta. —
Tu tamen irrides poveri munuscula vatis.
  Irrides? dat quod pauper amicus habet.
Non tamen est hominis, mi Balde, trepanda povertas,
  namque povertatem phillosophia sequit.
Non vult scarlattum, granam, finumque velutum,
  sed sua strazzolas undique vesta cagat.
Pauper et ignuda est, sicut Plato firmiter inquit,
  subque repezzatis praticat illą togis.
Ergo quod poverus sic sim, ne, Balde, caleffa:
  paupertas savium nam facit atque ladrum.

XV

De Cingare, facetia

Squassabat quondam pelagi fortuna schirazzum,
  qui de salata carne pienus erat.
Frangitur arbor, aquas sorbet sfondata carina,
  et plorans coeli quisque domandat opem.
Cingar se misit tantum rosegare mezenos,
  ac si non esset tunc prigolandus aquis.
Scridatur quare mangiat nec donat aiuttum,
  respondet: — Quia sum sat bibiturus, edo.

XVI

In obitu episcopi Cipadae

Chiesa Petri, falso quae sub pastore cridabat:
  — Oy mihi quam longo tempore panza dolet! —
iam guarrita canit dicens: — Procul ite, cirotti,
  implastri, pilolae, crysteriique simul.
En tandem moruit poverorum boia pretorum,
  agnaque mazzato saltat alegra lupo.
Ille lupus, dico, pegorae qui veste copertus
  non ultra falso proferet ore « be be ».

OMNIUM MACARONORUM FINIS.

APPENDICE

I

PREFAZIONE E ARGOMENTO DEL « BALDO »

NELL'EDIZIONE

DI VIGASO COCAIO

I

VIGASO COCAIO ALLI LETTORI

Girolamo Folengo mantoano, ed a me discepolo nella professione grammaticale, fu da suo padre mandato a Bologna in studio, per udire il grande aristotelico Pereto Pomponazzo, ma volse ch'io parimente andassi con esso lui, solamente per guardarlo che non perdesse il tempo e i denari. Ma, sendo egli giá cresciuto e fatto tale che piú non mi avessè a temere, come vivace molto e faceto e compagnone, si diede in preda alla sviata giovanezza, e posponendo li termini logicali, tutto si congiunse alle muse latine, volgari e macaronesche. Io assai feci per ogni modo riducerlo alla voluntá del padre, ma sempre indarno m'affaticai. Compose egli dunque, sotto il nome d'uno furfante detto Limerno, in ottava rima *La fanciullezza di Orlando paladino*, opera ingeniosa ed assai mordace. Poi sotto nome di Merlino Cocaio diede principio ai gran fatti di Baldo in verso eroico e macaronesco, e fecene un volume di venticinque libri. Quattro libri poscia della *Moschea*, pur sotto il medesimo nome, gli uscirono dalle mani in verso pentametro e macaronico. Successe a lei la *Zanitonella* con altre cosette facete. Alfine come bizaro e fantastico che era, mandò fuora sotto nome di Triperuno il *Chaos* in stile ora latino, ora volgare, ora de macaroni. Fatto tutto questo, per un gran disordine e pericolo della vita fummo costretti tornarsi alla patria con la zucca piena piú di lasagne che di filosofia. Laonde ebbe egli dal padre tal rimbrotto e reprensione, che in guisa di disperato andò errando per lo mondo, fatto in prima cortegiano, poi soldato, poi romito. Alfine, con un suo fratello piú di lui dotto, si chiuse in una solitudine a darsi totalmente a i sacri libri, ove sotto nome di Teofilo Folengo compose in

ottava rima la *Umanitá di Cristo figliuol di Dio*, ove nel principio si dole assai aver perduto gli anni sotto il titolo di Merlino, quando dice:

Vero è ch'un pensier grave ognor m'elice
vento dal petto e pioggia fuor degli occhi,
d'aver seguíto invan l'adulatrice
mia voglia e quella piú d'alcuni sciocchi.
Scrissi giá sotto 'l nome, onde l'ultrice
fiamma del ciel par sempre in me trabocchi.
Nome di leggerezza, or me ne spoglio,
e quel che sona amor di Dio ritoglio.

Per lo nome di « legerezza » s'intende « Merlino »; per quel che sona « amor di Dio », « Teofilo ». Ancora in un volumetto di *Epigrammi* ha inserto questo, assai elegante e fuora de macaroni:

Quae quondam, fateor, docili mihi floruit aetas
magnificum poterat laudis adire iubar.
At mens decipitur iuvenum, quae lubrica saepe
unde decus poscit, dedecus inde refert.
Cum mihi praeteriti subeunt insomnia Baldi
tam pudet ut pudeat non puduisse satis.
Infelix tamen ipse minus fortasse viderer,
lusissem varios si sine dente modos.

Ed anco nel suo *Iano* latino in verso eroico, cosí pentendosi, parla:

Ergo erit ut semper vulgo plaudente iocosum
musa ferat Baldum? musa arida, musa choraeis
aonidum seclusa, decus quae prodigit omne,
futile dum rauca disperdit arundine carmen?

Or dunque, perseverando col frate suo in cosí buono e securo stato, al fine d'una febre maligna infermato, rese l'anima al suo fattore; la qual cosa udendo io, subito fui col fratello a ritrovar le molte carte da lui scritte. Trovammo che per cagione di ricantare avea rifatta la *Macaronea*, come si può leggere tutta tramutata, e di gran lunga piú dotta, faceta e onesta della prima, con un tetrastico latino, il quale è:

Tam mihi dissimilis sum factus et alter, ut illud
primum opus alterius constet, hoc esse meum.
Causa recantandi phama est aliena, malorum
iudicio et calami cuspide fossa mei.

Trovammo oltre a questo un poema vario latinamente scritto, avendo egli omai li macaroni a stomaco e nausa. Il quale pensammo di far imprimere dapoi questo, acciò si vegga espressamente quanta sia la differenzia tra il nome di Merlino e quello di Teofilo. Molti componimenti in questo sono imperfetti, ed uno massimamente di tre libri in verso eroico sopra quella operetta intitolata a Catone, il quale incomincia: *Si Deus est animus*. Trovammo finalmente, parte limata, parte confusamente scritta, la sua *Palermitana* in terza rima; opera invero tanto delettevole quanto dir si possa, come speramo farla vedere se non in tutto, almeno in parte con satisfazione d'ogni buon poeta e forse teologo. Fu egli ancora molto studioso delli vari componimenti dell'eccellentissimo ingegno del conte Matteo Maria Boiardo da Scandiano, il quale non pur cantò d'*Orlando innamorato* con quelle sue onorate e stupevoli invenzioni, ma diverse altre operette gli uscirono dalle mani, che veramente lo dichiarano esser stato un altro Omero in volgar stile, né possibile fia giamai ch'alcuni lo debbiano denigrare e sepellire, come cercano fare. Ed è pur vero che esso Merlino, trovandosi a ragionare con messer Lodovico Ariosto in Ferrara dell'opera sua divina, cioè del *Furioso Orlando*, intese da lui che nulla o poco avrebbe fatto, se la minuta, o vogliamo dire essemplare, del maestro suo Boiardo non gli fosse pervenuta alle mani: e questo si può vedere, quanto ha egli bene seguitato le lasciate istorie, come se lo spirito del conte fosse stato in lui; laonde veramente la prima laude merita il dottissimo inventore, come si è fatto in qualsivoglia industria ed arte. Il Boiardo ha dato materia grande all'Ariosto di farse quello che è: Virgilio tosco; ed esso Ariosto si è degnato con le divine sue rime tener buon conto del suo amato ed onorato precettore. Ed invero meritevolmente poteva intitolare il suo *Furioso* e chiamarlo: *La fine de l'Orlando innamorato del gran Boiardo, composta pel suo discepolo messer Lodovico Ariosto*. Ora che diremo che, se non vi si provede, non passeranno molti anni che niuna o poca nominanza sará del Boiardo, quando che alcuni si hanno fatto signori della opera sua, ed a sé posto il titolo dell'*Orlando innamorato*? Accadde dunque che Merlino, vedendo le rime del *Furioso* essere in quella altezza ponno salire, cosí di arte come di eleganzia castigatissima, gli venne desio di riformar eziandio quelle del Boiardo, essendone pur molte non respondenti alle norme limatissime d'oggi. Ma venutogli detto che un gran poeta

avea tolto tanto incarico, anzi di ridurcele, come si presumea, in quella leggiadria di quelle dell'Ariosto, non volse piú oltre seguire per sua modestia e per non parere che volesse concorrere, abbassandosi molto piú forse di quello dovea fare. Ma poi, vedendo tal opera tutta tramutata, volteggiata e fatta lontana dalla prima, e che il titolo primo in fronte del libro totalmente levato era dal Boiardo ed imposto ad altro autore, non puoté non sdegnarsi amaramente contra tanto ardire. E quando il bel principio vidde tramutato, ebbe compassione all'autore di quello, che piú tosto ha reso biasmo a se stesso che laude, non sapendo forse egli che 'l conte, componendo la opera sua in quelli tempi che erano smarrite le regole della grammatica toscana, ogni giorno ne recitava un canto al duca di Ferrara, alla duchessa e tutta la corte dell'uno ed altro sesso. Però cominciò il suo bel poema:

Signori e cavallier che v'addunate.

Per questo dunque se mise il nostro Merlino a seguir l'impresa lasciata, e dove gli parea che il detto poeta limato e racconciato avesse assai bene le cose non cosí leggiadramente scritte, ha voluto dar questo onore a lui, molto piú grande che lo scorno contratto in volersi far autore di quello giamai fatto non avea. Or dunque abbiamo trovato questa altra bella fatica, e presto col suo onorato titolo verrá in luce, non senza laude di quel poeta, uomo invero di molto ingegno. Ma per tornar finalmente a parlamenti piú giocondi e festevoli, dico che (1) era pur cosa sconvenevole il perdere una opera di Merlino da lui fatta cosí bella, cosí vaga, cosí piacevole; e forse maggior danno fòra suto che se anticamente si fosse perduto Vergilio, o pur ne' tempi nostri Dante e Petrarca. Peroché non altro d'aver perduto Vergilio ne seguiva che la perdita di un buon poeta in una lingua, la quale rimaneva in molti altri che ben la parlavano e meglio vi scrivevano. Cosí dico di questi scrittori della lingua tosca, la quale non è però altro che una lingua sola e da altri belli ingegni, come ogni dí si vede, con loro scritture adornata e tersa. Ma perdersi questo (o Dio, che danno incredibile!), si perdeva un bellissimo ed ingegnosissimo autore di molte lingue insieme.

---

(1) È a cominciare da qui che Vigaso Cocaio ha incorporato nella sua prefazione la lettera di Niccolò Costanti, che nella Cipadense sussegue all'*Errata-corrige* e chiude il volume [Ed.].

Perché in questa è tessuta la latina, intersiata la toscana, messa a fregi quella de macaroni. E che piú? la franzese, la spagnuola, la tedesca, la bergamasca, la cavaiola, e infino a quella de furfanti vi può fare un fioretto e avervi loco. Ma quello che sopra tutto importa è che questa sí meravigliosa lingua è riposta in questo tale autore, come in specchio ed idea di tal idioma. E senza lui è fredda, muta, stroppiata, disgraziata e peggio assai che non sono i macaroni senza botiro. Ringraziate dunque lui primamente, che ha composto sí miracoloso poema; da poi me (se non avete altro che fare) che l'ho recavato disotto terra, essendo egli sepolto in altro che nel formaggio, e l'ho fatto stampare e publicare al mondo, accioché ognuno possa assaggiare e mangiare di questa giotta vivanda. Venite dunque tutti ch'avete fame: vedete, leggete, mangiate, sfamatevi, e ricordatevi sovra tutto non esser cosa al mondo piú macaronesca che esser macarone a macaroni.

Buon pro vi faccia.

II

ARGOMENTO SOPRA IL « BALDO »

La cagione che indusse il nostro poeta a poetare in questa sí degna opera fu la prodezza, il valore, la generositá d'un scolaro mantoano della famiglia Donesmonda, chiamato Francesco, come il gran cavalier Francesco Gonzaga, ultimo marchese di Mantova, ordinò fosse nominato del nome suo, tenendolo proprio desso al fonte del battesimo. Essendo egli pur in studio di Bologna, era un stupore della sua valorositá, gagliardezza, liberalitá, bellezza, leggiadria, animositá, con un ingegno prontissimo ad ogni quantunque difficultosa impresa. Pertanto, tirandosi come fina calamita tutti e' buon compagni dietro, diede con molti fatti materia e soggetto al nostro Merlino di fingere questo volume, sí come una scorza sotto la quale sta occulta la veritá di molte e molte cose. E cosí per la sua baldanza chiamollo Baldo, e li compagni secondo il vario costume loro nominolli chi Cingaro, chi Falchetto e il resto.

II

LE VARIANTI DELLA CIPADENSE

I

FRANCESCO FOLENGO ALLI LETTORI

Molte furono le cagioni per le quali era persuaso da sani consigli allo autore di questo libro che per ogni rispetto egli dovesse por mano a zappe di megliore temperatura di quelle con le quali prima cosí strabocchevolmente la sua giovinezza, rare volte su buono giudicio fondata, si mise a coltivare questa sua di ciancie imboschita campagna, e che con ogni studio e diligenzia curasse che essa tutta ringiovenita piacesse. Ma egli, che molte volte con esso meco lamentato si era troppo leggermente aversi lasciato trasportare a far quelle cose donde biasmo perpetuo a riportarne s'abbia, pensò molto difficile cosa a lui essere il dovere consentire a quegli tali che a ciò fare lo speronavano, travegnendovi eziandio le non puoche riprensioni cosí de litterati giudici come de religiosi spiriti. Nondimeno, vedendo egli poi, per colpa de alcuni leggeri di armatura, essere nata e cresciuta non so che sciocca ed al tutto falsa openione, non meno da chi sanno recevuta che da coloro non sanno: che cotesto volume di favole non sia dentro tale quale di fuori si mostra essere, ma che dallo istesso autore siano sotto ruvide scorze ingeniosissime allegorie istate nascose, cominciò cosí a puoco a puoco rallentare quella indurata sua voglia di non mai piú riducersi a simile iattura di tempo. Non che per lo vero egli negasse questo tale poema essere al tutto fuora di qualche allegorico senso; ma dove travegna infamia e disonore di signalate persone, tanto in dottrina quanto in onestá di vita, non volse per alcun modo fusse creduto in lui giamai essere istato intendimento tale, cioè di bruttar carte in scherno e gravezza loro; e chi fino a qui avuto avesse cosí torta openione, overo ad altri fussesi sforzato persuaderla, volesse con veritá cosí da se medesimo

come dagli altri male impressi rimoverla. Laonde, posponendo egli un'altra piú lodata opera da lui giá incominciata, si diede, in sodisfazione altrui e suo cordoglio, intorno a questo da sé odiato volume, non con meno fastidio e ritrositá di animo di quello traviene al viandante, il quale, avendo per sorte piú d'un miglio errata la via, è costretto (se non vuole andarsi lá ove lo primo intendimento non fu di arrivare) che per le medesime da sé fatte vestigie a dietro se ne ritorni. E quando pure gli fusse stato palese che gli uomini di oggi piú volentieri leggessero le cose gravi o di latino o di volgare idioma, che le menzogne o di macaronesco o di pasquiniano stile, forse per lo interesse del prezioso tempo sariasi sforzato con simili stromenti medicare quelle piaghe le quali la sua spada giamai non avea fatte. Ma sendogli piú della luce chiaro che le non puoche fatiche degli dottissimi moderni ingegni non sono se non da puoche persone oggidí riconosciute e lette, non gli parse al tutto sconvenire se con questo istesso chiodo cacciasse l'altro. Perché se la greca o pur latina o tosca lingua in ciò fallato avessero, saria molto ben ragione che essa medesima ne riportasse penitenzia e vergogna di dover ritrattare i detti sconciamente interpretati; ma questa, tal qual è, macaronesca lingua, sí per aver essa dato occasione di mal giudicare, sí per meritare di essere letta in restituzione de la non involata altrui fama, sí eziandio per disporre gli stampatori a dovere accettare la nova impresa, i quali a lo ristampare della prima non acchinavano, sará quella che ricompensi il danno ricevuto, uscendo voluntieri alla campagna, non per essere (come è) piú limata, piú gioconda e men rincrescevole della prima, anzi per la sola giá antedetta cagione, cioè di far mentire coloro che dicono lo autore aver detratto agli altrui onori. Or dunque nel giorno che è lo ventesimo del mese di ottobre ne l'anno MDXXX, avendosi esso a partire di Vinegia in Ancona per darsi a studi megliori e di piú profitto di questi, lasciò questa opera nelle mani mie, la quale avessi a dare in luce in quel tempo che piú commodo mi paresse. E piú commodo mi apparve quello che fusse in nullo o puoco danno di coloro, i quali giá molti anni stamparono la prima per consiglio e spesa del magnifico maestro Aquario Lodola.

II

ZANITONELLA

Nella Cipadense la Zanitonella è postergata al Baldo. Noi però per comoditá de' raffronti diamo prima le varianti della Zanitonella, la quale presenta parecchie diversitá con l'edizione di Vigaso Cocaio anche ne' titoli delle composizioni. Cosí la prima s' intitola *De Amore* anziché *Tonellus.*

1 citadina Tonellum — 2 quod modo Zanninae bruser
3-4 Et quod usatus ego stallas purgare ledamo,
ducar amorosas dicere velle brigas
5 ac si non etiam pania veschientur amoris — 6-7 *mancano* — 11 sciunt grassos — 12 sciunt cultis tradere semen agris — 13 terram mangiat, mihi credite, panem — 14 mortali — 19 ergo licet mea — 20 et faciat drussas vanga sgurenta manus — 21-22 *mancano* — 23 tamen (oyde) malum — 24 quo sforzata fuit cedere zappa pivae — 28 corpore bella — 29 caprum, revocatque — 30 picaque compagnum quaerit alegra suum — 31 stalladizza — 33 frifolat rosignolae — 34 ac sua sub trabibus rondina sora canit — 35 ante meos oculos tunc te — 39 verettam — 42 schiavus — 43 fradellum — 45 si molesina tuo — 49 fallor, habes, quoniam mater — — 57 imo fracassasti — 59 disarmatum me tunc bastarde — 63 pocum guadagnat miles — 64 poveram qui trahit extra casam — 65 sed precor — 66 te iuvat, ah doiae sit medicina meae — 67 habes unum pro me tantummodo stralem? — 68 per pharetram quaeris un alter erit — 69 hunc etiam mediis Zannina budellis — 70-71 *mancano* — 75 semper drittis — 76 sic cosa per versum vadit ogn' hora suum — *Il titolo della quarta composizione è « De bellezzis Zanninae »* — 77 stella Diana mihi se monstrat nonne politam — 79 sol domatina mihi caviatam nonne palesat — 80 trezzas bella

Zanina — 81 stirps marchesca suum sparpagnat nonne tesorum — 82 dentes bella Zanina — 83 pergol chiachiaronus — 84 nymphae bella bochina — 85 schitarinos — 86 cantat nymphae bella bochina meae — 87 nonne videtur — 88 nymphae gamba iutenta meae — 89 venter, pes — 92 sunt id quod ni sit nil valet esse boni — 97 tot forchae... ficatae — 100 qualis longo zappa labore — 104 deh giandussa — 106 ad tornum factos quos Michelangel habet — *Il titolo della sesta composizione è « De se ipso »* — 111 abandonat mundum vaditque — 113 zappator lassat zappam, bovarus — 114 vangaque villani tornat alegra casam — 116 porcillum, vacca petit stabulum — 118 asinos medda Gianola — 119 quisque suum cercat Phoebo scampante — 120 ast ego sub tota — ECCLOGA LYRICA — TONELLUS, GARILLUS, ecc. — 127 frondibus dum... sboientat — 129 ut multae — 130 quae mihi rumpunt cicigando testam

131-2 excitant voias hominum bibendi
omnibus horis

135 brusatas habeo ganassas — 136 spudo biaccam — 137 cocaium — 138 en bibo — 140 barilli — 141 maduitque milza — 142 pro caldo nimio corada — 144 igne recoctus — 145 sentio sub me validum fiatum — 147 meae laudes canimus — 149 dum cano, plenis sofia ganassis

151-52 at prius nasum sine me mocare,
iamque comenza

154-56 sum refredatus, faciam sutilum,
quod tuam vecchiam somiabo vaccam
nomine Moram

I versi 149-160 son tutti posti in bocca a Garillo, senza spezzature di dialogo — 161 nigottam

162-68 et tuas capras retines chiloyum,
et facit boscos resonare charam
piva Zaninam?

171 botazzos — 175 todescorum — 177 Mantuae princeps Federicus ille — 178 nobis dedit — 180 capras — 181 semper illius volo — 182 tres cui dono pegoras quotannis — 183 caseos octo... ricottas

185-88 sit meus semper duca vel signorus
Mantuae princeps Federicus iste,
quem meus lulu frifolans canellus
cantet ogn'horam

189 nigras habet hic — 190 illarum male me recordor

191-92 esse cornacchias tamen et mulacchias
Zambo putavit

Anche questi due versi son detti da Tonello, senza spezzatura di dialogo

193-94 coelicos istae pratigant paësos,
hasque reginas vocitant oselli

195 quae fretum, terram, baratrum — 197 mihi certe... noiosa est — 201 en ego scazzor — 202 et viam tristes fugio

203-4 de mala voia, fugiensque lasso
dulce terenum

210 et super tezas, super et pioppas — 211 nonne dixerunt — 212 totque malannos? — 213 sed Toni dicas mihi

214-16 et quis est princeps Federicus iste,
et quid et quare tot in angonais
Mantua godit

217 cunctis — 221 primaros generat — 222-25 *mancano* — 226 excitat pronos iuvenes ad arma — 227 frumento — 230 hic strepunt pivae, cifoli, canelli

231-32 hic ve zamporgnae, pifari, rubebae,
cagaque cymbai

233 non ibi proles gibilina — 236 carmina dicunt — 238 non ibi taroch, crica — 242 ut natat currus pelagi per undas — 243 hoc idem parent iuvenes sedendo — 245 ludunt — 247 per ferri — 250 sole sub caldo scanulis balanzant

251-64 hic batit, signat caciam sed alter,
ille rebattit.
Giostrulae, scrimmae, caciae, palestrae,
sunt iuventutis bona mantuanae,
Brixiae nec non, sibi quam sorellam,
Mantua fecit.
Ah Toni, qualem tua verba doiam
dant mihi, Bressam quoniam recordas,
quae tot infelix patitur malannos
semper in armis.
Angelus quis nam, Deus, aut diavol
huic semel quemquam dederit ripossum?
Non, Toni, plus est ut erat davantum
Brixia foelix.

266 Franciae miles, magis

267-68 quando se incappat fugiens in illos
tempore guerrae

269-72 *mancano* — 274 militum Bressae populus tapinae — 275 centum sedet illa semper — 277 hanc enim coeli monitu ruinam — 278 vidimus quando Mirabella — 279 iuncta quae rocchae lateri sedebat — 280 fracta volavit — 281 ipsa — 285 rapuit tonantis — 288 mille miaros — 292 cum Brisighellis — 293 eas... bataias

294-96 ergo si godit stupeo pochinum.
Haec tamen nostrae fuit una Bressae
Mantua portus

297 nox sed en giorni rapuit lusorem — 300 utere liber — 301 vade, sed noctem remane per istam — 302 staque nobiscum bone — 303 habeo, nucesque — Tonellus de se ipso — 305 solus chiamando — 306 vacca smarita — 307 quae ruit huc illuc, nescitque trovare quietem — 309 caudam, longas distendit — 310 audiat ut puerum — 311-12 *mancano*

313-14 sed plangens aliquam finaliter introit umbram,
ac ibi non dormit, non bibit, estque nihil.

316 cuius mostazzum nulla cavezza ligat

317-26 praecipitat, nitrit, sofiat per utrumque canalem,
et loca fert gambas per dubiosa suas.
Dicere nil prodest — Sta sta, — monstrando crevellum,
hunc firmare tamen sola cavalla potest.
Scorrozzata quidem stetit uno mense Zanina
et causam sdegni non ait illa mihi

327 plorantem — 329 ingrata morosum — 331 terrenum glaciali — 332 quando nil campos vanga forare potest — 333 tuum reputo giandussa magonem — 334 nec — 335 levo media — 337 tu tamen incagas canzonibus et matinadis — 339 supportat Veneris fraschetta — 340 ut braga sit capiti saepe beretta meo? — 342 non est affanno... meo — 343 nec amo, sed more botiri — 344 scolor et ad guisam sulphuris — 346 hinc saevit... furit — 347-360 *manca l'intero componimento* — 365 smagonare — 369 meam oyme propriam — 370 sguardis oculisque bellis — 372 nempe robasti — 374 et matinadas facio galantas — 375 nec tibi duram manigolda testam — 378 nil tamen curas sonamenta — 379 superaret omnes — 380 citadinorum

381-88 Orpheus primus sonatorus orbis
si lyram gratans pegoras, osellos,
haspides, dragos, lapides tirabat
ad melodiam

389 facio daverum — 391 digitis comenzo — 393 tabulae

394-96 spadolae, secchiae, gramolae, badili,
rocha cum fuso, gratarola, zappae,
mille pignattae

398 agni... capretti — 405 quum super — 406 intornum lachrymans camino — 413-440 *mancano* — 441 solazzum grande — 443 modo factus alegrus — 444 me quia Gelminam — 445 es zelosa tui nunquid, mea gioia — 446 martellum nimii — 448 si ducar chiachiaris credere dragma — 456 me me spazzatamenter amazza tuum — 457-58 *mancano* — 459 tuus, unde tuis de rebus — 460 cervelli ducitur orma

461-64 aut simul ingrata es, simul aut cum pane tracannas
quae tibi Tonelli longa leanza facit

465 specchiettum Galla — 469 et stroppi fecit nudusque Pirazzus — 470 namque mihi durum pectus azalis habes

471-72 pectus azalis habes mihi tantum, pectus ofellae
Bertolo tenerae perfida semper habes

473 tune mihi praefers Bertolum? — 474 posset — 476 sum tibi, si meritis rex fieri merito — 477-78 *mancano* — 479 ergo velis — *Il titolo della saffica, che segue, è solo* « ALPHABETUS » — 481 quo dulcis properas — 483 mecum precor et hunc bellum — 485 moros — 486 bistones, turcos

487-88 bestias omnes, animas diabli
Belzebubelli

489 mangiant — 490 cruda scarparum — 494 unius — 495 mihi iamque lazzum — 496 paravit — 497 ecce nam — 498 est sibi — 502 levabit — 503 cagnam — 505 gratias reddo quod ego catavi — 506 gaudium cum quo fugient

507-8 grata seu contra quod ero ladrones
guardia campis

510 meae mortis — 511 expecto magis — 514 fogat — 517 stracca namque — 518 non unquam — 519 faceretque — 523 fuero, pianges — 524 moesta Tonellum — 526 non rosas, brognas, pyra, fragra, moras — 527 palumbes — 530 per te — 531 obrui — 533 ad bassum — 534 possit et tellus fieri baratrum

535-36 prestiter mundus bruset, astra, nubes,
pontus et aër

537 qualiter cunctae

538-40 qualiter femnae moriantur omnes,
quaeque poltrona est, similanda cagna
quaeque Zaninae

541 istis — 543 est orbis — 545 semen hoc
547-52 sordidum, pravum, fatuum, superbum
semper habetur.
Tota per Laenam iacuit bagassam
Troia, quam iudex malus agraffavit,
tuque per femnam, miser o Tonelle,
torque colengum
554 collo laqueum — 557-74 *manca l'intero componimento* — — 575 tam celeri — 576 sta, faciam de — 579 ego lassabo — 580 dicas — 584 multum es boriosus — 585 hosti, qui — 586 cerco daboque socorsum — 587 ad primam mihi nasum rumpere provam — 588 *manca* — 591 causas... ipse — 593 me mater Gnesa — 594 malum staggione fuisset in illa — 595 tepido — 597 saguratus ego — 599 medicina — 601 charis... tenemur — 604 sola meum mors, oyme miser, leviaret — 606 nescit fortunae — 608 *manca* — 610 hanc tecum portas, sed — 611 suspendere forchis — 612 cavezza — 614 nil dubium — 615 salutiferum — 618 sex centum borsas, pegoras — 621 te mea spes — 624 meum posset smorzare — 625 ochiadis — 627 soiat, truffatque tapinum — 629 superba venit — 630 elatam portat cristam — 631 solet cum — 632 Salvigne meus crudelis — 633 potens non — 635 cancar paret tibi cosa novella — 636 haeĉ parlatio — 638 ayme suum me — 639 fronte striatus — 640-42 *mancano* — 643 poverelle rogo noli — 649 bagassae — 650 senni — 651 estque pudicitiae contrarius — 652 sanabilis — 654 matti lassaque — 655 urtabis
657 vel cur mostazzum portat bindamine stuffum?
est, quia vergognae clausit bastardulus occhios
662 Tonelle meus, zuras
666 mungis, si non, fastidia nolunt,
quae tibi cervellum rapuerunt propter amorem
667-69 *mancano* — 674 palis, obruta spinis — 675 clamat de longe zappas ottanta mearos — 676 ad sguazzum campi vadunt, lacus — 677 nam velut usus erat nunquam — 680 hic est acquistus — 681 amor facit, o Tonelle — 683 tuae das improbe — 685 accipiat formam — 689 calces — 690 scribis et in giazzam scaldantis solis ad ignem — 696 quam cesset may may — 700 gentaia, vel absque governo — 702 tolle foras istam de sensu matte paciam — 703 stesso savia cum mente ritorna — 705 tu capraeque tuae andabitis ad sparaverum (*questo verso è anteposto al 704*) — 706 mentiris quod amor sit — 707 similisve quadrello — 708 guidat...

trahit — 709 dic codesella — 711 sola dei — 714 fomnam — 717 quia quosque — 719 et inde — 722 parlasti sagurate — 723 nomen tulit, inde cerebrum — 726 nunquid Zaninae — 728 manigolde vilane — 730 cridare Tonelle — 734 nam si... forchae — 735 non illam — 738 soghettum — 747 fingeque aliam doniare — 748 fingere quisquis — 751 non de Bolognae celsis venit ista cadreghis — 752 non savio nostri processit — 753 non donant zappae nec aratra, badili, — 754 ferre — 755 de pecudum stabulis ad summae culmina mitrae — 756 formam quoque noscis — 759-61 *mancano* — 762 ergo vade casam, cordamque — 763 undique nam nox est, grillique — 764-1133 *mancano amendue le egloghe finali.*

1134-57 CONCLUSIO TONELLI

Magna bachioccheries orbum seguitare cinedum,
  cuius vergognam nulla mudanda tegit.
Quid maruffus ego sequor hanc sine laude ribaldam?
  Non sua pregheras audit orecchia meas.
Me video a cunctis compagnis esse relictum,
  nec sine scaldata vado tapinus aqua.
Haec barbera mihi barbam tulit absque rasoro,
  quae scit castrones atrapolare viros.
Proh vergognazas quantas huc usque reporto,
  haec mihi perpetuo tempore scornus erit.
Vos ergo quoscumque tenet busa gabia mundi,
  ante oculos specchium semper habete meum.

III

BALDUS

I 25 libri della Cipadense non sono numerati progressivamente, ma sí divisi a cinque per cinque; ed ogni serie è intitolata ad una delle muse maccheroniche: *Gosa* (I-V), *Comina* (VI-X), *Mafelina* (XI-XV), *Togna* (XVI-XX), *Striax* (XXI-XXV). Ciascuna musa ha le sue speciali qualifiche, ripetute in principio d'ogni libro della serie: « *Gosae gregnapolae valtropiensis macaronicorum liber*...; *Simiae Cominae bertuzzae macaronicorum liber*...; *Lippae Mafelinae lodolae*...; *Gneae Tognae caritonghae*...; *Grugnae Stryacis carcossae* », ecc. Il Folengo fu bene ispirato nel sopprimere questa divisione formale, piú imbarazzante che altro, ristabilendo la numerazione progressiva.

LIBRO PRIMO

1 mihi quaedam fantastica — 2 grossis — 4 tremit... se — 11 nam si tantarum penso variamina rerum — 12 nil facit — 13 tantum veridicae — 15 properent — 16 polentarum mihi quinque — 17 hae sunt quippe deae pingues, nymphaeque galantae — 18 albergus — 20 Portugalli — 24 non hic caucaseae rupes, non saxa — 25 non qui sulphureos spudat — 27 vides circum — 32 fluitant — 36 exercent panias — 37 salcitiis, longisque cusita — 43 stant ibi de fresco ripae, stagnoque botiro — 44 de quibus — 46 musae super altum montis acumen — 47 gratulis retridantque foratis — 48 aliae digitis — 49 rigolantes forte — 50 de summo rupis ad imum — 51 instar buttae ventramine grosso — 52 aperire — 53 quum quis vult — 55 implent pampardis, veteres dixere lasagnas — 56 ast aliae... lavezus — 58 saepe foco nimio — ***Fra 58-59 gli esametri***:

> una provat sorbens utrum pannada saletur,
> una focum stizzat, stimulatque ac mantice boffat

59 tendit compire facendam — 60 quapropter videas centum fumare caminos — 61 caldaria ficca — 62 hic macaronaeas igitur pescavimus artes — 63 panzificum statuit — *Fra 63-64 gli esametri*:

hinc hinc mysterum est nostrum chiamemus aiuttum,
hinc mea pinguiferis calchetur panza foiadis.
At bressana prius mandet Valtropia Gosam,
Gosam, quae dudum fuit abbadessa stryarum,
cui macaronaeae datur omnis gloria primae.

64 teritoria — 67 quae saxo vivo tribus est obcincta murais — 68 stimans batimenta sonantum — 69 quam stimant asini muscas, bufalique tavanos — 70 *manca* — 71 haec sedet in celso... zuffo — 72 ad quem vix possunt barbutae — 73 hanc famosus homo tenuit quondam ille — 74 paladinus Carli, castiga — 75 lanza baronum — 76 pane civabat — 77 *manca* — 78 longi — 95 poterat quidquam reperire quietis — 96 ignorans — 97 monstrabat — 99 largumque bagordum

100-2 rex iubet aptari campagnam desuper amplam.
Fama per intornum volitat, gentemque remotam
admonet, hic illic trombam pleno ore sonando

103 chiamat scocesos, hirlandos — 105 et ipsos — 107 tuschi, gentesque — 109 invitat a longe — 110 *manca* — 111 pulcherrima — 113 francigenae drizzatur, habens per saecula vantum — *Fra 114-15*: qui Babilon cinxit grossis altisque murais — 115 clarus... clarior — 118 bramat — 119 positis lanzonibus — 120 itur... diversa per arva — 121 squadratim turba [*la Vigaso Cocaio parrebbe aver* « folta », *ma è certo un errore di stampa*] — 122-23 quae portat varias, velut est usanza, livraeas — 125 chioccant propter fabricare stecatum — 128 milleque banderas — 133 pulsant campanas — 134 nocte dieque urbis portae lassantur apertae — 135 continuo... transit — 152 ecce ad — 167 calzorum — 169 breves agilesque volutat orecchias — 170 fronteque sub media — 171 dente terit spumantem briam, frenumque biassat — 172 narisasque tenet

173-5 pectora mostazzus tangit, scurtatur in unum
groppettum, spatioque poco simul omne radunat
corpus, uti vellet gucchiae passare foramen

176-7 pedibus, cum pectore largo,
atque inter gambas codam tenet, atque racoltus
spaventat, terretque oculis sub fronte brasatis

179 spallezatque gradu — 180 fornimenta novae radiant tota aurea sellae — 181 sunt aurum staffae, sunt aurum froena, moraiae —

182 passetti, fibiae per pectora, perque groperas — 183 ceu rasa brusatur — 184 oculos, mentem quoque ficcat

185-86 laudat amorosam faciem, laudatque fatezzam
personae, tantique viri cupit esse maritam

187 iamque propinquatur Guido — 188 ante menat, raso vestitos atque veluto — 189 dumque... signoras — 190 heu Baldovinam miser

191-92 atque repercussis oculis ab utroque, velut mus
en cadit in trapolam

193 *manca* — 195 o qualem portat sub — 197 pistat — 198 voceque suppressa lamentat talia: — Deh quo — 203 te quoque per nasum, bufalazzi more, tirabit — 204 victor nunc — 205-6 vincere tot Martes puero qui vincor ab orbo — 207 hanc sortem — 209 *manca* — 211 vel minimi scintillam — 212 brasavit — 214 est signorae — 215 debuerat voltare oculos aliunde

216-8 nonne ribaldones oculi, qui ad strada tapinum
sassinare hominem, spoiareque sensibus audent?

219 strales — 220 agguzzavit amor — 221 at... nil sua tela forabant — 223 bombardas rocca Cremonae — 224 letale — 225 saettando — 226 et mentis tota est substantia rapta diablo — 227 amor, non est malacoda Cupido? — 230 quamvis stet rapidae schiopetti — 234 vaneggiat — *Fra 236-7*: in frettam cingiantur equi, sursumque barones — 237 armati — 238 guereros — 240 nitriunt, sborrantque culamine pettos — 241 pro tamburrorum rumoribus et trombarum — 243 ecce ruunt — 244 vacuantur — 246 et cridor altisonans... firmat — 247 spectacula giostrae — 248 ordine quae coram populis procedit alegro — 249 hanc inter claros stat rex guardare barones — 250 de finis petris tessuta — 251 ac petenata doram sua fert — 252-3 iacet, nimioque brovatur in igne — 254 confusa — 267 reputabitur esse — 285 parlabat — 286 varias memorando facendas — 287 prius rationis usat monstrantia — 289 centum dapossa — 293 deh, mi frater, ait — 295 fama valoris — 298 cotantas — 299 *manca* — 301 vilis feminuzza — 302 tuo vergogna fietur honori — 305 occhios — 306 graecorum quae sic mansit sfondrata lovagnis — 307 medium — 311 vischum... ille Parisus — 312 ille Paris dico — 313 augellus — 314 bellamque facendam — 319 tanta est — 325 haec tenet in summo vecchiettum — 332 turba — 333 slanzavit — 334 unde cupidineas ingoians ore fasellas — 335-6 *mancano* — 338 ut stetit un pochum giostrae guardare bagordum — 339 laxat item redinas — 340-1 evolat et cursu facit omne tremare terenum —

344 chioccat — 345 quartus non aliis savior — 349 se se — 350 bastinam — 351 sol stupuit quoniam decimi — 353 signora — 355 habet — 356 tunc ait: Est prima haec francesae — 358 Orlandumque armis aequat, magnoque sapero — 359 nil dubium... paladinus habebit — 360 Baldovina suis damis conversa favellat

361-2 est, qui tam gaiarditer omnes
praecipitat sellis et habet solettus honorem

364 ut subitus corseri froena manegget — 369 finis habetur — 371 victor se se tollit sembiante — 372 victor, tenero sed — 373 fertque... cadenas — 374 it rex incontra... brigata — 404 vedellorum... parecchjat

405-7 qui porcellettos inspedat, quive cavecchio
ingiovat lardum, quo plus caro grassa fiatur

410 cui tantum cura — 411 praeceptum gallantiter — 412 manegiare tracagnum — 413 *manca*

414-5 est qui figatos magno stridore padellis
sepe ministrario voltat sotosopra forato

416 pungenti — 417 mordentique simul pevero, dulcique canella — 419 foiadas desuper addit — 420 unus et a — 421 quos alius tentat digito si rite coquantur — 422-3 quinque molae saxi non cessant ire datornum — 424 manduleusque sapor, petitosaque — 425 extrat furno — 429 pisto — 431 ín longis — 432 possint surgere morti — 433 busas — *Seguono gli esametri*:

coena vivandarum cunctarum, coenaque digna
quam Petrus Dabani doctor nigromantus ab oris
Gallorum faciet Paduae portare diablis

434 mensas crudis — 435 iam centum... regazzi — 436 gestant — 462 canibus cum calce deratas — 464 ochas, lepores — 465 cervellatibus — 466 smenuzzant illos... frequenter — 467 bonos robbant tamen hi taiando — 471 bibaces — 472 francesos cogit — 475 quidquid grifalco — 482 venere bianco — 483 et quae conficitur coelesti tartara succo — 484 et quod dixerunt patres mangiare biancum — 485 rafiolorum — 486 atque saporat

488 stant panzae ut flanchis sit opus mollare corezas,
namque uteri pellis tamburri more tiratur

490 a paggis de mensis — 494 gravatur — 495 pignolos, marzaquepanes — 496 atque pignocatae gnoccos, animasque melonum — 503 haec quae — 520 cunctae... brigatae — 521 musta loquelas — 522 babilonica — 526 accedunt rege iubente — 529 *manca* — 530 quae subito — 531 silent — 533 flautorum — 535 et vocibus

— 537 quos omnes cernis rubras — 541 septem cinquanta putasses — 543 scitque minus Guido mentis retrovare quietem

544-5 quos vivandarum repletio, quosve frequentes
beccheri, cantusque simul, dulcesque liutti

548 brusantque foco — 579 francigenum sgombrarunt.

LIBRO SECONDO

1 ab undarum — 2 crollans scoriadam saepe minantem — 3 sferzat eos, coelique facit — 6 usanza — 7 ad libros revocat studii — 9 remeat — 10 phisicus — 46 ergo infelices — 48 stracchedine namque — 49 non labor aut soma est quae — 50 italicum tandem — 51 cascantibus undique strazzis — 52 ne spio comprendat vultus, hominumque bonorum — 53 pravus — 55 carettis

56 inter matronas centum, centumque duchessas,
quottidieque sibi varios cambiabat amictus

57 meschina pedes ad — 58 habens duras molli — *Fra 58-9*:

o quam saepe humeris illam cavalerius altas
in cimas tulit Alparum, et quandoque sub ala
vel sub lasena nunc dextra, nunc ve sinistra

59 in Lombardiae venerunt denique bandas — 63 sed tunc languebat — 64 Gaioffo, quo non sassinior alter — 67 Godii, Voltaeque tyrannus — 68 cuncta regebat — 107 *manca* — 118 me indoctis doctisque bais Florentia nutrit — 126 sparamenta, tacones — *Fra 130-1 è il brano seguente*:

Seu quis scovatur, seu quis de iure bolatur,
omnes proclamant: — Day day, quia latro Cipadae. —
Quisquis ficcatur berlina et rumpitur ovis:
— Est — omnes cridant — molinarius ipse Cipadae. —
Quem piccant forchis, quem squartant, quemve tenaiant,
omnes vociferant: — Gens haec sassina Cipadae. —
Hic pueri a patribus dotantur in arte robandi,
qui vix slattati sforzant superare magistros.
Dispresiant coelum, biastemant, cuncta rapinant,
cuncta malandrinant, sassinant, semper abarrant.
Nunquam poltrones ad confessare tirantur;
imo suos pretos, ne confessentur, amazzant,
hosve super brasas mangiant de more brasolae.
Semper in obscuris stant boschibus atque cavernis,
assaltantque homines, nec sat robbare cavallos,

cuncta sed affatum spoiant, scarpasque, bragasque.
In frottam veluti stornellica turma caminant,
indossumque ferunt de foggis millibus arma:
panceras alii muffas, ruginoque doratas,
quae cascant humeris nulla fibiante coreza,
faldones alii non unquam sole vedutos,
undique sbusatos, cascantibus undique mais.
Armatos quamvis cernas, non ullus in armis
garbus adestratur, non ars, nec forma, nec ordo.
Qui dat spallazzum capiti mancante celata.
Qui scarsellonem, ubi deest spallazzus, adaptat.
Qui desarmatis groppat scheniria brazzis.
Qui, contra, nudis lazzat brazzalia gambis.
Qui squarzum maiae spiccat faldone corazzae,
et gorzarinum facit escusare colengo.
Est qui dum currit schiodantur ubique piastrae,
quive tenet dagam gallone, sed absque guaina.
Unus habet collo targonem more vetusto,
in quo spadarum colpi ter mille notantur.
Dum simul hi properant, squadraque serantur in una,
mille vides roncas malaguzzas, mille zanettas,
spuntones, lanzas, alebardas et giavarinas.
Dantque focum schioppis tuf taf sborrante balotta.
Semper habent multo barbazzas pulvere plenas,
semper habent oculos scura sub fronte fogatos,
non guardant hominem dritto cum lumine maium,
sed guardant in qua dinaros parte gubernet,
seu ferat in tasca saionis, sive braghettae.
Protinus ad cifolum cognoscunt esse propinquum
mercadantem aliquem, cui robbas tollere debent (1).

131 igitur stancos bona sors — 132 *manca* — 133 namque quod — 141 atque bisognetur sub cauda ferre ruidam — 142 quae — 172 me lassa extendere — 173 scripsere — 174 Bertus Pannada — 177 inde — 180 parat ut fiat, quamvis picolina, fritaia — 181 hinc abit et modicae reserat — 184 alquantos seu striggios — 185 affert — 186 Mantoae — 187 dicunt annalia nostra —

(1) Parecchi tra i primi e i dieci ultimi esametri di questo brano adoperò il Folengo nella orazione del pretore Gaioffo (libro IV, 470-493), introducendovi varianti che il lettore potrá da sé rilevare.

188 striggios, non attulit ille varones — 189 scardovellas quae per fossata piantur — 195 pisciculos — 196-7 *mancano* — 199 brancat — 206 fastidia giusum — 234 hanc brigam curas deponere zosum — 236 levantque bonos — 246 datque pusillo — 256 coena — 257 fas est deponere — 258 sumere — 287 forasteros — 296 multas reccoio cosettas — 298 frescam, ravanellos

304-5 stant... mille voiarum
nostrarum speties

Fra 331-32: tresque simul stemus (ut stabimus) absque travaio — 332 magnior

335 et giurat nunquam Bertum nascisse vilanum,
namque vilanorum noscens ab origine razzam
ex asini stronzis, nec non pissamine factam,
vult nulla guisa villanum credere Bertum.

336 tum quid agat meditans... testae — 338 penset — 339 tiranda est — 340 non tantum... stancata — 341 est grava — 342 poltronisia — 350 conseium, firmumque tenet, neque — 351 vult solus abire — 353 sceptra — 374 poverettis — 376 lusore galantat — 385 giorniferos — *Seguono gli esametri*:

nonne tuam potius vaccam saltare videbis
uno cum saltu de Goito ad littora Chiozzae?
nonne somarellus nimio pro tempore bolsus,
Mercurii pennas iungens ad crura, volabit,
complebitque suis ragiatibus attria lunae,
quam de mermoria possis cascare duorum?

391-2 vestit, lachrymisque tenellis
uxorem brazzat, basat

393 commendat flentem — 396 apenam — 401 pulsat — 405 gratiolam si quid communem curet honorem — 407 villana — 410 grande solazzum — 417 tractanda — 419 fiolos — 420 thalamis — 421 tolta sibi — 424 inquirere mores — 425 ac nullam faciunt stimam, curantque negottam — 483 tibi tu paiolata fuisti — 485 refert: maschius quo non vivacior alter — 486 filius est mihi, tu ne hunc dedignere nepotem — 487 germanus, barba nepoti — 488 sed tibi sum pro nunc commater, baila nepoti — 489 bruttis — 491 gambamque iubens alzare sinistram — 492 distentas... bursas... recenti — 493 lacte novam complet — 496 tunc Baldovinam — 497 smarritas

LIBRO TERZO

2 circum bindas — 3 *è collocato invece dopo il 13* — 5 lapsu rotularum — 10 biacchis — 11 guanzis — 12 terrae pavimenta cruentet — 16 cannula sorghi — 18 matris gheda — 20 gestare — 34 vel ficcat ventre — 39 pluviae... tonitrua, venti — 40 boienti — 41 stare poledrus — 44 quiescit — 45 quam soians — 47 poverina — 48 non sibi pluma magis grata est — 51 risu est — 52 mixta tamen... mille — 54 illo — 60 smaltiret — 62 imbattit — *In luogo de' versi 63-69*:

sic igitur Baldus maiores crescit in annos,
credendoque patrem Bertum, patremque vocando,
non genitorem alium meschinus habere docetur

72 Baldi natura

73-75 non it post capras, magis imo caminat ad urbem,
nam sibi plus centum Cipadis Mantua gradat

77 sed caput et schincas spezzatas ille reportat — 78 namque cativellus — 80 toto — 82 non... certans — 83 ferus — 84 lapides — 85 testas sola rumpebat in hora

86 Baldovina videns quia non seguitare volebat
costumos villae cartam compravit et illam

87 literarum tabulam... discitur — 88 ergo... ultroneus — 91 iamque tribus magnum profectum — 93 descriptas guerras... pedanto — *Dopo 114, il brano che segue*:

Ut tandem Astolphus, callans de climate lunae
illi restituit sennum, primoque sapero
tornavit columen guerrae, Martisque fiolum.
Vidit quanta fuit regis fortezza Gradassi,
terribilis tamen hunc Orlandi brazzus aterrat.
Magna sub Albracchae muris Agricanus agebat
praelia, cui nullus durabat campio guerrae,
sed comes Anglantis certando sustulit illum.
Ipse Durastantus, quo non robustior alter,
ense Durindana spaccato ventre morivit.
Possa Feragutti seu pocum sive nientum
contra Bravae contem valuit, cui panza fadata
tam stetit ad magni stoccatam salda baronis,
quam povina solet gladio, polenta marazzo.
Quis fuit Almontis, Donchiari, quisve Troiani

magnus amazator nisi lux et prima gigantum
palma gaiardorum? gesiae mundique pilaster?
Vidit Mambrini caedem ammazzante Rinaldo,
vidit Tristani bataias, Lanzaque lotti,
magnanimique Artu impresas, Tavolamque rodondam

115 cosis multum instigatur — 116 picolinus membra recrescit — 119 provarat — 120 rumpebatque — 122 ut molles — 125 seu mazza — 126 quum cupit ingordam... zurmam — *Seguono gli esametri*:

non tot grandineas coelo cascare balottas,
quando cavalcando gattas per nubila vecchiae
conquassant vignas, segetes, cupposque casarum

127 videas crebrescere — *dopo il 144*:

hinc Orlandini puerilia gesta pitocchi
semper habet cerebro, cupidus similarier illi

157 nostrae monimenta casadae — 161 nec beccus — 162 ipse volo penitus centum disponere vitas — 164 crebras stigare baruffas — 165 animosius — 166 stravoltos — 170 schivo ter millia saxa — 171 et tamen o — 180 maggi claro... vernat — 183 populi dicunt... maggium — 184 sequitur — 196 scoccare balestri — 205 puerilis zurma vacabat — 206 pars cum borellis — 207-8 pars cum (*invece di* ibi) — 217 legiadrettus... arte galoppos — 220 agniculo — 223 fortius at brevius facitur de schena secundus — 226 secum vult — 255 *manca* — 269 quam quoque sicut erat votum — 271 ergo invidabat — 273 radios distolleret orbi — 274 laetus aquistavit carlinos trenta tosatos — 275 mox sibi collettum — 278 Arlotti fuerit — 279 nummorum — 280 quid facit? accipiens — 281 celerat

283-4 ac si nec cappam nec borsam torre valebit,
vult spezzare caput, vult totum rumpere saxis

285 erat iunctus — 287 Sancti iamque Petri campagnam intrarat ut inde — 288 transeat et longo petat — 289 puer ingenuus Baldum corozzatus asaltat — 290 dextraque fusettum

291 vociferat bravosus: — Sta saldus, redde monetam,
redde, inquam, nobis dinaros fraude robatos

292 daghettae — 294 pugnali — 302 scoccant spezzatos chip chiop resonante quadrellos — 303 rizolam — 315 gasones — 319 petras — 320 tres horas ipso victor certamine — 321 quod communis erat stupor admirantibus illum — 322 sed qui perdiderat carlinos currit — 323 atque cagnezzatus Baldo vult frangere testam —

329 levat — 330 fronzanti — 332 unde omnes — 333 nec facit ipse moram Baldus

334 mille viarum
nunc latitans ficcat, toto nunc posse galoppat

335 capitanius amplae — 338 vassallus, quo non bravazzior alter — 341 huic simul est longum, simul estque disutile corpus — 343 testa super strictas et gobbas piccola spallas

344 sed propter bisognum tolta videtur:
quem qui guardabant tacito simul ore befabant,
ore, inquam, tacito ne sentirentur ab illo

345 namque bravosazzus, furiosus et — 346 capiens, cum omnibus altris — *dopo 348*:

soiantes illum, pivam dixere todescam,
et qui scusaret supra fossata pedagnum,
et perticonem propter distendere filum

352-53 *mancano* — 354 ille quidem, sed guizzat, muzzat — 357 incalzare pelatam — 358 camozzam — 366-7 spadettam | corripit — 371 magnoque calare stramazzo — 372 cascans resonare — 374 illius ad mundum nassuti occidere panem — 376 guardat — 377 iterumque scapinat — 380 levoratti... paventis — 383 dic pedibus balzane tribus — 384 quottidie me, brutte cavester — 387 quod ego — 389 non mihi de vanis multum fit stima parolis — 390-1 dicant qui voiant, bottas tolerabo mamaium — 393 nihil estimo baias — 394 *manca* — 395 ad se teneant, solumque — 396 *manca* — 398 ingiotire — 404 cerebrum — 406 requiem — 408 mirat — 412 extemplo puerum quem... giotonem — 414 miracol mundi, rerumque stupibile factum — *dopo 416*: qui sibi Tognazzi sposaverat ante fiolam — 446 conspicit en — 447 potestatem

448-9 quanto menchiones villani tempore Troiae
millibus in cordis Priamo traxere Sinonem

450 retinensque... firmansque — 455 barisellus cuncta recontat — 462 *manca* — 467 stradam, vos ferro assaltat — 468 sligare — 469 scornum — 470-1 in cortesiam? testam dare sponte taian dam? — 472 pati tandem quod foeni — 473 quidam furfantus — 484 grisos poltrona trovare — 489 citelli — 490 valenthominem — 491 trovatur — 492 cappa coeli — 494 has cordas mamolo — 505 gensque prius condigna mori quam nascat ut omnem — 507 est mos zafforum non affrontare — 508 nullam sibi — 509 si quis namque manum mettat sfodretque bravosus — 510 continuo se se turba haec gaioffa — 511 mulacchiae — 513 velut est usanza

lusorem — 520 donet giurans nil dicere borsam — 521 si quot habet pocos voiat praebere quatrinos — 528 culpa est — 530 sassinis, parcere nulli — 531 *manca* — 533 nummisque vodatos — *Dopo 542 il brano seguente*:

Nonne videre datur, quando per flumina Brentae
seu nos ad Pavam strassinet coda cavalli,
seu tiret ad firam venetam, Sensamque Samarchi,
quam data libertas zaffos facit esse vilanos?
At tu magnificum seu Zorsum seu Bragadinum
tecum habeas, cui prima dabis loca semper honoris,
substernesque finum, quo se posat ille, tapetum;
sed quando ad Dolum rivas, lucemque Fosinam,
ecce sbisaorum caporalis Slanzabocalus,
cui pistorisii nasum calamare traversat,
vult contrabandos habeas, si nullus habetur.
Dummodo vel forza quidquam, vel fraude guadagnet
transtrorum tavolas, sentinam, cuncta roversat,
perque sinus rugat, per bragas, perque braghettas;
non guardat qui sis, seu gens soldata Samarco,
seu mulier pregnans, seu chierica, sive scolarus,
quos respectandos vult omnes grande Pregaium.
Non aliter faciunt hi nostri denique porci,
pensant in cunctos homines sibi cuncta licere,
nam sunt praetoris, nam sunt asinaia palazzi

543 nam datur his tantum spadas portare facultas — 545 barisellus fert solum, zaffus et ille — 546 ille hominum — 547-9 *mancano* — 550 hi malfattorem si quemquam prendere vadunt — 551 non satis est, at — 552 is sibi — 553 tanquam — 554 mundo non est — 557 zaffant — 559 tunc cum — 560 illuc quo vult, seu — 561 seu maitinadas — 562 chitarini tangere cordas — 563 et frictum frictum dulci resonare liutto — 567 ac secum mussant — 568-9 dixerat et rursum comandat solvere Baldum — 570 tostus obedivit barisellus, vincula tollit — 572 hinc abit... dicere cosam — 577 tot paret.

LIBRO QUARTO

2 consurgere grandibus ossis — 4 excelsis — 5 cingit coreza — 7 rectus — 8 poterat — 9 rotantes — *Tra 11-12*:

Salvanellus habet nomen, fadaeque fiolus,
qui standi impatiens et magnis saltibus omnes
cantones rugat camerae, tectique travellos

12 satis... villis — 16 *manca* — 17 iamque sbisaos — 18 quosdamque — 21 illa iuvenazzum — 27 solum — 29 deum — *Tra 59-60*: non melo, non scocia est nasazzo grossior illo — 60 habet ingentes — 61 gambazzas longas — 62 hunc qui ferre queat non est reperire cavallum — 63 omnes quando salit smagazzat more fritaiae — *Tra 63-64*:

nunquam Fracasso visa est plus longa columna,
nunquam Fracasso visum est plus grande pilastrum

64 si grossum brancat — 65 hunc circum testam facili gyramine voltat — 66 ceu cum griffagnum clamat — 67 gerit — 68 capescit — 69 totum cum coenat mangiat sua — 70 vix implent uterum panes ottanta vodatum — 72 cum manibus crollat, totasque ruinat abassum — 73 sic digitis streppat querzas vecchiasque nogaras — 74 streppare — 75 tanto cum strepitu, tantoque furore caminat — 76 pedibus... movetur — 77 targa retro pendet, fundo plus (*questo esametro sussegue nella Cipadense al 68*) — 78 *manca* — 79 cuius progenies Morganto venit — 80 qui grave bataium — *Segue l'esametro*: cum quo mille homines colpo schiazzabat in uno — 104 vento calzosque daturus — 114 Francisci — 120 presbitero chierigam rupit, totumque tracagno — 121 pistatum liquit cui sustulit

122-23 talibus insultat sbraians populazzus, at ille
non presiat vulgi spazzata fronte parolas

125 *manca* — *Tra 129-30*:

cui veluti gallo dederat natura sperones
calcagnis ficcos, beccumque grifonis et ongias.
Ille quidem risu simia cagante morivit,
ac ea bacchiocco Morgans epitaphia scripsit:
« Marguttus qui tot prigolos guaiosque subegit,
stivallo dum mona suo cagat, ecce crepavit ».

130 sed quid nam de te, duplex Falchette, canamus — 131 giurasti

— 132 nunc, lector, parebo tibi fortasse bosardus — 133-34 si dicam... istum | vidi Falchettum duplici cum — 135 namque viri — 136 magni canis ossa dabantur — 142 cagnescus — 167 seu stento sive guadagno — 170 astorre folengas — 171 sed... scalognas (*Gli esametri 167-179 tengono nella Cipadense un ordine affatto diverso: vengono cioè primi 173-74, seguono 167-68, 175-79, 169-72*).

181 rura lavorabat, veniens damatina bonhoram
atque cremonesos stentans zappare fasolos

182 exibat — *Seguono gli esamètri*:

cuius erat facies taulazzo largior illo,
quem ballestrerii totum veretonibus implent

187 in quo sint panes muffi, vel — 188 nessunus vini est barilottus aquati — 189 quo possit forzam brazzis reparare fiasco — 190 longe, drizzatque apena schenazzam — 191 suspiriumque foras mandat per — 192 grattans, nullo picigante pedocchio — 197 namque sibi schenae bigolus taccatur apressum — 199 vermocanis, o oyde — 200 venter, quae granda est ista facenda — 201 sic marza famme peribo? — 214 gesto per ubique — 216 culattas — 224 stultorumque iocus, tandem zavatta — 225 dent — 226 minimo dignentur — 228 scudella est — 233 *manca* — 234 cipadenses pro castigare — 235 semper erat: primus consul, quandoque tribunus — 236 *manca* — 237 cupiebat — *Dopo 238*:

praticus ille quidem scoprebat mille magagnas,
ast inimicus erat capitalis denique Baldi

239 fert bretam capiti quae — 241 est curae similes — 244 giornis — 246 bertonem — 247 quas non bastaret — 248 nasum longo — 271 necdum pambrasti — 284 quod iam sine me tua — 288 scilicet usanza — 302 me me non — 305 codardus — 306 tibi? cui quanta potentia Baldi est — 307 non... torquere — 308 se bene guardabit — 314 dapocos — 332 ast ea dabandam peradessum ponere fas est — 333 hos sine cristerio faciam cagare — 338 hoc solum te nosse velim, Tognazze, quod ille — 340 zappando, Laena filando — 341 pascendo — 343 *manca* — 346 salutat — 348 *manca* — 351 accasam — 354 non aliter novi carnem scazzare crevatam (*nella Cipadense il 354 è preposto al 353*) — 355 ungis — 356 sibi, creppatque dolore — 357 inde super foenum... aloggio — 358 ille super plumas cum Berta coniuge dormit — 360 lactis, caldamque ricottam — 364 hunc precor — 365 ne plus — 367 artem — 370 boscaias, coelumque cridoribus implet — 376 frescus quoque iure — 379 de gente senili — 382 scapavit — 398 seque esse cridantem —

399 alium — 400 homo, nec non feritatis — 401 timebat
403-4 masinat in cerebro, lambiccat, fabricat altos
aëre castellos, velut est usanza tyranni
414 viro claro banda... in omni — *Seguono gli esametri*:
quod latronus erat, quod fur, quod mille diablos
corpore gestabat, quod forcas mille merebat
416 facit pensans comprendere Baldum,
mittaturve suo capiti firmissima taia
421 ipsius ad frontem stat maxima — 445 quanta et — 448 incoepit secum mariolos ducere bravos — 449 taiaquepilastros — 450 aut taiaborsas melius quis dicere posset — 451 *manca* — 452 non fuit in mundo giottonior alter et ipsum — 453 fruiturque — 460 perveniet — 461 facies tanta gravitudine vestra — 463 zaffique simul — 466 suos? an — 468 populumque — 470 scoppatur — 471 fronte bolatur — 472 berlinaeque provat scornum — 473 ni Baldi comes et nostrae mala — 476 galanto — 481 buttant putridas — *Mancano naturalmente qui i vv. 482-92, già inseriti dal F. nel secondo libro* — 493 *manca nel corrispondente brano del secondo libro.* — 494 Baldus caporalis, ab ipso — 508 villa — 526 luxuriat facili scelerum se — 527 si incustoditus fuerit, nulloque magistro — 528 cursitat huc illuc, ceu fert ignara voluntas — 530 non tulit — 539 saeviret equus cozzone — 541 *manca* — 543 rugososque mihi parlanti ostendere nasos — 544 quam bene — 545 nolo meas ergo — 546 sed doleo — 547 mihi dependent, doleo quod bolsa — *dopo 548*: sanguis hebet, frigentque effeto in corpore forzae — 549 sic ait atque casam repetit rosegando cadenam — 550 languore — 553 ergo repossemus cighilinum Gosa — 554 camisas.

LIBRO QUINTO

3 fit parlamentum quo non secretius altrum
20 magra iam iam fugit ille pedrina,
contraque Cipadam calcagno instante galoppat
21 meditans — 22 suttiliter filat, tremolantos — 24 cognorit vel forte — 25 quam sit docta — 26 hunc procul adspexit tandem, qui — 32 toccatve sperone, galoppat — 33 cernit, cupidus — 35 denique rivatus... arzone debottum — 37 basans velut est usanza — 39 quae te, Baldus ait — 44 dacantum — 45 fucata —

48 partibus e venetis — 50 habet, quo non furiosior alter — 78 *manca*; *vi è invece l'esametro*: namque todescorum duplex modo campus arivat — 79 castellumque Godi nunc sbombardare comenzat — 80 *manca* — 81 Trenti venit ista canaia ribalda — 92 *manca* — 100 nil tandem nostri mater — 106 dedit sua collera — 112-13 nam fuit ad largam campagnam lampada noctis — 119 nult aliquo pacto — 126 parolam — 140 de me quid habenda paura est? — 143 provistum — 145 animi sunt omnes, stantque — 149 eya — 151 vobiscum me cernitis — 153 *manca* — 156 regazzo — 178 *il* « convivia » *delle stampe è forse un errore, e dovrebbe leggersi* « convicia » — *Dopo 187 il brano seguente*:

Per fas, perque nefas, nummum vindemia fitur.
Quid referam povera viduellas dote, menantes
vitam cum stento, linum pirlamine fusi?
Non mancant ubicumque homines, qui ardore dinari
orphanulos miseros ladri, viduasque ribaldi
millibus aguaitis spoliant, nudosque relinquunt.
Non tamen his veniunt ad mancum iura palazzi.
Procurator adest, quem tam pia causa pigabit
deffensare inopes, quam spes intenta guadagno:
seu sint gallinae, seu casi forma tomini,
seu magis ovorum cistellula colma recentum.

191 pro captivare — 193 dubitat, sed nil tamen ille pavescit — 194 sunt nimium... baronis — 195 qui sternunt homines uno certamine centum — 196 sed cum fraude illos vilis traditorus acoiat — 200 observans Baldum, retinensque timore fiatum — 202 beverazzum grandem promiserat — 206 *manca* — 207 inde novus Gainus dum cauta — 208 gallonem Baldi passat, videt — 209 stare procul manicum, griffisque sat — 211 quod quali — 235 ceu buttam — 239 tenet in manibus solettam nempe — 243 fundit — 246 orecchias — 247 fores salae... comitantibus — 251 habens huc primus — 252 loquendo — 253 sta saldus, sta saldus, eris per forza piatus — 254 praesonusque meus tandem, sta — 255 *manca* — 256 te te rende mihi — 258 mangiat... ferrum — 259 avventat — 261 deque suis manibus scarpat de robore mazzam — 263 berettam — 264 *manca*

266 illis datornum... tavanos,
et bastonatas meñans, ut dicitur, orbi

267 se se forti cantone — 268 graffiger ursus — 273-77 *mancano* — 305 brazzones, inque camisa — 310 per mezum populi — 311 veluti

— 312 at gentis tandem — 313 dardorum silvam lanzat — 314 tali — *Seguono gli esametri*:

quali cum campus sguizerorum cridat alarma,
cridat alarma sguizzer, pom pom tamburre sonante,
contraque bombardas sprezzata morte ruinat

315 heu quae nam stracco virtus in corpore regnat? — 316 iam nulla quidem speranza — 317 generosa — 318 spaventu abiicitur — 320 cavestro — 321 barcaroli iam tandem pascere pisces — 322 cum borsa — 325 est, genuinaque virtus — 327 spedos — 330 vulnera spizzant — 331 sanguineum flumen — *Dopo 342*:

est trambaius enim fortis de robore corni,
cui gaiardificat gropporum copia schenam,
influxuque bono lunae fuit ille taiatus

345 dum cavalerus enim super — 352 tendunt cum fraude — 360 circum sibi spargere — 363 stravoltum — 364 vincula multa — 365 cordarum, tandemque boghis cadit ille tereno — 366 superbos — 368 gambam... praestiter — 369 mille — 371 lux paulo ante baronum — 391 Fedrigo — 401 barones — 408-9 balestrum | quod — 412 *manca* — 414 menzonatus — 415 (non dubito) — 416 suo maior veniet Cipada — *Seguono i versi*:

Pietola Virgilio gaudet, Ceresera Pariso,
Burchiello Florenza suo, Çipada Cocaio.
Ut gravitate Maro, sic sic levitate Cocaius
praecellit vates, Typhin alter et alter Homerus.

421 ruens, ignara canaia — 422 nescit cagionem, furiansque — 423 sed... bravantes — 424 ante senatores — 425 cui Gaioffus — 426 zenoësa — 428 quod debes solvere scottum — 429 faciam — 432 sdegnato corde — 433 rubeum sua manant — 434 nullus — 435 lighet et stoppet vacuas de — 436 aut vocet almancum qui scit medicare ciroicum — 440 et celsum — 441 supplicat ut nunc nunc subito vendetta fiatur — 442 balcone palazzi — 443 picchetur, specchiumque aliis fiat ipse ribaldis.

LIBRO SESTO

1 alma — 4 sobolem — 8 ampla canendo — 10 *manca* — 12 olim robasti fraude galanta — 23 indusians — 45 guerrigeros agitat... travaios — 47 convertere gentem — 49 hanc... terram — 50 tantilli maneat — 51 voiant... batismum — 52 quid ni? d um

nostri Baldi vindicta fiatur — 55 splendet... brutabit — 56 quando gigantorum — 60 atque velis — 61 nam... nochierus — 64 prontus — 65 dubitat certumque putat se posse — 66 mamalucchae... gentis

69-70 dedit infinita quotannis
damna galinabus, vadit

71 terram toto cum corpore fregat — 72 tollit Zambellum... ad — 75 saputi — 77 sapientes ante signores — 97 pazzum — *dopo 108*: ut civetta facit nunc huc nunc volgitur illuc — 109 restat guardare — 110 *manca* — 111 cur tam — 114 zappandi officium — 116 coëllum — 117 bellas paiae tezas, bellosque — 118 may vidi — 120 stippare valet — 121 me non... guidasti — 122 galantas — 123 *manca* — 124 summis balconibus atque fenestris — 125 quae — 127 deforas — 128 et quovis — 129 guardare — 160 menasti — 162 cagarella — 164 misserum... davantum — 166 pone ginocchium — 169 erat, cui tantum cognita zappa est — 170 stat, velut usatur, suprema — 173 huc Zambellus iens — 174 fazzam — 176 primo zappellans totus abassum — 181 surgitur in colera, truccumque — 182 cum quo... schenam fregare — *Dopo 182*: post fregamentum vult leniter ungere spallas — 184 sic ego formam — 186 scordaris — 188 domino facias — *dopo 192*: quae circum fecit totum reboare palazzum — *dopo 194*: praeterea multi canonorum sorba putassent — *dopo 210*: non tamen ulla retro spingardae balla soravit — 219 suadere bisognat — 224 praetori mascherpam — 225 sed tamen obscuras — 226 cuncta recognovit magni saviezza — 227 inde — 228 in horrendo... carcere semper — 229 gubernet — 232 patrumque comando — 233 saccum villae mandare casadas — 234 sibi cagnettas — 235 ficcatus in isto — 236 ut, postquam Baldum tenet in presone richiusum — 237 fit certus — 238 streppet, scarpetque Cipadam — 240 Veronam vacuis — 241 Ferraram — 242 nec sua spaventat solum nominanza Milanum — 243 nec Romam solum, Napolim — 274 diabli — 275 ecce tuam portat furiis balzata ruinam — 276 *manca* — 277 coniux illa — 278 te tam savium — 279 furiosam — 280 illi tuttavia — 281 chiodum plantavit battere — 283 spiccavit — 284 diablam — 286 quam modo stupparum magno sub — 287 pensat fusumque reponere giusum — 288 pariter zaffare — 289 superveniens — 291 cui stuppam... siccam — 292 sic — 293 sbombardans — 295 scapolat, fugit — 296 *manca* — 299 velut falchettum merla rapacem — 300 linum... fogatum — 301 soror, mea cara sorella — 302 parce, precor, heu me, quid saevis? triga furorem — 308 sboffante — *dopo 319*: sive canem potius mastinum,

sive stiverum — 325 et sursum — 332 alio — 335 saltans (gittaverat ante tracagnum) — 336 grossam rapit illico petram — 337 collaltram fronzanti murmure lanzat — 338 tamen saltu scansat leggiadra gasonem — 339 contorsit — 340 eas velut inter cagnas fratta — 341 pedegiunto — 342 graffantes... perque camoras — 343 forfice — 345 polzinorum squadras insemma

346-48 appizzare simul crudeli Marte baruffam:
altera natorum nimium zelosa suorum
it cro cro resonans, cristamque superba levatam
gestat et incontra se se parat ire nemigam.
Altera quae cernit procul adventare bataiam
non fugit, at plumas spennato ventre rebuffans
castra movet, dirisque fremit raucata menazzis.
Denique concurrunt, raspis grassantur aguzzis,
inque vicem duris spennazzant corpora becchis.
Qualiter apparent hae fractis denique pennis,
sanguineis oculis, cristisve, cadentibus alis

349 Berta et Laena domarant — 350 audito interea — 351 illas — 352 cagnina — 370 pro bretta aut scufia quantillum

382 suscipiat largam per drittum perque roversum
vendettam, dulcemque ontam plus nectare, plusque
melle saporitam, dicens non esse miorem
bocconem mundo, quam quem vendetta menestrat

388 fraudes... disponere — 391 parecchiavit rocchis, circumve murais — 394 tanquam philosophans — *dopo 397*:

hunc neque per fiancos, perque aures, perque galones
battimenta movent, nec paia brusata, nec altrum
merscalchi inventum compellit inantius ire

400 tu melius, Cingar, scis, nosti, saepe — 402 te mulina uxor, tua te Gnesina — 404 namque diu fama — 410 longo — 435 clarae nominanza — 436 Curtatoni — 438 in illius stet — 441 scroffa — 444 vostra — 446 animi — 449 et vestram sic sic abbarrat — 450 Ah, Tognazze — *Segue l'esametro*: et quae corda nimis tiratur denique schioppat — 451 sconsolata domus sola est, Tognazze, vocanda — 452 robbas — 454 partem, vita genus omne careret — 455 *manca* — 456 non vir supportat diri cruciamina partus — 458 totaeque — 459 *manca* — 464 at vir — 477 nummos — 494 bene facta — 497 poltrones o sine freno — 500 volo — 502 quae stentata domi remanet, centumque facendas — 503 faciet quod in unam... horam — 504 pignattam — 505 infans in cuna gnavolat,

vult suggere cizzas — 506 panis toccum — 508 chiozzaque pullinos... deffendere — 510 cosas facit uno foemina trattu — 511 trat praesta — 512 illico cum semolis miscet — 513 mittigat infantem — 514 smerdolat et modico fanzullum pane tasentat — 515 quo facto egreditur, pit pit pronuntiat ore — 517 en quantas pariter cito terminat illa facendas — 518 quis vobis quaerat capitis — 519 quis massarias nettas faciatque politas — 522 *manca* — 525 longo — 526 vosque galantum — *dopo 530*: seu Brognolinam, seu Moram, sive Bonelam — 534 illius posset laudare saperum — 535 *manca* — 536 quae centum pegoras hora... in una — *Seguono gli esametri*:

heu quam bella fuit tu scis, tu, Berta, provasti.
Cui caput aguzzum Zenovae, cui fazza botazzi,
cui nasus drittus rampini more colabat
semper aquam roseam gozzantem supra menestram.
Nec sibi stretta fuit nimium bocchina, quod ipsas
quando sgregnabat geminas toccabat orecchias.
Sat pulchros oculos habuit sua testa ficatos:
alter gazolus, niger alter, sguerzus uterque.
Quos inficcatos mihi quando tenebat adossum,
non bene scernebam si me guardaret an altrum.

Dopo 540: absque orecchino nettare potebat orecchias,
longis namque ongis fecisset pectina corni

541 narrarem — 542 eam, me me disnembolo totum

543 tantos costumos habuit quod quisque stupebat,
deque suis pedibus stranium spirabat odorem

544 simulat crepanti pectore

545-46 Est verum — dixit — quod talem perdere donnam
stat grandis iactura tuae, Tognazze, casadae

547 robba quidem vadit — 548 una magistra — 549 dolere — 550 sume..... Tognazze, morosam — 552 genus asbaccum — 554 quanta fuit quondam, nunc est, erit inde, donarum — 555 ut illa — 558-59 illico se partit, fabricatque sacenta merendam — 560 ergo Comina satis cantasti, Berta domandat — 561 *manca* — 562 fumat tibi.

LIBRO SETTIMO

1 sapientia — 3 *manca* — 4 sentire — 5 vecchium giurans alias — 6 inque satis bellum illum tramutasse capronem — *Dopo 7 comincia l'invettiva a' vecchi pazzi che il Folengo credè poi meglio inserire nella chiusa dell'episodio di Tognazzo beffato*: *cfr. i vv. 382-427* — 8 gradans — 9 cunctas ingenii decrerat sponere forzas — 10 perdere vitam — 11 qualiter isbrighet de stento carceris illum — 13-15 cum quo de Baldo mala millia dire comenzat

16-18 quod ladronus erat, quod fur, quod forca, quod omni
stercore puzzabat, quod habebat, habetque ribaldus
mille satanassos in testa et corde ficatos

19 quod centum meritat mortes, quod mille, quod octo — 20 quod centum cinquanta — 21 giotoncellus — 22-26 talia cum secum tacito cantone loquebat — 28 dicam, dum tecum teneas — 29-32 *mancano* — 33-34 dic, Tognazzus ait, iuro non dire neguno

35-43 Cingar suspirans dixit: — Male quippe libenter
officium perago trucimani seu tabacchini

45 (quandoquidem Baldus moriat), desistere nolo — 46 *manca* — 47-48 Berta tuum penitus cruciatur propter amorem — 50 habet certissime — 51 *manca* — 52 portat meschina magono — 53 clamat... bramat et optat

54-55 semper flet, luget, suspirat, pectora pugnis
martellat, dubitatque suum quod spernis amorem

56-57 formose (*invece di* mi belle) — 58 Ganimede — 59 ne me dispresia, ne dulcis bocca refuda — 60-61 *mancano* — 62 nil dormire potest, noctu te pensat in omni — 63 *manca* — 64 multiplicat per tantas passio doias — 65 heu heu... meschina — 66 illam de tantis cerco distollere brighis — 69-70 si Baldo mancante bramas suus esse maritus — 71 talem Cingar aquam pedibus dat — 72 brodicus ut vecchius magis altus crescere possit — 74 distaccat — 75 quod — 76 turdus se rete — 77 gulosa — 78 muscaque — 83 potest quod — 84 appetat — 99 sententia Typhis — *Dopo 107*:

quid valet ad vinum nostrum vernazzia Voltae?
aut ea qua tantum bressana Celatica bravat?
extollunt alii colles vallemque Romagnae,
dant alii vantum Gardae, rivaeque Saloiae,

a napolitanis laudatur Terra Lavoris,
atque zenovesis sua plena rivera narancis:
nostra sed avvanzat cunctas possessio terras.

Dopo 108: quarum nunc Cervam tauro succumbere feci — 109 hae faciunt multas mascherpas — 110 plures — 111 domus est, levibusque — 112 tenuis — 113 coctis tota est... matonis — 114-15 tectaque de cuppis centum cinquanta teguntur — 117 rastillia, zappas — 118 marrazzosque, segas — 120 ceppos — 121 tenaias, chiodos — 124 narrando tibi... fastidia, Cingar — 125 nostrae stant — 129 rotae formam... pressare — *Dopo 138*:

non est ulla quidem tellus aequanda Cipadae:
taiat abundanter frumentum, lignaque boschi.
Mungit abundanter vaccas, facit inde recottas,
suntque cipadenses apti studiare terenum.
Alter habet vantum melius fossata cavare,
alter arat, bassumque tenet, calcatque gumerum.
Qui novit melius vignae podare maderos,
qui melius stallam grassis nettare boazzis,
pinguificoque ruto campos implere strinatos.
Attamen istorum sum primus, sumque magister.

148 talia parlo — 150 vade, precor — 152 quantas in coelo stellas vampare videmus — 156 et bastardellos dat quantos Roma quotannis — 157 et vermocanos trat quantos Bergama tellus — 158 quantas brusavit Piamonti patria stryas — *dopo 159*: quantos Bardellae piccat provincia ladros (*cfr. 161, dove Cipada sostituisce Bardella*) — 160 buttant hinc inde — 162 marzas — 163 zaffi, nautae, gentesque gabellae — *dopo 164*: et quot gallinas furasti denique, Cingar — 167 brazzato — 169-70 Cingar promittit, quamvis attendere non vult — 171 vadit et in pressam — 173 manus primum, sursumque brasolas — 174 bistirat calzas — 175 quaerit — 176 ostentatque albam — 177 palpat canos, grisosque tosottos — 189 beverare frequenter — 198 dotone decorum — 204 linit — 205 pectinat in — 212 villica turba sub ulmis — 214 Berta polita secuta est — 215 atque hi ballantes stabant — 216 strepitu tanto — 217 hic drittum charam saltum — 218 capriolam pirlando per aëra — 219 tundo — 223 seu spingardoium, seu spagnam, seu — 224 mazzacroccam, seu moscam — 225 multi iam nimio facti sudore fiacchi — 226 per betolas intrant, cyathos — 227 forzas... virtusque — 230 clamitet altram — 231 iamque retornarat — 232 homines — 233 pugnale galono — 234 bravazzumque —

235 *manca* — 245 saltatque legiadrus — 248 ballum reliquis bravando — 250 egreditur stallam, materno lacte cibatus — 271 suspirans — 272 spudat carlinis similes, similesque — 274 non — 275 sese moveat tres — 276 tacito sub pectore parlat — 278 iam plures ante giotones — 279 gazani — 280 menestram — 281 *manca* — 282 credit... ridere — 285 vadit arentum — 286 simulans

287 quid tardas? quid stas? non Bertam cernis adesse?
illa cupit, si vis, tecum ballare trehoras

288 sic dicens passat... dixisse — 289 Tognazzus non bis cosam sibi dicere fecit — 291 faciens — 292 levam porrexerat illi — 325 manicam — 326 neque... neque — 327 *manca* — 328 erat, stringasque molarat inantum — 329 extemplo Cingar properat, nodumque — 330 snodat et altandem nudus pover ille — 331 usque ad — 332 risarella — 333 quod — 334 volens cum corpore nudo — 335 quemquam... coperchium — *seguono i vv.* (*cfr.* *338-39*):

sic ad calcagnos bragas oselazzus habebat
ut quando in stuppis galletti gamba ligatur

336 unde pians cursum talem dedit ante stramazzum — 337 quod tamburrinum sonuit sua panza cadendo — 340 concurrunt omnes nudum guardare Tognazzum — 341 oy oy quae cosa novella est — 342-44 *mancano* — 345 ipse manum supra nummos, bursamque — 346 *manca* — 347 suum morzavit amorem — 348 amor: pudor hic superavit — 349 pede saltatus... recedit — 351 lassat genitalia — 352 vidi maium — 353 quae sine cautela cuppis cimigasset ab altis — 355 heu pro vergogna caput in tellure ficabat — 356-57 tollere non audens oculos, sic ille gemebat — 358 coepit — *dopo 373 i vv.* (*cfr.* *426-27*):

o nimis improprium senibus, vecchisque bavatis
pectus amoroso plenum gestare brusoro.
Id ratio prohibet, vecchius marcescit in annis,
fert ad calcagnos cassam guardatque sepulchrum

383 *manca* — 384 *il passo corrispondente della Cipadense in principio del settimo libro s'apre col verso*: non ego parlabo saviis temeraria vecchis — 386 at vobis dico ranci, vecchique galosi — — 388 tua collera — 389 geris tecum... tergore cassam — 390 sed quia bertinam tua fert iam testa — 391 sed quia te praefers rapefacta — 392 ac si consistat grisis saviezza capillis — *dopo 425*:

bella iuventutis rodunt solatia freschae,
gobbati, sguerzi, ranzi, cornuque sonantes,
invidia quoniam tabescunt, toxica mangiant,

suspettant miseri falsum, morsique remordent.
Hi tamen annorum calcati pondere centum
ducunt uxorem, non quam premit etyca tussis
sed frescam, solidam, sed quae (si mundus abassum
caschet et humanae pereat raunanza brigatae)
sola restitueret nostram bona soccida gentem,
at cito capreolos generat sibi vigna petulcos,
multaque materies cornarum crescit in altum,
ne desit fabris propter manegare marazzos.
Sed iam dicendum nostro de Cingare tandem.

428 *manca. La Cipadense, avendo premesso l'invettiva a' vecchi, imprende senz'altro la narrazione dei tiri di Cingar a Zambello, facendo seguire al 382 il 429, che offre la sola variante di*: qui quoque *in luogo di*: en quoque — 430 ut quoque Zambellum faciat sibi rumpere collum — 431 qui — 432 non manet in stroppa, nimio sburlante talento — 435-36 Laenam: nos, inquit, habemus — 438 facit ulterius — 440 pergam... trafigabo

441 tu tamen interea fusum; tu guindala, spolam,
tu naspum, roccam, noctuque diuque frequenta

442 faciemur... reges — 444 operanda tibi cagione

445 quaecumque comandas,
quando, marite, meum voias satiare talentum (*cfr. 448*)

446 scis quod me voluit cum grosso battere truso — 447 deponere tantam — 449 fac penitus contra vaccam vindicta fiatur — 450 proprium si temnis — *dopo 450*: Hic mihi despectus non supportabitur unquam

451-54 Zambellus ei: — Mala foemina semper
Berta fuit, faciam vindictam, pone pauram.
Ergo simul tacitis artem reperere susurris

457 casam... pleno cum — 462 talem Zambelli — 488 mittere — 490 intereaque... isto — 491 Cingar enim... bagnatam — 492 dummodo fazzolo — 493 scoprens — 495 quod fors parebit cunctis ad credere durum — 496 *manca* — 497 Berta quidem te te studio ringratiat omni — 498 quam sic fecisti tanto de munere — 500 attamen experiens nunc rem cognovit — 501 quidquid supra... cagabas — 502 crede mihi, semper vaso servavit — 505 poteris vendens spazzare carognam — 506 me buttare viam faceres bragalia, Cingar — 507 si te pensarem quod cago vendere — 508-9 *mancano* — 510-16 Cingar ait: Cur non? provam, Zambelle, videbis — 517 sic ait, extemploque trahit deffora spinettum — 518 medio

fundamine vasis — 519 foras tunc puzza liquescere coepit — 520 Zambellique suo nasum percussit — 521-23 *mancano* — 524 pissasanguis, dixit, iam — 525 stoppa cito, merdas odor indicat, oybo — 526 castronus — 527 merce quatrinum — 528 *manca* — 529 mecum venias, miranda videbis — 533 palesat. — *Segue l'enumerazione degli oggetti esposti nel mercato*:

Stringas, cordones, borsellos, cingula, guantos,
taschellas, scufias, scufiottos, cultra, guainas,
carneros, fibias, calamos, calamaria, cordas,
pectina, specchiettos, rubebas atque sonaios,
boccalos, basias, urces, magnosque cadinos,
cantara, scudellas, piattos, orinalia, testos,
zuppellos, scarpas, soverettos atque stivallos,
martellos, falces, diversaque ferra, badilos,
salsizzas, trippas, plenos de carne budellos,
verzas, lactucas, ravanellos, porra, scalognas,
gallinas, ochas, anedrottos atque capones,
casos, casettos, bottiria fresca, ricottas,
unguentos, bisulos, petras, dentesque cavatos,
radices varias, herbas, curvosque bragheros,
telas, bisettos, fusos, capisteria, roccas,
atque pivas illas per quas crysteria ponunt.
Hic homines tandem venalia quaeque palesant.

541 vocablum — 542 Cingaraque astutum cito — 543 qui dicebat... esse daveras — 544 tunc prius extremis digitis in mella ficatis — 547 tantum gustat — 548 bugiam — 549 ducattos — 550 *manca*

551-52 sborsat et hos tirat Cingar, tiransque giotonus
lamentatur eum pocam sborsare monetam

553 dumque — 554 sibi — 557 nunc redeo, quosdam... facendas — 558 inde meam reddes brentam quum venero nunc nunc — 562-68 *mancano* — 569 maxima Zambellum maravilia coeperat ergo — 570 mercatumque suae vult... carognae — 571 magnum puzzanti fece tinellum — 572 per gentes, quocumque meat, Zambellus amorbat — 574 hac de materia

575-78 pervenit in piazza, studiat cercare per omnes
botegas, dicens: — Vultis comprare tenellam
atque saporitam merdam? modo fecimus illam;
non nisi doverum tali de merce domando

582 quem modo — 583 sub fecis pondere — 595 sinit — 604 quid

sit tantus rumor — 608 inquit — 609 Cingar, fuit ille ribaldus — 610 tantas voluit — 611 at puzzae — 612 Zambellum manibusque — 613 illum communi fecit presone — 614 id novit, non restat more — 615 Zambelli uxorem Laenam accattare caminat — 616-18 quae stabat tristis, plorans mala fata mariti — 619-20 nec scit partitum retrovare ut liberet illum — 621 sugatque bagnatos

622-23 cum spudazzo oculos, monstratque dolere sodalis
damna sui, quo non fuit alter charior unquam

624 sed — 625 *manca*

627-29 namque diu totam verax it fama per urbem:
quod Zambellus erit penitus damatina picatus

630 miseram, clamat bona femina, mortua — 632 dicens chioccat manibus, squarzatque capillos — 634 Cingar ait lachrymans: Heu, cara sorella — 636 *manca* — 637 canaia — 639 ecce tibi sforzabo tuum tornare maritum — 642 *manca* — 643 dono tibi tascam, dono — 660 trudi — 669 truditur — 673 ipse scio

674-75 quod tibi sfalsasti trutinas, scarsasque bilanzas
semper habes, stronzosque canis, stercusque caprarum

677 ac unam pro alia... robbam — 678 nunc — 679 contra centum... testes — 680-81 *mancano* — 685 sic parlans Cingar multa ragunante brigata — 686 et celerans — 687 cagarella... plena timoris — 688 *manca* — 689 se tenet — 690 *manca* — 691 non memorat falsas nunquam tenuisse staderas — 693 vexatio tandem — 694 continuo currit post tergum Cingaris, illum — 695 sic vocat — 699 firmat... domandat — 700 rogat supplex, faciens — 701 o compagne — 703-7 ah rogo, ne accuses modo me de crimine tanto — 708 mox aliquod — 715 vilanum — 716 spesiis — 726 esse bonhomme — 741 ergo vale, vadam... et heus tu — 742 iam mecum speciare veni — 744 Cingar cuncta provat — 746 Zambellum, Lenaeque remittat — 747 quos illa... borsa — 748 quosve spetiarum sborsare paura coëgit — 749 stomacatas... brigatas — 750 ecce meae musae nasum — *dopo 751*: ponimus historias per vera vocabula veras — 752 et magis.

LIBRO OTTAVO

13 gazano — 16 celebratior — 21 et veluti — 23 piliavit — 30 toiat — 59 pensasses esse — *dopo 140*: forte creaturam disperderet illa fadighis — 141 atque abortivum — 443 quos — 506 robbando — 507 conzando — 598 causaque... fuit — 608 pia-

tellum — 642 bos, vel mula, vel altrum — 643 hoc dicto — 644 quo non bisognat — 645 cunctis datur — *segue il v.*: non campanello pulsatur ianua, dico — 646-47 introit ac tornat vel mas vel foemina semper — 649 unus enim — 650 hic spazzaduris, paleis, strazzisque coperta — *dopo 651*: sentiturque gravis multo pissamine tuffus — *Dopo 654*:

Non sunt ex illis non sunt, mihi credite, sanctis,
qui quo plus fiunt ricchi, plus debita crescunt:
namque tyrannorum cercant satiare golazzam.
Non quos tam bravos facit alta scientia Scotti:
dico bravos verbis ac spadis quando bisognat.
Non quos doctores Thomasus fecis Aquinus,
dat quibus officium Gesiae deffendere statum,
ac inmitriatas asinis imponere stryas.
Non quos ad fiancos cingit centura corammi,
et cordovanus vix unus sufficit illis.
Non quos ad coelum barozzus portat Heliae,
deque manu Mariae vantant habuisse gonellam.
Denique non omnes illi, qui sponte sequuntur
pauperiem, per quos cercantur ad ostia tocchi,
deque pitocato se tantụm pane saginant.
Non sunt Mottellae, non sunt hi denique fratres.
Non scapuzzini sancti, qui sponte famescunt,
sponte sitim tolerant, freddi caldique travaium.
Non altri quidam, quibus est tantummodo curae
vivere contenti, quamvis sotosora butetur
mundus hic et ista haec plenissima gabia mattis.
Hi spannam nec habent, debent nec habere tereni,
quaeve humeris ponunt aliorum pondera (sicut
hos Pisanella docet, vel Clementina maëstrat)
hi primi faciunt, nec possunt fallere iotam:
nam prius exemplo, verbis nos inde reducunt.
Orphanulos viduasque tegunt, solantur, adornant
moribus et Bibiam vechiamque novamque palesant.
Tum per cantones gesiarum, perque capellas
centum cassettas taccant, ficcantque pilastris,
pontificum larghae pendent ubi mille bolettae,
pro quibus ad nostras datur indulgentia culpas

678 magis... magis — 730 arboreis truncis, nec non in — 731 falsa Cingaris arte — 732 quod propria fratres Mottellae.

LIBRO NONO

71 quidam, quo non poltronior alter — 114 occidendus — 236 patenam populo — *dopo 249*:

sed quid non dixit Martinum contra Lutherum?
quid non contra alios bravos de gente todesca?

340 coniunx Laena fuit Iacopino vendita praeto — *dopo 353*: et quot menzognas dicit Comina Cocaii — 366 dicere pazzus — 397 nostro — *dopo 450*: Titire, tu patulae pro nugis Maximiani — 494 donet solo — 526 o pedocchiorum.

LIBRO DECIMO

4 obscura Baldus — 7 tandem — 13 franceschinos — 23 his tantum braga — 49 portanti more bubini — *dopo 51*: Paulus heremitus, sic sic hipocriter ibat — 87 meus fieri — 172 hunc magni fecit — 173 de sacristia — 181 et — *dopo 197*:

nos quoque de sfodro sciremus ducere spadas,
atque lupi zuffum nos vidimus ante capuzzum

209 schioppis, manuumque spadonis — 218 fac, o bona — 238 pascere mulos — 239 aut asinos, magna est — 241 biassat — 259 velle dinaros — 265 parecchiat boia solarum — 283 audit apertari — 290 non potuit — 297 ritirans — 298 guisam nullam curans intrare — 302 portazzam, scuroque capuzzat — 306 reverentia — 307 barbottatque pater nostros — 341 voce misellum — 349 pasceret omnes — 371 tercentum — 395 potest nimia stracchedine drittus — 398 in corpora forzas — 404 nullam pavefacto pectore parlat — 406 Baldum, quo valde pavescit — 421 tu... dedisti — 422 comandasti — 430 reverentia — *dopo 441*: non meritat forcam sed centum mille cavestros — 466 remansit — 502 enses — 515 brandum

LIBRO UNDECIMO

20 Orlandior alter — 21 *manca* — 38 ducatos — 52 ostus quo non sassinior alter — 56 praemia chiedit — 71 pellit — 94 praestare — 117 quantis rocca capi posset fortissima Bressae — 179 dishastatum est — *dopo 181*: hic spezzat scudos, maias sfrantumat,

apertam — 183 nigunus — 202 moriat penitus furibunde spedazzum — 217 centosque pugnales — 231 infilzando — 237 fors quaranta viros colpo... in uno — 288 bufallazzi — 293 *manca* — 299 relaxat — 304 atque prior Baldo — 335 biassant — 351 clamat: Certemus, Balde, sperono — 371 sexaginta viros — 374 parecchiat — 380 contra bis mille repugnant — 390 armisque todescos — 391 probis potuit superare Cipadam — *dopo 421*:

inde cadaver agens intornum more vocantis
strozzeri augellum, bis, terque quaterque rotavit,
fecit et altanae cimare cacumina turris,
quo iactu stupuere omnes et apena volebant
credere quod propriis oculis tetigere videndo

dopo 452: et scorticabat populos, inopesque brigatas — 453-58 *mancano* — 478 ut — 479 cui respondere — 482 mercadanta — *dopo 504*: imo pregant ut eos faciat sibi rumpere collum — 514 ducatos — *dopo 524*: tempore quo fulmen montagnas Pelion, Ossam
diruit a bassis radicibus, ipsaque sparsim
marmora schittavit per drittum perque traversum.

LIBRO DUODECIMO

89 peragrantes — 147 soppiat — *dopo 340*: sors sua stat contra gregum giostrare levantum — 350 Ostrus — *dopo 361*:

spongosas alas pandit, gravidasque pioggae,
quo spirante vides venetas plorare muraias,
malvasia tamen sola est, quae partibus illis
Sirocchi solet humorem scazzare cativum

378 disramat laceras — 484 pelagus, tangit quoque fluctibus astra — 490 datque piottae — 520 cunctis sua vota — 536 heremitus — *dopo 537*: cilicium portare super dobamenta camisae,
et sibi cum cauda vulpis chioccare culattas.

LIBRO TREDICESIMO

3 tenet — 132 dedentrum — *dopo 291*: seu sit Commardion, seu sit Bergnacca Bolognae — 328 Fedrico — *dopo 345*:

nauticus instrepuit clamor, responsat ab alto
Echo gemens scoio, quae dum videt ire Lonardum
Narcissum ah memorat, Narcissum nympha ricordat

376 subdolus arridet [1] — *dopo 382*:

protinus aethereas fracto cum murmure sedes
circuitu mugire, tremiscereque aequora fundo
accipiunt: deus ipse tonat, deus ipse iacentes
extemplo horribili iaculatur fulmine terras.
Dumque fugit cum sole dies, dumque aëra densas
contrahit in nebulas, subigit dumque aethera vastum
in mare, terribiles picea caligine vultus
apparent, volitantque atra sub nocte vapores.
Iamque Noti erumpunt, crebro polus igne sonantem
dat tonitrum, fractaeque ruunt in flumina nubes.
Magnus at oceanus tantarum pressus iniquis
desuper agminibus pluviarum, deque tumenti
ad latera excipiens torrentum gurgite spumas
praecipites, miris paulatim exaestuat undis,
donec aquae et coelum lato curvamine se se
componunt, dextrisque datis sua foedera iungunt

383 at miseri — 388 inulte — *dopo 390*:

sedibus aula deûm natat imis, deque quadrigis
attonitae saliunt nymphae, perque atria curvi
delphines, phocaeque ruunt et grandia caetae

400 ceppos — 420 magatellandi — *dopo 470*: Ptous adest, Horius, Pythius, Phos, Mitra, Myrinus; *il qual verso, omesso nella prima ed. Varisco, si ritrova aggiunto nella seconda del 1561.*

LIBRO DECIMOQUARTO

Dopo 60: sed bene se possunt istae signare gaioffae,
quas domenighini valeant trapolare capuzzi

dopo 155: Continuo summis undant ibi turribus atra
nubila: quae pluvio (prout iusserit altus Apollo)
plena sinus humore cavos, rutiloque vapore,
nunc bibulos placida mulcent aspergine campos,

---

(1) Con poche varianti i vv. 376 sgg. del canto di Giuberto furono dal F. inseriti nell'operetta pubblicata insieme col fratello Giovan Battista: I. B. CHRISOGONI FOLENGII mantuani anacoritae *Dialogi quos Pomiliones vocat*. THEOPHILI FOLENGII mantuani anachoritae *Varium poëma et Ianus*. In fine: *In Promontorio Minervae, ardente Sirio, 1533*. Vi appose il titolo strano: *Metaphora de iis quos ad magistratum se contulisse poenitet*.

nunc discussa tonant et torquent fulmina et ictu
grandineo curvi modo spem populantur aratri,
et modo brumalis tardo nivis imbre liquescunt.
Saepe tamen vacuum purgantur in aëra, nec se
obiiciunt solemque inter, camposque iacentes.
Ventorum hic etiam domus est, et quae omnia certo
sub ductore fluunt, motuque ac fine laborant.
Praeruptas nec enim sine iussu temporis undas
eructare fretum videas aut ponere fessas.
Flant Euri, altisonum praetexunt nubila coelum,
flant zephyri, collecta fugae se se undique dedunt.
Flumina threiciis aquilonibus arcta stupescunt,
mox tumida exuperant ripas urgentibus Austris.
Hic foribus stabulant alternae semper et ipso
vestibulo positis nent fila cubilibus Horae,
Horae Parcarum vigiles, motusque ministrae.
Ferrea mobilium stat machina plena rotarum,
quas inter se se varias, refluasque vicissim,
pendula detorquent intento fune metalla.
Sex quater haec etiam datur Horis cura: minutos
quae obliquant passus, numerosoque ordine se se
ad metam impellunt, ubi quaelibet ore canoro
nuntiat erumpens quidve umbrae, quidve coruscae
lucis agat Phoebus, quo ipsi succedere menses
admoniti possint tectis ad iura tyranni.
Post Annus senior graditur, cui plurima pectus
barba tegit, qui fata gerit, totamque recenset
temporis expensam, aetatesque, ac singula Lustro.
Actor hic est Solis, qui bis, terque omne, quaterque
supputat in numeros coelum, summamque potenti,
ac procerum primo, dat pleno examine Saeclo:
Saeclo, cui magnos impendit Phoebus honores,
atque suo lateri semper considere mandat.
Tempus ibi alloggiat dico: Solisque comando
matronam *ecc.*

dopo 200: fraus, lis, fel, crux, mors, tandemque ruina Cipadae

dopo 231: cui viduella suo ceu tortorella marito
succumbit, vestesque viam gitat illa gramezae.
Nec plorans sicca se ponit in arbore sola,
nec bibit ulterius fangosam fluminis undam

dopo 232: utque magis chiachiarent supparum semper adest vas — 241 nimium scaldante leone — 243 marza de famme perirent — 254 cicadae — 255 super legnos — 285 quod — *dopo 290*:

guaique meo capiti, si tunc se imbatteret esse
pondere sub tanto, quae nam plus stricca fritada est?

375 guanzasque — 396 unguibus.

LIBRO DECIMOQUINTO

22-33: *Il nuovo canto di Giuberto, del tutto diverso nella Cipadense, era stato già inserito dal Folengo nel* VARIUM POËMA *cit., col titolo* De Sala regione Campaniae:

Sala Napaearum, Dryadumque admixta choraeis,
ibat, earundem tantum pulcherrima, quantum
ipsa Same atque ipsa Paros Nereidas inter.
Illam capripedes, illam qui Pana sequuntur
et videre simul, simul et caluere medullis.
Nam neque visa Pado Stella est tam pulchra, neque ipsa
Tybri pater visa est tibi tam formosa Lycoris.
Parthenope licet huic, licet illi Mantua vatem,
Parthenope similem det primo, Mantua primum.
Sed quid erit tantae sacra inter pectora mentis,
qui, velut hic Stellam superat, velut ille Lycorim
laudibus, aequato celebret certamine Salam?
En reperire datur quem sumat Phoebus, amentque
usque adeo Aonides, ut eas, quas aurea vernas
Sala rosas, violasque et candida lilia nectit,
auferat, et laurum, cui lauri cura, remittat.
Huc huc verte fides aurati, Scipio, plectri:
Scipio, Scipiadum nomen sortite, decusque.
Quid sua nequicquam tibi consuit Ischia serta?
Ischia, Nereidum matri decus Amphitritae?
Non minus ipsa tibi debet, quam myrthea vati
Mergilina suo, atque suo vel Clodia, vel quae
Sirmia Benaci ludit pulcherrima ripis.
Ischia cur frustra populat durissima quidquid
ramorum, florumque tibi, laurique, hederaeque
et myrthi pariunt et fragrantissima citrus?

Ut nedum decori, verum sint illa decori
tam tibi, quam patriae, Cyrrhaeque bibentibus undam?
Verum nec decori, nec erunt serta illa decori
tam tibi quam patriae, Cyrrhaeque bibentibus undam.
Sala quidem te sola manet, quae solis amica est.
Illa venit, venit en Dryadum stipante caterva,
cui latus adglomerant charites, cui thessala virgo
inter Hamadryadas occurrit laeta, vicissimque
extantes complexae humeros grata oscula miscent.
Cos quibus atque silex et marmora dura liquescunt.
Iamque vagus per odora suae vestigia Daphnis
Phoebus adest, sed quem niveae praesentia Salae
perstringit, coelique hebetat Sala una nitores.
At cita Peneis tumido consulta pudori,
arripuit conversa fugam, perque avia multam
emicat in sylvam fugitans, iamque aspice, iamque
fronduit et miserum, ut crebro, delusit amantem.
Sala manet tantum, claroque arridet amanti,
obiiciensque oculos oculis, simul ardet et urit.
Urit adurentem extincta Peneide Phoebum.
His furtivus Amor repit, petisque cachinnis
implicat et Dryadas et semicapros Sylvanos.
Ipsa Venus formosa suos intenderat arcus,
vitisatorque suos, sed Hymen tener abfuit unus,
abfuit unus Hymen, qui quos exciverat ignes
alma Venus, Venerisque puer, quicquid ve iocorum est
compescat, miscens iunctis connubia taedis.
Mittuntur blandae illecebrae, charitesque decorae
quae raptim accito geniorum antistite, laetas
apportant choreas. plectroque sonante resultant.
Interea Salam Sol carpit, Salaque Solem,
dumque alternantes natura intercipit ictus,
ipsa suas texit Zephiritis odora corollas,
rident prata et sylvae et multicolora pererrant
rura vagi fontes, gemmantque in palmite botri,
atque ita perpetuo Campania tempore vernat.

77 involtare brodaia — 84 cagavit — 118 Dameta, pro nugis Maximiani — 136 septimus annus — 137 frater meus

142-43 si mortuus aut si
vivus solazzat fundo cum gentibus illis

158 tolta est — 201 bussones, *è certo la vera lezione in luogo di* buffones *della V. Cocaio — dopo 220*:

Est hoc in coelo labens fontana cruoris,
spaventare Iovem quae visu turbida posset.
Ad cuius guardam semper stant octo madonnae.
Prima ferox vultu, vestitaque pelle leonis,
Forza: secunda simul Destrezza repossat et omne
corpus habet tectum pomelato tegmine pardi.
Tertia Temperies, Prudentia quarta vocatur.
Haec fert serpentis corium, fert illa dragonis.
Quinta cagnezato semper te lumine guardat,
Iraque nomatur, quam villis contegit ursus.
Sexta cativarum capitana Superbia rerum
gonfiat ut rospus: rospi quoque pellibus horret.
Septima tabifico stat nigra cruore sub aspra
nebride tygrarum: Crudeltas nomine dicta.
Brutta sed octava est, crustis onerata vetustis,
franzosique mali, puzzoreque cancarorum.
Haec est illa deae Veneris filiola galanta.
Non nisi de carnis, nisi non de corporis usu
pensitat et nullum fert in squaquarare ritegnum.
Luxuries dicta est, cui dat baboinus amictum.
Mars deus armorum curam dedit octo puellis:
ut quoscumque homines sibi Iuppiter eligit armis,
quosve sequi mandat guerras, soldique guadagnum,
hos illae immergant tunc rubro in gurgite fontis,
quum nascunt mundo, quum primum ventre cavantur.
Non tamen id faciunt omnes insemma puellae.
Quattuor at solum, buttata sorte, leguntur:
quae vix nata undis bagnent corpuscula rossis,
sorteque cum propria mittant ad traffica soldi.
Hac igitur mundo soldati lege venimus:
ut seu Martani simus, seu corde Rinaldi.
Vel fortes, agilesque armis, vel corde superbi,
vel post luxuriam proni, vel corpore casti,
vel qui magnanima, vel qui virtute posata
rebus in adversis norunt acatare reparum.
Hinc sunt qui pensant montes spezzare brauris,
sagradisque suis, pottis, despettibus omnes
spaventare deos et sbigotire diablos.

Sunt qui non parlant chiachiaras bravando, sed ipsis
declamant manibus, menantque (ut dicitur) ungias.
Nec tot formidant Pesadeos, totque Vilacos,
totque cuchilatas, muscarum calce tomatas.
Sunt qui delectant habitum gestare tilatum,
ornatuque suam satagunt ornare prodezzam.
Sunt e converso quibus omnis cura tilandi
stat lontana, lavantque sibi faciemque, manusque
zibetto spadae, muschio, namphaque corazzae.
Quas operent dat sudor aquas: quo pulvere spargant
crines fragranti, tellus dat mater arenam.

dopo 303: sunt lamenta tamen divûm communia cunctis
de bastardello Veneris, qui musca vocatur.
Musca Cupido deûm est, quae nocte dieque molestat
importuna oculos, guanzas, audetque talhora
illuc ire... sed ista alias dicenda relinquo

dopo 309: hinc volo vos monitos fratres, heresia cavenda est:
ne rumorem illum magnum, strepitumque tronorum
pensetis, veluti pensat gens grossa, borellas
cum quibus alati mamolini et mille pupini
saepe giocant, rumpuntque caput ludendo frequenter.
Iuppiter est, qui tunc borea mollante corezas
scorozzatus olet sulphur, tonat igne, menazzat

dopo 333: Ipsa quidem lanae inventrix, liniqùe bianchi
nec non velluti, nec non bombacis et omnis
artis filandi, texendi atque inde cusendi,
intra lavorantes stat semper ficca puellas,
quas docet aut rotolo stammum deducere fuso,
aut itidem circum verso disvolvere naspo,
subtilesque Iovi tramando ordire camisas.
Una trahit seu fila sedae, seu stamina lini:
bagnificatque albos fuso pirlante didinos.
Una graves filo scaricat gyramine fusos,
in glomerumque rotat, dum guindalus orbe rotatur.
Haec iam texendas producit in ordine stuppas,
et facit, o quantas, circum strepitescere spolas.
Illa simul texens, manibus, pedibusque lavorat,
dextraque naviculam mandat, cui leva remandat.
Est quae china sedens telam suit, inque biancas
vestit camisas, apud illam stante canistro.

Ast est quae variis acubus maiora recamat,
namque aquilamque nigram, nigro nigrante veluto,
aurato in campo scribit, geminatque cerebrum.
Altera de argento bianchissima lilia fingit,
ac per azurinum disterminat illa velutum.
Altera terribilem texit, formatque leonem,
qui pede fert librum, nec non facit ore Samarcum.
Una figurat acu mitram, clavesque papales.
Unaque vermilios miscet niveosque quadrettos,
Bertagnaeque armam scacchis variantibus ornat.
Hinc Florenza suum Marzoccum suscipit, inde
Sphorcia Bissonem, tum stirps otomanica Lunam.

352 plorat de — 373 pedatae — 382 seu binus

dopo 383: est via longa nimis, coelumque circuit omne,
per quam si vadas nunc magnum frigus habebis,
nunc ve nimis faciet caldus bagnare camisam,
nunc refrescabis zephiri sub flamine corpus,
nunc aliquantillum glaciem tibi temperat aestas.
Haec via tam durat, quam pleno Phoebus in anno
vix venit ad metam, sed apuntum terminat illam.
In primo introitu cum flexis cornibus ecce
apparet Montonus, habens in tergore Phrixum,
Ex auro tota est radians sibi lana tirato.
Postque andamentum mensis renovata per arva
Taurum cornuta retrovas cornice biancum,
qui bellam quondam Europam tulit ultra marinam.
Sed quia mos bovis est de muso fundere bavas,
bavas continuo nettant, forbentque mocino
septem donzellae, quas Pleiadas esse provatur,
quasve bufalazzus violare menazzat Orion.
Non procul incontras geminos insemma fradellos,
primus chiamatur Castor, Polluxque secundus.
Hos, Helenamque simul mater velut ova covavit.
Quos tam strictus amor iunxit, quod Iuppiter illos
transtulit in coelum, nautisque favere dicavit.
Ulterius vadens caveas, ne pestifer Hydrus
te voret: herculeis quondam mutilatus ab armis.
Cuius colla premit cum zanchis Gambar apertis.
Mox quum sudorem sentis bagnare camisam,
ecce Leonazzus boscamine saltat ab atro,

ac super hydrinae balzat ventralia panzae.
Quem tamen Erigone virgo bellissima lenit,
atque briam ponit, coelumque per omne cavalcat.
Quae tamen ah virgo maiori ex tempore plorat:
plorat abundanti meschinula saepe piantu.
Namque parum curant illam qui regna governant:
illam, quae dicta est Astraea puella Tonantis,
cui nunc incagant reges et mille tyranni.
Scorpius egreditur gelida de valle superbus,
horrendasque manus aperit, curvatque codazzam.
Sternere qui solo disponit Oriona calzo.
Inde Sagittarus per freddi littora trottat:
tum cumulat giazzam, tum passibus alligat undas:
tempora disponit studiantibus ille poëtis,
musarum quoniam nutrix concepit eundem.
Evacuare duas non finat Aquarius ollas:
perque suas guizzantur aquas, scherzantque vicissim
squamigeri pisces, seu rombi, sive varoli,
quos aliquando mea spero frixare padella.
Haec sunt illa quidem centurae signa rotondae,
per quorum campos it Sol, Solisque sodales.

LIBRO DECIMOSESTO

14 apiombum, quum — 295 strictus — 318 sede quia me magis impedis, horsu — *dopo 353*: quo per orizontem Proteus dat basia coelo — 379 vir pressatus ab armis — 425 more livreri

dopo 482: increpat hunc Baldus, multis pregat inde pregheris
ne solus vadat prigolosae per antra ferarum,
cui iuvenis spondet non longius ire miaro

503 smergolet — 547 quando grataculos — *dopo 549*: nec per cantones sanctis sua vota moventes — 551 busos, nunc per duo mille latebras — 552 postque tenebrosos pillastros, postque colonnas — 553 postque sepulturas... haeque lupazzae — *dopo 554*: cumque praeti aut frati faciunt infrotta capellam — 555 sed quid ibi cagant — 556 hae sgarbellatae, gobbae, rancaeque comadres

557-58 aut cercant chiachiaris aliquam macchiare putinam,
aut niveam pueri de mente butare columbam

dopo 578: non in Vulcani, Bronte martellante, fosinis.

LIBRO DECIMOSETTIMO

10 pratora — 24 dormire Lonardum — 35 rumpat — 71 sorte sua — 93 spelorza Venus, latroque — 121 tracannaret — 127 modicum... lusorem — 130 lucernae — 144 quam supra dixi Pandragora — 158 gestu, quo non lascivior altêr — 162 tracannat — 164 pagnocchae

dopo 197: proh infinita quidem beccorum turba catatur,
causaque aguzzandi mens est zelosa talenti

214 aiuttante — 310 non etenim — 316 quod — 329 Baldum deducere cura — 333 sanctum — 335 sibi — 336 quem sibi monstrabat Macharius ille, prehendit — 373 fazzam per drittum, perque traversum — 382 tenerum, quo non tenerinius altrum — 420 spirtum — 447 Pandragora lazzis

551 cingitur ense
ense Leonardi, quo non rutilantior alter

641 truncone — 645 Martinus, Pier et Iohannes — 650 aquae, seu qui fit — *seguono i vv.*:

seu quem per cannam paleae sofiando citelli
de summo balcone spuunt, ita dante sapono,

652 illico fitur — *dopo 674*: summa est hanc putridam victoria linquere carnem

dopo 675: quas mihi Cattholicon, quas Dottrinalus et altri
morales dixere olim cathedrando maëstri

dopo 689: non id forte facit dopia de gente creanza.
Non italus rubeus, quem rospi panza covertat.
Non spagnoleti fazza alba, nigerque todescus.
At Baldus, qui nil malnettum pectore servat,
seu sit gramezzae tristis coliquintida, seu sit
zuccar alegrezzae, sua cunctis cuncta palesat.

LIBRO DECIMOTTAVO

57 quod velis — 80 sugillat — 88 reverentia — 110 repetitor — 214 et monae — 225 stirpe gaiarda — 246 aut — 261 perriturorum — *dopo 349*:

quod si vulgus amas, plaebemque, o nate, caducam,
quae vix nata, mori digna est indignaque nasci:

quod si aequi mores, si pulchri nominis auram
negligis, ad levum torque vestigia callem.
Hic se se fini citius rapit, inque palustres
descendit calamos, coenoque involvit euntes.
Si nescis, via dividuo seiuncta recessu
monstratur: duplexque tibi patet orbita, nate.
Hac laudis blanditur amor post funera dici.
Hac monet ut studeas non longius ire sepulchro.
Quod si laudari cupias, atque inter haberi
egregios animos, age, fretus numine coeli,
dexter abi, dextrumque viae citus elige cornu.
Hinc virtus aderit, studiosae debita curae,
quae longe melius quam sors malefida beatum
efficit ac longe melius te insignis honorat.
Haec nos certa manet, sed amat spetiosa requiri,
quam labor assiduus reperit, potiturque reperta.
Interea quanta est currenti occurrit, et amplos
obluctanti animo tandem largitur honores.
Tantum, nate, para longos perferre labores,
nosceve quid recti accipias, falsive relinquas.
Ambagum domus est et inobservabilis error
mundus hic, involvens aditus, quibus unica tantum
semita permista est, ad recti pervia montem.
Pauci huc ire legunt, arcto namque illa recessu
visa prius, spreta est; sed iter, quod tramite largo
expatiatur, amant plures, frustraque vagantur.
Inquiruntque diem tenebris, dumque aurea lustrant
sydera, plus noctem subeunt, coeloque recedunt.
Hic non ductores desunt ad compita verae,
fallentisque viae, studia in contraria qui te
ambiguum reddant, sed qua dextra orbita signat
impiger hanc tendas, fidos huc dirrige gressus.

392 trenta baronorum formas in trenta cadregas — 394 suo scanno — *seguono i vv.*:

sic sedet in medio sanctus papa concistoro,
seu quando ad Pauli cantatur messa capellam.
Turba pilastrorum gesiae se possat atornum,
ghirlandamque papae faciunt cinquanta capelli.
Sic Guido, sic illic acies paladina dunatur.

LIBRO DECIMONONO

Dopo 121: Se quoque sic solum pentiverat esse rimastum,
unde facit sibi saepe crucis signalia centum,
et martylogii cunctas trovat ille pregheras,
at visis longe compagnis semet adhortat.
134 nolentes oraque stoppant — 150 tola, — 154 scorigiatas
dopo 178: non tamen hac potuit Pandraga tirare Lonardum
dopo 357: saepe pelizzarum vidi scorlare pelizzas,
sgamaitoque novo pegorinas scotere lanas.
Istum hoc medesimum Falchetti dura gaiardi
mazza facit povero Libicocco malque capato
dopo 361: cui facies longis grafaduris tota rubebat.
Non unquam melius vidi cum pectine gattam
pettenare suo seu braccum, vive stiverum
si sibi forte ossum vult tollere contra rasonem.
Vix offesa quidem gatta est, cavat illico guantos,
fatque cigare canes, solitos ancidere tauros
dopo 402: aut Marcelle tibi, venetorum clara propago,
quo duce nil poterant stimare pericula fantes
dopo 519: Zanninique intus cum quanto tempore possunt,
cum tanto ad se se gambas retirare laborant,
ne caldis scottentur aquis et denique coctis
cumque fabis miseri mangiantur, cumque fasolis.

LIBRO VENTESIMO

Dopo 17 il brano seguente, che il Folengo in gran parte inserì nel Varium poëma, *intestandolo*: TUMULUS CANDIDI CASTELIONAEI:

Mirum quam se se dura inter bella ferebat
impiger hic heros: cui multi ponderis ipse
Mars genitor dederat nuper thoraca, simulque
fulmineum gladium et galeam cervice comantem.
Indefessa viri quae vis, quae gloria, quae laus,
quisve animus, quod robur erat, novere phalanges
adversae et toties fusae, cum proelia miscens

aut clava aut mucrone hostes caedente fugabat.
Vos etiam, insubres, etiam campana iuventus,
nostis quanta ducis fuerit praestantia Romae,
tum cum fumivomis Gallorum obsessa metallis
ense columnaei fuit adservata Lonardi,
aut cum turritae sub moenibus ille Cremonae
primus ibi ante alios, ingens atque arduus, alta
conscendit miro ausu propugnacula, quem non
saxa emissa, trabes et edaci pulvere bombi
deterrere unquam poterant: quin ferreus, atrox,
hostibus in mediis vastam per vulnera caedem
spargeret: ac se se magna cum laude referret
ad socios, magnoque ducum legeretur honore.
Ergo age conspicuum victrici fronde sepulchrum
sparge, novumque abiens cineri dic nobile carmen.

246 quod — 252 stridensque restridens — 290 forzam penitus retirare — 377 stimabat un aium — 495 quod... audivit — 690 saepe catant — 796 francescum voluisset alhora bubinum.

LIBRO VENTESIMOPRIMO

Dopo 14: et per fissuras recipit traditora nemigos — 22 Striax animosa nientum.

dopo 24: Sed bergamasco qualis nutritus in agro
de montagnarum smontat cervice suarum,
littora bramosus dilecta videre Samarchi,
atque leonazzum portans in ventre ficatum,
et vermocanum giurat quod dummodo vivat
non venetianum vult smenticare Pregaium,
fatque pocam stimam tumidi maris ire per undas
et conturbatas pelago vomitare budellas,
namque pochus labor est, quum campanilia tandem
celsa videt iam iam medio nascentia gorgo
atque cherubinum contemplat longe doratum.
Talis ego, nil certe istis spaventor ab undis,
quum tutos meditor portus, gratumque ripossum

26 musa Striax opus est, populosque — *dopo 31*: nam pes quo noctu corpus menat absque lucerna? — *dopo 45*: quamvis ad nasum quisquam Argi portet ochialos — 76 hunc ve fiammengum —

87 aut magis invidia morsi, ratione carentes — 96-99 *la Cipadense ha in luogo di essi i seguenti vv.*:

est mastinus homo, dignus bastone galanto,
non dico ut sedeat cum sceptro porcus in aula,
sed cui materiam cervelli mandet abassum
per spallas pezzusque ulmi, querzaeque tracagnus,
cazzeturque foras gravium de luce virorum,
sicut cazzatur sguataris canis extra cosinam,
cuius non capiat liquefactum musica pectus

dopo 117: ne tamen illa caput nimium disconza baronis
frangat et intronet mastri exclamatio Righi,
illius ad caudam grave saxum Cingar ataccat,
quod dum portabit nunquam somarella ragiabit

120 stat citus — 125 piliare

dopo 244: iam Philofornus erat grege martellatus ab illo:
qui chioccat testam, qui schenam, quique galonem.
Ipse tamen squarzos carnarum mandat arenae.
Hippol agrappatur ceu massa fogata tenais,
pistaturque simul martellis undique centum:
sed veluti ferrum quod avampat ab igne levatum,
ac super incuden tich toch resonantia sentit
brachia fabrorum, pistisque domatur acerbis,
attamen ardentes scintillat ubique favillas;
sic ferus Hippol agit colpos cum fulmine spadae,
namque silex flammas nisi non percussa remittit.
Lyronus portat spadonem sanguine plenum,
nemoque contra illum praesumit prendere gattam

401 monebat.

LIBRO VENTESIMOSECONDO

114 quem pecchiae dulci civabant melle — *dopo 132, continua il famoso squarcio autobiografico*:

Moschaeam hic primum cecinit, *Zanique tonellam*,
postea compagnis aliisque scolaribus una
dum nimis obsequitur, velut est usanza bonazzi
menchionisque hominis, magnum fabricare volumen
incoepit *Baldi* et cartarum spendere rismas.
Cosa tamen vera est, quae nunc lectore notetur,

sitque hominum verax a la fé creduta brigatis.
Merlino compagnus erat, quem robore, quemve
nullus avanzabat destrezza et mente saputa.
Hunc non immerito scotumavit nomine Baldum,
cui mens balda fuit, cui cor virtute superbum.
Mox compagnones alios, prout quemque petebat
natura et mores, propriato nomine dixit.
Talia Merlinus nobis essendo scolarus
cantavit pueris, non ut zentaia baiaffat
quando cucullatae pratigabat claustra brigatae.
Nondum finierat *Baldi* (confesso) volumen,
ille bisognavit, nascente disordine magno,
se scampare viam, mentemque habitumque sub arcta
lege barattavit, Baldumque reliquit inanem,
ad meliusque suas studium voltaverat horas.

LIBRO VENTESIMOTERZO

74 natos — 188 novasque stagiones — 273 tacavi — 274 buffonis et — 343 piattum — 501 largus, quo non spatiosior alter — 544 piliasse — 560 puoni.

LIBRO VENTESIMOQUARTO

Dopo 25: quas Helenae Syriel morienti sustulit olim,
quasve solet praestare stryis ad fallere gentem,

26 superstitio tamen — 37 signorae — 82 charasque signoras — 99 ista, qua non sfazzatior altra — 116 o compagnones — 118 ad possadas — 211 batocli — 386 rubinus

dopo 487: tam bene furfanti nunquam tremolare videntur,
quum mancante foco patiuntur tempora giazzae,
ut modo Boccalus filando sotiliter, ante
retroque guardando, nullasque loquendo parolas

542 te phantasia butavit — *dopo 544*: nomine Berta quidem, cognomine bella Rosina — 546 piliavit — 675 hic Aeneam.

LIBRO VENTESIMOQUINTO

28 illic tra lorum guerra coorta est — 43 fratesca fritaia — 45 componere tortas — 57 guerram similem partire fra lorum — 94 spadam de taio senza riguardo — 240 quam nisi romani consolet gratia Pauli — 243 si fuerit Petri Paulo concessa — 420 fiabbas — 476 id — 482 speties et — 510 citolos

dopo 658: quae tamen incidi digna est sententia vatis
cortice non tenero, Corydon quam dicat Alexi:
marmore sed duro, phrygius quam proferat haeros
Absolvit me forte

TRAHIT SVA QVEMQVE VOLVPTAS (1)

(1) La Boselliana del 1555 ommise questi versi: è la sola variante notevole che essa presenti con la Cipadense.

IV

MOSCHEIDOS

LIBRO PRIMO

147 compleverat illa — 148 data fit — 341 Myrmiliones — 346 formica trucem Myrmiliona timet — 410 falza segando taiat — 422 myrmilionaeis.

LIBRO SECONDO

163 rugit — *dopo 284*:

agmina Caganiel sua circum circa regyrat
ut qua bombardis fit via denter eat

448 sub luce solis.

*All'*explicit *della* Moscheide *seguono nella Cipadense tre numeri, a piè di pagina*: — 17. 4. 33; —*forse 17 aprile 1533, probabile data del rimaneggiamento di quel poemetto.*

V

EPIGRAMMATA

Gli epigrammi delle stagioni portano l'intestazione: « Merlinus ad Baldum ». *Ad essi susseguono questi componimenti, che il Folengo con lievi ritocchi aveva inserito nel* Varium poëma.

Baldus ad Merlinum

Quos mihi misisti versus de quattuor anni
  temporibus, medio legimus in studio.
Diversas de te diversa in gente catavi
  sentenzas, quarum displicet una mihi.
Scilicet ignorans quod sis parlare latinum,
  unde macaronica dicier arte cupis.
Fac age, quaeso, provam, si quattuor illa camoenis
  tempora legitimis dicere forte queas.

Merlinus ad Baldum

Nil mihi diversae stimmatur opinio turbae:
  sum macaronus ego, sic macaronus ero.
Sed tibi, Balde, tamen parebo: dat ecce Comina
  hos ut cumque potest facta latina modos.

Experientia I

  Ver novum domitis adest pruinis,
cui Mars nunc aperit tenerque aprilis.
Occurrunt Veneres, vagique Amores,
dum tectum vetuli subintrat anni.
  Sol fraeno ignivomos equos retentat,
lentis solstitium notans quadrigis,
Aestas nuda sitit, gravesque spicas
dum torret, cupidos parat colonos.

Autumnus moderante sole flammas
prodit tardigradus, satis quod ille
succulentus hebet, suaeque vites
illi palmitibus gemunt onustis.
Adportat gelidos Hyems novembres,
canasque hirta comas, trahit podagram,
tuscit, pelliceis pedes ad imos
se volvens tunicis, fovensve prunas.

Experientia II

Ver nitens, ubi nix modo imperabat,
sumit regna, suasque ponit herbas.
His arridet Amor, parensque Amoris,
his blanda zephyrus iocatur aura.
Aestas delitiis laboriosa
praefert seria, decutitque flores,
his fruges subicit Ceres opimas,
his flavae subeunt deae manipli.
Autumnus vacuos cados vetusti
ad novum reparat Thyoniani.
His plaudit Bromius, Bromique pupi
his circumsiliunt, chorosque ducunt.
Horret bruma gelu, casaeque rimas
stipat sedula pervias rigori.
His mugit Boreas, suasque victor
his vibrat scytico nives ab arcto.

Experientia III

Iam novos, variosque picta flores
passim reddit humus, decusque veris.
Lascivit Cytheraea, consuitque
ludenti violas, rosasque Amori.
Dat messes ager hispidus salubres,
nec tunc utilis impeditur ardor.
Texit flava Ceres graves aristas,
cingens tempora spiceis corollis.
Pingues pampineos gravant lacertos
uvae, pampinei gravant lacerti
ulmos; ulmi asinum gravant flagellis,
dum, Silene, agis hunc gravem racemis.

Nix Alpes aquilone sibilante
summas candidat, implicantur amnes,
hinc Nymphae vitreo stupent ab alveo,
et comuni glacie comas sub ipsa.

Experientia IV

Fragrant multicolora prata gemmis,
quas leni populant apes susurro.
Laetae qua nemorum trabes comantum
frondescunt, avibus sonant canoris.
Flagrant pulverulenta rura flammis,
quas brevi extenuant oves sub umbra.
Lentae qua Coryli, nigraeque olivae
pallescunt, querulis strident cicadis.
Turgent mellificata musta botris,
quos Bacchae patulis ferunt canistris.
Et qua vitibus explicantur umbrae:
— Io, Bacche, — canunt; — Io, Lyaee. —
Torpent obstupefacta stagna crustis,
quas nec plaustra notant, rotaeque signant.
Et qua cymba modo premebat undas
colludunt pueri, labantque plantis.

Experientia V

Florescunt sata, vineaeque gemmant,
purae per teretes cient lapillos
raucum murmur aquae, udulique rivi
albent liliolis, rubent rosetis.
Durescunt segetes agris, caduntque
iam curvis sata falcibus, nec aestu
messores avidum gemunt laborem,
sed crebris cyathis levant calorem.
Dulcescunt, nimioque botriones
sunt ulmis oneri tumente succo.
Fit vindemia, vinitorque laetus
suo destituit decore vites.
Canescunt nive tecta, stiriaeque
his pendent vitreae, stupentque guttae.
Pastor straminibus, simulque arator
defendunt, hic oves, at ille tauros.

Experientia VI

Vector sydoniae calet puellae,
sagittas acuit tener Cupido,
torquati geminantur hinc palumbes,
auriti lepores, boaeque turpes.
Sydus herculei flagrat Leonis,
frondes nec tenui moventur aura,
dumos nec gelidi exeunt lacerti,
portu, nauta latet, viator umbra.
Pugnaci haeret Apollo Scorpioni,
spumant labra mero, lacusque praelo
vi pressante capit novum phalernum,
complenturque cadi, amphoraeque grandes.
Horret sydere bruma Capricorni,
auget ligna focis, veruque torret
longo terga suum, superque crates
tuceta et croceae strident tomaclae.

Dopo l'epigramma De Baldracco, *segue l'invettiva*

Ad poëtam impudicum

Quam sunt et lepidi, quam et elegantes
sunt tui endecasyllabi, Petrille,
summaque arte laboriosiores,
doctos qui referas in his Catullos:
tam sunt illecebrae tui exoleti
scortilli putridae, iocique turpes,
ut non putridius cadaver, ut non
sit cur turpe oleat magis cloaca.
Quare odoriferas rosas, Petrille,
si quando olfacimus tui leporis,
optamusque ibi mille habere nasos;
en hui quam cito nostra, nescio quo
ventris profluvio cadit voluptas,
atque intercipiunt rosas oleta,
optamusque ibi nullum habere nasum.
Si nescis, tua bella, mi Petrille,
vernum Cyntia concacat rosetum.

Dopo l'epigramma Ad Falchettum *segue una seconda invettiva*

In felem omnium pessimum

Resultent « io io » Coci: resultent
iam dudum queruli simul Lebetes.
Nuper nescio quid mali gemebant.
Quin ipsae insiliant nigrae nigellis
ollae cum patinis, et huc et illuc
permixti urceolis catini et urnae.
Et quantum est olidissimae popinae
« Io » ter geminent, chorosque ducant.
Curis namque animi levantur aegris,
hostem namque alacres suum triumphant.
Hostis insidiator ille felis,
versipellis, atrox, trifurcifer fur,
et cuivis cacodaemoni parandus,
tam cautissimus omnium latronum,
quam notissimus omnium malorum,
lurco, carnivora et lucernilingus,
praedatorque inhians iugi rapinae,
ictu nunc valido atque ponderoso
ligonis periit, deditque poenas,
tot commissa luens, quot ille sparsim
per corpus rubeos pilos habebat.
Ah pili scelerum indices suorum!
I, nunc, palladios bibas liquores
nulla relligione, qui nec ipsi
parcis stuppae, olidas vorans lucernas.
At vobis, Lemures tenebricosi,
et nigri Genii iubetur orci:
raptate hanc olei bibacitatem,
torquete hanc adipis gulositatem,
torrete ad patinas Stygis flagranti
bullantes oleo et putri sagina.
Has poenas merito luat gulonis
felis ingluvies voracitasque.

Ad Baldum

Cornacchias partimque speto, partimque guazetto
  suscepi coctas, Balde facete, tuas.
Quas bene copertas satis ampla scudella tenebat,
  quum tua portavit vecchia beghina mihi.
Sed postquam totas, netto remanente cadino,
  edimus, heu qualis tanta per ossa stupor.
Rursus in exhaustum tornavimus illa piattum,
  verum tantorum non fuit ille capax.
Quarum gustigolum cogor narrare saporem,
  est caro calcagnis plus tenerina meis.
Tolle viam gambas, testas, alasque striatas,
  in vaso brognis conca piena manet.
Iuro tibi videor tantum rosegasse corammum,
  post illas mansit stracca ganassa dapes.
Dens habuit partem maiorem, panza minorem,
  gratia quapropter nulla redenda tibi est.

La Cipadense colloca ora qui l'epigramma In obitu episcopi Cipadae *(con cui la Vigaso Cocaio finisce); segue ad esso una saffica che nei* Pomiliones *il F. intitolò a Paolo Orsini:*

Ad Baldum de ira

Nocte si quando media repente,
dum tibi obrepens sopor ambit artus,
Balde, consurgitque Aquilo, trucemque
  fertur in Eurum,
en vago excussus tonitru, fenestras
luce rimosas rutilare cernis.
Quam ciet creber Iovis huc et illuc
  ventus et ignis.
Interim praeceps nebulas Orion
torquet abruptas, ut ab axe credas
mole subductum bibula per auras
  Nerea duci.
At simul fessi posuere venti,
solque disiecit tenebras sub ortum:
surgis, explorans quid atrox ruinae
  gesserit imber.

Cernis heu moerens ut agros olivis,
ut nemus passim trabibus revulsis
straverit, littusque putri gravarit
Africus alga.
Flent lacessito tibi cuncta vultu.
Hic Ceres, Floraeque nitor, Paterque
vitium sensere Iovem ruentem
grandinis iras.
Quae semel vento ruit acta pinus
haud reviviscit, nec acer, nec ilex,
nescit heu certa, semel hinc quod exit,
lege reverti.
Non minus si quando furor virum, quem
ius potens irae decet, incitarit,
ah quibus se se veneranda larvis
turpat imago.
Frons trahit vultus, oculosque torvis
asperat flammis, tremebunda livent
labra, dens frendit, micat impedito
lingua palato.
Iurgii tandem via vi patescit,
fulgur et linguae crepitat solutae,
mens cadit vesana, caduntque lapso
pectore sensus.
Victa quin morum gravitas fugatur,
virque, qui consors modo erat deorum,
mugit ut bos, ut leo rugit, utque
sibilat anguis.
Mox ubi lapsae Eumenides quierunt,
mensque redduxit sibi se, procellam
cernit ingentem miser et peremptos
fulmine mores.
Verba succurrunt, reditura demum,
si redit noster, repetitque fontem
Mintius, vel Signa queunt Olympi
vertere cursum.
Ingemit secum, nec humi iacentes
sublevat demens oculos, nec inde
(tam pudet fusae gravitatis) uti
audet amico.

Ira, si obluctans animum triumphat,
tu tibi servis, at inermis abs te
tunc fugit, cum te premis, estque summa haec
palma laborum.

All'epigramma della facezia di Cingar seguono questi quattro componimenti, con cui la Cipadense si chiude:

In obitu Caroli Agnelli

Carole, quis vatum praestans et idoneus adsit,
qui satis ad tumuli defleat ossa tui?
Sunt, fateor, nostro tenues in carmine vires,
non tamen ah tenues liquimur in lachrymas!
Carmina debentur lachrymis, lachrymaeque sepulchris,
debentur functis luce sepulchra viris.
Huc huc et charites properent, Phoebique sorores,
quae colunt fontem numina, quaeque nemus.
Huc, inquam, properent, elegisque furentibus ornent
busta sepulchrali semper alenda face.

Ad Seraphum

O qui nobile nunc peritiorum
effulges specimen quod extiterunt,
quotve sunt modo, quotve erunt deinceps,
mallem aut Chrisogono aut mihi dedisses,
quam isti delicias poëticorum,
Flacci scilicet aureum libellum.
An sat commodus ille, idoneusque
horti fossor habetur, ut libellum
tam bellum, aureolumque, melleumque
docti susciperet manu Seraphi?
an, Seraphe, habilem esse censuisti
durum foenisecam explicare Flaccum?
Is quanto magis utilis ligoni,
is tanto minus utilis libello est,
cui nec littera quamlibet minuta,
nec tantillus apex patet figurae.
Verum, inquis, bonus est vir, ah cachinnor
ut huius bonitas homuntionis,
qui bubulci ad aratrum ineptit, aptet
se se Flacci ad Epistolas profundi.

Agricola ad suum ligonem

Amo te merito Ligo ligonum
antistes, nitidi minister horti.
Nam quantum est, vel erit, vel ante constat
tot iam saecla fuisse sarculorum
nemo te melius repurgat herbas,
unde tot sata, multiplexque vernat
pubertas holerum, decusque florum.
Tua namque opera nemus virentum
betarum superat, suosque late
dat lactuca dapum quies lacertos,
non est dicere quanta brassycarum
sit vis; dispeream nisi praealtis
se herbae subiiciant pares cupressis.

Conclusio

Quae prius ingenio docili mihi floruit aetas
magnificae poterat laudis adire iubar.
Decipitur iuvenum sed mens improvvida, quae quo
saepe decus poscit, dedecus inde refert.
Cum macaronaeae subeunt ludibria vanae,
tam pudet ut pudeat non puduisse satis (1).

(1) L'esemplare della Comunale di Mantova ha, a questo punto, la simbolica vignetta d'un agnello che torna raumiliato all'ovile, col motto « *Perieram* ». Manca invece questa figurazione nell'esemplare della Vittorio Emanuele, recante qui l'*explicit*, ripetuto poi un'altra volta nell'ultima carta. Ciò significa forse che l'autore volle introdotta la vignetta dell'agnello, quando giá la tiratura della Cipadense era inoltrata. Sarebbe dunque un'altra prova non doversi prender per buona moneta la dichiarazione premessa all'*Errata-corrige*, che gli « errori non puochi della stampa » spiega col « non esservi travenuta la correzione del proprio autore ». Il fitto *Errata-corrige* occupa tre pagine e mezzo. L'*explicit*: « *Cipadae, apud magistrum Aquarium Lodolam* » è fregiato da un ritratto del poeta coronato d'alloro: ritratto non fantastico, forse, perché se non somiglia al celebre busto del Museo di Mantova (esemplato dal Portioli), e tanto meno al ritratto del Folengo preposto all'ed. Amsterdam (Napoli, 1692), mi pare tuttavolta arieggi quello, onde il Terranza adornò l'edizione mantovana del 1768, desumendolo da un « archetipo », posseduto dai Capilupi, parenti del Folengo (cfr. *Studi folenghiani*, p. 67).

III

SAGGIO DI VARIANTI DELLA TOSCOLANA

I

LE PREFAZIONI

I

Epistolium colericum
magistri Acquarii
ad
Scardaffum Zaratanum
Merlini poëmatis corruptorem

Laudabilis et observabilis apud antiquos usanza fuit, ut in suarum frontibus epistolarum aliquam salutationem percupiant et ascribant recipienti eas condignam. Quam igitur salutem, ut huiusmodi mantineamus costumamentum, tibi, sbudellatissime Scardaffe, convenientem mandabimus? An Dei gratiam? minime, quia Christum, sanctamque Mariam renegasti. An corporis bonam valetudinem? absit, es etenim (ut diu sbaiafasti) consumatissimus herbolattus, et Avicennam, Hippocratem, Galienum, Mesuen totum avantaris imprendisse, et ideo de sanitate conservanda non ullum tibi habes mancamentum, nam (teste Plotino) male guaribit alios qui sibi medemo infirmanti dare soccorsum nequit. Verum tibi congruum illud disticon inveni (1):

Dens tibi si caderet quoties fers ore bosiam,
iam tua non posset pane ganassa frui.

An tibi richezzam denariosque desiderem? ad propostum nequaquam. Te namque per botegas toga brocata decorum, colana torquatum, supra mullettam cavalcantem saepe sguaitamus observamusque; non tibi, mullettaeqûe tuae polîmenta desunt, non staffiles

(1) Cfr. l'epigramma *Ad Briossum* [Ed.].

recamati, millibus et stringulis ornati. Qua propter richissimum te arbitramur. O si teipsum considerares, quam bellum nobis de te spectaculum praebes, quum passu portantino tich tach pedibus sonantibus hinc inde per urbem cursitas! An tibi filios optabimus? nec ita, quando quidem castratus es, nam dum in arte castratoria te peritum iactabas, quendam soldatum lergnam patientem eunichizare presumpsisti, credens (ut usaris) aliquem ditesticulare porcellum, illi miserulo genitalia simul et animam cavasti. Porro soldati ceteri, non pocum tua pro imperitia sdegnati, te nasconditer pigliarunt ligaruntque, ac sine tantis tenais, ferrisque affogatis, tibi castronato baricocolos extirparunt, fadigamque filios generandi pènitus abstulerunt. Hinc tibi supra pilastrum quendam carmen attacatum fuit, creditum poëtae Godii.

Legis adimpletor meritat Scardaffus honorem,
  vult oculum pro oculo, pro pede vultque pedem.
Sic, dum testiculos morienti taiat ab uno
  milite, testiculos praebet et ipse suos.

Ringratiandus tamen est magister Zucconus peritissimus castrator, qui rogatus nisi tradidisset aiuttum, tirasses merito sursum (ut aiunt) calzas. Ergo nec huiusmodi salutatio convenit homini docto, ricco, castratoque. Tanta denique fantasticatione cerebrum gratavi, quod pulchra, quod sufficiens, quod omni laude dignissima, per me salus retrovata est. Accipe igitur, fratèr mi Scardaffe, mi frater dico, quem super furcas tam filialiter et voluntariter appicatum viderem et crocitantes cornachias effossis oculis nutrientem. Mi denique frater, cui cancarorum quattuor galeas desidero, cui quantos per contadinorum copias sentimus nominare giandussas, angonias, codosellas desideramus in corpore, talibus namque gratiis (sunt enim gratiae gratis datae) perfectior et praticatior herbolattus evaderes. Sint itaque tua salus infrascripta mala, quae Merlinus noster in quartadecima macaronice loquens de Saturno ait:

Capitis dolor, hydropisia, *ecc.* (1).

Haec itaque Saturni familia tua sit salus, dilecte Scardaffe, quia iuxta meritum dandum est precium, nec tantum haec eadem in tuo corpore desideramus. Verum tum in famiglia et parentela tua, tum in amicis, benefactoribus et tibi benefacturis appeto; quis non

(1) Segue tutta la filatessa delle malattie: cfr. *Baldus*, XV, 362-73.

ista fideli percuperet familiari? Ut autem sis felicior, haec irremediabilia fore velimus et in his voluptatibus te nestoreos agere dies divi concedant. Vin scire quod tuum beneficium erga me sic bene tibi desiderare commovit? arrige aures, bricone. Divinum quippe volumen Merlini Cocaii mihi furtim surripuisti, mox omni latrina merdolatius imboazzanter ad lucem venire fecisti. Audiat terra, coelum, mare, Plutoque causam falsificationis eiusdem voluminis praeclari, et subtiliter universis tuae sceleraginis rebus fantasticatis iratus aetheris arbiter te summo de troni solio fulmine devoret. Scelerate, proterve, ribalde, ladrò, sacrilegiis plenissime, venisti iam pridem ad me, nescio quibus lusenghis, petere veniam ne te amplius per expressum zaratanum, subdolum, falsum, ribaldonem manifastarem. Quando quidem quotidie sentiebam te super bancos et pulpitos predicare et zaratanizare, ubi vendebas bissolos, impiastros, cerottos de stercore canis compositos, probans esse optimum ad expellendam rognam cerottum. Avantabas quin etiam te sanare absque bragherio rotturas, cavare dentes, foecundare mulieres, purgare oculorum pannos et catharates, extirpare petras, et omnia haec absque dolore faciebas, immo facere dicebas, quosdam componebas siroppos, pilulas, unguentos, confectos quos falso appellabas dragantes, dyaquironem, elefanginas, crocias, aureas, sine quibus et caetera. His ego tuis ribaldariis motus, per quas non modicas acquirebas pecunias et homines perimebas non tuli, imo te per strionem pubblicassem, ni subito venisses ad veniam. Ego benignus cessi, mox humiliter nostris in penetralibus accepi, ubi nostras lucubrationes aliquantillas ostendi.

Tu tamen fraudolenter me inadvertente poëma praeclarissimi poëtae Merlini Cocaii macaronicum robasti, corrupisti, falsificasti, et multa non sua interposuisti, et plures libros surripuisti, quos tibi tribuere volebas, manigolde, furcifer malignissime. Esset enim sacrificium non modicum Deo gratum te scortegare, homo pessime, non homo sed bestia, diabolazze; praeterea sic imboazzatum, castratum, totum ab illo mutatum stampare fecisti. Quid promerebat vates inclitus sic a te viciari? Utique causa vindicandi te, quoniam tuas insectabar malignitates? Simulator pessime, quem de Ganelonis maganzesi natum iudico et quem patefacturus sum per barrum, per ladrum, per rofianazzum. Vade in malam crucem et quantum Ovidius Naso desiderat in Ibin multiplicatum millies in te nunquam deficiens veniat.

II

LAUDES MERLINI

EIUSDEM MAGISTRI ACQUARII LODOLAE AD ILLUSTREM DOMINUM PASARINUM SCARDUARUM COMITEM, DE VITA ET MORIBUS MERLINI COCAII ET DE INVENTIONE HUIUS VOLUMINIS.

Dudum, serenissime princeps, adeo meum imbalordasti cervellum, ut tibi de catatione voluminis huius aliquid ispienare velim, quod de memoriae cadastris quasi mattus cascarim. Quam ob rem ne tantum mihi amplius tribuas impazzum, accipe rem, non quam orecchis aut naso audivi, verum his manibus pertoccavi. Iam pridem nosti quantum ego sim in curiosare mundum solicitus, diversasque rerum proprietates; et hoc herbolattos, dentiumque cavatores, braghirorum conciatores maximamenter condecet. Accidit nos aliquanti herbolatti Armeniam versus navigabamus causa retrovandi radices, herbas, lapides, vermiculos et huiusmodi facendas ad conficiendam tiriacam bisognatissimas. Erant nobiscum super eandem, medesimamque garavellam, seu barcam intelligibilius dimandandam, magister Salvanellus Boccatorta, magister Dimeldeus Zucconus, magister Ioannes Baricocola, magister Buttadeus Gratarogna, et ego magister Acquarius Lodola. Erant praeterea quatuor praticatissimi artis physicae giudei: Samuel videlicet, Nabaioth, Helcana, Ruch. Isti omnes insimul aequoris schenam traversando schavezzabamus. At pluribus exactis giornis, ventorum contrariatio tanta surrexit, et pluviarum discrepantibus ventositatarum fulminibus tanta fluctuatio nos accoiavit quod ad quandam inhabitatam et inherbosam terram nostra tandem garavella se nolendo inzappellavit. Ibi ergo nescio quo portu recepti, anxii, stracchi, affamati, bagnati tandem desmontavimus in sabionigeram littoris spiazam, et aliquanticulum repossati surreximus ad investigandam loci proprietatem. Terenus erat primamenter arenosus, unde foltum pignarum intravimus boscamen; insofribilem caldum Phoebus illic sparpagnabat, quapropter tum pro maris balordimento sbalanzantis, tum pro solsticii boimento ad cuiusdam smisuratae montagnae cavernam prestiter confugimus. Quae primo in intramento guardantibus

intro non pocam mentis cagarolam incutiebat. Verum gaiardos assumentes animos deliberavimus accepta prius victuaria, nec non lanternarum lusoribus, illam finaliter incuriosare. Facto itaque signo crucis, magistro Salvanello davantum eunte, subintravimus, et caminantes caminantes semper magis ad bassum andabamus. Post duorum caminamentum dierum, ecce vetustas cadaverum gambas, testas, brazzos, spallas, variaque diversorum animalium acatavimus ossamina, quibus calcatione pedum trapassatis, antrum spaciosum cum duabus de brunzò portis mire lavoratis ac intertaiatis aspeximus; hic dubitativi per horam unam remanivimus quis prius introgredi bastaret animo, resembrantes illis sgnavoliloquis gattis, qui concilio facto consultaverunt Apollinem quis mezeni persuttum prior assaltare deberet; aut magis assomiabamur toppis vel soricis, qui sortem buttarunt qualis foret attacaturus sonalium adversanti gatto. Tandem ad guisam pegorarum, unum presumptuosiorem aliis seguitavimus. Imus hinc inde per illam cerchitantes grottam, vidimus incudines, martellos, tenaias, scarpellos, et haec similia multum rugine facta. Vidimus insuper gambas, schincas, testasque homininas: quanta maravigliatiatione afficiebamur tu ipse pensato. Ulterius procedentes ecce (mirabile dictu) marmoricias undecim adnumeravimus sepulturas, quarum granditudinem non meum est calamo distorchiare. Super illas autem porphidina tabula ficcabatur pendula, qua litterulis antiquis et indoratis hoc epigramma compositum per nostrum Merlinum Cocaium poëtam mantuanum sculpebatur. Lege:

Hos sculpsit tumulos Merlini dextera vatis,
 magnanimos posuit sub quibus ipse duces.
Qui phlegethonteas superis cedentibus umbras
 lustrarunt, et res, quas egocumque cano.
Scripsimus hexametro baldense poëma cothurno,
 non tamen ad metam sors tulit ire suam.

His dudum subtiliter fantasticatis, epigrammata supulchrorum sigillatim perlegere comenzavimus. Erant (velut dixi) lapides undecim galantiter et strafozate per sculpturam fabricatae. Quarum in medio formosior aliis sepultura super quatuor leones bronzineos eminebat et in porphidina monumenti bianchitudine talia notabantur carmina. Lege:

Baldo nempe gravi sum debilis urna sepulto,
 quem nihil infernae terruit unda Stygis.

Ad manum dexteram ipsius sepulchri candidissimus alter tumulus a quattuor bianchezantibus sublevabatur columbis, hoc etiam intaliatus metro. Lege:

Semper apud Baldum contempto patre Rubinus
vixit, et a tumulo non procul esse tulit.

Ad sinistram vero eiusdem sepulchri baldensis aliud virgulatum ac totum discoloribus intravaiatum vidimus sepulchrum, in quattuor gattis sorianis apostantem, ubi disticon subseguitans legebatur:

Vixi praedator Cingar, sed lapsus ad orcum
flevi, mens fletus coepit et alta meos.

Apud Rubini marmor talis quoque versus in quodam saxo notabatur, ad guisam furni fabricato, supraque quattuor grandes et parvas, grossas et subtiles trevellas sustentato. Lege:

Captus ab egregio Baldi Philotheus amore
dicor, hic ossa petram, spiritus astra tenet.

Non procul apud Cingaris lapidem hos annotatos versus in faciem tumuli ab aliis diferentiantis (erat enim plus altus quam longus) vidimus, quem Circes et Medea metalliciae sustentabant anxiositer. Lege:

Si me semicanem fecit natura, quid inde?
Falchettus vidi tartara, cerno deos.

Quapropter hac pro versifichitudine considerascebamus eundem Falchettum extitisse semimastinum, apud quem pulcherrimum saxum, totum vignarum maderis circumtorchiatum inspeximus, supra duos canes et duos hircos depositum, sic epitaphizatum. Lege:

Nobilis Hircanus dedit huic sua membra sepulchro,
cui nutrix mater Cingaris ipsa fuit.

Apud eandem Hircani sepulturam carmen istud haerebat lastrae calcedonii, et pondus marmoris quatuor linces maculosae obliviosaeque sustentabant.

Infans ut Baldo vixit Moschinus, homoque,
si ditem haud secum viderat astra videt.

Non procul ab ipso monumentum aliud sublime fundabatur super

quattuor noctivagos vespertiliones corpore vastos, et hoc signabatur epitaphio. Lege:

Hic Virmazze lates, Centaurus qui licet esses
non tamen a superis destituare bonis.

Ad aliam vero partem apud Philothei bustum sic in marmore seminigrefacto et semirubefacto carmen habebatur, sub eodemque sepulchro puella illisa et depressa gemebat. Lege:

En ego Lyronus subiens Acheronta, latroni
flens vidi poenam quae mihi danda fuit.

In aliam quoque bandam in urna vel potius in maximo botazzo prosam istam vidimus inscriptam vino, ut ab odoratu pensari poterat:

Nec in coelo gratia nec in inferno poena datur
bofonibus, hic ergo vivam Bocalus.

Obstupefacti pro huiusmodi epitaphio deliberamus evolvere petram instar cocaii stopantem os urnae: quo facto, cernimus en hominem magrefactum, barbatumque usque ad umbilicum, et insuper ludentem secum more magatellantis cum gallis, bechiris, nonnullisque frasculis. — Quid me — inquit — molestatis, desviatisque? — Ad quem nos: — Qualis et cuius es tu? — Et ille: — Sum qui fui, sed ero qui non eram, si dederitis quod non dedistis. — Nos verbum aenigmatizatum et dignum oedipodensci splanatione admirati retulimus: — Dic clarius. — Tum ille suspirans: — Nulla gratia datur in coelo buffonibus; buffonus extiti, quo nec coelum nec infernus possunt me suscipere, in vobis tamen humanis hoc pendet arbitrium: si boni aliquid pro me feceritis, ad coelum pergam; si malum imprecabimini, prestiter in infernum strassinabor, videte vos. — At nos: — Quid vis? bonum aut malum? — Et ille: — Quod naturaliter homo desiderat. — Quo dicto sic mutus conticuit, ut ab eius unquam bucca potuimus nientum ulterius accipere. Itaque frater quidam Gelminus, qui nobiscum aderat, psalmos, hymnos, « Requiem aeternam dona eis, Domine », et « A porta inferi » barbottare comenzavit. Unde nobis adstantibus ille corpore desligatus ad coelum squadras inter aetherias semper godituros passavit. Nec pochinum imparavimus homines bufones partem nec in coelo nec in inferno tenere, sed nostrum est orare pro illis qui nostras buffonizando melenconias eripiunt.

Nos perinde transeuntes ulterius ecce maximum instar monticelli sepulchrum de saxo vivo scarpellatum supra quattuor ulmi siccos troncones apozatum sic scriptum:

Fracassus cubitos longus quadraginta sub orco
  Luciferi ad mundum cornua bina tuli,
in quibus ereptas quoniam duo mille ferebam
  de poenis animas, pellor ab arce poli.
Ante fores coeli supplex exoro Tonantem
  ut mihi pro tanto crimine det veniam.
Iudicis at magni fuit haec sententia: tot stet
  annos Fracassus quot fuerant animae.

His itaque fantasticanter animadversis huius nostri vatis Merlini aliquod quaerebamus indicium, qui de stanciis diabolorum quinque libros composuerat. Post longam querositatem et investigationem vastum quendam cassonem vel dicimus cofinum desotteravimus, quo securibus et manarinis spezzato eiusdem nostri poëtae laureati Merlini thesaurum invenimus, videlicet in arte macaronica doctissima volumina, libros, librettos, libriciolos, librazzos et mille alios scartafacios. Ergo nos magis alegri quam si Croesi dinaros catavissemus (quandoquidem nobis philosophis magis scientia quam pecunia granditer agradat), incoepimus quadam animi voluptuositate ac ingorditate modo hunc modo illum scartabellare codicem. Erat autem inter alia volumina liber aliis maior *De universis rebus naturalibus* tractans, non forsitan inferior aristotelicis platonicisque sothiezzis. Erat insuper alter *De supernaturalibus*, multis in argumentis Platoni contrarius. Erat volumen *De striis et striabus*, et hic non pocum contrariabat dominicinis fratribus. Erat liber intitulatus *Bariuth*, alter *Transbarach*, alter *Rabaioth*, alter *Sgnirifot*, alter *Scarcacol*, alter *Cracricon*, alter *Striblafel*, alter *Argnaficoticon*, alter *Schinphoniapeliticonicon*, et plures alii, quos de mei memoria cascavisse doleo, qui tractabant de fantasiis et argutiis et galantarlis tam iocundis, quod homines forsitan eloqui non esset bisognosum, scio quid dico quando dico favam. Inter alios hoc magnum volumen *De gestis et facendis Baldi* recatatum fuit, quod in quandam capsettam una cum faceto libello intitulato *Moschea et Zanitonella* governavimus, multa insuper epigrammata et epistolas non ante stampatas invidia et rancore poltronis manigoldique Scardaffi: quae omnia (velut credere dignum est) sibi attribuere in successu temporis volebat, suas tamen dessoteravimus magagnas, quem totum per orbem vergognavimus,

licet quid sit vergogna nunquam villanus, gaioffus, canis mastinus, asinus imparavit. Ipse magnum volumen *Baldi* deturpavit, violavit, robbavit et castravit, ut supra diximus in *Epistolium ad medesimum Scardaffum*.

Caeteros autem libros abandonantes in eodem capsone, deliberavimus ad barcam hunc transferre, sed aut Deus aut diabolus non tulit hoc, nam cum pariter omnes suppositis spallis illum portare sforzaremur tantus illico terremotus et ventus et petrarum incussio sbattere comenzavit, quod relicto cophino scapinare cepimus, dubitativi quidem illam nobis montagnam adossum ruinare. Tandem extra cavernam retornati non vento, terremotuque rafinante, navim descendentes intravimus et a littore nec bene discostati vidimus illam miraculose natare terram et a nostris oculis iam quaranta miliaros longe factam et apud illam non amplius remedium est appropinquare posse, quoniam si marinari saltem ibi prendere portum minazzant, illico medesimus terremotus cum tonitruationibus et nivolorum perturbatione movetur. Ego itaque propriam ad patriam retornatus non audebam formidine quadam aperire capsulam illam, qua baldensce poëma et libros tres *Zoroastrem* (1) posueram simul cum *Moschea et Zanitonella*.

Tandem animatus aperui reperique. Dum ergo multa secritudine studerem ac pocum dormirem super illos, comentariolum meum et argumenta cuiuscumque libri composui, univique libros *Inferni* cum prioribus Baldi gestis. Sed meam ob gentilezzam magistrum Scardaffum ciroitum duxi, et occulte studiolum meum illi palesavi. Ladronazzus itaque furtim et libros Merlini et mea pariter comentaria sustulit, et inordinatos et male castratos imprimere fecit, immo confusos et iam non Merlini libros apparentes. Verum amicorum favore suffragioque meorum suas descoperui falsitates et per rasonis forzam coactus fuit primum et verax volumen edere, nec bene tamen limatum, et multa quae in primo Scardaffi libruzzo fuerant male dolata bene dolavi, primamque in imaginem retornavi. Et haec denique bastare possunt quantum de recatatione huius voluminis.

En itaque, serenissime Princeps, tibi modum reperitionis huius voluminis diffuse spianavimus, nec me id somniasse putato quan-

(1) Così vuole si legga l'errata-corrige: mentre il testo recava « *libros quinque De inferno* » [Ed.].

doquidem plurimos tibi adducere possum testes, maxime coherbolattos meos. Infantasticabile vero nostri poëtae sentimentum iam menses pene septem adeo sforzatus sum distorthiare vel magis crevellare, quod meum ingenium quasi (velut aiunt) de birlo cascavit. Singula tamen brancatissime ad ultimum attacavi, tantam philosophiae, astronomiae, cosmographiae, musicae, nigromantiae, phisicae, alchimiae sparpagnationem et doctrinam maravigliatus ut nihil Pytagoram, nihil Platonem, Ptolomeum, Boëtium, Zoroastrum, Avicennam, Geber fuisse iudicatum est. Praeterea grandiloquacitationem, sermonisque pinguedinem masticantes, Ciceroni, Vergilioque incagare praesumimus. Nonne quandam parlandi bravariam et altezzam sua demonstrant carmina?

Raspantes nequeunt in stroppa stare cavalli, *ecc.*

[*altri versi congeneri*].

Quid in pulcherrimis comparationibus adeo laudare convenit Lucanum? ecce noster Merlinus quid de Baldo scribens ait:

Cum quali furia taurus sub amore vedellae, *ecc.*
Qualis villanus cui nuper forza botazzi, *ecc.*

[*cita per disteso i notissimi paragoni*].

Si descriptionem alicuius maritimae tempestatis quaeris, quid tuum vadis rumpendo cermisonem circa primum *Aeneidos* Vergilii dicentis:

Una Eurusque, Nothusque ruunt, creberque procellis
Aphricus;

en Merlinus ait:

Iam gridor aetherias hominum concussit abyssos, *ecc.*

[*è la descrizione della tempesta, cfr. lib. XII, 472 sgg.: molti versi però citati nella prefazione offrono delle varianti col testo medesimo della Toscolana. Altra prova, se pur ve ne fosse bisogno, che le prefazioni di Aquario Lodola son farina del Folengo*].

Si moralitatem, laudabilesque autoritates optas, quid Iuvenalem, Horatium, Terentiumve scartabellare bisognat? audi Merlinum nostrum.

Post damnum pentire valet, mihi crede, negottam, *ecc.*

[*e molte altre sentenze sparse nel* Baldo].

Denique totum morale volumen retrovabis. Si curiositatem astronomiae velis, quid tantas metallici rammi sphaeras? quid Euclidem conaris intelligere? Vide tertiam et quartam decimam *Baldi* macaronicen, quando quidem poteris ibi diffusius brancare. Ecce quid de luna dicitur:

Cernebam lunam maculosa fronte biancam, *ecc.*

[*cfr. lib. XIV, 43*].

O eloquentissimum, o peritissimum poëtam! Si quaeris descriptionem battaiarum, rumorem, ordinem squadrarum, denique militiae artem, lege primam, decimam, et decimam nonam, vigesimam primam macaronicem. Si navale bellum lege quintam decimam. Si artem magicam, decimam octavam; si musicam et cosmographiam, vigesimam; si alchimiam, duodecimam.

Sed nihil dicimus de arte poëtica: vide quale principium facit melius assaium quam Vergilius:

Phanthasia mihi quaedam fantastica, *ecc.*

Sed volendo cuncta declarare pulcherrima, totum oporteret adducere volumen in testimonium; tu, ingeniose princeps, melius quam ispienaré velim, nosti.

Verum super omnes quae in ipso fuerant virtutes, propheticum habuit spiritum, nam de pontificatu Iulii et Leonis predixit, deque Gonzagarum felicitate, diversorumque nobilium suae civitatis. Taedet me hoc nobile volumen ab illo non fuisse recognitum, nam (teste Columella) terra quo magis lavoratur magis ingrassatur. Id probatur quia (sicut Vergilius) multa carmina reliquit imperfecta. Attamen solertia qua fungor ad melius quo potui primam in formam redigere curavi, sed Scardaffi et avaritia et perfidia multum honoris detrimentum perpessus sum. Scio quod multi admirati sunt quoniam nimis indusiavit ad lucem prodire. Incusanda est numorum cupiditas, nam tamporibus nostris virtus depressa tenetur, et avaritia philosophiae praeposita est.

III

Merlini Cocaii

Apologetica in sui escusationem

Quisquis es, o tu qui meum hoc grassiloquum perlegendo volumen ridere paras, ride, sed non irride, quia si dementer irridendo rides, alter Marguttus rideas irrisus. Verum quoniam experientia nos omnes esse medici volumus, sic omnes aut interpretes aut correctores librorum esse presumimus. Audiant itaque huiusmodi correctores et faciles aliorum emendatores et antequam me corrigant apologeticam istam legere dignentur.

Ars ista poëtica nuncupatur ars macaronica a macaronibus derivata, qui macarones sunt quoddam pulmentum farina, caseo, botiro compaginatum, grossum, rude et rusticanum; ideo macaronices nil nisi grassedinem, ruditatem et vocabulazzos debet in se continere. Sed quoniam aliud servandum est in eglogis, aliud in elegiis, aliud in heroum gestis diversimode necessarium est canere; verbi gratia de rustico Zambello scribens dicam: « o codesella », *ecc.* Iterum de barba Tognazzo: « est verum quod nos o cara brigata chilò », *ecc.*

Hoc parlandi genus rusticanum rusticis convenit. Parlatio vero minus grossa tempestatibus maritimis, bellorum descriptionibus et quibusvis rebus non rusticanis applicanda est.

Si tamen in aliquibus locis succurrit loqui aut de Deo aut de sanctis, indignum et vituperabile esset non uti latinitate aliqua, non tamen tam alta quod videatur lapis preciosus limo sepultus et gemma porcis anteposita.

Ideo post musarum macaronicarum suffragia quandoque Thaliam invocare ubi condecet voluimus.

Mordebor tamen a multis quod utor carminibus nimium incompetentibus, maxime: « se cagat adossum », « passare delaium », « dicendo nientum », « non erat anchoram », « non erat appenam », et innumerabilia quae grossolaniter proferre debemus. Immo veram

macaronicen huiusmodi vocabula sapiunt; nam quo magis grossiliora sunt eo magis macaronicam adducunt elegantiam, et tanto plus intelligibilia quanto grossolania. Ut quidem enim macaron inventum est? Dicimus « se cagat adossum »; melius (fateor) dici potuerat « timet ». Sed cur, inquam, fuit repertum macaronicon? causa utique ridendi; ergo « se cagat adossum » positum est causa ridendi et non orandi, nam vulgariter dicimus: « *el si caga adosso di paura* », quando quidem vulgare eloquium est macaronicis poetae latinizare. Sed dicet aliquis: — Vocabula fingis, o Merline, quibus patria tua solet uti tantummodo, exempli gratia « doniare pue las », « cimare », « tracagnum » et cetera, quae tantum aut mantuanice aut bressanice possunt intelligi. — Respondeo: quod veluti non omnes aut grecum, aut hebreum, aut arabicum, aut chaldeum, aut denique latinum simul intelligunt, ita nil mirum si cuncti mantuanicum, aut florentinicum, aut bergamascum, aut todescum, aut sguizzarum, aut scarpacinum, aut spazzacaminum minime sciunt pariter intelligere.

Ut quid ordinantur commentatores ac linguarum interpretes? ut quid translatores? procul dubio causa splanandi linguarum incognoventiam. Ergo non fas est meipsum auctorem interpretare. Iterum obiurgaris me non sillabarum quantitatem observasse; respondeo iterum quod veluti summopere differt orthographia vulgaris et toscana latinitati Ciceronis et Vergilii carminibus, ita macaronices regula difert a latina sicut inferius videbis. Praeterea si me ignorantem, minime doctum, minime poëticum reperis et probas, non erras, immo cedo et fateor id humeris meis pondus congruum non fuisse.

Verum qualem cognoscis talem tibi amicum accipe.

IV

Normula macaronica de sillabis

Normula sillabarum macaronicarum haec est: ut quaelibet vocabula vulgariter latinizata scribi debent in forma vulgari, sicut « orecchia », « occhius », « rozzus », « razza » et innumerabilia. Latina vero vocabula suam observant quantitatem, ut « caballus », « focus », « accendo » et cetera.

Quaelibet dictio macaronica, cuius prima sillaba duos habet consonantes, non haerentes sequenti sillabae, sunt ad placitum, ut « gridare », « sbraiare », « tracagnum »; tamen non succedente vocali, quia tunc brevis esset, ut « briossus ».

Quaelibet dictio quae litteram « i » et « u » claudit inter duas vocales latine fit longa, ut « maia », sed macaronice fit ad placitum, ut « taiare », « sbraiare » et cetera. Quaelibet adverbia terminantia in « a », aut in « e », aut in « o » latine sunt longa, quamvis multa in « e » excipiuntur; sed macaronice sunt ad placitum, ut « valde », « longe », « retro », « ultra », « erga » et cetera. Reliqua vero latinitatis aut vulgaritatis orthographiam servant; verbi gratia, si hoc nomen « aqua » non potest latiniter aptari versibus, scribe vulgariter « acqua », tunc de brevi fit longa sillaba.

Denique sicut Vergilius ac caeteri vates in arte poëtica potuerunt alterare sillabas autoritate sua, verbi gratia « relliquias », ita macaronicus poëta non minus hanc auctoritatem possidet circa scientiam et doctrinam propriam, ut « catare » et « cattare », quamvis rarissime. Item macaronice potes duas vocales collidere in medium dictionis, ut « curiosus », trisillabum facere potes, ut stare possit carmen. Item sicut plurima vocabula differunt a derivatis suis quantum ad sillabas, ut « sedes » habet primam longam, et « sedile » brevem; « flagrum » et « flagellum »: ita macaronice dicemus « frater » et « fradellus », « cagna » et « cagnola », et multa alia. Tamen de principio ad finem libri repperies me latinae poësiae et regulae summa cum diligentia adhaerere. Reliqua vero non bene tibi quadrantia aequo animo feras et haec bastabilia sunt quantum ad sillabarum macaronearum regulam.

II

LE EGLOGHE FINALI DELLA « ZANITONELLA »

[Delle postille marginali riproduco in nota le sole didascalie riferentisi all'azione rappresentata: quelle glottologiche sono inserite nel *Lessico*].

ECCLOGA SEXTA

QUA INTRODUCUNTUR TONELLUS ET PEDRALUS QUI AMBO INEBRIANTUR

To. O fortuna mihi nimium rabiosa tapino,
o quae sola faves poltronibus atque ribaldis,
qua causa tanti per te mihi dantur afanni?
Cur mihi non streppas animam de corpore tandem?
Nonne foret melius semel hunc sborrare fiatum,
omnibus in giornis quam mille morire fiatas?
Est fortuna quidem merda merdosior omni,
et tamen a multis tu zuccarus esse videris.
Quos tales utinam cagasanguis amazet adessum,
namque ficaverunt speranzam firmiter omnem
in te, quae tandem das, oyme corada, malannum.
Indarnum studui tibi pro servire gaioffae,
sed mihi voltasti cervellum more gazani,
deque meo penitus privasti ladra placero.
Pe. Quid sturbulentus facis hac, Tonelle, sub umbra?
Nunc ego rampatus longam scalvare pioppam,
ut viridi possem foiamine pascere vaccas,
audivi lacero te suspirare magono.
Deprecor, ut quod habes voias buttare deforam.
Tu scis non pocum strictos nos' esse parentos,
scis quantum savius villa sum dictus in ista,
conseium quapropter ego dabo forte galantum

per quem lassabis doiam, Tonelle, dabandam,
forsan et altorium quemquam donabo chiloium.
To. Nunc nunc pensabam quod me tentare venires,
hinc fuge, perque tuum vadas, Pedrale, viazzum.
Ad corpus sancti, quod blasphemabo lupini (1),
si, Pedrale, loco non te distollis ab isto
nos plusquam cinquanta duos parebimus esse.
Pe. Nonne tibi dico quam sis, Tonelle, maruffus?
Scire tuos guaios modo quaero daturus aiuttum,
et vis ad primum mihi testam rumpere tractum? (2)
To. De guarda guarda, non magnus bastat afannus,
qui mihi cantono milzam rosegavit ab omni,
si non hic etiam me disturbare veniret.
Expecta, poltrone, volo tibi rumpere schenam,
forsan pentibis mihi nunc venisse davantum.
Pe. Vade pianinum, rogo te, mi care Tonelle,
iam non ira viri stravacatur more ledami.
Num, poverelle, tuum patieris battere barbam?
To. Si tibi perdono, veniat mihi cancar adessum,
quamvis deberem subtilem perdere bragam,
quam soleo tantum festivis ferre diebus.
Guarda, vilane, volo nunc me sborare daverum.
Pe. Horsu ne facias, es mattus? vade, padimma.
Qui sumus, an nescis? sta retro, dico, Tonelle.
Mo, sagurate, tuum sic vis tractare Pedrallum,
nescis quam cari sotii sumus atque parenti?
Sic tua de proprio cascat mermoria scanno?
Sta retro, si vis, non dixi, non ego feci
tam grandem cosam per quam me battere debes.
To. Nonne tibi dixi de prima, vade, Pedrale?
Aut quod deberes oculis te tollere nostris?
Cerne meos vultus (3), si vis cognoscere doiam.
Pe. Do, compagne, tibi perdonum, doque rasonem;
te quia cognovi nimiam sburlasse gramezzam,
deque tuo birlo mentem butasse stravoltam.
Post haec excuso si te furor illico brancat,

(1) Irascitur Tonellus.
(2) Sumpserat nam bastonem.
(3) Vultus est animi index.

namque tuum fratrem Bertol, patremque Maionem
cognovi pauca boriolos essere causa.
Ergo, Tonelle meus, cordoium pone dacantum,
atque tuum tanto de inflazine cava magonem.
Dicito cuncta mihi, tibi sum, Tonelle, fidelis.
Ne, meschine, velis tantum lagnare, quod inquis?
Non parlas? de butta foras codesella venenum.
Nil mage debilitat vel nostros incoquit artus
pectore sub tacito, quam mens agitata dolentis.
Corneus hac animam profudit sorte Ioannes (1).
Et licet hic vermis tua rodat corda cativus,
cuncta sed ad carum compagnum dicere debes,
qui mala cervelli pensiria pacificagat,
dummodo cuncta sibi, nil servans, significagat.
To. Quid, Pedrale, modo mihi tantum rethoricagas?
Vin quod ego dicam tibi verum? pone culamen (2).
Unxisti forsan musum, vel forte bibisti,
et mihi nescio quo vis predicare proleccho?
Nunquid ego potero sine naspo svolvere filum?
Si mihi sorbottum vini fers dando fiascum,
cuncta recunctabo, sic vox ladinior exit.
Pe. Si tibi non bastat vinum, quin? carpe botazzum.
Pedrallus tuus est; barilottus, et iste lorettus
sunt ad comandum cari mea cuncta Tonelli.
To. Clo clo, quam bonus est, refero tibi mille cotalas (3).
Dicere sed quid ego tibi nunc, Pedrale, volebam?
Pe. Do angonaia, tulit sensum fortasse barillus?
Est poca, crede mihi, quam suffers pena, Tonelle.
Gratta caput, capitis revocat grattatio mentem.
To. Quos habeo drentum quantum bene nosco travaios.
Attamen ipsorum per adessum nescio causas.
Cras dicam, postquam mangiavero quinque menestras,
sive fasolorum vel tres vel quinque scudellas (4).
An sed ego tandem memoro, Pedrale sodalis,
o cancar, quantas habeo sub pectore doias.

---

(1) Corneus Johannes.
(2) Pone culamen pro sede.
(3) Post potum in qua sal positum fuerat paulatim ambo inebriantur.
(4) Nam in alio loco: «sensumque fasolus aguzzat».

Non bastat quod me tormentant, sed codesella
iam quasi sborravi medio de ventre fiatum.
Non tibi sanglottos, tibi nec suspiria dico,
qui per iter colli vellent exire deforas,
sed quia sunt troppi braghae sorrantur ab imo,
et sic efficiunt suspiria saepe corezas.
Attamen hanc nostram postquam vis noscere poenam,
dicam; quaeso, tuas distende parumper orecchias.
Credo scias, Pedrale meus (si forte recordas),
quod mea fomna super cervellum lantcur habebat,
cuius ventronem tantus cruciabat afannus,
quod sic nòn sbraiat cum perdit vacca vedellum.
Ad corpus cigni finaliter illa morivit.
PE. Ayme, Tonelle, quid est quod dicis cancar adessum?
Thomasina tibi mancavit? Buscha del mi (1),
non ego dico tibi verum, Tonelle, sciebam.
Da mihi perdonum, magnam tibi praesto rasonem.
Nunquam pensassem quod te dolor iste piasset,
cur non andasti civitati tore medecchum?
Hi faciunt nostros tam saepe guarire patronos.
TO. Do cancar veniat merdecchis atque ciroitis
nam ladri fomnam simul et mihi trenta doinas
robbarunt sine quis melius Thomasa guarisset.
Ante suos tantos implastros atque cirottos
ipsa civabatur melius, meliusque cagabat,
de pampardellis cum vino quinque menestras
mangiabat, post quas parlando stabat alegra.
PE. Cur pinfen ergo chiamasti ante medecchum?
TO. Mo angonaia, fuit prae noster don Iacominus,
in cuius chieregam giandussa (2) nascere possit.
PE. O menchione, fidem prestasti don Iacomino?
An nescis quoniam monesi, fratresque, pretique
nos omnes vellent meschinos saepe morire,
ut de candelis guadagnum fiat avancis?
Si, Tonelle, suas vis truffas noscere, scolta.
Una super coxam Bertoli venerat olim
phistula, qua sursum calzas tirrare cedivit.

---

(1) Carmen sophotonicon.

(2) Trocheus pro spondeo.

Illico frater adest Polus, scis ille romittus
qui becchi portat barbam, venditque badilos,
cum quibus ad dominum barberum nettat orecchias (1).
To. An, scio, iudeis impegnat saepe capuzzum,
atque braviarium domenticat intra tavernas.
Pe. Est, est, tu noscis sed quid contare volebam?
To. Dicebas quod panza tibi dolet, atque padronus,
mangiasti nimium; lenta, Pedrale, corezam.
Pe. Nescio si potero lentare; tuf; altera: tuf tof (2).
To. Non, giandussa, aio sic te mollare corezam;
dico centuram qua cingeris o cagalochium.
Guastatur tempus, ne forte bagnemur eamus (3).
Pe. Imbriagatus eris, Tonelle, nimisque bibisti.
Ecce stat ad mediam gambam sol altus et inquis:
guastatur tempus, ne forte bagnemur eamus.
Sed narrare unam volo nunc, Tonelle, cotalam,
panzonicam dicunt multi, multi quoque follam.
To. Dic, sed cur vadunt in circum prata, paësus?
En casamenta volant, sta saldus, barba Pedrale.
Tuque volas, sine me quo vadis? sta, cagasanguis.
Cur tam cuncta volant? capris incago daverum.
Pe. Es coctus plus quam crudus, Tonelle sodalis.
Ac ego non liber sum totus, cerno serenum
paulatim coelum fumanis undique tegi.
Sta, Tonelle, susum; quod cascas? surge, gaiarde.
Huic te branca palo manibus, da brachia circum.
Heu quia non unum video, sed mille Tonellos (4).
To. Ac ego non unum cerno, sed mille Pedralos.
O quantae pegorae pascendo per aëra vadunt,
turchinamque suo portant in tergore lanam.
Pe. Nil dubita, Tonelle, palum ne desere, donec
haec mala transcendant digesto tempora vino.
I, quantas video cornacchias atque civettas.
To. Non sunt cornacchiae, non sunt, Pedrale, civettae,
sed quem taccatum fers in galone botazzum,

---

(1) Auriscalpia intellige.
(2) Descriptio petezantis.
(3) Operatio vini quod modo biberat.
(4) Hic innuit poëta non unum solum insanire sed mille.

implevit testam vino, sensumque chimeris.
Ecce lacum Paiae video, nodabimus ambo.
Disvestire libet, sum nudus, tolle camisam.
Te quoque fac nudum, Pedrale, lacumque per hunc na.
PE. Ecce nato, sed fresca nihil mihi Paia videtur
atque cavant nobis oculorum lumina buschae.
To. Me miserum, Pedrale, iuva, meschinus anegor,
in gambam venit granfus, da cancar aiuttum.
PE. Quomodo succurram? quin? rursum tolle fiascum.
To. Da cito, ne indusia, morior, cito praebe botazzum.
En bibo, tuque bibas, scampavi grande periclum.
Sic morzare focum focus alter saepe probatur.
Namque serenantur coeli, stat fixaque tellus,
sum Tonellus ego, tuque es, Pedrale, Pedralus,
quaeque suo primo res est tornata paëso.
Thomasina tamen mancat mihi sola, quid ayme
sperandum est dum nostra subest huic vita biformi
fortunae?
PE. Mors sola, quod ergo quiesce.
Nam mortalis erat quam luges femina, dormi.

ECCLOGA SÉPTIMA

IDEM PETRALUS, TONELLUS, GELMINA ET BIGOLINUS

PE. O Tonelle, leva sursum, dormivimus horas
quattuor, ast oculos somno quoque gesto gravatos.
Quam iuvat in primis postquam dormire calamus (1)
seu ter sive quater pancae distendere pellem.
To. Sic faciunt asini poltrones, non tamen illos
dico quadrigambes portantes tergore sommas,
ast asinos quos villa facit Bardella bigambes.
Sed quam velle mihi peradessum dicere follam
coepisti, quando volitare per aëra grillos
vidimus, et stantes circun girare paësos,
incipe, non ultra e scala in cantiribus ibis.
PE. Res bosiarda quidem non est, Tonelle, daverum
quam recitabo, tamen quid me donabis ob istam?

(1) Calamus — cessamus.

To. Ne dubita, codesella, nucum tibi trenta garillos
servo, quos feci, ni credas respice nigras
ecce manus, haec dona tuae sint apta fadighae.
Si tamen his forsan tracto te more putini
quem nux contentat, seu pomum, sive ceresa,
est medaia mihi de fino facta piumbo
in qua sculpta (viden?) stat sancta Maria Loreti (1).
Hanc, Pedrale, tuo poteris taccare capello,
sub qua comparet vel flos vel penna caponis.
Pe. Sum contentus, ego pulchram narrabo cotalam.
Tempus erat quando nos maior freddus agiazzat,
duraque sub vento schiappatur terra Boraso,
celsa covertatur nivibus montagna bianchis,
invidriantur agri, candelae (2) ad culmina pendent,
paupertas nullo se stringit tecta gabano,
nec scaldare potest per buccam rancida furnum (3).
Supra palmuzzos manuum dum saepe sbadacchiat
has magis infreddat, quia fert in corpore giazzam.
Tunc ego (sic nobis est semper usanza vilanis)
pergere decreram solus solettus ad urbem,
patronoque meo porcellum ducere grassum.
Protinus excalcis pedibus (nam dura per arva
vel per gasones potuissem frangere scarpas)
ire comenzavi porcum stimulando goiolo,
ipsius ad gambae calcagnum corda tacatur,
quae sua sit varias per stradas aequa guidatrix.
Non rectos unquam senteros ille tenebat,
nunc partem dextram brancabat, nuncve sinistram...
sed mea me clamat Gelmina.
Gel. Pedrale, quid? o lá.
Pe. Sentisti? venio, quid poscat vado videre,
iamque retornabo tibi nunc recitare facendam (4).
To. Vade cito, pergam fra tantum vertere capras
quas Benvegnuti video disperdere vignas (5).

(1) Sic dicens accipiebat eam extra bursam.
(2) Candelae glaciei.
(3) Proverbium.
(4) Venio, dicit alte, respondendo Gelminae; reliqua dicit contra Tonellum.
(5) Sic dicens recedit et suo arieti convicia dicit.

Quid, becchone, facis? veniat tibi morbus in occhis.
Ad corpus lanchi, si virdum branco tracagnum
forsan in alterius campos non stare docebo.
Quod crodare zosum possint tibi cornua, vien qui.
Cui dico? torna, veniat tibi phistola, sed quid,
sed quidnam video? pegorarum cerno stravoltum (1).
Tu solus, Bigoline, iacens stravacatus in umbra
castroni similis teneras cum mastigat herbas,
quas phantasias animo subvolvis adessum?
nonne soles faciem mihi promere semper alegram?

BI. Deh, Tonelle, precor noli mihi rumpere testam,
si meus esse cupis carus compagnus ut ante.
Vade viam, curaque tuas seguitare capellas.

TO. Dextrius, o Bigoline, parum, quae verba diavol
nunc baias? sic me vis primo pellere tractu?
Scire tuas doias cupio, dabo forsan aiuttum.

BI. Quem, macarone, dabis vel quem dare credis aiuttum?
Qui non sufficeres mihi discalzare stivallos
credis, stulte, tamen me consolare parolis.

TO. Si non sufficerem te discalzare stivallos
forsam sufficiens essem strepare budellas.
Quid manigolde unquam meeum bravare putabis?
scis modo quid cercas?... tamen hanc depono dabandam (2).

BI. Si Tonelle tuum velles seguitare caminum
inter nos talis non orta bataia fuisset.

TO. Quis dedit impazzum? duo sum tibi brachia longe.
Sed scio quid quaeris, quantum bene sonzia boschi
ungeret una tibi spallas asinique schenazzam.
Tanta tuo fugeret forsan de ventre matana.

BI. O Tonelle, nisi guardas quod dicis amici
non erimus, taceas, faciesque tacendo bonopram.

TO. Tu prius in coleram saltas, debesque tacere.
Guarda istam frascam quae magna superbia chiappat,
namque suus pater est villa camparus in ista,
elatam portat cristam, becchumque levatum,
ut gallina solet si grossum fecerit ovum.

BI. Tu mihi non unum fecisti at mille quotannis

---

(1) Hic alium pastorem nomine Bigolinum reperit.

(2) Sic Vergilius: « Quos ego... sed motos praestat componere fluctus ».

despectus quos iam non sopportare licebit.
To. Scilicet (1) andamus vignas taiare novellas,
ut de nocte meas taiasti mille piantas,
gallinisque meum gallisque polare vodasti.
Sed doleo cagnam non tunc habuisse Belinam
quae tibi fecisset garlettos linquere dretum.
Bi. Me robasse tuas gallinas? do, codesella,
non tres pollastros tua coniunx nutrit in anno,
et iactans plenum te dicis habere polarum?
Nempe tuis habeo de gallis grande bisognum (2).
Sed quis nesciret te barba catasse Gianolum,
quod stabas quandam nascosus retro pioppam
ut sibi vix natum posses robbare caprettum?
Ille cativellus fingens dormire sub ulmo,
dum pascolabant spinosa per arva capellae,
te non pensantem summissa luce videbat,
et dum calcagnis cercabas ire legieris
atque capretinum velles griffare propinquum,
in pede saltavit sumpto bastone debottum,
teque bonis stringhis fecit deponere praedam.
To. O quales dicit baianas iste bosardus,
dicere praesumis me bastonasse Gianolum?
Bi. Hoc scio, sed melius tua scit quae schena provavit,
indiciumque huius rei monstratur adessum,
namque piantonem scorzasti tergore virdum.
To. Deh facies benum tales non dicere cosas,
nam cum cervello rupto fors ibis a casam.
Non ego spoiavi media de nocte picatum,
quod tu fecisti, cui mansit sola camisa.
Bi. Ergo si piccant ladros piccaberis ipse,
teque (meum iuxta morem) spoiabo ladrazzum,
et promitto tibi nec solam linquere bragam.
To. Fac sennum matti, taceas, Bigoline, nec ultra
me stizzare velis, ne te cagasanguis acoiat.
Bi. Iste (3) tibi veniat possisque cagare budellas.
To. Non plus supporto, summe hoc, aspetta ribalde,

(1) Scilicet indignanter et ironice.
(2) Irridet.
(3) Iste, idest cacasanguis.

quo fugis? hoc aliud cum spallis carpe garofol (1).
BI. Heu heu, non talem tibi parco ribalde zucadam.
Hic etiam tuus est (2): an an sta salde, quid inquis?
Non faccio stimmam de te poltrone ceresam.
TO. Non facies stimmam? talem me ferre pugnadam (3)?
Certe non patiar, si possum supra ganassam
hanc dare tartufolam, guarda, tuus hic, tuus iste.
BI. Quid bravare putas? heu casco (4), parce, Tonelle.
Heu heu, ne facias, oyme oyme, desine quaeso.
O mea testa, meae spallae, mea schena, masellae.
TO. An an, calarunt zanzae, anchora superbis?
ast etiam tù vis repetare (5)? quid essere credis?
es nec dum sacius? volo te tractare da sennum.
BI. Me, Tonelle, sinas, horsu dolor heu nimis asper,
heu quia me striccat (6), quis nam mihi praebet aiuttum?
PE. O Gelmina, audis? clamorem sentio magnum (7).
GEL. Nuper ego sensi multis combattere verbis,
curre cito si quam retrovas spartire baruffam.
PE. Curro, praebe meum spontonem, do codesella (8).
BI. Me, Tonelle, sinas, non non, volo perdere vitam.
TO. Non, Bigoline, vitam cepisti... me oyme superchias.
Sta ladrone, super veni, volo reddere pugnos.
TO. Te bene guardabis, quid vis? meus oime galonus.
BI. Expecta donec pedibus tibi panza foletùr.
TO. Giap giap, heu quales facis allentare corezas.
Parco tibi, Bigoline, mihi quoque parcere debes.
Heu mea panza dolet, slof slof, ego creppo daverum.
BI. Aium mangiasti, tuus en ventronus amorbat.
Hunc padire tibi faciam, sed, brutte ribalde,
oybo cagas, merdam faciam mangiare, biassa (9).

---

(1) Percutit eum.
(2) Ipse repercutit.
(3) Stant ambo cum preparatis pugnis.
(4) Dum Bigolinus restituere parat, cadit. Tonellus stando equester eum percutit.
(5) Bigolinus super venire studet.
(6) Testiculos more vilanesco stricabat.
(7) Pedralus et Gelmina audierant.
(8) Pedralus a longe vidit eos et currendo dicit: — O codesella. — Dumque Tonellus voluit retro aspicere, Bigolinus supervenit.
(9) Imboccabat eum.

Summe tuam fezzam, mangia, non est bona? mangia.
To. Oybo, nimis puzzat, glo glo, mischinus anego,
non, Bigoline, bona est, prius illam quaeso biassa.
Pe. Quid facitis, pinfen? lassa, Bigoline, Tonellum.
To. Heu quia sum mortus, mi mi Pedrale sodalis.
Da precor altorium, cernis quod me male tractat.
Bi. Non, Pedrale, tibi feci unquam displicimentum,
nescis quam peius hic me tractavit adessum.
Pe. Ne facias, Bigoline, leva·sursum, leva dico.
Bi. Fac mihi promittat me non offendere quando
laxatus fuerit; vis hoc promittere? parla.
Pe. Is bene promittet, non sic, Tonelle sodalis?
To. O Pedrale, nimis fuit haec iniuria grandis,
attamen ista tuum ponatur propter amorem.
Pe. Surgite, pastores, vestras iam tangite dextras.
Tu, Tonelle, manens lascivas pasce capellas;
tu, Bigoline, casam redeas, iniuria nulla est.
Et iam phoebeus radius distollitur orbi.

III

BRANI DEL « BALDO »

NON ACCOLTI NELLA CIPADENSE E NELLA VIGASO COCAIO

A dare le varianti della Toscolana ho rinunciato, perché il gran numero delle antiche riproduzioni e la diffusione dalla recente ristampa del Portioli rendono agevole il raffronto a chi avesse vaghezza di farlo.

La superioritá artistica delle due ultime redazioni è incontestabile: le eccezioni non infirmano la regola.

Si contano sulle dita i passi piú felici della Toscolana, che il Folengo ebbe il torto di ommettere. P. e. nel narrare le astuzie di Cingar travestito da frate, tralasciò l'arguto tratto desunto da Erasmo: che il furbo mariolo, piegatosi dopo simulate riluttanze ad accettare i denari regalatigli da' mantovani, li prese co' guanti « *dicens non tangere posse* ». Tra le prodezze di prete Iacopino, non ricordò l'aneddoto che costui,

dum sacrosancta levabat
corpora, supra figum vidit montasse vilanum,
unde reclamabat: — Sursus diabolus ivit; —
parens quod Christum sic diceret esse diablum.

Per la storia locale di Mantova, per la storia del costume in genere e per la biografia del poeta, sono molti invece i passi della Toscolana meritevoli di esser segnalati. Citerò, o riferirò per intero, i piú notevoli, dando in nota le postille d'indole non glottologica.

Lib. III, l'elogio d'Isabella d'Este, l'enumerazione delle famiglie mantovane illustri (PORTIOLI, I, 117-18).

Lib. VII, la digressione sugli ordini religiosi del tempo. La Cipadense interrompe la digressione al verso: « *pro quibus ad nostras datur indulgentia culpas* ». La Toscolana continua con un bellissimo squarcio (odorante di luteranesimo) sulla vendita delle indulgenze, sui miracoli, ecc.:

Qua propter crevit devotio tanta virorum
quod non capsiculas nummis implere sed arcas
possent, basilicam nec non fabricare gigantis

Christofori, qui non aliorum templa subintrat
sanctorum, testa toccaret namque solarum.
Oh nimis immensam bonitatem summa regentis,
qui (modo quod inops sit qui parit omne metallum)
quaeque bagarottum delet commissa per unum.
Non tamen id fieri credamus propter aquistum,
sed templum pariter fabricant culpasque remittunt.
Praeterea tantis meritis sua templa redundant,
ut Christi mater, Virgo regina deorum
illic dignatur miracula prodere tantum.
Undique nunc gesiae titulantur sancta Maria,
quae non principibus, quae non primatibus unquam
apparet, reseratque suos dignata nitores,
at solum quae pascit oves, quae pascolat ocas
digna fit aetheream muliercula cernere divam (1).
Illico turba coit, rem postulat, illa recontat,
indicat atque locum radios ubi viderat almos,
per quos aurato solio matrona sedebat.
Credula gens credit (malus est qui credere non vult)
obstupet et tabulam depictam ficcat in ulmo,
quae fuit arbor opes contingere lecta supernas.
Ipsa tabella tribus describitur illico sanctis.
Virgo prius mater cherubini desuper alas
pingitur in medium parvo dans ubera Christo,
in dextram stat fronte minax Antonius, atque
igne suo quicumque sibi vult tollere porcam
brusat, et inde nimis pavefacta gente timetur.
Ad laevam Rochus giandussam monstrat apertam,
is quoniam sanctus pecudum contagia tollit.
De longis veniunt puerique senesque paësis,
indiavolati, muti, tortique, vel orbi.
Fratres, qui praesunt et habent ostendere curam
miraclum, sudant, nam pro pietate laborant,
vertice nudato vix se defendere tanta
gente queunt, clamant, urtant, faciuntque, iubentque,
incrosant ad colla stolas, cottisque bianchis
induti offertam capiunt bis terque per horam,
dumque illam brancant oculos ad sidera tollunt,

(1) Si poëta ironice loquatur, multa inter doctores fit disputatio.

monstrantes quod non dinari propter amorem
offertam capiunt, Dominae sed propter honorem.
Nunquid eis nummis pinguis sibi coena paratur?
Absit, comprantur cerae ter mille figurae,
testae, humeri, gambae, vir totus, bosque, cavallus.
Tecta covertantur, muri, pillastra, columnae,
corrazzis, elmis, statuis pictisque tabellis.
Fit rumor vulgi, semet gens undique calcat,
fit marium nec non mulierum mixtio, templi
respectatur honor, molles devotio mentes
cogit, et est variae stipatio tanta brigatae
quod perdunt scufias, soveros, bireta, capellos,
saepeque perduntur borsae, vel forte taiantur.
Non tamen in templo fieri nec furta nec actus
luxuriae possent; si fratres talia scirent
credo quod offertas sinerent templumque serarent,
ne domus ipsa Dei fiat spelunca latronum.
Non sunt Mottellae, non sunt hi denique fratres,
non qui larga colunt Benedicti claustra modesti,
larga quidem fabricis at vitae moribus arcta.
His pater almificus dedit urbes, oppida, villas,
ac latos veluti promunt annalia campos,
ut vivant mundo, quo possint vivere coelo,
quo saturent inopes, quo plurima templa locentur,
quove peregrinos iocundo corde receptent,
non quia poltrones pascant, hominesque dapocos,
non quia furfantes, pilafratres, et spadacinos,
non mangiaferros, rofianos, atque bagassas,
non quia cardineum quis cerchet habere capellum.
Accedant quos sola movet devotio cordis,
illustres, poveri, mundani, relligiosi,
hi vadunt non ad pisces, panemque bufetum,
immo ad divinos cultus, moresque videndos.
Accedant stracchi longo tenuante viazo,
accedant iterum membris et sensibus aegri.
Istis complentur canevae tantummodo vino,
istis sub segetum peso granaria languent.
Est tamen in vulgo murmur, livore tabescunt
quidam cagnazzi mordaces, nomina quorum
subticeo pro nunc, illos desistere credam,

sin autem Archilochi (1) iactabo furentis iambos,
fata novabuntur veteris fortasse Lycambe.
Est formido nefas cum fari vera timemus.
Fallitur interdum nimis indulgentia patrum (2),
per quam texendi fraudes fiducia crescit,
unius ob culpam cagnazzi tota canaia
surrexit diris orbem latratibus implens,
saepe nocet pietas, nam qui pietate medetur
non saldat vulnus nec fracta recopulat ossa,
saepe lupo dat pastor oves torpendo vorandas.
Nec, si advertit ovem teneros quae amorbat agnellos
ubere pestifero, reliquo succurrit ovili.
Quid dicam nosco, multos spes irrita fallit.
Speramus quandoque faces extinguier ultro,
parvulus extiterit cum Troiae incendia torris.
Succrescunt faciles spinae, facilesque secantur,
dormitante nemus campus fit inutile rastro,
nimbus et interdum modicus tam crescit et auget
humorem, segetes quod saeva grandine tollit.
Parturient mures, nascetur terribilis mons (3),
vidimus et culices vastos aequasse gigantes.
Forsitan obscurus videor, sapientia patrum
multa fuit, per quam mala bestia cessit et urbem
incolit, unde cito rediit pax pristina. Dixi.
Dixi inquam, quisnam male me dixisse probabit?
Attamen est melius, *ecc. (cfr. lib. VIII, 655).*

Nell'elenco de' frati divoratori della vacca di Zambello la Toscolana ha un felicissimo verso (men bene rifuso, nelle due ultime redazioni, v. 695): « *est deus his venter, broda lex, ius inde vocatur* », con la glossa marginale: « *quare broda 'ius' dicitur latine* ».

Libro XIV, la descrizione della cucina di Giove con venti « *doctrinae* » d'arte culinaria:

Doctrina prima cosinandi

Alter formazzi freschi leviterque gratati
binas accumulat libras, bissenaque secum

(1) Archilocus poëta iambicis suis coëgit Lycambem semet suspendere.

(2) Aenigma.

(3) Contrariatur sententiae Horatii, qui dixit: « Parturient montes, nascetur ridiculus mus ».

ova sbattuta premit, quae vix gallina cacarat,
finarumque duas specierum praeparat onzas,
post haec zaffrani mediam lardique recentis
mensurat libram, largus capit ista cadinus.
Inde duos coctos extra caldare capones
eligit et polpas divellit ab ossibus omnes,
ossa governantur sed carnes optime pistat
cum petresemolo, vel menta, vel mazurana,
donec cum variis pistatio morbida rebus
devenit, atque color diversus contrahit unum.
Ossa dein recipit, quae macco volvit in ipso,
cumque radicella porci facit arte tomaclas,
quas aliquantillum cum lardo frixat aprino.
Inde bianchezzam legit ovi (Mantua chiaram
hanc vocat) atque crocum, species, sugumque naranci.
Omnia cum brodio facit ista bulire caponum,
e quibus et capiunt et fundunt ossa saporem,
quae mox ad tavolam mittuntur supra taĕros
et delicatas facit hoc brottamine suppas.

Doctrina secunda

Alter semicoques sguatarus capit octo polastros,
quos dismembratos pingui bene frixat in uncto,
ast ubi cum zuccar, speciebus, aquave rosata
et modico agresti spolverizaverat illos,
tres masinatarum libras piat avolanarum,
gingiberis mediam et zuccar quibus addidit onzam.
Ista parum buliunt modico sociante botiro,
pollastrosque fovet secum de more guacetti,
qui quoque sic possunt condiri corpore sodo.

Doctrina tertia

Alter odoriferas pistillo smazzolat herbas,
formazzumque simul frescum misturat et ova,
pistumenque facit dulcem iungendo canellam,
lacteque manduleo coitum distemperat istum,
trans pellem deincep̆s implet carnemque polastros,
qui calida lixantur aqua buliente lavezo,
ipsa finatantum pistumina dura fiantur,

postque boimentum speto ficcantur acuto
et iuxta brasas lardo sguazzante coquuntur.

Doctrina quarta

Alter cervellas ubi coxit honeste vedelli
separat ovorum de chiaris rossola tota,
quae cum pignolis passaque incorporat uva,
postea stamegnam facit haec transire per unam,
inque pignatellam grasso brottamine plenam
lixat abelasium, ne vadant cuncta brodetto.
Si cupis hanc epulam dulcem, dat zuccara secum,
si garbam, garbae succum distillat agrestis.

Doctrina quinta

Alter arostitum fegatum cum radicella
de speto ducit simul ac in frusta minuzzat,
inque lavezettum cum zuccar aquaque rosarum
atque naranzorum musto speciisque guacettat.

Doctrina sexta

Alter adhuc lixat vel sex vel octo polastros,
inque duos quartos per mezum dividit omnes,
quos teggetta coquit sleguati comoda lardi,
post haec acetosum vinum, tollitque marinas
uvas, agrestum et gialdum grassedine brodum,
atque remordacem sgussat spartitque cipollam,
boienta consumit aqua, totamque disasprat,
quam simul et reliquas res in mortaria pistat.
Mox frixat iunctis speciis pluraque galanga,
sic et acetoso modicum venit esca brodetto.

Doctrina septima

Sed pistinacas alter brovat, inde farinat
ac oleo frixat, sed aqua mox dextriter atque
concoquit agresto, spetiis et gingere iunctis.

Doctrina octava

Alter crispinos, grassum brottamen, et herbas
summit odoriferas, lixat, passatque per unam
stamegnam, redditque foco, quibus addit et ovos

optime sbattutos et agresti granula crudi,
uviculam passam, zaffranum, ginger acutum.

Doctrina nona

Alter lixatos trat de caldare capones,
quos parat in terrae lato cum ventre piattum,
fundit aquam roseam, mox zuccar abunde tridatum,
desuper imponit caricum brasamine testum,
ista cosinandi pulcherrima foggia capones.

Doctrina decima

Alter poma capit, discorticat intus et extra,
mollit aqua rammique scolat cum vase forati,
quae mox ut brodio rossis quoque mescolat ovi,
cumque bonis speciis fit digna manestra Milano.

Doctrina undecima

Alter lampredas toltas de fonte comasco
frixat, et inde capit mollamen panis adusti,
manduleasque nuces moscatas, ac avelanas,
gingiber et longum peverum, fortesque garoflos,
passiculas uvas, zaffranum, denique paulum
de gardamomo, cinamomum sive canellam,
omnia cum blanco masinans distemprat aceto,
lampredasque super prius igne boita respergit.

Doctrina duodecima

Alter smenuzzat ravas in mille bocones,
inde boire facit, passatque foramina rammi,
pistat et in bronzum lixat cum lacte recenti,
ova sbatuta quibus zaffranum zuccar et altras
adiungit speties, per quas bona quaeque fiuntur.

Doctrina tertiadecima

Alter caprettum crudum taiando minutum,
desuper agrestum guazzat, lardumque, canellam,
pastellumque facit, quem postquam coxerit ova
cum brodio vel aqua rosea sbattuta superdat.

Doctrina quartadecima

Alter cervinam carnem coquit, inde strinatum
cum crusta panem in forti demergit aceto,
post haec formazzi gratat instar quinque cepollas,
smenuzzat carnem, lardo quam rostit in albo,
figatumque suum coctum cum pane moiato
mescolat et masinat, nec non distemprat aceto;
mel addit, spetiesque bonas, traditque boiendum,
hancve zelatiam caldam frigescere lassat.

Doctrina quintadecima

Alter gambaricum mira facit arte saporem,
gambara disgussat, quibus ante cavaverat ova,
pistat aquam, stillans colat inde, capitque bonherbam
rossolaque ovorum, panis mollamen, et ista
conterit, agresto quae mollit, aquaque pusilla.
Post haec acetosat fortis speciebus et ova
quae prius abstulerat guacettum ficcat in ipsum.

Doctrina sextadecima

Alter mandulibus flores immiscet aneti,
gingiber atque nuces muscatas, zuccar et ista
pistillo masinat, nec acetum spargere cessat,
supra castronis carnes haec optima broda est.

Doctrina decimaseptima

Alter at anguillas vel tencas maxime grassas
lixat et expolpat, quas in mortaria smiccat
cum petresemolo, datilis, uvaque marina,
dulcibus et speciis, oleo, tortamque per illos
condit, nulla quibus carnem mangiare voluntas.

Doctrina decimoctava

Alter quin etiam fungos in frusta minutos
frixat aqua et lardo fresco, quos inde cavatos
e pignatello formazzum miscet et ova,
zaffranum, species, quibus optima torta creatur.

Doctrina decimanona

Alter acerbosas marrascas absque medullis
pistatas passat stamegnam, caseus et lac
additur, ova, bonae species cum zuccare fino,
tettaque smiccatur iuvenis bene coctae vitellae,
non sparagnat aquam roseam frescumque botirum,
torta fit, ovorum chiarae sint crusta dabassum,
at super effundit pignolos atque canellam.

Doctrina ultima de nectare

Sed quid ego longis pario fastidia verbis?
Illic divinum facitur solummodo nectar.
Multi bugiardi dicunt hoc esse bevandam,
id nego, sed cibus est quo morti surgere possent,
Gambonique coco, sguataro qui praesidet omni,
hoc datur officium componere nectaris escam.
Gambo caponazzos largos in tergore, gialdos,
accipit et porci panzam prius optime coctam,
ginger et integrum, species, frescumque casettum,
mox petresemolum, mentam, calidosque garoflos,
postea dismembrat medicoctos ante capones,
frixat et inspergit species, capit inde nosettas
manduleas, quas non tellus sed fecit olympus,
his quoque frixat, aquam modicam, iungendo polastros.
Dumque id fervet apus, medias quas diximus ante
assummit species, his salvia, mentaque iuncta est.
Pistumem fabricat, tortellos inde refrictos
inter delecum, quem pezza tenella scolarat,
spolvificatque super speties dulces et acerbas,
post haec exossat datiles, et gingere volvit,
cumque sminuzzato cinamomo, cumque garoflis,
inde locat speties, rafiolos, ipsaque cocta
frusta caponorum, datiles, uvamque marinam,
pignolos mundos, in unam cuncta padellam,
fecerat in fundo crustam, mediam quoque iungit,
quas super apponit praedictas quasque facendas,
mox aliam crustam super addit zuccare plenam,
torret abelasium testi scaldante coperto,
atque frequenter aquis bagnatur crusta rosatis.
Dicitur hoc nectar, satis est narrasse coquinam.

Libro xx, l'enumerazione de' musicisti famosi (cfr. *Studi folenghiani*, p. 146):

O ventura bonis felicia secla diebus,
florida monstrabit cum musica sacra Leonis
sub spe pontificis quantum sit grata Tonanti.
Nascere phoebei decus, o Iosquine, senatus,
nascere qui primos in hac arte merebis honores.
O felix Bido, Carpentras, Silvaque, Broier,
vosque Leoninae cantorum squadra capellae,
Iosquini quoniam cantus frifolabitis illos,
quos Deus auscultans coelum monstrabit apertum.
Missa super voces musarum, lassaque far mi,
missa super sextum, Fortunam, missaque musquae,
missaque de Domina, sine nomine, duxque Ferarae.
Partibus in senis cantabitur illa Beata,
huc me sidereo, se conge, Preter, et illud
compositum Miserere duca rogitante Ferarae.
Nascere phoebeae laus ergo prima cohortis,
o Iosquine, Deo gratissime, nascere mundo
compositure diu, quem clamet musica patrem.
Magnus adorabit tua tunc vestigia Brumel,
Iannus Motonus, Petrus de Robore, Festa
Constans, Iosquinus qui saepe putabitur esse,
tuque pater Franchine novas componere normas
incipe et antiquas remove squallore sepultas.

Lib. xxii, l'interrogatorio di Baldo e compagni dinanzi a Culfora (cfr. lib. xxiv, v. 144 sgg.):

Culphora contremuit corpus tam grande Fracassi.
Interpellat eum: qui sit, quo sanguine natus.
Fracassus secum rodens in corde cathenam
respondit curvans laccam sermone trementi:
— Nomine Sturlonus dicor, sum natus ab uno
nomine Burdacho nato de stirpe gigantum,
qui schazzare Iovem voluerunt de paradiso. —
Culphora plus tremuit talem sentendo parolam.
Postea fatezzas Baldi vultumque galantum
mirabat, latosque humeros, strictumque fiancum.

Cui brancata quasi sub rete Cupidinis inquit:
— Tu quoque qui sensum te prodis habere superbum
da prolem nomenque tuum genus atque tuorum. —
Baldus respondet: — Calicuttus nomine dicor,
natus adulterio monachae fratrisque Stopini.
Me conceperunt gesiae devote sub ara,
postea Plutoni de me fecere sigillum.
Sum devotus ei, donavi corpus et almam.
Ergo meum regem dominumque catare procazzo,
me mare, me tellus, quanto magis astra refudant.
Si non esse dei potero, volo, sumque diabli. —
Has desperati stupuit regina parolas.
Mox qui sint alii semper magis aspra dimandat.
Cingar ait: — Postquam scire optas, o alta Maëstas (1),
qui sumus et qualis nostra est generatio, dicam.
Sum scarpacinus, scio repezzare zavattas.
Sed quia disfaciunt dates, tavoleria, cartae,
ac reliqui ludi poveros, mea cuncta zugavi:
martellum, gucchias, lisnam, sparamenta, didalum,
formas et secchiam, spaghi quoque fila, tacones,
post haec ammisi ludendo sponte cerebrum.
Quapropter stygias eo desperatus ad oras.

Falchettus

At me sub muc lech fecit Garaminga Ribagam
nec bra convaluit, nec bru, nec zonzia moschae,
hoc aenigma cupis dissolvere? funde stranudum.

Hircanus

Sum cui tres charites coelo demisit ab alto
Iuppiter, ut redeat mea patria candida, quae nunc
nigra fuit, turpis, Cifautti squallida morbo (2).

Hippol

Sum qui squarzo lupos cum dentibus, inque menestram
illorum carnes comedo non absque cuchiaro.

---

(1) Maëstas, surripit « i » causa galantariae.
(2) Declarationem horum carminum cras dicam.

Liro

Est mihi leno domi pater, est in vista noverca,
est uxor meretrix, bastardus filius unus.

Vinmazzus

Qui sim scit coelum, quid ero scit filius Heli,
qui cum furcinula trat carnes extra lavezzum.

Boccalus

Qui sis scit coelum? quid eris scit filius Heli?
deh cancar veniat robbantibus extra lavezzum.
Nuper ego vestras, o Culfora magna, coquinas
intraram furtim invitatus odore camini.
Dumque ego semilatens stabam post limina portae,
ecce virum (magis imo bovem volo dicere) grassum,
inspicio lecti sub cavezzale latenter
condere testonem coctum cum pelle vedelli.
Postea gustigolis boccalum implere busecchis,
namque suum studium nihil est nisi pacchia, brotamen.

Culphora

Numquid es ille latro quem feci nuper asellum?
Eya cito, famuli, solitas incendite flammas, *ecc.*

Lib. XXV, le fazioni d'Italia enumerate oscuramente da Aletto, nel congresso delle furie infernali, come effetto del contrasto tra guelfi e ghibellini:

His tanta Italiae divisi regna superbae,
his magnas urbes, medias, parvasque prophano,
his castelluzzos, villas, paiaeque casottos,
his toties semet Millanus sanguine foedat,
his Codros lingit, Neutisque Papia rebellat,
his formaiatur sub iure Placentia Ringhi,
his niveos asmat catanicula Parma Briossos,
his Regium brillat, frullat, spellatque Booton,
his rugulat blesos Modenae sapientia Pandros,
his me pinguificat grassis Bologna Coandris,
his tenet armigeros sub adrantibus Imola fullos,
his male consentit iocunda Faventia Scochis,

his male Furlivium Candraghis obtumet uncis,
his Cesena riat proprios, hilaratque Leones,
his fumentatur Vandris Ravenna bioncis,
his raro possum Venetam schancare Leaenam,
his Patavos (nec me distollit Blusa) relinquo,
his saltat, guizzat, sed non Vincentia fambrit,
his Verona tumes, spleumas, ac ore gliassis,
his gragnit, sed non piscombrat Brixia Mellam,
his Bergamaschis praesunt Baricondia surdis,
his quondam Manto fuerat vicina Cremonae,
his tamen heu! cur non seducta est Mantua nobis?
his tamen heu! cur non potui violare Cipadam?

Lib. xxv, l'enumerazione finale de' poeti contemporanei:

Sunt quoque (nescio qui sana sine mente poëtae)
qui partiales patriae propriique tyranni
complevere libros follis, verisque bosiis.
Sed quales habeant poenas audite, poëtae,
ut quoque vos tantas schivetis fingere frappas.
Sunt ibi diaboli numero tres mille vel ultra,
iugiter officium facientes herbolatorum.
Quaeque suo proprio subiecta est alma diablo,
qui dum complet opus stat altam supra cadregam.
Undique dant gridos, veluti gridare solemus
quum dentem nobis guastum barberius extrat,
nam cum lancettis, uncinis atque tenais
quisque cavat dentes nunquamque cavare rafinat.
Quottidie quantas vates fecere bosias,
quottidie tantos opus est ammittere dentes.
Sed quo plus streppant illos, plus illico nascunt.
Inter eos igitur Cingar cognoverat unum,
nomine Durantum, qui dum cecinisse Leandram
se iactat doctis sbeffatur ubique poëtis.
Ardimentum habuit, quamvis magrissime cantet,
magnanimo Orlando praeponere gesta Rinaldi.
Perque gulam mentit, quod sic scripsisse sbaiaffat
Turpinum, nec opus Turpini viderat unquam.
Composuit quondam (quem nolo dicere librum,
sed scartafazzum) nomen ponendo Leandram,

cui dignum fecit noster Serraffus honorem,
namque sigillatus caera fuit ille culina.
Heu quales streppos misero dabat ipse diavol.
Sgretolare suas audiebas longe ganassas.
Cingar compatiens fecit restare diablum,
Durantumque rogat: quare sic absque rasone
Orlandum biasmat, nimium laudando Rinaldum.
Ille sed avulsis pro dentibus, oreque balbo
respondet: — Quia iam pacueunt futa ialdi — (1).
Sic ergo quicumque volunt praeferre Rinaldum
Orlando dicam: quod amant hi furta Rinaldi.
Namque pròcul dubio fortissimus ille senator
romanus, Bravaeque comes Orlandus et armis
et sensu et meritis superasset mille Rinaldos.
Non tamen alta quidem condemno facta Rinaldi.
Ast veri auctores Orlandum praeposuerunt,
ac in venturo praeponent tempore vates,
maxime Boiardus, dictusque Maria Matheus,
plus sentimento, facili quam carmine, dives.
Surget Alovisus tuscus, Franciscus et Orbus,
magnus Ariostus, laus, gloria, palma Ferarae,
tempore mancus erit Petrarcha, carmine sed non.
Inveterata nocet laus nobis saepe modernis.
Mons quoque Carmellus Baptistae versibus altis
iam boat, atque novum Manto fecisse Maronem
gaudet, nec primo praefert tamen illa Maroni,
namque vetusta nocet laus nobis saepe modernis.
Splendet in altiloquo Pontanus carmine, stellas
dum canit et septem quos ambit signifer orbes,
dum monet agricolam quo purget tempore citros,
non tamen aequatur vati quem protulit Andes,
namque vetusta nocet laus nobis saepe modernis.
Exiet arcadicus per sdruzzola metra libellus
Nazzari, quo prata, greges, armenta capellas,
pastoresque canet, silvas, magalia, nimphas.
Christeidan post haec cantabit dignus Homeri
laudibus, at cedet vati quem protulit Andes,

(1) Responsio Duranti balbutientis. Sic enim dicere voluit: — Quoniam placuerunt furta Rinaldi.

namque vetusta nocet laus nobis saepe modernis.
Tu quoque magniloqui sublime poëma Marulli
non eris aequandum vati quem protulit Andes.
Edidit Armeniden nec qui sub veste cuculli (1),
nec Zacharias, nec multi denique vates
aequivalent nostro vati quem protulit Andes,
namque vetusta nocet laus nobis saepe modernis.
Materies Asolana gravis veniet quoque Bembi,
metra Thibaldaei, Seraphini, Cornaque Zani,
Modena Pamphilico de Saxo multa cavabit
quos tamen esse pares Danthi, lepidoque Petrarchae
secla negant, nam sola datur laus magna vetustis.
Nec Merlinus ego, laus, gloria, fama Cipadae
quamvis fautrices habui Tognamque Gosamque,
quamvis implevi totum macaronibus orbem,
quamvis promerui Baldi cantare bataias,
non tamen altiloquis Tiphi Caroloque futuris
par ero, nec dignus sibi descalzare stivallos.
Non tamen hanc zuccam potui schifare decentem,
in qua me tantos opus est nunc perdere dentes,
quantos Roma viros nunc obtinet inclita sanctos,
relligiosorum mores quot habentur honesti,
quotve forum iusta doctores lege gubernant,
quot divas habitat matronas integra Pallas,
denique quot sanctae gentes urbesque Romagnae
aut Lombardiae, Toscanae aut totius orbis.

(1) Raphaël.

IV

LESSICO

N.B. Questo Lessico è basato sui dizionari: mantovano dell'Arrivabene e del Cherubini, bresciano del Melchiori e del Rosa, bergamasco del Tiraboschi, milanese del Cherubini, padovano-veneziano del Patriarchi, parmigiano del Peschieri, veneziano del Boerio; sugli studi del D'Arco, del Cian e del Salvioni intorno al dialetto mantovano; sul glossario del Terranza: ma sopratutto sulle note marginali della Toscolana, che costituiscono l'interpetrazione autentica dell'autore ne' casi piú dubbi.

Queste glosse ho testualmente riferite nel loro bizzarro latino, e il lettore le riconoscerá facilmente fra quelle che io do in italiano. Desideroso che il Folengo non presenti difficoltá alla lettura, ho abbondato nel lessico, inserendo non solo tutte le voci dialettali, ma anche quelle locuzioni di squisita latinitá che potrebbero render necessaria la consultazione di un vocabolario a chi non sia fresco di studi classici.

abáccus — ábaco
abarrare — barare, ingannare, tradire
abdita (*per*) — per luoghi nascosti
abelasium — a bell'agio
abotinare — far bottino
abrasare — farsi di bragia
abrasatus — rovente
abscentus — assente
acasam (*esse*) — star attento, star in cervello
acascare — succedere
accattare — trovare
acconzus (*male*) — malconcio
acoiare — « idem est quod osello, abarro, atrapolare »
addasium — adagio
adunca — dunque
afogare — infuocare
agabbare e *aggabbare* — gabbare
agaso — asinaio, mulattiere
aggerare — accumulare
aggriffare — acciuffare
aghiazzare — agghiacciare
agiadiatum — « dicimus qui nimio dolore plorare nequit »
agnusdeos (*facere*) — « est retro aspicere, sicut Agnus dei depingitur »
agresta — sugo d'uva acerba
agrezare — molestare, spingere
aguaitus — agguato, insidia
aiada — agliata: aglio e prezzemolo triturati insieme per condir vivande
aieronus — airone, uccello acquatico
aium — aglio
albi — « est vas sordidissimus in quo porcelli saginantur », truogolo
Alcorano — Corano di Maometto
alebarderus — alabardiere
allatus — portato
alorzam (*ire*) — andar a orza, a male
Alovisus tuscus — il Pulci
alozare — alloggiare
alphatar — « argentum vivum »
alpherus — alfiere
altandem — « denique »
altanus — alto
altoriare — aiutare
altorium — aiuto
aludel — storta d'alchimista
amachiare — « latere in machione », nascondersi in una selva
ambassata — ambasciata
amblantem — ambiatura [« *franzo-*

siter » ha l'annotazione marginale della T.].

ambracanum — ambracane

an an — « familiariter pronuntiatur quando aliquem ex improviso cernimus amicum »

andagando — « saepe eundo »

anedrottus — anitrino

anetari — scappare

anetus — finocchio

angonaia — inguinaglia, v. *cacasanguis*

an ha ay men — « Zucconus, gramaticus hebreus, haec verba plenissime interpretavit »

anna (ἄνα) — greco, ciascuna: termine usato ancor oggi, quando parecchi medicamenti entrano nella stessa dose

antrattum — di botto: oppure, ma « raro invenitur, significat pariter »

aposta — « ad tuum comandum, aliter significat sponte; unde Godianus: Pyramus et Tisbe se se scanavit aposta »

apostare — poggiare

appizzare — accendere

aprinus (*lardus*) — grasso di cinghiale

acquanampha — acqua nanfa o di fior d'aranci

aqua scaldata — lacrime

aquatus — adacquato

Arae — dicevansi nell'antico linguaggio latino quegli isolotti che sono nelle vicinanze della costa d'Affrica

arancare — « trottare, properare; spadam e gladio arancare », sguainarla

arascare — espettorare

arcare — inarcare

archibuseria — il complesso degli archibugieri

archibusum — archibugio

arena — « postribulum »

arengus — lizza o campo chiuso per giostre

arentum — vicino, « prope »

arisgare — osare: « arisgat pro audet. Sic Homerus: Adversis nunquam rebus arisgat Ulisses »

arisgum — « periculum »

arista — spiga

arizzare capillos — rizzare (i capelli)

Arlotti (*ponte*) — Ponte Arlotto tuttora esistente a Mantova

armus — braccio

arogna — rogna

arzones — arcioni

asbaccum — « abundanter et superflue »

Ascensa — la Madonna Assunta

ascortus — accorto

asnus — asino

asogare — « est cum auxilio soghae çallare » (v. *soga*)

aspergine — aspersorio

asperti — « rustice », per esperti

asinaster — « cavalcans asinum »

asprezare — esser irto, aspro

assare — friggere

assentare — sedersi

assolvestus — assolto

assomiare — somigliare

atalach — « idest sal »

ateso — « pro attento »

atezare — atteggiare

atezatrix (*gens*) — saltimbanca, chi fa giochi di destrezza o di forza

attrigare — fermarsi

avancius — avanzato, « superfluus »

avantare — esaltare, vantare

avantezatus — avvantaggiato, migliorato

avolana — avellana, nocciola

avolium — « pro ebore positum » avorio

ay ay — « arabicum, est vox quae fit ad expellendos milvos »
azalum — acciaio
azzaffare — (v. *zaffare*)

bachettae (*signores*) — signori che comandano a bacchetta
bachioccare — il sonar della campana; « pro castronare aliquando ponimus »
bachioccus — battaglio
bachiocheries — sciocchezza
baciochus — sciocco
badam (*stare ad*) — « ociositer », indugiare
badare — indugiar neghittosi
badilus — « est penna villani, sicut remus est penna navaroli »
baga — otre
bagaium — bagaglio
baganaius — (v. *patarinus*)
bagarottus — « et dovina sunt nummi viles »
bagarus — mezzo baiocco bolognese
bagassa — bagascia
bagatella — uomo leggero
bagatellare — far giochi di prestigio
bagatinus — moneta veneta, « genus nummi vilissimi »
bagordus — « ut ait Quintilianus, est illa tumultuizatio quae fit giostrando »; ed anche il luogo dove si armeggiava e giostrava
baiaffare — (v. *sbaiaffare*)
baiana — baggianata
baiare — abbaiare, sbraitare
baila — balia
baiulare — portare
balanza — bilancia
balanzare — bilanciare
baletta — pallottola
balordimentus — intontimento
balotta — palla
balottatio — votazione, squittinio
baltegare — (v. *transbaltigare*)
baltresca — bertesca, impalcatura
balzus — « et balzamen est equi saltus »
banderalus — portastendardo
bandisonis — imbandigione
barba — zio, « cium »
barbachieppus — barbacheppo, uomo dappoco e ridicolo
barbaiare — abbarbagliare
barbassorus — barbassoro
barbazannus — barbagianni
barbazza — barbaccia
barberus — barbiere
barbottare — borbottare
barbozzus — mento
barca — « vox quam gondolantes per Venetiam proferunt causa se vitandi »
Bardella — « est apud Padum » (villa in quel di S. Benedetto-Po)
baricoli e *baricocoli* — testicoli
Bariletta — Gabriele da Barletta, celebre predicatore
barillus — dicevasi « barile » una moneta, detta poi « giulio », che si pagava per ogni barile di vino introdotto in cittá
barisellus — bargello: « inter cavalerum et barisellum nihil distare magister Cornacchia dixit, tamen Fasanellus contradicit »
baronia Francae — mal francese
barozzus — biroccio, carro
barrilla — barile
barro e *baro* — « paladinus, guerrerus, heros, barro, idem a Quintiliano reputantur »
Bartola — Bartolo da Sassoferrato
barza — nave (dall' inglese « *barge* »)
basaličoium — « herba de qua gignitur scorpio », basilico
basare — baciare

basarottus — baciozzo
basecchia — basilico (pianta odorosa)
basia — vasi di legno su cui si mondano riso, legumi (tafferia)
basiliscus — bombarda di grossa portata
basiotus — conca, catino, piatto grande concavo
bassare — abbassare
bastardus — nel senso di scaltro: « non quod esset bastardus Cingar, sed quia bastardi sunt maiori ex parte accòrti »
bataia — il corpo centrale destinato a sostenere il maggior urto della mischia
bataium — battaglio (v. *batoclum*)
batoclum — « pro batoculo, instrumentum ferreum quo percutiuntur fores »
bautus — « genus elmi »
bavatus e *baviger* — « gerens bavam », che ha la bocca bavosa per rabbia
bavèrus — bavarese
bebeum — « vox ovina »
becarus — beccaio
becca — « est banda doctorum, quam ferunt in humeris »
beccazzus — cornutaccio
beccum (in) — « in praesentiam »
beccus — montone
becherus — bicchiere
begattus — baco da seta
Berghem — Bergamo
bertezare — beffare
bertinus — bigio
bertuzza — scimmia
besazza — bisaccia
beverare — abbeverare
beverazzum — mancia
bezzus — denaro
bianoreus — mantovano (da Bianore, fondatore della cittá)
biassare — biascicare, masticare, mordere
biava — biada
bibones — beoni
bibum — bevanda
bighignolus — « est illud rostrum per quod lambiccantur herbae »
bigolus — « est umbilicus »
bigunzus — bigoncio
bilzare — (v. *sbilzare*) sprizzar fuori con violenza
bindamen — benda
biolca — « mantuanice; tornitura romagnice, pious bressanice, moza ferariace »: bubulca, misura lineare dei terreni, mq. 3138.60
biolcus — bifolco
birlo — « intelligentia » « mentem cavare de birlo », tirar giú di senno
biscurare — « oblivisci »
bisellus — « genus leguminis quem graeci vocant roveiam vel rovionem », piselli
bisettus — bigello, panno grossolano villanesco
bissa — biscia
bissolus — vasetto
bissonis — biscione
bistones — traci
blabla, chiz, felchena, gozca — « lingua calmaca, quae interpretatur: vade, nec meum praepedias iter »: va', né intralciare il mio cammino
blanchezans — biancheggiante
blanchitudo — candidezza
blastemare — bestemmiare
blottus — nudo, semplice
boaxare — rintronare, rimbombare
boazza — sterco di bue
boazzare — insudiciare (applicato a' buoi)
boazzus — bove ingrassato, buaccio

bocalus — bocale; « non dico bocalos », non dico fandonie
bocazza — boccaccia
boccare — « quasi bucca sorbere: alii dicunt dentegare »
bodaravi — barbabietola
bodega — « vas alchimiae »
boëlia — (v. *boazza*)
bofare — ronfare, soffiare
boffamen — soffio
boffare — sbuffare
bofonus — buffone
boghae — ceppi, « genus laquei ferrei, quo pedes incatenantur »
bognonus — bubbone, patema d'animo
boientare — sboglientare, sparger sopra acqua bollente
boimentus — calore
boire — bollire
boitus — bollito
bolare — bollare, battere
boletta — « a bulla derivatur boletta quae dupliciter sigillatur »
bolsare — tossire
bolza — fucile
bolzoniger — « gerens bolzones, idest sagittas »
bombardera — cannone
bombasina — tela bambagina
bombasum — « bombicem »
Bonaquecorsi — Bonacolsi
bonavita — (v. *inchinus*)
bonazzare — rabbonire
borasca — burrasca
Boraso — « Borea »
bordelliacus — roba e costumi da postribolo
borella — pallottoletta adoperata per un gioco infantile: « ludus borellarum Mantuae repertus ». Metaforicamente per testa
borghesanus — borghigiano
boriolus — « colericus »
boronus — tappo, turacciolo inferiore delle botti
borra — vento furioso
borrire — saltare, correre addosso come cane che scova la preda
borsettae — ingredienti per il serviziale
Borsus — duca di Ferrara
bosardus — bugiardo
boschicolae — « habitantes boscos »
bosia — bugia: « nota quod Cingar non mentitur, sed differt inter bosiam et barreriam »
botazzus — barilotto: metaforicamente gobba
botecchia — « pro parvo botazzo »
botonus — « metaphorice pro morsu », allusione frizzante
botrus — grappolo
bottilius — il *bouteillon* francese, briacone
botyrum — burro
boza — boccia
bozzola — « vas ligneum » misura pel latte
brachetta — piccolo bracco
bragalia — « magalia, mapalia pluraliter solum reperiuntur », brache
bragas (*trare via*) — « proverbium desperantis est »
braghessae — brache
brancare — afferrare, capire
brasq — bragia
brasatus — ardente come bragia
brasidus — acceso
brasilius — legno di cui si servono i tintori per tingere i panni di rosso
brasillus — arginello fatto per impedire il trabocco delle acque nelle piene
brasola — braciuola: calze brasola, calze aperte o « schiappate »

braura — audacia
bravara — braveria, millanteria
braviarium — breviario, storpiatura rusticana
bravosus — arrogante. « Proprius actus giotonis est verbis bravosis gentem convenire, quo creditum fidei detur »
brazzus — braccio
bre, bre — esclamazione albanese: su, via
Breda medii — Breda di mezzo, contrada tuttora esistente a Mantova
brena — briglia: « brena molini », paratoia
Brenta — « chaldaice, zerla hebraice, mastellus arabice, soium latine »
Bressa — Brescia
bressanus — bresciano
bretarolus — (v. *brettarus*)
bretinus — (v. *bertinus*)
bretonare — « Dare bertam est deridere. Bretonare est more bretoni tosare, bretoni namque populi sicut etiam francesi caviatas circum tosatas ferunt. Inde tosare et bretonare pro sbeffare usurpantur »
bretta — berretta; « *bretta scarlatta* », cappello cardinalizio
brettarus e *bretarolus* — berrettaio
bria — briglia: « brena et bria sunt rena cavallorum, poetae abutuntur habenis »
briagare — ubbriacare
bricola — luogo selvaggio e scosceso
brigada e *brigata* — « nota, ut ait Servius, quod gens difert a brigata, nam gens intelligitur de maribus et feminis simul: brigata vero tantum de masculis, quasi gens bragata, quae portat bragas. 'A' in 'i' vertitur: testatur etiam Diodorus »
brigatae — persone
brilare — « nimia aviditate cupere »
brindes — brindisi
briossus — briglia grande (donde il nome dato al notaio imbroglione Briosso)
Brisighelli — soldati romagnoli di ventura
brocherum — brocchiere
brodeccus e *brodicus* — « bressanice, brodicus mantuanice, fedus latine, malnettus vulgariter »
brodetto — « Ne vadant cuncta brodetto, proverbium est », significa andare a male
brodicus — (v. *brodeccus*)
brodium — brodo
broëttum — brodetto
brofolae — vescichette che si formano sulla pelle per cause morbose
brogna — prugna, bussa
brolo — frutteto, pomerio
bronza — bragia
broïtalia — brodaglia
brottamen — unto
brovare — bollire, scottare
bruis — brodo
brusamina — « calorem excessivum. Columella: Ponite frescadas ne sol brusamine laedat »
brusare — bruciare
brusefactus — cotto (d'amore)
brusor — ardore
bubae — « latine, upupae: avis est »
bubinus — (v. *ubinus*)
bufaliacius — bufalaccio
bufare — sbuffare
bufettus — « idest alapa »
— (*panis*) — pane fine e spugnoso
bugada — bucato
bugaferrum (*ad*) — « afiatim » abbondantemente
bugno — piccolo ma profondo stagno

bulbar — carpa (pesce)
Burbassus o *Barbassus* — paesello del Mantovano, attiguo alla cittá
burina — « vas vitreum »
burlare — spingere (v. *sburlare*)
busa metalla — « pro artelaria posita sunt »
busamen aparum — sedere (il buco delle api)
busare — bucare
busca — festuca
busecchae — budelle
busolum — piccolo buco
bussones — bussoni, antico strumento musicale
busum — buco
butta — botte
buttae — « mensura navium »

cacabus — paiuolo, laveggio
cacasanguis (commestibile) — « veroniace, beroldus mantuanice, zamborgninus bressanice, sanguanazzus comuniter »
— (bestemmia o malattia) — « angonaia, giandussa, codesella, sunt rusticorum blasphemiae »
cadelettus — cataletto
cadena — catena
cadenare — incatenare
cadenazzus — catenaccio
cadinus — catino
cadrega — sedia, cattedra
cadus — caratello
cagacimbli — « cavacimbali »
cagalocchius — (v. *cacasanguis* bestemmia)
caganiellis e *caganiellus* — il re de' pulci, cosí detto dal cane, che è ricco ospite di pulci
cagarola — « per timorem provocatur, interdum pro ipso timore accipitur. Unde Avicenna: mortis ab infirmo debet cagarola vetari »
cagiada — giuncata, latte rappreso
cagnazzus — cagnaccio: « facere cagnazzum », far il bravaccio
cagnezatus — irritato come cane
cagnones — cannoni
cagola — escremento, detrito
calamare — calamaio, lividura
calathus — canestro
calca — « angusta caterva est »
calcatim — in calca
calcinelli — sorta di nicchio
caleffare — beffare
calzina — calcina
calzus — calcio
cambrossen — ligustro
caminata — « maxima camera, qua possit caminari, vel caminata quia secundum Vetruvium plures habet caminos »
camisa — camicia
camora — gamurra, gonna
camozza — « animal velocissimum »
campanellos audire (di Cingare percosso) — « non quod audisset, verum sonantibus orecchis audire videbatur »
canalem (*per utrumque*) — « ante et retro »
canaruzzum — « bestiae, iugulum hominis », strozza
cancar — « modus loquendi rustice hoc vocabulum poscit », canchero!
cancar — cardine
cancri — cancelli
candelerus — candeliere
canegiare — assalire come cani, accanare
canella — bastone (piccola canna); matterello
canellus — canna da palude, canneto
caneva — cantina

canevarus — canapaio
Canevazzus — « latine, castigalatro macaronice, ex ipso nam fiunt soghetti, quibus ladri castigantur »
canevus — canapo
canones — « instrumenta lignea, quibus filum disvolvitur »
cantarellae — « mantuanice pampognae dicuntur », maggiolini
cantarum — orinale, cántero
cantiribus (*e scala in c. ire*) — « proverbium cum quis vacillando loquitur et confuse »
cantonem (*dare*) — « vel piantare, metaphorice significat aliquem fastidiosum tergiversando dimittere »
cantonus — « canto, parte, hinc derivat cantonus »
canzantus — cangiante: stoffa che veduta sotto diversi angoli si mostra diversamente colorita
caodesi — capi del Consiglio dei Dieci a Venezia
capelazzi — « mantuanice dicuntur viles et codardi »
capellazzus — bravaccio
capelletti — albanesi assoldati dalla repubblica veneta, militi a cavallo
capetta e *capinus* — piccola cappa
capisteria (plur.) — il Terranza spiega: « quod rerum cuiuscumque capiti affigitur », pomello
capitanius — capitano
cappa — conchiglia
cappare — incappare, imbattersi
cappatus (*male*) — malcapitato
capsa — cassa da morto
capuzzare — inciampare, e metaforicamente errare
capuzzus — cappuccio
caracca — grossa nave di lungo corso
carbasa — le vele della nave
carbones — carbonchio
carcassus — « ossamen »
cardineus — cardinalizio
Carettarum claustra — monastero di San Giovanni delle Carrette a Mantova
carettonus — carrettone
careza — « et carezza differunt, nam carezza est recoligentia, careza est herba »: palustre, carice
carina — nave
carnerum — carniere: *carneria portare*, o *tollere*, scampare, darsela a gambe; *trare via carnerum*, darsi disperato
carognare — puzzare come carogna
carolentus — tarlato
caroles — « sunt vermes rodentes lignum »
carrarus — caratello, botte lunga e stretta
carrobium — quadrivio, piazzale dinanzi alla chiesa; il F. annota anche: « trivium »
cartellum (*dare*) — mandare la sfida
casalengus — « domesticus »
casazza — casaccia
casettum — « formazzum parvum »
casia — cassia
casoncelli — « tortelli graece, casoncelli latine, rafiol hebraice »
casone — cagione
casotti — « in quibus uruntur stryae »
Castelluzzus — Castellucchio, paese mantovano
castiga — pena
castronare — uccellare, beffare
castronazzus — gocciolone
castrones aequoris — cavalloni del mare
casum (*menazzare*) — minacciar di cadere

casuzza — casipola
catare — « saepius accipitur pro parere, ut: Uxor mea catavit filium maschium »
— trovare
catatio — ritrovamento
catervazza — grossa schiera
catiperia — « pro astutia usurpatur, nam, teste Plinio, est proprietas barreriae »
catrinae — quattrini: « catrinas piamontense dixit »
cattare — questuare, accattare
caulata — cavolata, zuppa di cavoli
cavafossator — cavafossi
cavagnum — « sporta », « corba » secondo la Toscolana: meglio, canestro
cavalerus — (v. *barisellus*): questi era il custode delle carceri
cavallaster — a cavallo
cavare de pane — « est proverbium usitatum pro erripere vitam alicui »
cavecchia — caviglia
cavecchius — cavicchio, piuolo
cavedagna — ciglione de' campi
cavei — capelli
cavester, cavestrellus — biricchino « contra Vallam, qui ponit inter giotonem, ribaldum et cavestrum nil differre »
cavezzus — « genus mensurae, constans, ut penso, tribus ex cubitis »
— « pro colaro circa gulam ponitur »
caviata — capigliatura
cazza — caccia: nel gioco della palla, il luogo dove il pallone o la palla si ferma
cazzafrustus — fromba
cazzare — cacciare
cazzator — cacciatore
cechinus e *cichinus* — zecchino
cedivit — « parum defuit »
cegnare — ammiccare
celeta — piccola cella
cellatica (*recte: Cellatica*) — paese bresciano celebre pel suo vino a' tempi del F.
ceratanus — cerretano
cerchitare — frequentativo di cercare
ceresa — ciliegia, botta, percossa
Ceresi (*vasa*) — il vaso di Cerese presso Mantova
— (*porta*) Porta Cerese: denominazione tuttora esistente a Mantova
cermisone — pazzo
cermisonem (*rumpere*) — rompersi il capo
cerudellos — « cincinnos », riccioli
cervicosus — testardo
cesendilo — lampadina accesa davanti a immagini sacre
ceserchia — cicerchia
cetta — accetta
chetus — « florentine dicitur quietus »
chiaberlare — « chiachiarare, pro nugari »
chiapinus — diavoletto, da chiappino, che acciuffa (anche birro)
chiappa (*piatelli*) — coccio di piattino
chiappum dare — dar di piglio
Chiari bos — i buoi di Chiari (presso Brescia) erano grassissimi
chiera — « est illa superficies vultus qua laetus aut tristis animus palesatur. Homerus: Monstrat alegrezzam cordis sua chiera galanta »
chiloium — « bergamaschiter pro hic »
chilunga — « bergamaschi dicunt pro ibi »
chinum facere — far inchini

chioccare — percuotere, battere; intransitivo, scrosciare
chioccatus (sost.) — l'atto del battere
chioppa — coppia
chiozottus — chioggiotto
chiozza — chioccia: le gallinelle, le Pleiadi
chitarinus — « habet novem cordas, teste Boëtio, leuttus undecim »
chiucchia — ciuca, asinella
Chiusa — « locus angustus Mintii » (a Governolo)
Chyni (*arce*) — Rocca di cane
cicigare — « vox cicadae vel cigalae » o anche « stigare canes quia facimus ci ci » o anche « susurrare »
cifilare — « melius quam sibilare vel subiare »
cifio — « scripsit sibilum, quod scribi non potest »
cifoi (pl. di *cifolus*) — zufolo
cighignola — carrucola
cighilinum — un tantino
cignare — ammiccare, far cenno
cimare — toccar la cima, sormontare
cimba — barca
cimeria — cimieri
cimigare — « tommare, fugere, cadere », « cimigavit pro cecidit, unde versus: ad terram satius poterit cimigare stravoltus Iuppiter »
cimigatta — caduta, salto
cimigus — cimice
cimiola — punta
cimossa — orlo
cingialis — cinghiale
cingiatus — cinghiato
Cinosura — Orsa minore
cirella — carrucola
ciroitus — cerusico « medicus nobilior ceroito putatur, tamen scientiam suam mecum premutarem minime »
citare — muovere fortemente — « minus est quam loqui », star zitti
citellus — fanciullo
Citta (*sancta*) — santa Zita, silenzio
civetare — « a civeta, quae bubo vocatur, derivat; nam civetta volgit caput frequenter, hinc civetare volgere »
civolla — cipolla
classis — flotta
clozza — chioccia
co — capo
coa — « mantuanice, a cauda »
coattus — il covo in cui si acquatta la lepre
coazza — « dicimus caudam et per acressationem caudazzam, et codazzam et coazzam »
cocochia — zucca
coconus — turacciolo: « cocamen et cocaius et coconus » e anche « coclen! »
coda — « et cauda diferunt: vide Solinum »
codaium — « caput allii » (aglio)
codega — cotica
codegonus — coticone, dappoco; « qui libenter codegas mangiat, ut etiam lasagnonus qui libenter mangiat lasagnas, macaronus qui comedit macarones: vide plenius Aulum Gellium, *De nominibus derivatoriis* »
Codegora — Codigoro, in quel di Ferrara
codesella — malanno (v. *cacasanguis*)
coëllum — qualcosa, covelle
cogus — cuoco
Coionis (*Bartholomeus*) — Bartolomeo Colleoni

colegare (*se*) — coricarsi
colegatus — sdraiato, coricato
colengum — collo
colici (*dolores*) — dolori intestinali
Colicuttum — Calicut
coliquintida — amarezza, acerbitá d'animo
collettum — « genus vestimenti militaris »
colmegna — comignolo
colpizare — frequentativo di colpire
colus — conocchia
Comasna (*porta*) — Comasina
combiatus — commiato
comenzare — cominciare
comenzus — cominciato
compadrus — compare
compagneros — « spagnolice, compagnos lombardice, lanz todeschiter »
compagniter — da buon compagno
compedes — ceppi
concite — con impeto
conseiare — consigliare
conseium — consiglio
consitus — piantato
contrarus — contrario
conzalavezi — « qui nisi lombardice possunt intelligere »: castraporci, conciastoviglie
conzare — conciare
conzus — acconciato
copellatum — testa pelata
cophinum — cesta, forziere
coracina — corazzina
coradella — coratella
coralus e *corralus* — corallo
corammus — cuoio
coredorus — corridore
coreria — scorreria
coreza — correggia (cintura) e peto
corlare — (v. *scorlare*)
cornalis — corniolo
cornare — far le corna (al marito)
cornettus — strumento a foggia di coppetta per cavar sangue
cornisia — cornici
corottus — abito di lutto
corozzare e *corrozzari* — corrucciarsi
corporalis — pannicello di lino su cui, dicendo messa, il prete posa l'ostia consacrata
corserus — « destrerus, palafrenus sunt cavalli nobiliores »
corsus — vino di Corsica
cortezare — corteggiare
cortivum — cortile
cosidura — cucitura: *saldare cosiduras*, bastonare di santa ragione
cosina e *cosinatorium* — « coquina et culina »
cosinus — « zenzala »; *cosinum dicere*, il ronzio della zanzara
cosivit — cosse, da un cervellotico verbo cosire o cosere, cuocere
cossalia — cosciali, armatura e difesa delle coscie
costare — accostarsi
costionare — questionare
costiones — questioni
cotala — fiaba: è pure adoperata per sostituire una parola che al momento non si ricorda
cotorus — facile a cucinarsi: applicato a busse, vale busse salate; « *cotoris* — maturis » annota pure la Toscolana
covertare — coprire
cozzonus — « domitor equorum »
crappa — cranio
cravas — « zenovese, capras latine »
credenza — « creditum, vel caparram quamvis aliquantisper differant »; *credenzam facere*, dar malleveria

cressutus — cresciuto
cretus — cresciuto
crevatus — (di vecchio) acciaccoso, decrepito; (di carne) screpolata
crevellare — cribrare, mulinare
crevellum — crivello
crica — cricca (gioco)
cridae — gride, bandi
cridor — gridio
crispinus — pianta erbacea da mangiarsi in insalata
cristatus — che porta çimiero
cristeria — clistere
crocodillus — coccodrillo
crodare — « pro cascare ut: Poma ex arbore crodant, ait Lucretius »
crollum — « est ingens et subita commotio, inde crollare pro squassare. Tiphis: Hinc scapate viri, nam campanilia crollant »
crosarum signum — segno della croce
crosetta — crocetta; *far crocette*: digiunare, far penitenza
crumena — borsa
cubba — vòlta, cupola
cuchinus — il *coquin* francese
cudere — foggiare (armi)
cugnata — cognata
cugola — palla grossa di legno
culada — caduta fatta battendo il sedere
culter cultri — coltello
cursi Madonne — andare in corso dicevasi, dal popolo rozzo, delle streghe e de' maliardi i quali credevasi facessero di notte le loro corse ai conciliaboli diabolici
curtaltus — cavallo dalla coda e le orecchie mozze, cortaldo
cusire — cucire
cusinus — cugino
cutica — cute del capo
dabenitas — probitá
dacattum — « sapienter: alii dicunt dacattum more Catonis sapientis »: anche tener da conto
daccium, daccia — dazio
daciarus — daziere
daga — « genus spadae, quam pegorari portare solent »
damatina — di mattino
damisellus — donzello, giovinetto
damnasium — « damnum, sicut panis et panada »
daneros — « rustici dicunt » per denari
dapossa — poscia, « deinceps »
dasennum — « veraciter »
dates — dadi
datilus — dattero
debottum — di botto ed anche da qui a poco
dedretum — di dietro
Defecerunt — cosí s'intitolava anche e piú comunemente un manuale del vescovo sant'Antonino: *Confessorum refugium*
delecum — strutto, grasso liquefatto
deleguare e *deslegare* — liquefarsi, intenerire, stemperare
delitere — nascondersi
denantior — piú innanzi
de netto — « adverbium est, significans absumatim et affatim »
dentare — guastare un'arma con l'uso
dentegare — « terenum, melius quam oppetere »; addentare, mordere
denteus — dentato
derdanus, derderus — « bergamascis ponitur pro ultimo: hinc derderior, derdanior »
desasium — disagio
descalzare — scalzare
desconcius — incommodo

desdentatus — sdentato
desertare — rovinare
desesettum — diciassette
desfantare — scomparire
desina — diecina
deslazzare — slacciare
desligare — slegare
destranius — strano
destringare — slacciare
desviare — frastornare
De tous (*biens plaine*) — capoverso di canzone francese popolare nel Cinquecento
detribus — specie di pillole cosí dette perché de tribus magistris
diagredi — diagrydium sulphuratum, drastico energico
diaquirono — diaquilonne, cerotto per posteme
diavoi — dèmoni
didalum — ditale
didellis (*ire in*) — andar sulla punta de' piedi
didellus — diterello
didini — « parvi digiti »
dinam — « bergamaschi dicunt satis »
discalcinata — scalcinata
discolare — liquefarsi
discolor — di diversi colori
discopare — frustare, scopare
discorsa — rincorsa
discossare — scuotere, scacciare scotendo
disdocto — diciotto: « butare desdottum est de aliquo periculo difficulter evadere »
disfangare — nettare dal fango
disfantare (*se*) — scomparire
disfrenare — togliere i freni
disgardinare — sveller da' cardini
dismanicare — togliere il manico
disnembolare — « sine nembolo manere », dilombarsi
dispaiare — toglier la paglia al grano
dispartare (*se*) — partirsi
dispregum — dispregio
dispresiare — disprezzare
disquistellare, disquistilare — « distemperare, dispaginare »
distiticare — « liquidare »
distorchiare e *distorthiare* — districare, disviluppare
disvulvare — partorire
doana — dogana
dobare — addobbare
dobatus — addobbato, fornito
dolatus — levigato, polito
dolentare — dolersi
dolzor e *dolzura* — dolcezza
dolzus — dolce
domenticare — dimenticare
Dominum nostrum (*per*) — cosí bel bello, come nulla fosse
dongella — donzella
doniare — « vaghezare » « mirando voluptari »
donolina — donnola
dopiona — doppioni (moneta d'oro)
dormentatus — addormentato
dosenti — duecento
doto dotonis — « etiam oto otonis, sed melius doto », d'ottone
doverum — « debitum », il giusto prezzo
dovina — moneta vile (v. *bagarottus*)
dovinare — spiegare, interpetrare
dovisa — divisa
dragantes — gomma di una pianta detta tragacante
dragma — dramma, l'ottava parte dell'oncia
dretum — dietro
drovare — « inquit Servius est dissimulando operari »; adoperare
drussus — ruvido, calloso

dulcigulus — dolce alla gola
dunare — adunare
Dung altre mer... (*D'ung altre amer*) — capoverso di canzone francese popolare nel Cinquecento
dyapenter — intervallo di quinta

echisonis — « resonantibus echo »
echydna — idra
eechat — « bombat et eechat idem sunt, nam resonatio est quae dicitur echo, hinc 'eecho, eechas »
Eous — Apollo (dal nome d'uno dei suoi cavalli)
eunichizare — castrare
examen apum — sciame d'api
exerere — tirar fuori
extrius — più infuori

facendae — « iura pertinent procuratoribus, facendae piadezantibus »
fachinum — pugnale
facier — « fieri »
fada — fata, e rospo
fadatus — fatato
fadiga — fatica
fadigare — faticare
faldonis — armatura a scaglia che difendeva le reni
faloium — falò
famatus — affamato
fameia — famiglia
fameius — domestico, servo
fammis — fame
fanfugola — inezia
fantinus — bambino
fasanus — fagiano
fasella — piccola face
fasolus — fagiuolo
fassa — fascia
fassum — fascio
fazza — faccia
fededium (*in*) — affedidio
feltriculus — piccolo gabbano di feltro
femina, femna, fomna — « mulier femina, quasi mulier mala »
fenocchium — « fraudem, hinc infenocchiare pro aggabare »
fercula — vivande
feridazzae — brutte ferite
fersae — morbillo
fessulus — un po' stanco
festucus — pagliuzza
fevra e *freva* — « reginice pro febre »
fezza — feccia
fia — « venetianiter pro filia »
fibiare — affibbiare
ficare se ibi — incaponirsi
ficas ostendere — « ficatribus digitis pro contemptu antiqui fingebant: vide Plutarcum »: far le fiche
figatus — fegato
figus — fico
filatus — affilato
filistocchae — filastrocche
filozzum — « vadunt rustici quando reperiunt et alloquuntur suas morosas »
filzare — infilzare
finare — affinare e anche cessare
finatantum — « donec », fintanto che
fiolare — figliare, partorire
fiozza — figlioccia
Fira — Fiera, quartiere di Mantova tuttora esistente
fladonus — paste dolci tirate in falde, ridotte a forma di ravioli e piene di dolciumi
flamengus — fiammingo
flegma — umore collerico, bilioso
flep, chelp, cocozina, boaster — « sta, sta, praedator viarum »
focile — piccolo strumento d'acciaio

col quale si batteva la pietra focaia per trarne scintille e dar fuoco all'esca
fodrati oculi de carne salata — « proverbium quum quis oculos rubeos habet propter iram »
fogare — soffocare
fogatus — infuocato
foiada — « est picolinior lasagna »
foiadas vela faciunt — « proverbium Scaramellae, quando incertus et instabilis ventus gonfiat velum »
folenga — folaga
folla — fola
follare — « calcare », pigiare l'uva
follatur — « colliditur »
fomna — (v. *femina*), voce rusticana
fonzus — « macaronice, fungus latine »
foppae — buche sepolcrali, pozzi neri, anche rughe: « inter busum et foppam differentiam, vide Aulum gellium »
foracchiare — « plus quam forare »
forcada — colpo di forca
forcia — forza
forcinus — spago *sforsin* chiamasi in mantovano lo spago rinforzato, o funicella con cui si fa girare la trottola
forciria — forzieri
forfesina — bacherozzolo di coda biforcuta a guisa di forbice
formentum — frumento
formigare — andar cercando con industria di formica
Forselament (*Forseulement*) — capoverso d'una canzone francese popolare nel Cinquecento
fortescere — saper di forte
fosina — fucina
fradellus — fratello
fraina — freni
françois — mal francese
franguellus — fringuello
franzosus — mal francese
frapare — listare
frapatus — lacero
frappae — « zanze, baiane, nugae a Macrobio idem reputantur »
fratazzus — frataccio
fratones — grandi siepi
freghezare — rasentare
frendens — digrignante i denti
frenticus — frenetico
frequentare — ripetere spesso una determinata azione espressa dal sostantivo che segue
frescada — copertura di frasche, pergola, frascato
fretare — affrettarsi
frezzositas — fretta
frezzosus — frettoloso
frifolare — trillare, « velocitate digitorum et linguae sonare »
frifolus — trillante, canoro
frisonus — cavallo di Frisia
frisorus — padella per friggere
frisus — fregio architettonico
fritaia — frittata
frixare — friggere
frizere — friggere, « vox padellae »
frizza — freccia
frondari — diventar fronzuto
frustare — sciupare, logorare
fugazza — focaccia
fumana — nebbia
fumentosus — affumicato
fumus albus — « non reperitur albus fumus, nisi argentum vivum »
fundaia — fondo di botte
fundellum — fondello
furfa — forfora dei capelli
fusara — reggifusi: specie di triangolo su cui le donne infilzano i fusi; il F. l'adopera nel senso di baie, sciocchezze

fuscatio — oscuritá
fusta — piccola nave veloce
fustum — « pro trunco, nam proprie fustum est lignum qui sustinet pavaionem »

gabanus — « est vestis rusticana »
gabia — il marinaio di guardia sulla gabbia o coffa
gabiazzus — scemo
gabiottus — serrata di tavole
Gada — « Agathen »
gaiarda — nome di ballo
Gainus — Gano di Maganza, traditore
gaioffa — bisaccia fratesca
gaioffazzus — gaglioffaccio
galabronus — calabrone
galana — testuggine
galanga — radice di sapore aromatico, con qualche mordacitá ed amarezza: i ciarlatani la spacciano per guarire la carie dei denti
galantare — illeggiadrire
galeazza — grossa nave a remi
Galenus — metaforicamente per medicina
galla — « est fructus illicis multum levis »
galonem (*voltare*) — mutar discorso
galonus — fianco, coscia
galoppus — « est cursus qui saltis fitur »
galosus — detto a vecchi ingalluzziti
galozza — scarpa a suole di legno
galta — « maxilla »
galtones — orecchioni (malattia)
galzopare — giocare a piè zoppo, saltando cioè con un solo piede, mentre l'altro rimane sospeso
gambar — « latine, cancer graece, graim teutonice »
gambarola — gambetto
gamutti — gammautte, lo stesso che gamma: detto cosí dal primo grado di essa: ut (do)
ganassa — ganascia
ganassicula — guancetta
garavella — caravella, nave
garboius — « est quaedam confusio vocum discrepantium, unde Cicero: Nec parvus inter senatores garboius inolevit »
garbum — moda, foggia di vestire
garbus — « acerbus »
garillus — « enuclea maculantia manus », gheriglio di noci fresche
garlatonus — accrescitivo di *garlettus*
garlettus — garretto: « qui fugit monstrat garlettos, idest calcagnos »
garofol — garofano « pro vulnere, quasi per contrarium, positum est, verbi gratia si aliquando etcetera »
Garolda — piccolo paese mantovano
garratola — carrubba, ludibrio (in senso figurato)
gasones — zolle, « glebas solidatas »
gatamorta — « indeclinatur, simulatio est vel malitiosa fictio »
gathiare — avviluppare
gattae cavallerius — « ludus gattae, quam si quis vel capite vel et caetera interficit, cavallerius gattae appellatur »
gattam (*piliare*) — prender la gatta: « carpere gattam, contrastare, proverbium est »
gavardina — antica veste da camera
gavinelli — « sunt aves quae piscibus vescuntur »

gazae — « picae que humaniter canere studentes dicunt puta, porca, vaccato. »
gazanus — gocciolone, barbagianni
gazolus — glauco
Geber — « auctor alchimiae praecipuus »
gensdarma — « compositum est », gente d'arme
gesa e *gesia* — chiesa
ghebbus — rigagnolo, piccolo canale che porta acqua alla laguna
gheda — grembo: « illa sinuatio quae fit cum aliquid in gremiale suscipere volumus »
ghelfice — alla guelfa, da buon guelfo, da partigiano scaltro
ghiazza — ghiaccio
ghisellus — « fraudolentus et barro »
Ghisi — Chigi
giadiatus — agghiadato
gialdedo — giallezza
gialdus — giallo
gianda — ghianda
giandussa — glandola (v. *cacasanguis*)
gianetta — lancia corta
giaronus — ciottolo, « est lapis solidus et ritundus »
giavarina — chiaverina: sorte d'arme in asta, lunga e sottile, da lanciare con la mano
giazza — ghiaccio
Ginebra — Ginevra
ginger — zenzero
Ginus — Hyginus, celebre astrologo
giocola — girandola, banderuola
giotonia — ribalderia
giotonus — ribaldo (v. *bravosus*)
giovenaster — giovinastro
giuparellus — farsetto
giupo — giubbone
glomerus — gomitolo
gnaolare — miagolare
gnacara — ciancia
gnacara (plurale) — nacchere
gnarus — pratico, conscio
gnatones — sornioni: Gnato è astuto personaggio in una commedia di Terenzio
gnecca — stizzosetta, cattivaccia
gnecosam — « omnem rem rustici dicunt »
Gnesina — Agnesina
godius — da Goito (v. *Mentius*)
Godus — Goito
goffus — « idem est quod pugnus »
goiolare — pungere, stimolare (vedi *goiolus*)
goiolus — « est stimulus bubulci »
golta — gota
Gonella — il celebre buffone Gonnella
gorga — canna della gola
gorgada — un gran sorso (di vino)
gorgula — « gulula »
gorzarinum — gorgierina, armatura che difendeva il collo
gosa — gozzuta
gosus — « latine, gavozzus graece, et est quaedam inflatio carnis nervosae circa collum, nunquam in pedibus accidunt »
Governolis chiusa — la chiusa di Governolo, presso cui il Mincio sfocia in Po
gozzare — gocciolare
gradare — aggradare
gradire — far cosa grata ad alcuno
gramegna — gramigna
gramezza — tristezza
gramire — rammaricarsi
grana — tessuto di color rosso
granara — « idest scopa »
granazzum — frumentone pei polli
grancis — granchio
Granestor — forse da « grani estor », mangiagrano

granfiger — munito di granfie, di artiglio
granfus — crampo, « contractio nervi, qui saepe fit natando »
grappa — testa
graspa — « est racemus iam expilatus » vinaccia
grassa — grasso: *in grassa ponere*, ingrassare un bue, un porco, ecc.
grataculi — le coccole rosse dello spino bianco
gratare — grattare, star inoperoso
gratarola, gratula, gratucchia — grattugia
greghettus — « graeculus », nome spregiativo de' greci
gregnapolae — « vespertiliones », pipistrelli
gregnare e *grignare* — ridere
gregus — vin bianco dolce, fatto con vitigni un tempo venuti di Grecia
gremiale — « a gremio dictum et est pezza linea qua utimur in coquina; unde Godianus: Pinguifico semper lardo gremialia pendent »
gremire — ghermire: « gremit, brancat »
grezare — premere, sollecitare, infastidire
griffum dare — dar di piglio
grignare dentes — digrignare i denti
grignus — riso
gringa — cembalo (?), essere in gringoli, in cimberli
grippus — brigantino da corsari
grisa cavalla — « numerum singularem pro plurali, ut multa musca erat in Aegypto »
grisantus — « pedocchius »
grisus — grigio: *grisos*, sottintendi capelli o anche pidocchi
grizzatus — aggrezzato, con la pelle cioè grezza per effetto del freddo, d'un sentimento di vergogna, paura ecc.
gropellus — uva piccola nera di acini fitti
gropera — groppa
gropolosus — nodoso
groppare — raggruppare, raccogliere
groppatus — annodato, chiuso
groppus — gruppo
grossedo — grevezza, ottusitá
grosserus — grossolano
grossettus — moneta veneziana di quattro soldi
grossus — moneta, 1/24 del ducato
grostas reportare — ricevere rabbuffi o percosse
guacettus — guazzetto
guanza — guancia
guanzalis — quella parte dell'elmo che difende la guancia
guanzata — schiaffo
guarda — guardia
guardia campi — « piccatus est guardia camporum, quia nunquam discedit »
guarentare — garantire
guassare — versare, spruzzare
gucchiapirolus — spillo che serviva da fermaglio
gucchiare — far calzette, maglie, berrette
gucchiarolus — agoraio, o anche legnetto che usano aver a fianco le donne per sostegno dei ferri nel lavoro delle calzette
guindalus — arcolaio
gumerus — « est vomer »
gussa — buccia, guscio
gussus — guscio

heminare — minare
herbolatus — venditore di erbe medicinali, dentista

hiniare — inneggiare, cantare
homonus — « Lucretius ait: miserum mandebat homonem »
honorior — piú onorando
hormaium — ormai
horula — orettina
Hosthya — Ostiglia

iacom iacom (*facere*) — si dice delle gambe o piedi che si piegano per la stanchezza, per la paura, ecc.
iada — (v. *aiada*)
Iasones — Giason del Maino
iera — hiera, nome di un antidoto misterioso
ilia — i fianchi
illecebrae — allettamenti
illisus — affranto
imboazzanter — sudiciamente
imboldire — render animosi, spronare con ardite parole
imbrazzare — mettere al braccio
imbriagare — ubbriacare
imbriagus — ubbriaco
Imolas — Giovanni da Imola, giurista
impazzus — impaccio
impazzatus — impacciato
impegolatus — impeciato
impes — voce arcaica per *impetus*
impressa — in furia
inania (*in* o *per*) — nel vuoto
incagare — « parum curare, unde de Socrate dicitur: Morti nemo tam gaiarditer incagavit quam Socrates »; e altrove: « incagare et petezare pro nil curare »
incastellatus — si dice del piè del cavallo mal conformato in guisa da zoppicare
incastratus — castrato
incercum — intorno
inchinus — « reverentia latine, inchinus grece, cortesia caldee, bona vita hebraice, bombracton diabolice »
indusiare — indugiare
infassatus — fasciato, in fasce
inficatus — conficcato
infreddatus — freddato, ucciso
infucatus — imbellettato
ingarboiari — « valde misceri »
ingiovare — « a giova derivat, quae genus est uncini »
ingordisia — « aviditas nimia »
ingramitus — dolente
ingurare — augurare, desiderare
innaspare — « circum iactare »
inscontrus — scontro, urto di due persone
insemmam — insieme: *insemmam piare*, raccogliere insieme
insognare — sognare
insognum — sogno
inspedare — metter allo spiedo, inschidionare
integrus e *intregus* — intiero
intenerare — intenerire
intertagliatus — traforato
intorchiare — « mescolat vel miscetur »
intramen — ingresso
intravaiatus — lavorato
invedriatus — smaltato di vernice: *faccia invedriata*, faccia di bronzo
invergognosus — svergognato
invernatus — svernato
invia (*per*) — luogo impervio
invidare — sfidare al gioco
invitabilis — inevitabile
inzappellare se — impigliarsi, impastoiarsi
ispienare — dilucidare
iurare diablos — evocare i demoni
iustare — aggiustare, equiparare
iutare — aiutare
iutentus — aitante, robusto

Labruzzum — Abruzzo
lacca — « est posterior pars zenocchi quae plicatur »
ladiniter — facilmente
ladinus — « bergamasche, facilis latine dicitur »
lamma — « pro lamina », lama (di spada)
lanchi (*ad corpus*) — imprecazione derivante dal mantovano: *ch'at gnes al lantcoer*, che ti venga l'anticuore, possa tu cader morto. « Laintcur morbus est »
lancus — malanno
langor — languore
lanza — lancia
Lanzani (*fera*) — fiera di Lanciano
lanzare — lanciare
lanzata — colpo di lancia
lanzonus — grossa lancia
lanzum — « todeschi vocant compagnum, sed nos saltum, hinc lanzare dardum pro iaculari »
lappare — « proprium est canis cum bibit »
laqueamina — agguati
largare — protendere
lasena — « mantuanice, siea bressanice », ascella
lassare — lasciare
lassivus — lascivo
lassulus — un po' stanco
lassum — guinzaglio
latesini — animelle
latonum — latta grossa
lauratus — laureato
lauttus — liuto
lavacchiare — insudiciare
lavacchium — melma
lavezzus — laveggio, vaso di terra per cuocer vivande
lazzum — laccio, capestro
leanza — alleanza, amicizia, patti
lecarda — ghiottona
lecardia — ghiottoneria
ledammare — concimare
ledammus — letame, concime
legrezzas (*septem*) — « pro allegrezzas, quas pitocchi canunt causa guadagnandi. Has didicerat Cingar causa abarandi, nam sub pretextu vel relligiosi vel pauperis fiunt barreriae »
lemosina sancta (*esse*) — esser buone lane
lentare — allentare
Leonae (*porta*) — Porta Leona: tuttora n'è vivo il nome a Mantova
leporattus e *leporetta* — leprotto
lergna — ernia
lesca — esca
letra — lettera
lettira e *lettiria* — lettiera
leuca — lega (misura itineraria)
leuttus — liuto (v. *chitarrinus*)
levare — lievitare
levasusum facere — levarsi, rialzarsi
lezerus — leggero
libare — sgravare, esonerare
libraea — « quid differant divesa et librea, vide Solinum »
librazzus — libro
ligare — legare
ligazzus — legaccio
lilili blirum — « est vox pivae »
limaga — lumaca
lintea ragni — ragnateli
linze — lince
lisna — lesina
lissus — « levigatus », liscio
livrerum — levriere
locchus — allocco
lodrium — specie di rete per uccelli
logare — collocare
loginus — alloggio
lonardistae — abitanti del quartiere di San Leonardo, tuttora esistente a Mantova

longones — assai lunghi
longum (*ad*) — lunghesso
loreltum — piccolo imbuto
losenga e *losinga* — lusinga
lovagna — « turba luporum; canaia, turba canum; porcinaia, turba porcorum »
lovertisius — luppolo: « fabula lovertisii reperitur in *Metamorphosion* Scaramellae »
Loysus — Luigi Pulci autore del *Morgante*
Luscar — anagramma di *Carlus*: certamente Carlo quinto
luscina — usignolo
lusentare — illuminare
luserta — lucertola
lusimentum — (v. *lusor*)
lusor — lume
luzzus — luccio
lympirides — lucciole
lypitop — onomatopea del suono del tamburo

macagnus — « grece, barbellus latine, et est sputum vischiosum »
macaronus — (v. *codegonus*)
maccatus — ammaccato
macchiare (*se*) — nascondersi in una macchia
maccus — « est pulmentum ex semola et botiro contra hydropim, teste Hippocrate »; e altrove annota: « macco, pistumine, pulmentario »
Macerae (*pons*) — Ponte della Massera, delle immondizie
macomettanus — maomettano
Macorbi — Macrobio
maderus — magliuolo
maëstrare — ammaestrare, insegnare
magagna — « est macula ligni vel cuiuscumque rei peccatio; accipitur etiam pro dolo »
magattellare — (v. *bagattellare*)
magonus — accoramento
Magundat — « qui postea dictus est Anastasius »
maia — maglia
maimones (*gattus*) — gatto mammone
maitinare — « agere matinadas »
maium — maggio, albero di maggio
Malamocchi portum — « metaphorice ponit Malamocchi portum, quasi reputans mortis periculum evitare non posse »
malgarus e *malgherus* — « et casarus sunt magistri vaccarum et stampatores povinarum »
malnettare — imbrattare
malus — albero della nave
malvasus — malvagio
mamotrettus — è il *mammotrectus* o *mammothreptus* che il Ducange spiega « *aviae alumnus, a nutrice educatus* »? Dal passo folenghiano parrebbe piuttosto una scimmia; se pure non sta forse per *marmotettus*
manacordum — manicordo, strumento musicale in forma di spinetta
manarinus — piccola accetta
manegare — fare il manico
manestra — minestra
mangiaguerra — sorta di vino caro ai soldati, specialmente tedeschi
Mangiavacca — in quel di Ferrara
manicae — manette
manigiare — maneggiare
mansitare — restare
manzola — giovenca, « iuvencula »
marangones — falegnami
maranazzus — brutto marrano (ingiuria)

maranus — « navis », barca da carico
marassare — spaventare
marassus — gocciolone, vile, poltrone; e anche vipera
maraveia e *maravilia* — maraviglia
marazzus — ronca
marcellus — moneta d'argento
marchescus — veneziano
marchetti — « genera nummorum venetum »
marellus — « parvum mare »; e anche acquerello, vinello
mariconda — zuppa fatta con pane grattugiato, uova e formaggio
marezare — « idest ruminare »
marisellus — maretta
maroëlla — emorroide
maronem — « fallum, errorem »
— *facere* — commettere uno sproposito
marones — testicoli
martellum habere — aver dispetto, gelosia
martinulus — martinello, strumento con che si caricavano le grandi balestre
maruffus — citrullo
marzam — il marcio
marzoccus — « grossolanus dicitur; at sunt qui dicunt marzoccum idest florentinum, qui florentini suum leonem vocant marzoccum; si sic est, ergo florentinum grossolanum »
marzus — marcio
mascherpae — « recottae »
maschii — « experti, pro tempore »; « homines maschi, homines sapientes »
maserare — macerare
masinare — macinare
masonem — « monasterium », casa
massam — molto
massara — massaia, la Perpetua de' preti
massaricia — masserizia
massella e *massilla* — mascella
mastellus — « arabice, soium latine », tinozza
masticare — « per metaphoram sepenumero ponimus pro diligenter considerare, unde Salustius: Omnia fantasticabiliter masticanda sunt »
matarellus — canzone a ballo
matazzus — mattacchione
matellum (*formaium*) — formaggio da contadini (*matel*, bresciano, significa rusticano)
matinata — mattinata, « cantilena quae mane fiebat antiquitus amatis »
mattescere — insanire
mattezza — follia
matturlus — scioccone strambo, pazzarellone
mazatichus — maggengo, maggese (fieno segato in maggio)
mazurana — maggiorana, pianta aromatica
mazzacrocca — canzone a ballo
mazzare — ammazzare
mazzadas cechi — botte da orbo
mazzuccus — agg. imbecille; sost. mal di testa
mearus — miglio
medaia — medaglia
medda — zia
medeccus — medico, storpiatura contadinesca
medegare — medicare
medemus — medesimo
medesina — medicina
medius — il Folengo suole aggiungerlo a sostantivi e aggettivi col significato di « semi » (*medius-mortus*, semivivo, *media-sora*, mezza monaca, ecc.)

meio — miglio (pianta)
melanaza — malannaggia
melegazzus—«harundo meleghae», stelo del granturco
Membrottus — Nembrotto
menada (*fava*) — fava mestata
menazza — minaccia
menazzare — minacciare
menola — pesce argentino, sfirena
Mentius — Mincio. « Est quaestio quare habitantes Godium dicantur menchiones. Salvanellus hanc solvit, dicens quod menchiones non deberent dici, at mintiones, a Mintio flumine suo »
mentozzus — grosso mento
mentus — cinto
menuzzus — minuzzolo
menzonare — far menzione, ricordare, nominare
Menzus — Mincio
merda — « stercus hominis, cuius derivata quaere in *Catholicon* ». « Nota quod poëta hoc vocabulo non utitur nisi in personam Zambelli, qui rustice loquitur »
merla (*passavit Padum*) — modo proverbiale analogo a quello tedesco sulla cicogna, che porta i neonati
Merlinus — « iste Merlinus est presens poëta et auctor huius voluminis ». « Merlinus in adolescentia sua macaronicus »
mermoria — « villanice pro memoria »
merscalcus — maniscalco
merscaltica (*ars*) — mascalcia
Merzaria — Mercerie di Venezia
mescadizzi — cuoio concio in allume per far palle da gioco, staffili: *loreus* o *lorus mescadizzi*, correggia di cuoio
Meschinus — sottinteso Guerino
messedanza — miscuglio
messerus — messere, podestá
mestralus — usciere, cursore (il « *ministerialis* » degli Statuti mantovani)
Mesue — celebre medico arabo
metallicius — fatto di metallo
mezarola — misura da vino di due barili
mezenos — pacche di porco, pezzi di lardo bislunghi, che si traggono dal dorso del maiale bipartito
miarus — migliaio
micida — « pro homicida »
migola e *migolina* — briciola
minutus — scemato, svigorito
mioramenti — grosse anguille di Comacchio
miorus — migliore
misa farinae — madia
missaltibus — Che cosa saranno gli « *occhis missaltibus* » di cui era pieno l'« *urzum* » rubato da Cingar a' frati (IV, 117)? — chiederá il lettore. Rettifico anzitutto: deve leggersi *ochis*; e intendere perciò una bella provvista d. o c h e s a l a t e che i frati buongustai conservavano nella dispensa. La voce « misalta » esiste ancora in italiano
mistatem — amicizia
misterum facere — far mestieri
mistura — mischia
mitas mitadis — metá
mius — miglio
mò — « particula conveniens eloquio rusticano »
mocare — « nasum est purgare, dicimus etiam mocare lucernam. idest forfice obmuncare, unde Strabo: Monemus studiosos ad vistam conservandam stopinum lucernae frequenter mocare »

moccus — moccolo
mocchettus — moccolino di candela
mocenighi — moneta veneziana
mocinus — moccichino, fazzoletto
moĕra — moglie
moia — « non declinatur, est quicquid bagnat »; *in moiam*, in molle, nell'acqua
moiatus (*pane*) — pan molle
moiolus — bicchiere
molares — grandi sassi
molesina — tenerella, benigna; in alcuni casi « molesinos humiles intellige »
mollamen — mollica
molzinare — « molliter ungere »
momaria — rappresentazione
mona — scimmia, bertuccia
monesi — « pro monachi villanice »
montanus — montante: colpo di spada, tirato di sotto in su
Monzoiam — « Monjoje », grido di guerra francese
moraiae — morse pei cavalli: strumento con cui si stringe loro il labbro superiore perché stian fermi
Moraiga — Morea
moram (*ad*) — alla mora, gioco
morbezzare — « a morbiezza descendit, pro luxuriare »; ruzzare, galloriare
morco — « est muffa nasi »
morena — emorroide
morfa — smorfia
moria — « est contagium carnis quo moritur animal »
morosus — amoroso
morsellata — pinocchiata
mortarus — mortaio
morzare — spegnere
moschinus — « si moschinus habeat nasum, inter accademicos longa fuit disputatio »
moscones — « Carpitur hic poëta posuisse tavanos et moschones divisim, cum idem sint: respondeo quod non, quia, teste Alchedemach, *De orto Hesperidum*, moscones sunt minores tavanis et habitant in Lombardiae partibus »
mostazzonis — ceffone
mostazzus — mostaccio
moteggiare — far motto, accennare
mottellicola — frate della Motella (paese attiguo a Mantova)
movesta — mossa
movestus — mosso, sconnesso
mucchiachias — « morosas spagnolice »: è voce illirica
mudanda — mutanda
mufolentus — ammuffito
muganzae — geloni
mulacchia — cornacchia bigia
mulazzus — mulaccio
multifacendas — molt'altre cose
multifores — con molti fori
muluc — anagramma di *culum*
muraiare — ostruire
musaroles — « sunt ex stropis contextae, quibus ora bovum mangiare inhibentur, unde Columella: Stroppiferas vaccis musarolas portat arator »
muschifur — rubamosche
mussare — parlar sotto voce
mussattus — zanzara
mustibibax — bevi mosto
mustolentus — ammostato
muzzare — « scapare vel fugere »
myrmicoleones — formiche alate
myrnuca — formica che sta nella noce
myrpraedo — « qui formicarum praedam facit », annota il Terranza

nandi — gerundio di *nare*
naranci — aranci
nare — nuotare, navigare
narisa — narice
nasare — annusare
naspare — muovere le zampe dinanzi
nassutus — nato
nausare — aver a nausea
navarolus — navicellaio, marinaio
navone — rapa lunga e sottile, « genus rapae »
necessari — esser costretto
nedrottus — anitrotto
Nefissa — santa Nafissa (allusione oscena)
negare — annegare
negottam — « quasi neque guttam intellige »
negunus — nessuno
nemboi — lombi
nemigus — nemico
nesplum (plur. *nespoi*), — nespola, bussa
nettare (*paësum*) — « est fugere »
nettezare — forbire
nevolae — « de farina et croco compositae », ostie
nezza — nipote
nibius — nibbio
nidor — odore dei cibi
nierus — uovo che si lascia per segno nel nido delle galline
ninari — esser cullato
nivolus — nuvolo
noctua — civetta
nodare — nuotare
nodarus — notaio (scherzosamente detto anche dei galeotti alla catena)
nogara — noce
nomanza — nominanza
nonanta — novanta
Norma — Sacra scrittura
nosella — nocella, quella parte che collega i due bracci d'un ordigno
novella — « substantivaliter dicta, significat rem et imbassiatam »
nummi — danari, adoperato per genitali

obniti — resistere, ricalcitrare
ocarum paradisus — detto anche paradiso degli ebrei
oedipodenscis — di Edipo
ofella — offella, « genus pulmenti Mediolani repertum »
oldire — « audire »
ongia — unghia
ongiata — unghiata
ongiones — unghioni
ongiutus — onghiuto
onizzus — ontano
onza — oncia
onziola — diminutivo di oncia
opilatus — oppilato, chiuso
optalamius — vedi *scondificus*
oque — et o
orbello — orpello
orbescam (*ad*) — « sine luce »
orbisinus — orbetto (attribuito al cieco Cupido)
ordellum — « orlum a quo ordellum, pro plica »
orloius — oriuolo
ortiga — ortica
oselinus — uccellino
osella — uccello femmina
osellare — uccellare, cacciare
osellator — uccellatore, cacciatore
osellazzus — uccellaccio
osellus — uccello. « Quaestio hic non parva coorta est an musca sit osellus. Averrois diffinire non audet »
oybo — « spuzzantis est, aliquando est nomen indeclinabile, ut illud: nasum defendit ab oybo »
oyde — « quasi oyme Deus »

pacchia — « dicitur mangiamentum stomachiter assumptum »
pacchiarina — mota, feccia
pacchiones — « mandones » mangioni
pacia — pazzia
padimma — « pro cessa »
padire — patire, digerire
paditus — patito
padronus — « infirmitas » (affezione ipocondrica cosí chiamata dai contadini: tra cui una consimile malattia nelle donne è detta *madrazza*)
paffi — i lardelli della gola, donde paffuto
pagni — panni
pagnoca — pagnotta, paffuto
Paiae lagus — valle di Paiolo, presso Mantova
paiarus — pagliaio
paiolata — puerpera
palearia — la pelle pendente dal collo dei buoi invecchiati
pambrare — (vedi *solvere*)
pampardae — tagliatelle
pampognae — (vedi *cantarellae*)
panada — pan cotto, pappa
panadam sofiare — « proverbium cum quis sibimet malum facit, statim sofiat ut alevietur dolor »; *far panada*, dicesi da' fanciulli quando il paleo percosso non gira
panara — paniere
panarottus — piattolone, scarafaggio
pandemeius — « genus panis meliacei »
panescum (*cortellum*) — coltello per tagliare il pane
panizza — panico
panza — pancia
panzonicam — « folam »
paramoscas — detto per ischerzo di una specie di moschetto
parangonus — paragone
parecchiare — apparecchiarsi
parecchium — apparecchio
parerum — parere
Parisus — Paride da Ceresara, astrologo; e Parigi cittá
parlamen — discorso
parolum — « vas aereum », paiuolo
paronus — padron di barca
parpaionis — farfallone
partesana — lunga asta
passamina — passaggio
passutus — pasciuto
patarinus — « latine, hebreus hebraice, baganai caldee, maranus arabice »
paternostri — le pallottoline piú grandi della corona del rosario
Pava (*a*) — « Adverbium gridantis, quam vocem proferunt barcaroles, cum versus Paduam navigare volunt »
pavaionus e *pavionus* — tenda, padiglione
pavana — ballo (padovano)
pecentes — pezzenti
pedagnus — « est trabes attingens de ripa ad ripam fluminis », passatoio, ponticello mobile
pedana — « genus morbi, qui venit in pedibus senum », podagra
pedantrices — maestre
pedantum — « differre a pedagogo Platina negat contra Diomedem »
pedester — a piedi
pedestrare — andar a piedi
pedezonto — a piè pari
pedrina — polledro, usato dagli stradiotti
peduzzi — peducci
pegola — pece
pegolare — impeciare

pegora — pecora
pegoras — « fluctus » (v. *castrones*)
pelanda — palandrano, zimarra (v. *sguarnazza*)
pellera — pelarina, conseguenza della sifilide
pellibovo — pelle di bue
pellizza e *pelizza* — pelliccia: *facere pellizzas*, far delle pelli (delle gran spanciate a tavola); *officium pellizzae gerere*, scaldare
pellizzarus — pellicciaio
pellumen — pelo
Pelucca — « melius villanis convenit, quam caviata, nam caviata citadinis, caesaries regibus et signoris tribuitur »
penazzus — pennacchio
penserum (plurale *pensiria*) — pensiero
pensorosus — pensieroso
pentacula — il pentagono.
peponessa — popone
percitus — furioso
perforzum — sforzo
perfumus — profumo
pergol — pulpito
perna — coscia o piè di porco
pernicones — pernici
perosinus — perugino
persuttum — prosciutto
pertusus — pertugio
pesentus — pesante
pesium — « idest pondus »
pesocchus — pesante
petenatus — pettinato
peterlenga — coccola rossa del rosaio salvatico
petezatio — « fit dupliciter, ait Averrois: altera causa bertezandi, altera causa sanitatis; prima ore, secunda et caetera »
petola — imbarazzo, imbroglio
pettus — « est ventositas tundior coreza, testatur Averois »
petulcus — cozzante, ruzzante
peverazza — conchiglia marina bivalve
peverata — salsa fatta con brodo, pan grattato, spezie e formaggio
peverum — pepe
pharmapotecha — farmacia
philosef — filosofo
Piamontus — Piemonte
piantare animum — « est ostinati »
piare — pigliare: anche apprendere
piatonada — piattonata
Piatone — scherzosamente per Platone, facendo un bisticcio con piattone, piattola
picaias — « cordiculas, quibus nectebat femoralia »
picare — appiccare
Picatrix — anche il Rabelais rammenta il « reverend père en dyable Picatris, recteur de la faculté dyabologique »
Piccardiam (*pergere in*) — star per essere impiccato
piccus — appiccato, appeso
picigare — pizzicare
piga — piega, orlo « pro plica. Hoc usque in hodiernum diem servatur: idest revolvere alam mantelli super spallam sinistram »
pigare — piegare, indurre
pigatio — l'atto del piegare
pignocada — confettura di pinocchi e zucchero
pignoli — pinocchi
pigrazzus — poltrone
pilerus — pilastro
pillamen — pelo
pinfen — canchero! « Blasphemia rusticana »
pinza — « summitas, est vox cremonesa »
pioppa — « est arbor quae latine dicitur populus », pioppo

piotta — pilota, marinaio
pirlare — girare: « pirlat, girat et rotat, idem »
pirli — trottola, paleo
Pisanella — la *Summa di casi di coscienza* composta da fra Bartolomeo da S. Concordio o da Pisa
pisonare — dare a pigione
pissacara — pisciata
pissamen e *pissum* — orina
pistinaca — pastinaca, pianta dalla radice carnosa
pistonus — pestello
pistor — fornaio
pistorisius — pistolese, coltello di lama corta e larga
pit pit — « caldeum est et vox quae invitat gallinam ad pitandum, idest beccandum granum, nam piton becus dicitur »
pitanza — pietanza
pizzaguerra — attaccaguerra
pizzocara — pinzochera
placerus — piacere, favore
plaustrum — carro
plazza — piazza
Poazzus — « est alveus vetustus per quem alias Padus fluebat »
poff — sedere (nome dato anche al diavolo)
poiana — uccello di rapina che fa guerra ai pulcini: « poianae, trepidi, viles »
poiesus — pugliese
polarum — pollaio
polcella — pulzella
Polettus — paese del Mantovano
poltronisia — poltroneria
poltronizare — poltrire
polvinus — piuma minuta
polzinus — « bresanice, pullos latine, polesinos mantuanice »
pomgranatus — melograno
pomrancium — arancio
pone — poscia
pontada — « quatuordecim pontadis asinus cantat, Valla quintam decimam iungit »
popoza — pupattola
populazzus — marmaglia
porcida — « pertinens ad porcum, idest foeda »
Porcos — Gian Cristoforo Porco, giureconsulto
portantinus — ambio: quel passo affrettato di cavalli, asini, che non è ancora trotto
posada — adoperata dal F. come equivalente a stagione
pospodo — « gospodo », signori
possada — clausura
possare — riposare, fidarsi
postam currere — correr le poste
postis — stipite
potentus — potente
povina — ricotta
povinatus — cisposo (da *povina*)
pradaria — prateria
pradessum — or ora
praestare — presiedere
pransare — pranzare, mangiare
pratighus — pratico
preciare — apprezzare
precium — prezzo, premio
Predella — quartiere di Mantova tuttora esistente
Pregaius — Pregadi di Venezia
premi — andate a sinistra (v. *stalium*)
praesone — prigione
pressam (in) — in furia
pressus — pressato, circondato, premuto
Pretianes — dev'essere il prete Ianni
prevenda — prebenda, profenda, cibo
prigolare — pericolare
prigolus — pericolo

prigolosior — piú pericoloso
primarus — primo, capo
procazzare — procacciare
prodere — mostrare
prolecco — prologo (storpiatura contadinesca)
proverbol — proverbio, storpiatura contadinesca
provistus — deliberato
pruna — brace
pru sta — « vox quae fit cum sistimus somarum, idest asinum vel mullum »
pudicinus — pudichetto (in senso ironico: « ironia » trovasi infatti annotato nella Toscolana)
pugnada — « percussio pugni »
Puia — Puglia « est provincia muschis abundans »
puleccus — pulce
pulichettus — piccola pulce
puncto (*habere in*) — aver pronto
puntada — puntata
pupio — « est parvus columbus, nomen fictitium, quia velut inquit Ausonius: Cum pupio cantat, consonat ore pi pi »
purare — « pigritare »
purificatorius — pannicello con cui il sacerdote netta il calice
putellus — ragazzo
putriffa e *putrifola* — fetente
puvialis — piviale
puvidae — pipita
puvonus — fantoccio
puzzor — fetore

quacchius — quatto
quadernum — sedere
quadrellum — « inter matonem et quadrellum differentiam alias dicemus ». « Matones differunt a quadrellis: lege Vitruvium »
quaerositas — l'atto del cercare
quaiae lombardae — « ut apertius intelligas, stronci »
quaresma — quaresima
quattus — « occultus ac si vellet capere quaiam »
querza — quercia
quistare — acquistare

racentus — frizzante (vino), piccante
rafinare — smettere
rafioli — (vedi *casoncelli*)
rafrontare — affrontare
ragiamen — raglio
ragnifuga — debellator di ragni
ragunare — adunarsi
raines — fiorini del Reno
Ramacina — canzone popolare italiana del Cinquecento
ramazzare — percuotere in furia, all'impazzata
— « precipitare, unde ramazzonus precipitium »
ramezantes — « falsos de ramo supra rientatos »
ramina — « forata, genus vasi »
rammescolare — rimescolare, confondere insieme, girare a caso
rammus — rame
rampare — arrampicarsi
rampatus — arrampicato
rampegare — arrampicare: « rámpegat et rampègat dicitur, media sillaba comuni »
ramponare — guernire di ferro scarpe, zoccoli, per meglio camminare sul ghiaccio
ranabotolus — l'embrione nato dall'uovo della rana
ranisonus — echeggiante del gracidar delle rane
ranochius — « est ranarum mas »
ranza — « est maior falce »
ranzus — rancio

rapari — corrugarsi, aggrinzarsi
rapatus — grinzoso
rappae — rughe, grinze
rasa — acqua ragia
— « inter fraudem et rasam hic notescit » (nessuna differenza)
rascare — raschiare
raschus — forca da bifolchi, « furcatus fereus est »
rasega — sega
rasonare — ragionare; « rasonare dente, comedere »
rasone — ragione
rasorus — rasoio
raspare — il percuoter che fanno i cavalli il terreno, quasi zappandolo
raspus — unghia aguzza, artiglio
rastellare — raccogliere
rastellera — rastrelliera
rastilium — rastrello
rava — rapa
ravaiosus — rabbioso, fastidioso
ravanellus — « est radix apreciata nobilium dapibus, non est diminutivum ravae, ut Donatus inquit; sed ravulus diceretur, unde Godianus: Mingere vesicam raula sepe facit »
razinus — « racemus » racchio, racimolo
razza — « proprie est equorum, hic pro stirpe ponitur. Unde Godianus poëta: Villani semper perfida razza fuit »
rebruscare se — picchiarsi, spazzolarsi
rebruscari — divenir piú brusco
recamare — ricamare
Recanatae o *Racanatae* (*fera*) — fiera di Recanati
recetare — accogliere, ospitare
recocta — ricotta
recressere — rincrescere
redena — « est corigia freni »
redicella e *redesella* — quel pannicolo grasso che copre le viscere
redosso — in furia, confusamente
reficere — raggiustare
refudare — rifiutare
regattam (*facere*) — far a gara
reghignare — digrignare
remex — rematore
remolazzi — ramolacci
remordace — pizzicante
remucare — rendere ottuso: « remucatur, obtunditur »
rensi camisa — camicia di tela bianca (cosí detta da Rens, in Francia)
repetare — calcitrare
repiare — rattenere, riprendere
repossamen — riposo
remossus — remoto
reputare — far calcolo
requistare — racquistare
Resanus — Reggiano
resigna — rassegna militare
restitus — restio
Reverum — Revere, paese mantovano
revidare — controsfidare al gioco
revitum — aumento di scommessa al gioco
revoltare sensu — riflettere, meditare
revoltellus — giri obliqui a salti
rezola — viuzza, vicolo
ribaldellus — mariolo
ribombi — rimbombi
ribula — uva dolce friulana che fa un vino spumante generosissimo
ricola — ruchetta (erba)
ricolare — ributtar indietro
rictus — bocca
rididulus — ridente
rigolare — rotolar giú
Rigus e *Rigazzus* — Enrico

ringere — digrignare
risaia — « est risus qui fit cachinnando »
risarola — « risus, risa, risaia, risarola »
risigos — « pericula »
rivare — arrivare
rivera — riviera
rivolti — cantina
rizzus — riccio
robare e *robbare* — rubare
Robertus frater — fra Roberto da Lecce, celebre predicatore
rochettus — cotta di canonici ed alti dignitari ecclesiastici
rodella — rotella, scudo di forma rotonda
rofianus — ruffiano
rognire — nitrire, « hinnire »
romerus — pellegrino
romittus — « pro heremita »
rosada — rugiada
Rosaria (*summa*) — il Folengo per commodo del verso adoperò *Rosaria* invece di *Rosella*: cioè una summa di casi di coscienza (*Rosella casuum*) composta dal minorita fra Battista da Salò nel sec. XV
rosegare — rodere
Rosina — « est cantilena rusticana »
rossezza — vergogna
rossola — rossi d'uovo
rottus — « est ventositas procedens aut crapula aut ab inflatione milzae quae dicitur mirach »
rotundare — arrotondare
roversare — rovesciare
roverso — alla rovescia
roversum — colpo di traverso
rovida — (vedi *ruidae*)
rubigo — ruggine
ruf-raf (*de*) — di riffe o di raffe
rufioli — ravioli (v. *casoncelli*)
rugare — « quaerere diligenter », « vestigare », frugare, perquisire
ruginentus — rugginoso
ruidae — spine, pruni, rovi
ruinazzum — rovinio
ruto — immondizia, letame
ruzare — « rugavit impulit, bergamascum est »

sabionus — sabbia, arena
saccus — « est depopulatio urbium quam chaldei vocant saccaman »
sacentus — saccente, dotto
sachozza — saccoccia
sadocchus — significa in parmigiano ebreo
safranus — zafferano
sagatare — « idest sacrificare »: lo si dice del modo particolare che hanno gli ebrei di ammazzare buoi, oche, polli
sagina — grasso
sagra — sorta di pezzo d'artiglieria, come il falcone
saguratus — sciagurato
saiotta — « est locusta, quae pro errore frequenter posita est »
salatta — insalata
Salei — San Leo
salictum — saliceto, luogo pieno di salci
saligata — selciato
salire — assalire
sal liei — « tartarum »
sallarium — salario, stipendio
Saloium — Salò
Samarchi — San Marco
samitarra — scimitarra
samitus — sciamito, drappo di seta
sanglottus — singhiozzo
Sanguileo — re delle mosche, così forte da pungere a sangue i leoni
saorna — zavorra, polvere
saperum — sapere, intelletto

sarasinus — saraceno
sardena — sardella
sassinare — assassinare
sassinus — assassino
sausare — scovare, braccheggiare
savonus — sapone
saxum rodere — « more canis, qui non valens offendere hominem rodit petram »
sbaccum — (v. *asbaccum*)
sbadacchiare e *sbadaiare* — sbadigliare
sbadacchiare — porre il bavaglio, imbavagliare
sbaiaffare — sbraitare
sbaiaffus — ciarlone pettegolo
sbalanzare—sbilanciare, sballottare
sbarainus — gioco di dadi (sbaraglino)
sbaratare — sbaragliare
sbarraiam (*ad*) — allo sbaraglio
sbercia — cispa
sbercifluus e *sbercigerus* — cisposo
sbergus — usbergo
sberlare (*oculos*) — stralunare gli occhi
sberlatus — bieco
sberlucere — risplendere
sberlusentus — rifulgente
sbilzare — « pro valde fluere »
sbindare — toglier la benda
sbisao — bravaccio stolido e vile
sbizerire — sbizzarrire
sbolsare e *sbolsegare* — tossire come un cavallo bolso
sbolzonada — ferita
sboronare — stappare, svelare, sparare: « Tuf taf schioppetti est; bom bom artellariae grossae, unde versus: Schioppettus tuf taf, bom bom colubrina sboronat »
sborrare — « melius quam manifestare »
sbotazzatus — sboccato, sguaiato
sbraiare — sbraitare, urlare
sbraior — urlio
sbravezare — « se iactare »
sbrettare — sberettare, salutare
sbricchettus e *sbriccus* — uomo di vile condizione, sgherro
sbroccare — sbrancare, tagliar via i rami ad una pianta; *sbrocare risum*, scoppiare in una risata
sbroffare — spruzzare, sbruffare
sbroiare — scottare
sburlare — urtare, sospingere; *sburlatus*, « impulsus »
sbusamen — fóro
sbusare — bucare
scagaita — « plus quam timor, nam timor potest esse sine cagarola »
scagarare — « proprie est amalatis »
scaia — « teste Servio, est fragmentum saxorum, cupporum, vel cuiuslibet vasis fragilis »
scaiare — « disquamare pisces gladio »
scalogna — allium ascalonicum, una specie di cipolla
scalvare — « idest amputare »; potar (alberi), tagliarne la cima, i rami
scambiettus — « est genus salti sicut capriola, tamen accipitur pro qualibet saltatione »
scamonea — pianta asiatica, il cui succo è adoperato come purgativo potente
scampasoga — scampaforca
scanacorus — disperazione, accoramento, « scanatio cordis »
scanare — « scannamus panzam, iugulamus collum »
scanellus — tamburello per giocare alla palla: « scanus et scanellus quo percutitur balla »
scanfarda — « scarteram, meretricem »

Scannacavalla — così chiamato il re de' tafani, perché molestissimo a' cavalli
scantonare — evitare, scansare; ed anche snidare
scapinare — « fugere »
scappinus — pedule; *netare scapinos*, andarsene
scapolas (*vertere*) — fuggire
scapuzzare — (v. *capuzzare*)
scaravazzus — scarafaggio
scarcossus — « dicitur qui macer, undique promulgat ossa, ut vecchiae »
scardovella — piccola scardova, pesce d'acqua dolce con molte scaglie
scarpare — strappare, infrangere
scarpacinus e *scarpazinus* — ciabattino
scartozzus — cartoccio
scattare — riscattare
scavedagnare — fare le cavedagne (v. *cavedagne*)
scaviata — capigliatura, crine
scazzare — cacciare
schema-tis — schema, seme, lignaggio
sempietas — scempiezza
schegnire — « antiqui dicebant necesse est »
schelentia — identico, credo, a scheranzia, angina
schenada — un colpo ricevuto, cadendo, nella schiena
schenera — schiniera
schiappare — spaccare, rintronare le orecchie
schiazzare — schiacciare
schiavina — veste lunga e rozza, portata da schiavi, pellegrini, romiti
schifare — evitare
schifettus — barchetta, palischermo
schifones — « villanice, calzas urbanice ». « Netare schifones est fugere »
schinca — stinco
schionfare — gonfiare, ingravidare
schioppare — scoppiare
schioppezare — scoppiettare
schirattus — scoiattolo
schirazzus — nave veneziana e levantina
schitare — spruzzare, insudiciare, far sterco; « lavacchio schitata, imo foedata »
schitarinos — « villanice, chitarinos urbanice »
schizzare — schiacciare
scintinella — sentinella
scocesus — scozzese
scocia — zucca, molto matura e pressoché guasta
scodere — riscattare
scollare — gocciolare, liquefarsi
scoltare — ascoltare
scondere — nascondere
sconderola — nascondiglio
scondificus — che rende invisibili, nasconde agli occhi altrui. « Lapis optalamius, invisibilem reddens »
sconire — scemare bollendo, svaporare, deperire
scontrum (*per*) — dirimpetto
scoraiare — portar via il cuore
scorcia — scorza
scoriada — sferza
scorlare — scuotere, crollare
scorozzatus — scorrucciato
scortegare — scorticare
scortegatio — l'atto dello scorticare
scorzare — scortecciare, sguainare
scossare — scuotere, dibattersi
scossus — riscattato, liberato
scosus — nascosto
scottus — « est debitum tavernae,

metaphorice pro quolibet debito positus »
scotumare — costumare
scovare — scopare, frustare
scovertare e *scovertere* — scoprire
scovinus — piccola scopa
scragna — sedia
screpantia — « melius quam differentia »
scrima — scherma
scrimire e *scrimmare* — tirar di scherma
scrizzare — scherzarė
scrizzum — scherzo
scroa e *scroia* — scrofa
scroffa — scrofola
scropulum o *scrupulum* — la ventiquattresima parte di un'oncia
scufiotus — scuffiotto
scuitare — « memorare »
sculazzata — sculacciata
scurare — oscurare
scurrere — correre
scurzus — scorcio, che appare in iscorcio
scusare — servire da, supplire a
scusire — scucire
secritudo — segretezza
seda — seta
sedacia — staccio
sedazzare — burattare
sefus — sego
segurare — assicurare, garantire
seguris — scure
segursellus — piccola scure
segurus — sicuro
Semiphora — « dei nomen »
semprus — eterno
semustus — mezzo bruciato
senapra — senape
Senna — Siena
sensarus — sensale
sentare — « sento a sedeo »
sentiria — sentieri
Seraffus — « maximus in quibus libet liberalibus artibus fuit »
seraia — serratura
serraium — asserragliamento
setis — setole
Sextum — liber sextus *Decretalium* di Bonifacio VIII
sfalsare — falsificare
sfodrare — sguainare
sfodro — guaina
sfoggiatum — « dicimus variatum et diversicoloritum »
sfondrata — sfondata, rovinata, applicato a donna: Messalina
sforacchiare — « pro sbudellare »
sfronzantes — che escono dalla sfronsa (fionda)
sgagnare — addentare, mordere
sgallinare — « gallinis privare; sic Columella: Per eminentia fiant pollaria ne vulpe sgallinentur »
sgamaitus — scamato, verga per battere le lane
sgambare — toglier di gamba, slacciare
sgambiettus — « est genus salti, sicut capriola; tamen accipitur pro qualibet saltatione »
sganzerla — « et alphana sunt animalia longas habentia schincas ». Si dice di uomini dalle gambe lunghe
sgaraboldelli — grimaldelli
sgarbellatus — arrovesciato, scerpellino
sgarlatatus — « dicitur qui sine garletto zopegat. Garlettus est pars superior calcagni »
sgathiare — divincolarsi, disviluppare
sgiuntus — disgiunto
sgollaia — scolatura
sgonfius — gonfio
sgozzolare — gocciolare

sgraffignare — « est viri, graffiare est gattae, azzaffare est leonis »
sgregnare — ridere
sguaitare — « videndo notare et sindicare »
sgualdraccha — sgualdrina
sguardadura — sguardo
sguatarus — guattero
sguazzare — menar bestie nell'acqua corrente e farvele abbeverare
sguazzum — allagamento
sguarnazza — guarnaccia, zimarra
sguerzus — guercio: *sguerzus Africae*, Annibale
Sguizzera — Svizzera
sguizzer — svizzero
sgognare — fare sberleffi
sgurare — lavare
sgurentus — « atritus », ferro lucido dal grand'uso
sgussare — sgusciare
siare — sciare
Siccaboronus — asciugatappi
sicurare — assicurare
sifiare — « est proprium spadarum quando velociter manegiantur »
sigillum facere — votare
signa (*dare*) — il segnale della battaglia
signentus — segnante o segnato: *signenta corona*, la corona che segna il rosario; *scodella signenta*, colma sino al segno dell'orlo; *petra signenta*, improntata con un segno
silacchum cinquinum — contusione, impronta delle cinque dita dopo uno schiaffo
simiotta — scimmiotto
Simona (*madonna*) — la simonia
simultates — inimicizie
singentus — percosso con la cinghia
singiarus — cinghiale
sinona — astuta (da Sinone che ingannò i troiani)
siroccus — scirocco
siroppus — sciroppo
sisinus — « genus nummi », moneta di mezzo soldo
sizza — mammella
slancatus — sciancato
slanza foiada — propriamente lancia lasagne, uomo dappoco
slanzare — lanciare
sledammare — nettare
sleguatus — sciolto, strutto
slongare — allungare
smacare — smaccare, scornare, ammaccare
smacchiare — scovar dalla macchia
smagazzare — stritolare « smagazzat plusquam friat »
smagonare — « extra magonem ellicere », sfogarsi
smaraviliare — maravigliare « rustice »
smazzolare — « tartassare, tambusare, bastonare, tartufolare, tracagnare »
smenticare — obliare
smenuzzare — « pro boconatim incidere, unde Columella: Ocharum pavaris herbam mangiandam smenuzzare bisognat »
smerdolare — « idest purgare »
smergolare — « idest vociferare », « gridando, cantare », « valde clamare »
smesiare — svegliare, chiamare
smiccare — ammaccare, ficcare per forza
smiollare — « cavare medullas »
smoiare — lavare
Smorbia — localitá mantovana presso Ponte Arlotto, ove si accumulavano immondezze e vivevano le meretrici

snembolare — levare il fiato, slombare, sfibrare
socca — gonnella
sochinus e *sochinellus* — guarnelluccio
socida — « est mandra »
sofiamen — respiro affannoso
sofinus — sciá di Persia
soga — corda (diminutivo *soghetto*), capestro
soia — beffa, burla
soiare — deridere
soium — « genus vasi vinarii »
solarum — volta, soffitto
solazzus — « fuit philosophus epicureus: vide Diogenem »
soldus — « est precium militare, hinc derivat soldatus »
solegismus — sillogismo
solimatus — sublimato (veleno)
Solpharinus — Solferino paese, e solfanello
soltus — sciolto
solvere — « lombardice dicitur mane comedere, pambrare romagnice »
someiare e *somiare* — simigliare
somenza — « propaginem »
sonzia boschi — unto di bosco (bastonata): « sonzia, grassa, idest lignum ». « Unguentum boschi, trambaius est »
soperchiare — avanzare, restare
soporari — addormirsi
sorare — « exhalare »
soratuttum — « super omnia »
sorbottum — un gran sorso (di vino)
sordina — « parva piva »
sores mediae — mezze suore, mezze monache
sorex, sorices, sorighettus, sorighinus — topolino
sornachiare — « ronfare, ronchizare nil differunt »
sorramen — apertura, sfiatatoio
sotanella — la quarta corda della chitarra
sothiezza — sottigliezza
sotilus — sottile (voce di tenore)
sotosora — sossopra
soverottus — scarpe, o pianelle con suole di sughero
spacatus — arredato con pompa
spacianter — « quando derivat a spacior significat tarde, quum vere derivat a spacio-as significat cito »
spadolare — « ut fit cum linum erudiunt disgrossantque », battere con la scotola il lino
spagna — nome di ballo
spallazzum — spallaccio: la parte dell'armatura, fatta a scaglie, che copriva la spalla
spalleria — paramenti delle spalliere
spallezare — detto di cavallo: andare con leggiadria, agitando con eleganza le spalle
spantegare — spandere, diffondere, spalancare
sparamenta — fodere delle scarpe: « quid sunt sparamenta lege Nicolam Zavatinum »
sparare — risparmiare
sparaverus — sparviero; *ire sparavero*, andar in bocca al lupo; *ad sparaverum*, in rovina
sparpagnare — spargere, disseminare, sparpagliare
sparpagnatio — profusione
spazzare — disbrigare
spazzatamenter — subito
speciarus — farmacista
spedus — spiedo
spegazzare — imbrattare, scarabocchiare
spelizzare — « expilare »

spelorzus — spilorcio, briccone
spergol — aspersorio
spernazzare — sparnazzare
sperzurare — giurare
spesa — salario
spessiter — « frequenter »
spetia — spezie, droga
spica (*aietti*) — spicchio d'aglio
spigare — spiegare
spinare — spillare, metter a mano una botte di vino
spinazza — spinaci
spinbozzus — probabilmente è il frutto del pugnitopo, dalla coccola rossa subsferica
spinelle — tumoretti linfatici nelle gambe de' cavalli
spinettum — zipolo
spingardella — « est genus artelariae »
spingardoium — canzone a ballo
spiramen — respiro
spizzare — zampillare
splumatus — sprimacciato
sponsonare — stimolare, pungere
spontonis — ferro conico appuntito: spuntone
spresiare — sprezzare
spronus — sperone
sproveduius e *sprovistus* — impreveduto
spudare — sputare
spudazzus — sputacchio
spulicare — spulciare
squadernare — sconquassare (oggi dicesi in dialetto mantovano squinternare)
squadernari — dividersi in quattro
squadronus — « quam bataionem florentini vocant »
squaiare — scuotere, far trasalire
squaquarare — gozzovigliare, « pro bene vivere usurpatur ab epicureis »; « frui »
squaquarinus — « est factus cum duobus digitis, toccans barbozzum alterius. Poëta Godianus: Temnite foemineos squaquarinos, temnite basos »
squarcina — coltellaccio
squarzare — squarciare
squarzone — grosso squarcio
squilla — specie di pianta a bulbo o cipolla, detta piú comunemente scilla
stafezare — correre come staffetta
stagnus — resistente, sodo
staiezare — tagliuzzare
staladizzus — svernato
stalium — stalí, andate a destra: termine tecnico adoperato anche oggi da' barcaioli veneziani per evitare gli urti
stambussada — « mantuanice accipitur pro bastonata »
stamegna — stamigna, tela rude che si adopera per colare liquidi
starus — staio
Stephanus — nel senso di pietra, lapidazione
stigare — eccitare, aizzare
stimmare — tener alto
stipula — stoppia
stipulator — armeggione scaltro e disonesto
stirpare — estirpare
stivallus — stivale
stiverius — sorta di cane
stizza — carogna
stizzare — aizzare
stizzus, *stizzones* — tizzoni
stopinare — « dicitur tremare, quia, deficiente oleo in lucerna, stopinus languens trepidat »
stopinos (*cagare*) — aver gran paura
stoppare — turare
storta — « est genus spadae, quae latine dicitur samitarra »

storthiare — tirar un colpo di spada
storax — balsamo asiatico
strabucconem (*ire ad*) — traballante
stracchedo — stanchezza
stradarolus — aggressore da strada, grassatore
stradiottus — soldati slavi o albanesi a cavallo, armati alla leggera
strafozate — superbamente, magnificamente
stralusentus — sfolgorante
strangozzare — languire, basire
stranudare — starnutire
strapluviare — il gocciolar della pioggia in locali mal riparati
strapozzare — tuffarsi
strassinare — trascinare
stravaccare — atterrare
stravaccatus — sdraiato
straviare — disperdere
straviatus — fuor di sé, fuor di strada, badalone, perdigiorno
strazza — straccio: anche nome di un ballo
strazzolentus — cencioso
streggius — lasca
streppare — strappare, svellere
streppone — straccione
streppus — strappo
striccare — stringere, premere, strizzare (l'occhio)
striccus — premuto, stretto
striggia — striglia
striggiare — strigliare
strinare — abbruciacchiare, arsicciare
strinatos (*campos*) — « dixit, quia stipulas incendunt »
stringa — cordella, staffile; *stringas tirare*, morire. Nella Toscolana al verso *stringas cum totis quinque feretis* è apposta la nota: « sunt aliae stringae, quae habent ferrettum unum »
stringatus — attillato
strionis — stregone
strissare — strisciare, passar rasente con impeto
strolecchus — astrologo
strollogus — astrologo
stropellus — ramoscello
stroppa — virgulto adoperato per legare ed anche per battere; *in stroppa stare*, stare a segno, in freno
strozzerus — l'addestratore di uccelli di rapina per la caccia
strues — mucchio
strya — strega
stryatus — stregato
stryanismus — stregonesimo
stua — stufa
stuare — spegnere
stuffus — coperto
stupidus — che fa istupidire
sturlare — urtare, cozzare, spingere
sturlonus — spinta, urto
stuva — stufa; *mandare ad stuvam*, mandare a male, all'inferno
suadela — arte di persuasione
subiare — (vedi *sifiare*)
subius — « et sibilus »
subitanus — subitaneo
submaginare — riflettere su qualche cosa, ricercandone le cause e ricostruendosela in mente
substizzare — attizzare
suffimigium — « quasi sacrificium diabolo »
sugare — asciugare
summata — gelatina (?)
supposta — « quid sit vade et quaere; venetianiter la cura, lombarditer una spera », serviziale
supressada — sorta di salame o galantina
suttus — asciutto; *pan suttus*, pane solo, senza pietanza

tabachinare — far il mezzano
tabachinus — « est mediator, nuntius, amantium »
tacagnus — « fuit homo sceleratissimus omnium » (v. *spelorzus*)
tacare — attaccare
tacuinus — almanacco
tacola — gazza
tacolare — lo stridere delle gazze
taconatus — rattoppato
taconus (v. *gazanus*) — maltagliato
taĕrus — tagliere
taiola — tagliola
talentum — « appetitum »
talqualiter — in modo che
tamagnam — « tam magnam »
tampellare — picchiare romorosamente
tantonus — a tentoni
tapare — fare; *ben tapá*, ben fatto, bella tacca d'uomo; *mal tapá*, male in arnese
Taprobano — l'antico nome sanscrito di Ceylon
tararare — « trombezare »
tarma — tignola
tartuffa e *tartufola* — tartufo, percossa
taseniare — racchetare con modi amorevoli
taulazzus — tavolaccio, targa di legno per bersaglio
tavanus — tafano, assillo. « Seneca inquit: Philosophiae murum sic Plato trapassavit, velut tavanus ragni telam »
tavernarus — oste
tavoleria — la scacchiera, i giochi di tavole
teggetta — « vas coquinarium »
tegnaris — tigna
temma — paura
tenconus — postema nell'inguinaglia, causata da mal venereo
tenerire — ammollire
tentus — rattenuto
tesera — « virga est supra quam villani numerum signant »
testazza — grossa testa
testum — vaso di terra o di ferro che, coperto di bragie, serve a sua volta a coprire tegami e piatti per meglio cuocere le vivande
tetare — poppare
teza — capanna
tezottum — capanna, casalone
Thebittus — l'astronomo Harrani Abul Assan Tabit
tibiare — trebbiare
tichitare — « percutere cum tich toch »
tilatus — attillato
tinazzus — grosso tino
Tiphis — Tifi Odassi, precursore del Folengo
tira — serqua, lunga sfilata
tiriaca — triaca, noto medicinale
tirintana — processione
titalora — capoverso di canzone popolare
tochettum, tochus, tochellus — « frustum et frustillum », tozzo
todannum — « tuum dannum, est collisio indriotonicea »
Tognazzus — Toniaccio (da Antonio)
tola — tavola (abbecedario), « tabella supra quam alphabetum a pueris discitur »
tomaca — pomodoro
tomachae — polpette con zucchero e uova
tomboare — rintronare, « fictitium verbum »
tominus (*casus*) — cacio casalingo di qualitá scadente
tommus — salto col capo in giú, capitombolo

tommare — cadere
Tonellus e *Tonnellus* — Antonello
torno — tornio
torrazzo — « magna turris »
torus — letto
torzes — torcie
tosonos e *tosottos* — i capelli tosati
tosus — tosato
totanto, quotanto — tanto, quanto
tozzare e *tozzolare* — battere di santa ragione
trabaccas levare — andarsene
trabaccolae — padiglioni, tribune per spettacoli, tenda, baracca
trabuccare — incespicare, cadere: *scudos trabuccantes* vorrá dire scudi che eran di giusto peso, e facevano perciò traboccar la bilancia
tracagnare — bastonare
tracagnus — bastone: « tracagnum mantuanice, trusum bressanice, trambaium graece, truncum latine »
trafegare — trafficare
tragicus — doloroso, soggetto di tragedia
traina — « genus nummi »
tramazzare — « ruere »
tramazzus — stramazzone
trambaius — « et tracagnus idem sunt », « unguentum boschi »
trammare — tramare
trampinare — « caminare » con fatica
transbaltigare — traballare: « cigat, ninigat, nutat »
transtrum — trasto: asse trasversale delle barche per sedervisi
trapozzare — il tuffarsi del sole nell'onde
trare (*facere*) — « proverbialiter dicimus: facit trare, idest fallit et abarrat »
trascocti — « valde ebrii »
travellus — travicello
travenire — intervenire, succedere
travus — trave
tremolantes — brividi, peti, persone cosí dette « quia semper tremant », ed anche ornamenti che svolazzano
tremolus — tremarella
trentapara — il diavolo, come a dire trenta paia di diavoli: vale anche per befana e altra orrida apparizione
trentinam — « est genus nummi, quam furcifur rex Ripae Trenti primus signavit » (30 centesimi)
treppare — ingannare, beffare (v. *truffare*)
trespus — trespolo
tressum (*per*) — per traverso
trevella — travicella o piccola piana
trezza — treccia
tribianus — uva bianca
tridare — battere, tritare, pestare
tridus — trito, battuto
trigare (*se*) — arrestarsi, rattenersi
trigornos — tre giorni
trilignifera — la forca da' tre legni
trilisum e *terlisum* — traliccio
trincher, tartofen — trinken e der Teufel (a proposito dei tedeschi avvinazzati): « quid significhent lege Svetonium »
trinzans — trinciante
trinzera — trincera
trisaltare — « galzopando saltare »
trivilinus — trivellino, succhiellino
trivilare — succhiellare
troare — trovare
truccum — mazzapicchio (v. *trusum*)
trucimaniter — da turcimanno, col senso di mezzano
truffare — « decipere, soiare, calet-

tare, trepare, bertegiare, bertonare, tosare »
trusum — (vedi *tracagnus*)
trutinare — pesare sulla bilancia
tufare (*nasum*) — tappare, turare
tumefactus — gonfio d'ira, orgoglio
Turluru la cavra è mozza — canzone popolare italiana del Cinquecento
tuscis — tosse
Tyum — « est vallis spaciosa prope moenia Mantuae » (*Te*)

ubinus — piccolo cavallo veloce
ulva — erba palustre
umberlicus e *umblicus* — ombelico (contadinesca storpiatura)
umbriosus — ombroso
uncus — adunco
urta — urtone, spinta
urzum — orcio
ussum — « ostium », porta
vaccarius — (rustice) « pro vicario »
valentisia — valore
valisa — valigia
Valtropia — Valtrompia nel Bresciano
vanigare — vangare
vappa — vinello annacquato o svanito
varolae — vaiuolo
varolus — il branzino, che quando è giovane ha molte macchie come i vaiolosi
varones — ghiozzi
vascones — guasconi
vedella — vitella: « optimum edulium et lecardo congruum testa cum pelle vedelli »
vederus — vista
vegiare — vigilare, vegliare
Vegnesa — « pro Venetia »
ventessa o *ventissa* — « dicimus ventum et ventissam, sicut abbatem et abbatissam, papam et papissam »
ventilare (*se*) — avventarsi
ventrones — ventraie, immondezze
verasus — « est spiritus qui vertitur in lupum et infantes vorat »
Verbitrium — « constans tribus ex verbis »
verdugum — spadetta spagnola, stocco
verettone — « verettam, stralem, sagittam, quadrellam »
verghezare — battere (la lana), scamatare
vergotinus — qualche
vergottam — qualche cosa, il contrapposto di *negotta*
vermeius — vermiglio
vermer — « vinum valde celebratum », dice il Terranza (?)
vermocagnus — canchero (vermis caninus): era bestemmia proibita dagli statuti mantovani
vernare — rigermogliare in primavera
vernazza — vernaccia
vertones — (vedi *verettone*)
verzella — « est instrumentum duobus virgis compositum ad disgranandam segetem »
verzonus — grosso cavolo
veschiare — invischiare
vesica — vescica
veza — botte
vezza — veccia
vezzatus — avvezzo
vezzum — costume
vidoëlla — vedovella
vilazzus — codardaccio
villacaria — codardia
villanus Spagnae — « optimus equus est »
villotta — « genus cantilenae rusticanae »

villus — pelo, ciuffo di peli
vinazzolus — il granello interno degli acini d'uva
vinessa — vinaccia
viras — « ornamenta gladii », ghiera
virdus — verde
virens — nel fior degli anni
virgulatus — listato, variegato
visaggium e *visazzum* — viso
visinus — « vicinus et vicinanza differunt in prima sillaba: unde Vergilius de vicino: Nec mala vicini pecoris contagia laedent. De visinanza Salvanellus: Per totam merdae visinanzam spantegat oybos »
vitia — veccia
vitriata — vetrata
vodus — vuoto
vogatio — vogata
Volta — paese mantovano
voluntariter — ben di cuore
vulpazza — volpaccia, volpone

zacara — condimenti generici
zaccara — cosa o persona di niun pregio
zacchetum — giacchetta
zaccum—giaco, arme da dosso, fatte di maglie di ferro
zaffare — « cito prendere, hinc zaffus, idest sbirus, qui sunt genus hominum poltronissimum »; ed altrove: « proprie sbirorum est et est venetianicum »
zaffus — birro
zafranatus — color di zaffarano, giallo
zaghettus — chierichetto
zagus — chierico, scaccino, sacrestano
zaina — catinella, quartuccio (di vino)
zainus — bicchiere
zais — « vox bubulchi cum sistit boves nimis frezzosos »
zaltronus — cialtrone
Zambello — Giovanni bello
Zan — Giovanni
zancae — ciancia
zanchae — « chelae », branche dello scorpione (costellazione)
zanetta — (v. *gianetta*) superlativo, zanettone
zanettus — ginnetto, cavallo spagnolo
zanini — vermi che rodon le fave e le lenticchie
Zannina — Giannina, « nunc Zanina, nunc Zoanina scribitur »
zanza — ciancia
zanzare — cianciare
zapellus — intoppo
zaratanizzare — ciarlatanare
zarda — frode, brutto tiro, propriamente è il soprosso nello stinco de' cavalli
zarra lavanzus (I, 214 *Moscheide*) — il verso corrisp. della Toscolana dice: « quod superem vulgus ponite ne pereat »
zat — « arabice, bufo latine, rospus caldaice »
zavata — « est scarparota, accipitur pro qualibet re vilissima »
zazara — zazzera
zelatia — gelatina
zelatus — gelato
zelosus — geloso
zenari — gennaio
Zenoa e *Zenna* — « pro Zenua genovesi dicunt »
zenocchius — ginocchi
zenovesus — genovese
zentaia — « gens plebaea »
zenzala — zanzara
zerla — gerla
zettus — getto, stampo, tiro; *bellus zettus*, bel colpo

Zibeltarri — Gibilterra
zibettus — « muschius, zibettus odore provocant ardorem »
zifara — cifra
ziponus — giubbone
zobias — « dies Iovis »
zoccus — ceppo d'albero, « est arboris maior radix »
zoia — gioia
zoiellum — gioiello
zoiosus — gioioso
zoncare — troncare
Zoppinus — celebre cantastorie veneziano
zorneia — giornea
Zorzus — Giorgio: San Giorgio, località mantovana
zosum — « giusum, deorsum »
zovare — giovare
zubebus — zibibbo
zubiana — strega che va al corso del giovedì
zucada — capata, botta col capo
zuffo — ciuffo, culmine
zugare — giocare
zugnus — giugno
zuppelli — zoccoli, pianelle
zuratus — giurato: « frater zuratus plus quam amicus »
zurma — ciurma

NOTA

Delle *Maccheronee* il Folengo ci ha lasciato quattro redazioni stampate (manoscritti non si conoscono), molto diverse fra loro: mirabile prova della serietá artistica, dell'amorosa cura con cui dalla prima giovinezza sino alla morte egli elaborò i suoi poemi, martellandone quasi, instancabile cesellatore, ogni esametro.

L'edizione principe del *Baldus* in 17 libri (*Venetiis, in aedibus Alexandri Paganini, inclito Lauredano principe, kal. ian. MDXVII*; riprodotta una sola volta, nel 1520, a Venezia da Cesare Arrivabene) è poco piú di un abbozzo di adolescente precoce. Ci dá i canti goliardici sbocciati a Bologna, tra la gaia baraonda universitaria; ritoccati dal Folengo, con segreto rimpianto delle sue scapestrerie studentesche, negli inizi della clausura monastica. Benché il volumetto contenga embrionalmente tutti i germi fecondi dell'arte folenghiana, può nondimeno esser lasciato affatto in disparte (come semplice curiositá da eruditi) in una ristampa delle *Maccheronee*.

Ben altro valore compete alla seconda redazione di quattro anni dopo: alla Toscolana (*Tusculani apud lacum benacensem, Alexander Paganinus, MDXXI die V ianuarii*). Il frate, omai pronto alla ribellione, rivela con audacia sfolgorante il suo genio di poeta realista e satirico: l'irruente giovanile esuberanza si riversa, oltreché negli ampliati poemi, nelle bizzarre prefazioni appostevi col fittizio nome di Aquario Lodola (cfr. Appendice III), nelle annotazioni marginali ond'è come da perenne commento autentico assiepata ogni pagina. Il Rabelais ebbe indubbiamente tra mano la Toscolana e ne derivò motivi non pochi di parodia, come dimostrai ne' miei *Studi folenghiani* (Firenze, 1899, pp. 46-52) e piú ampiamente ha svolto il Thuasne (*Études sur Rabelais*, Paris,

1904, pp. 159-265), a cui s'attiene pedissequo il PLATTARD (*L'œuvre de Rabelais*, Paris, 1910).

La Toscolana fu riprodotta a Milano nel 1522 (*per magistrum Augustinum de Vicomercato*), e ristampata piú volte a Venezia durante il Cinquecento (cfr. PORTIOLI, *Le opere maccheroniche di M. C.*, Mantova, 1882, I, p. XCVI). Per tacere di altre due ristampe del Seicento, venne posta a base delle grandi edizioni mantovane del Settecento (quella Terranza, con la falsa data di Amsterdam, 1768-72) e dell'Ottocento (la citata Portioli); nelle quali due ultime però la Toscolana fu improvvidamente spogliata del suo massimo pregio, le prefazioni e le note.

Il successo entusiastico riscosso dalla seconda redazione del *Baldus* cacciò immeritatamente nell'ombra le due successive, che racchiudono un'espressione piú completa e matura dell'arte folenghiana: la Cipadense e le stampe conosciute sotto lo pseudonimo indecifrabile di Vigaso Cocaio.

Quando la Cipadense fosse pubblicata non è agevole stabilire con precisione: par certo soltanto che uscisse dalle officine del Paganini, editore delle due prime redazioni. Nell'avvertenza di Francesco Folengo (cfr. Appendice II) è detto che il cugino Teofilo gli consegnò il manoscritto nell'ottobre del 1530, partendo da Ancona per ritrarsi col fratello Giovan Battista nell'eremo di Capo Campanella; e nell'*Errata-corrige* finale si spiegano le molte mende con la lontananza dell'autore: sta però di fatto che in piú passi del *Baldus* sono chiaramente adombrati avvenimenti posteriori al 1530. P. es., nel libro XIX (vv. 403-5) si deplora la morte di Luigi Gonzaga detto Rodomonte, ucciso a Vicovaro nel dicembre 1532. Nel libro XXV (cfr. nell'appendice II le varianti ai vv. 240, 243) Megera nomina due volte un papa Paolo preconizzato restauratore della Chiesa cattolica, e non può non riferirsi a Paolo III, eletto nell'ottobre 1534. Forse nel libro XVIII (vv. 480-82) si accenna alle gesta africane di Carlo V e di Ferrante Gonzaga (luglio-agosto 1535). Ce n'è quanto basta per concludere che il Folengo per lo meno sino al 1535 introdusse modificazioni nella Cipadense: la quale uscí probabilmente tra il 1539 e il '40, dacché vi è celebrato, come ancor vivo Federigo Gonzaga duca di Mantova († giugno 1540), mentre non vi figura piú l'entusiastico elogio per Isabella d'Este († febbraio 1539: cfr. PORTIOLI, I, 117).

La Cipadense fu ristampata una sola volta nel 1555 (*Venetiis, apud Petrum Bosellum*): i suoi esemplari sono pressoché scom-

parsi; se ne conoscono solo quattro, esistenti nella Comunale di Mantova, nella Vittorio Emanuele di Roma, nel *British Museum*, che ne ha due (THUASNE, p. 173).

A impedirne la diffusione dovettero anzitutto contribuire le scappate poco ortodosse (nella predica di Cingar del libro IX è rammentato con deferenza Martin Lutero!): poi, le sorvenute edizioni di Vigaso Cocaio, la prima delle quali vide la luce a Venezia, otto anni dopo la morte del Folengo (*Merlini Cocalii poëtae mantuani Macaronicorum poëmata, Venetiis, MDLII, cum privilegio illustrissimi senatus venetorum*). Si è creduto finora che la stampa fosse procurata da Pietro Ravani: ma a buon conto il privilegio, conservato nell'Archivio di Stato di Venezia (Senato, *Terra*, filza 13), venne chiesto e ottenuto da Giovanni Varisco.

Serenissimo Principe, eccelsa ed illustrissima Signoria,

Perché il fedelissimo servitor della Serenitá Vostra, Zuani de Varisco desidera far stampar le *Deche* di messer Pietro Martire *delle cose del mondo novo*, tradotte de latino nella volgar lingua, e la nova *Macaronea* di Merlino, e dubita che della fatica sua alcun altro non venisse ad aver il premio, ristampando quelli; però a piedi di Vostra Serenitá ricorre la si degni concedergli che per anni diece alcun altro non possa imprimere né impresse vendere, cosí in questa cittá di Venezia, come ancor in ciascuna cittá e luoco suo, le dette opere senza licenza di esso supplicante. Con pena a chi contrafacesse, di perder tutte le opere qual'avesse stampato, e de ducati diece per una, uno terzo della qual pena sia di quello che dará la denonzia, l'altro terzo dell'arsenale di Vostra Serenitá e l'altro terzo della Pietá. Ed alla buona grazia di Vostra Serenitá umilmente prostrato si raccomanda.

1551, die 2 iunii in rogatis

Che per auttoritá di questo Consiglio sia concesso a Zuanne de Varisco, che niuno altro che lui senza sua permissione non possi stampar né far stampar in questa cittá e in tutto il dominio nostro, né stampate altrove vendere in quelli . . . .
la nova *Macaronea* di Merlino, per anni diece; sotto pena a chi facesse in contrario di perder le opere stampate, e ducati 10 per cadauna opera, un terzo de la qual pena sia di quello che dará la denonzia, l'altro terzo dell'arsenale e l'altro della Pietá...

De parte... 155 — De non... 6 — Non syncere... 15.

Malgrado queste comminatorie, Pietro Ravani ristampò due volte l'edizione di Vigaso Cocaio: nel 1554 e s. a.; il Varisco la reimpresse nel 1561, corredandola di rozze xilografie (« *nunc recens accurate recognita cum figuris locis suis appositis: Venetiis, apud Ioannem Variscum et socios, MDLXI* »).

Queste edizioni di Vigaso Cocaio giovarono immensamente alla fama del Folengo in Francia e in Italia: l'una di esse cadde tra mani dell'anonimo, geniale scrittore a cui si deve la versione francese del *Baldo* e della *Moscheide*, comparsa nel 1606 col titolo: *Histoire macaronique de Merlin Coccaie, prototype de Rabelais*... Paris, chez Toussaincts du Bray (ristampata dal bibliofilo Jacob, Parigi, 1859, 1876, ed. Garnier, con ommissione della *Moscheide*). Quel traduttore francese conosceva mediocremente l'italiano e non era affatto in grado di cogliere molte peculiaritá dialettali delle *Maccheronee*: pure aveva un intuito cosí meraviglioso del carattere poetico del Folengo, ch'egli ne ha reso in complesso perfettamente lo spirito, se pure ha tradito troppo di sovente la lettera.

Ma la fortuna maggiore dell'edizione di Vigaso Cocaio fu d'esser prescelta da Francesco de Sanctis, che se ne valse per dettare il suo stupendo capitolo decimoquarto della *Storia della lett. it.*: insuperata e definitiva valutazione dell'arte (se non in tutto, delle tendenze politico-religiose) del Folengo.

Come mai invece la critica erudita s'impuntò a gabellare per una ciurmeria l'edizione di Vigaso Cocaio? (cfr. ciò che io pure ne dissi nel *Giorn. stor. d. lett. it.*, XIV, 395). La spiegazione è presto detta: fu attribuita soverchia importanza a circostanze esterne; non si penetrò abbastanza ne' pregi intrinseci dell'opera d'arte, che portava in sé il suggello piú luminoso dell'autenticitá.

Vigaso Cocaio premise alla sua stampa una pappolata (cfr. Appendice I), che è davvero un impasto di inesattezze e di incongruenze. Si spaccia per maestro del poeta (un maestro di longevitá privilegiata, che sorvive al discepolo); e narrandone la vita, a farlo apposta, accumula errori su errori precisamente intorno a quel periodo giovanile in cui il Folengo l'avrebbe avuto ai fianchi per mentore. Come roba propria egli ha poi inserito in quel pasticcio di prefazione la lettera di Niccolò Costanti, posta in fine alla Cipadense, dove si strombettano esagerate lodi del Folengo, proclamato superiore a Virgilio, a Dante, al Petrarca.

Se a ciò s'aggiunga che qua e lá talune modificazioni non paiono a prima vista plausibili; che nel libro XXII non si trovano piú

molti versi importantissimi della digressione autobiografica; che certe prolissitá e ridondanze fanno talora desiderare piú briosa sveltezza; ognuno comprenderá quanto facile fosse, in un esame frettoloso e superficiale, sentenziare mistificatrici le stampe di Vigaso Cocaio, come, sull'orma d'altri molti, facemmo il Portioli ed io.

Ma il mio errore emendai giá negli *Studi folenghiani*: ed ora alla redazione serbataci da Vigaso Cocaio restituisco tutta l'autoritá che le spetta, ponendo la Varisco 1552 a base di questa ristampa delle *Maccheronee*.

Dalle varianti della Cipadense, che ho costipato nell'Appendice II, scaturisce evidente che solo il Folengo, attardandosi con industre pazienza, sino agli ultimi istanti della vita, su questa creazione prediletta della sua fantasia, poteva avervi apportato cosí profonde, organiche, conseguenti e quasi sempre felicissime modificazioni.

Il processo evolutivo dell'arte sua si mantiene sempre costante. Dalla forma latina corretta passa invariabilmente a giri di frase piú maccheronici, per accrescer la prevalenza degli elementi volgari e dialettali: dagli espedienti buffoneschi, talvolta addirittura meccanici e grossolani, assorge a forme d'arte piú cosciente e riflessa, mirando ad ottenere la comicitá con la riproduzione piú esatta del reale, con lo studio piú meditato de' caratteri, con lo svolgimento piú ampio degli episodi. Come ha scritto il Thuasne (p. 172): « *Il est certain que la forme un peu sèche et aride de la rédaction de la Toscolana fait place dans la Cipadense et dans l'édition de Vigaso Cocaio à une richesse vraiment extraordinaire, quelquefois même prolixe, de descriptions réalistes, qui excellent dans les détails intimes et vécus et dans l'observation exacte et toujours spirituelle des mille incidents de la vie; le tout exprimé dans une langue vivante et colorée, où le vers est d'une facture supérieure à celle des anciennes rédactions* ».

Questo maggior valore estetico s'appalesa, nelle stampe di Vigaso Cocaio, giá subito nella *Zanitonella*, rimodellata da mano maestra. La *Zanitonella* nella Cipadense era stata un po' trascurata dal Folengo. Non pago di accodarla al *Baldus*, ne aveva addirittura sacrificata l'ultima parte, sopprimendo come estranee al quadro ristretto degli amori di Tonello e Zanina le due egloghe VI e VII della Toscolana. Ma nella stampa di Vigaso Cocaio le due egloghe falcidiate ricompaiono, e con modificazioni « rilevantissime », come ha notato giustamente il COTRONEI nel *Giorn. st. d.*

lett. it., XXXVI, 295. Chi mai se non il Folengo avrebbe potuto non solo rifarle da capo a fondo con cosí pittoresca rappresentazione de' costumi rusticani, ma dar loro quell'intimo legame che le rannoda saldamente al resto della *Zanitonella*? (cfr. l'Appendice III).

Un altro esempio di innovazione artistica squisita abbiamo nell'episodio di Tognazzo, beffato atrocemente da Cingar e Berta. Il vecchio pazzo, nel ricordare l'estinta consorte, si abbandona anche nella Cipadense ad un elogio grottesco, che richiama le lodi del Berni alla sua donna:

Chiome d'argento fine, irte e attorte.

La parodia è troppo sbardellata per produrre altro effetto che quello d'una sghignazzata grossolana: meglio avvisato, il Folengo pone in bocca a Tognazzo encomi appropriati, che riescono molto piú comici per la serietá con cui li pronuncia il solenne console di Cipada (vv. 527-44 del libro VI).

I ritocchi fatti dal Folengo all'eloquente arringa di Berta in difesa del bistrattato bel sesso (libro VI, vv. 435-526) dimostrano egualmente il piú fine magistero d'arte: e generalmente la sua mano fu sempre ben guidata sia nell'aggiungere qualche tratto alla caratteristica dei personaggi, sia nel variare gl'ingredienti di quel suo realismo « rapido, nutrito di fatti, sobrio di colori », sia nel rendere la dizione piú scorrevole e incisiva, piú facilmente intelligibile a tutti.

È invero degno di nota che mentre il Folengo volgarizza e maccheronizza (*sit venia verbo*) di piú l'espressione, evita però nell'ultima redazione, in confronto della Cipadense, certe locuzioni troppo strettamente dialettali, che anche la comune de' lettori italiani del suo tempo non avrebbe potuto comprendere senza le note marginali della Toscolana o senza un apposito lessico.

Quali son dunque le modificazioni della Vigaso Cocaio da lamentare ne' rispetti dell'arte? — Francamente, non ve ne sono che di trascurabili, data la vastitá del rifacimento, o di pienamente giustificate.

Se il Folengo ridusse a pochi versi i molti brani di latino classico di cui riboccava la Cipadense, lo fece sicuramente e per serbare alle *Maccheronee* maggior unitá di colorito, e per eliminare composizioni, che, nelle more della stampa, affidata al cugino Francesco, aveva creduto nel 1533 di pubblicare co' *Pomiliones* del fratello Giovan Battista. Questa ripetizione dové parere scon-

veniente al Folengo, che diè quindi di frego alla maggior parte de' canti del suo Giuberto, contenendoli in piú discreti limiti (libri XIII, XV, XX).

La soppressione de' versi autobiografici, giá ricordati, spiegai ne' miei *Studi* (p. 85) come dovuta all'ovvio riconoscimento, da parte del Folengo, che quelle scuse apologetiche mal colorate non reggevano all'evidenza de' fatti; ond'era piú savio consiglio tacere.

Rincrescevole insomma può dirsi la sola mutilazione del lungo discorso, che il vecchio Guido volge morente al suo Baldo per incitarlo alla virtú (cfr. le varianti della Cipadense al libro XVIII). Il Folengo tagliò netta la chiusa; e fu male, non giá perché que' versi abbiano pregi peregrini di pensiero e di stile, ma perché gli austeri ammonimenti del padre all'eroe avrebbero messo meglio in luce quanto il Canello (*Lett. it. nel sec. XVI*, p. 175) e il Cotronei (*l. c.*, p. 311) acutamente intravidero: che la figura di Baldo fu concepita dal poeta « con un gran fondo di serietá »; che non son quindi da accentuar troppo, sulla falsariga del De Sanctis, le apparenze « ciniche » del Folengo, nella cui poesia sotto esterioritá giullaresche vibrano nobili sensi, elevati intendimenti morali.

Prescindendo da qualche timido accenno luterano (p. es. quella malvelata negazione del libero arbitrio che è nella *Zanitonella*, vv. 563-66), è incontestabile ch'egli voleva sinceramente e fervidamente una riforma interna della Chiesa tralignata: è del pari manifesto che nell'anima sua ruggivano fiere collere patriottiche contro il dominio straniero. Pochi connazionali avevano allora cosí magnanimo orgoglio di italianitá, come quello che ispira i vv. 346-50 del XXV libro.

A piú retta valutazione delle tendenze politico-religiose del Folengo varrá dunque la conoscenza del poema, nella redazione definitiva, su cui cadde stanca la sua mano di correttore incontentabile.

Nel ristampare le *Maccheronee*, con quanta piú accuratezza mi è stata possibile tramezzo ad altre occupazioni troppo diverse, ho cercato di far sí che questa edizione riunisse i pregi delle tre redazioni di maggior valore. Come perciò al testo della Vigaso Cocaio ho fatto seguire complete le varianti della Cipadense, cosí ho voluto che delle prefazioni e delle glosse marginali della Toscolana non fossero defraudati i lettori: quelle ho recato per intero; queste ho conglobato nel lessico, al quale ho dato un'estensione,

che certo non avevano né il saggio insignificante del Portioli, né l'altro piú ricco del Terranza. Mi auguro che, mercé queste cure reso accessibile a tutte le persone colte, sia pienamente compreso, e gustato quanto vale, il piú grande poeta realista d'Italia (1).

---

(1) Per la letteratura critica sul F., cfr. GASPARY, *St. d. lett. it.*, 2. ed., p. 315 sgg.; FLAMINI, *Il Cinquecento*, pp. 543-44; a cui s'aggiungano: CONTINELLI, *Il Baldus*, Cittá di Castello, 1904; *Miscellanea D'Ancona*, pp. 423-44, 603-11; i cit. lavori del THUASNE e del PLATTARD; il buon saggio critico del BIONDOLILLO, *La macheronea di M. C.*, Palermo, 1911 (su cui *Giorn. st. d. lett. it.*, LVIII, 389), e un acuto scritto del Parodi, nel *Marzocco* del 21 maggio 1911.

INDICE

Continuazione del BALDUS

III

MOSCHEIDOS

IV

QUAEDAM EPIGRAMMATA

APPENDICE

10 COCAI M. (TEOFILO FOLENGO) - *Le maccheronee*, a cura di ALESSANDRO LUZIO, vol. I, di pp. 352.

4 DELLA PORTA G. B. - *Le commedie*, a cura di VINCENZO SPAMPANATO, vol. I, di pp. 394.

21 — — vol. II, di pp. 390.

15 FOLENGO T. - *Opere italiane*, a cura di UMBERTO RENDA, vol. I, di pp. 390.

14 GIOBERTI V. - *Del rinnovamento civile d'Italia*, a cura di FAUSTO NICOLINI, vol. I, di pp. 372.

16 — — vol. II, di pp. 398.

3 GOZZI C. - *Memorie inutili*, a cura di GIUSEPPE PREZZOLINI, vol. I, di pp. 390.

8 — — vol. II, di pp. 332.

22 — *La Marfisa bizzarra*, a cura di CORNELIA ORTIZ, di pp. 354.

1 *Lirici marinisti*, a cura di BENEDETTO CROCE, di pp. 560.

20 MARINO G. B. - *Epistolario* seguito da lettere di altri scrittori del seicento, a cura di ANGELO BORZELLI e FAUSTO NICOLINI, vol. I, di pp. 332.

11 VICO G. B. - *L'autobiografia, il carteggio e le poesie varie*, a cura di BENEDETTO CROCE, di pp. 354.

12 VITTORELLI I. - *Poesie*, a cura di ATTILIO SIMIONI, di pagine 392.

Di prossima pubblicazione:

19 COCAI M. (T. FOLENGO) - *Le maccheronee*, a cura di ALESSANDRO LUZIO, vol. II e ultimo.

In corso di stampa:

BANDELLO M. - *Le novelle*, a cura di GIOACHINO BROGNOLIGO, vol. V e ultimo.

Commedie del Cinquecento, a cura di IRENEO SANESI, vol. I.

GIOBERTI V. - *Del rinnovamento civile d'Italia*, a cura di FAUSTO NICOLINI, vol. III e ultimo.

Prezzo di ogni volume { **in brochure L. 5,50** / **legati in tela » 7,—**

Abbonamento a una serie di 10 volumi, *a scelta*, tra quelli pubblicati e da pubblicarsi: L. 40 per l'Italia, L. 45 per l'estero, pagamento anticipato, anche a rate mensili di L. 5.

Domandare le schede di abbonamento.